

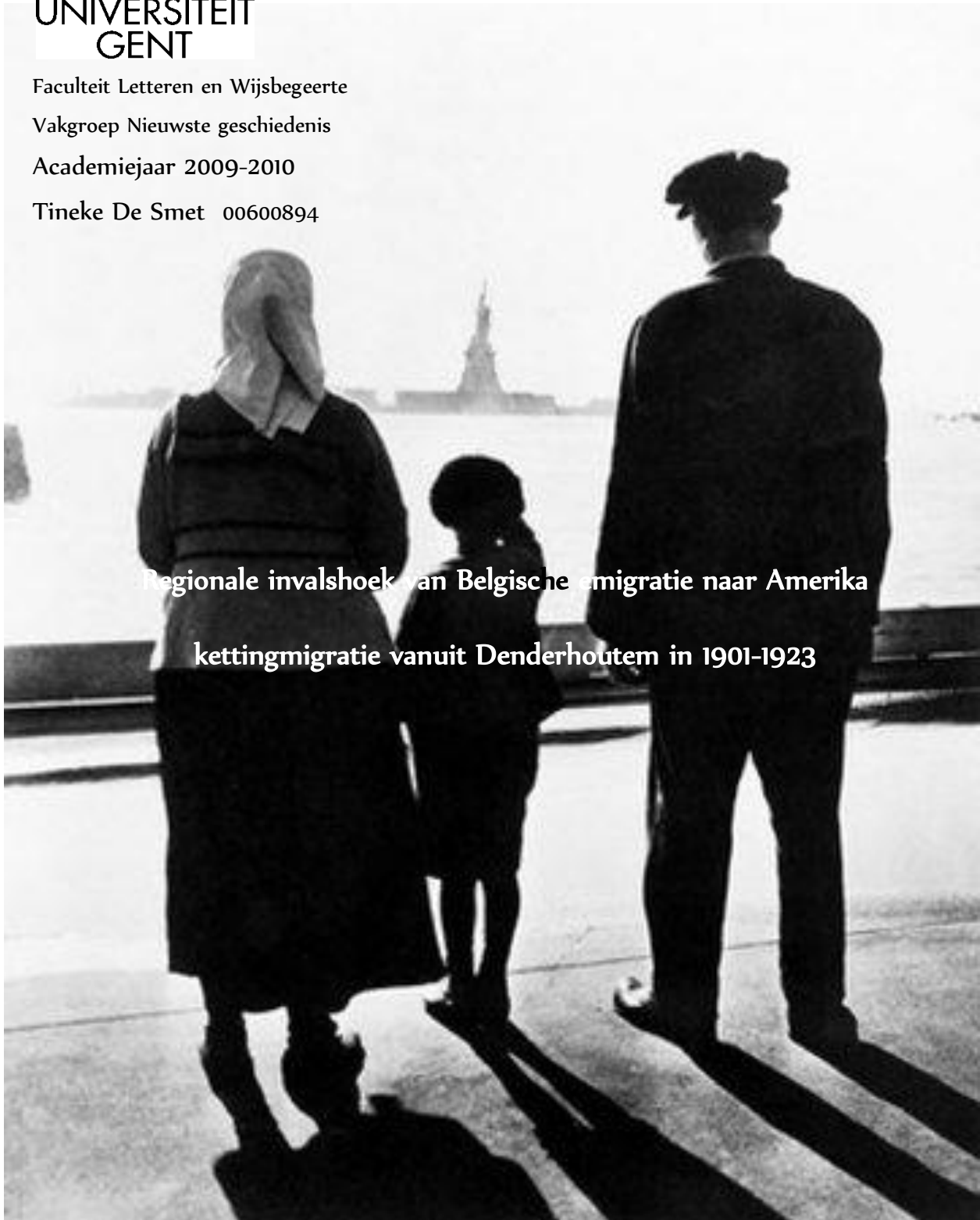
UNIVERSITEIT
GENT

Faculteit Letteren en Wijsbegeerte

Vakgroep Nieuwste geschiedenis

Academiejaar 2009-2010

Tineke De Smet 00600894

**Regionale invalshoek van Belgische emigratie naar Amerika
kettingmigratie vanuit Denderhoutem in 1901-1923**

Promotor: prof. dr. Frank Caestecker

Tweede lezers: prof. dr. I. Devos en dr. H. Krabbendam

Masterscriptie ingediend tot het behalen van de graad Master in Geschiedenis

Foto: Immigrantenfamilie kijkt naar het Vrijheidsbeeld vanop Ellis Island, jaren 1930. In:
<<http://www.gettyimages.com/detail/82581063/Hulton-Archive>>, geraadpleegd op
18.05.2010.

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD	5
INLEIDING	6
DEEL I THEORETISCHE BENADERING VAN MIGRATIE	11
Hoofdstuk 1 Modellen die de redenen van vertrek verklaren	12
1. Neo-classicistische model op macro-niveau	12
2. Neo-classicistische model op micro-niveau of de homo economicus.....	13
3. New economics of migration	14
4. Gesegmenteerde arbeidsmarkt-theorie	14
5. Wereldsysteemtheorie van Wallerstein	15
Hoofdstuk 2 Modellen die verklaren hoe de migratie tussen vertrek- en aankomstland in stand werden gehouden	16
1. De netwerktheorie of kettigmigratie.....	16
2. De institutionele theorie	17
3. De cumulatieve oorzaken-theorie.....	18
4. Herhaalde migratie en de werking van hulpagenten	18
DEEL II CONTEXTUALISERING MICRO-ONDERZOEK	20
Hoofdstuk 1 Belgische situatie in de 19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw	21
1. Demografisch	21
2. Economisch	22
3. Politieke context van de migratie	26
3.1 De overheidspolitiek i.v.m. migratie naar Amerika 1842-1880.....	28
3.2 De overheidspolitiek i.v.m. migratie naar Amerika 1880-1914 en de verdere evolutie tot 1923.....	35
4. Seizoensmigratie	37
Hoofdstuk 2 De situatie in Noord-Amerika	40
1. Evolutie tot 1880	41
2. Evolutie vanaf 1880	44
3. Vanaf 1921: kwalitatieve restrictie.....	47
DEEL III DENDERHOUTEMSE MIGRATIE NAAR NOORD-AMERIKA.....	49
Hoofdstuk 1 Reeds verricht onderzoek, bronnenmateriaal en methodologie	49
1. Bevolkingsregisters	51
2. Venesoenrapporten.....	53
3. Castle Garden en Ellis Island records.....	56
4. Andere	57

Hoofdstuk 2	Factoren die de emigratie vanuit Denderhoutem bepaalden	60
Hoofdstuk 3	Het opstellen van een lijst voor de periode 1901-1923	84
1.	Periode 1901-1914	84
1.1	Veneseoerapporten.....	84
1.2	Aangevuld met info uit Ellis Island records.....	90
2.	Periode 1915-1923	99
3.	Besluit.....	102
Hoofdstuk 4	Studie kettigmigratie aan de hand van de migratie naar Detroit en Orange County, Californië.....	113
1.	Detroit.....	113
1.1	Historische schets van Detroit.....	114
1.2	Geen ‘Belgian Town’ in Detroit.....	121
1.3	Het sociale leven in Detroit.....	123
1.4	Kettigmigratie.....	125
2.	Californië.....	132
2.1	Historische schets van Los Alamitos	132
2.2	Kettigmigratie.....	134
2.3	Los Angeles, Colton en Holtville.....	140
3.	Besluit Detroit versus Californië.....	141
DEEL IV	CONCLUSIE	143
BIBLIOGRAFIE	.....	151
BIJLAGEN	.....	157

VOORWOORD

Dit academiejaar stond voor mij in het teken van de emigratie naar Amerika. Via het onderzoeksseminarie Publieksgeschiedenis kreeg ik de kans om een stage te volgen bij de projectgroep van het toekomstige museum *Red Star Line | People on the move* in Antwerpen. Hiervoor werd archiefonderzoek verricht naar de manier waarop de Antwerpse overheid omging met de dagelijkse emigratiestroom doorheen deze stad. Verder ook naar de functie van de gebouwen van de *Red Star Line*, en de manier waarop de onderzoeken van de derde klasse passagiers plaatsvonden.

Hierop volgde een freelance job waarbij 68 interviews, afgenomen door de Ellis Island medewerkers in de jaren 1980 en 1990, werden verwerkt. In deze interviews deden emigranten die begin 20ste eeuw vanuit voornamelijk Oost-Europa, Amerika bereikten, hun verhaal over de levensomstandigheden in hun thuisland, over de reis naar ondermeer Antwerpen als transithaven, de overtocht, het onderzoek in Ellis Island en tenslotte hun ervaringen in Amerika zelf. Zo kregen we ook een beter beeld op dat aspect van de emigratie.

Tenslotte werd dus gewerkt aan deze masterscriptie, die poogt te verklaren waarom men vanuit specifieke regio's in België ,meer dan andere, een trans-Atlantische migratie kende en die daarnaast de kettingmigratie vanuit casusgemeente Denderhoutem bestudeert. Hierbij kregen we de medewerking van Joris De Kegel en René De Paepe van de heemkring van Haaltert. Deze laatste verleende reeds haar medewerking aan het onderzoek van Dirk Musschoot omtrent de seizoensarbeid naar Frankrijk, en de Vlamingen op de Titanic.

Tenslotte wil ik hier ook mijn promotor Frank Caestecker bedanken voor het geven van de nodige richtlijnen die het schrijven van deze scriptie mogelijk maakten.

INLEIDING

Migratie, zowel transcontinentaal als trans-Atlantisch, was geen fenomeen van de 19de en 20ste eeuw. Het is iets van alle tijden. Via migratie hoopt men zich te verzekeren van een beter bestaan. Het migreren begon vanaf het laatste millennium voor onze jaarrekening binnen Eurazië, en vanaf 1500 gebeurde dit ook mondiaal. In de periode 1500-1800 versnelde het proces van langeafstandsmigratie onder meer door verbeteringen in de maritieme technologie. De bekendste en omvangrijkste verplaatsing is die van miljoenen slaven vanuit West-Afrika naar het Caraïbische gebied, Brazilië en het zuiden van de (latere) Verenigde Staten. Daarnaast stimuleerden de ‘ontdekkingen’ de migratie van miljoenen vrije en onvrije migranten uit Europa naar Amerika en ook Siberië en Azië, en vanuit Zuidoost-Azië naar Zuid- en Midden-Amerika.¹

De trans-Atlantische emigratie vanuit het Europese vasteland kwam in een stroomversnelling eind 19de-begin 20ste eeuw door de revolutie in het transport (goedkopere en snellere trans-Atlantische verbindingen). Het jaarlijks gemiddelde bedroeg meer dan 900.000 emigranten. De meesten trokken naar de Amerikaanse havens New York, Boston, Baltimore en Philadelphia. Daarnaast waren Argentinië, Brazilië en Canada belangrijke vestingplaatsen.² Naast die trans-Atlantische emigratie van op het Europese continent (die zo’n 50-60 miljoen mensen zou hebben betekend) was er ook de migratie binnen Noordoost-Azië (Oost-Siberië, Mantsjoerije, Japan) en migraties in Zuidoost-Azië (Indonesië, Maleisië en Birma). In alle drie deze zones zien we hoge aantallen in de jaren 1870, rond 1900, en aan het einde van de jaren 1920, en een terugval in het begin van de jaren 1890 en tijdens de Eerste Wereldoorlog. De grote massa vertrok tussen 1880 en 1914.³

Bodnar⁴ wees op het belang van een onderzoek dat verder gaat dan de studie van de pullfactoren vanuit Amerika en hoe een groeiende vraag naar arbeidskrachten in Amerika beantwoord werd door een groeiende immigratie (in de traditie van Brinley Thomas). Hij ging akkoord met het idee dat gastland en vertrekland interactief zijn, maar toch overweegt volgens hem de plaatselijke, regionale sociaal-economische situatie. Hij wijst immers op het feit dat “if immi-

---

¹ F. Caestecker, T. Feys, S. Hoste et alii, *Red Star Line. People on the Move*. Schoten, BAI, 2008, p. 19.

² F. Caestecker, T. Feys, S. Hoste et alii, *Red Star Line*, p. 63.

³ F. Caestecker, T. Feys, S. Hoste et alii, *Red Star Line*, p. 19.

⁴ J. Bodnar, “The Homeland and Capitalism”, in: J. Bodnar, *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America*. Bloomington, University of Indiana Press, 1985, pp. 1-56.

gration was caused largely by the lure of America, then we would expect that struggling people everywhere would come here in relatively equal numbers with common intentions and, for that matter, backgrounds”.⁵ Maar dit blijkt niet zo geweest te zijn. “Ultimately, it is impossible to understand even the nature of American immigrant communities without appreciating the nature of the world these newcomers left.” Hij stelt dat elk land zijn eigen pieken en dalen kende in de trans-Atlantische emigratie en dat “Northwestern Europe, the heart of the ‘old emigration’ certainly was not acting in concert with American economic patterns”.⁶ Dit zien we in het feit dat tijdens de topjaren van de emigratie (ondermeer door de boost van de Amerikaanse industrie), in de jaren 1870-1920, de emigratie vanuit Denemarken, Zweden, Noorwegen, Engeland, Ierland en Duitsland begon af te nemen. Bovenal richt hij de aandacht op het belang van het niet zomaar vergelijken van landen onderling gezien “tremendous variations existed within national boundaries with some regions and districts experiencing intense bursts of emigration and other almost none at all. If the social and economic context of emigrant origins is to be fully understood, close attention must be paid to specific geographical locations, for emigrants came not so much from a particular country as they did from a specific region.”⁷

In deze aandacht voor een meer specifieke invalshoek bouwt hij verder op Frank Thistlewaite. Deze was de eerste die erop wees dat immigranten geen ongedefinieerde massa waren, maar een specifieke regio en groep representeerden. Bodnar ging hierin verder. Hij analyseerde de invloed van de overbevolking, de verandering van een proto-industriële naar een industriële maatschappij en de overschakeling van een zelfvoorzienende landbouw naar een commerciële landbouw, op dit fenomeen van massale migratie, en dit voor specifieke regio’s in grote delen van Europa. Hij gaat dan meerbepaald in op regio’s in Schotland, Wales, Engeland, Ierland, Duitsland, Zweden, Finland, Denemarken, Nederland, Oostenrijk-Hongarije, Italië en Polen. Bodnar merkt op dat het vooral de plattelandsbevolking is die migreert. Men veronderstelt daarbij vaak dat het om arme boeren zou gaan. Echter, hij geeft aan dat de eerste migranten eerder de middenklasse uitmaken. Zij vertrokken, voor de situatie erger werd, en ze hun gronden zouden verloren zien gaan aan de commercialisatie van de landbouw. Met het verkopen van hun gronden betaalden ze een ticket voor de overtocht naar Amerika. Hoe meer men dan naar eind 19de eeuw toe ging, hoe minder welvarend de emigranten waren. De overtocht was

---

⁵ J. Bodnar, “The Homeland and Capitalism”, p. 3.

⁶ J. Bodnar, “The Homeland and Capitalism”, *ibid.*

⁷ J. Bodnar, “The Homeland and Capitalism”, p. 4.

immers goedkoper geworden en de risico's waren gedaald. De echt arme bevolking had de middelen niet om de overtocht te financieren en opteerde voor een migratie over korte afstand, van het platteland naar de stad. De rijkere vinden we er eveneens niet onder, gezien die in eigen land te veel op het spel hadden staan. Ze wilden niet overschakelen op handarbeid. We zien tevens dat een trans-Atlantische migratie vaak voorafgegaan werd door een eerdere migratie naar de stad, of een seizoensarbeid hetzij in eigen land, hetzij in een buurland.

Wij pogen in deze masterscriptie dan ook deze aanpak toe te passen op België. Allereerst dient er opgemerkt te worden dat de trans-Atlantische migratie in tegenstelling tot andere landen, zeer beperkt bleef met bij benadering zo'n 150.000 Belgen die in de periode 1850-1930 naar de VS⁸ en enkele 10.000^{den} die naar Canada migreerden. Verder trok een kleine 5.000 Belgen naar Brazilië tussen 1847-1914 en bijna 23.000 in deze periode naar Argentinië.⁹ De seizoensmigratie naar nabijgelegen steden en landen (voornamelijk dan Wallonië en Frankrijk) was van veel groter belang.

Theoretici omtrent migratie poogden na te gaan welke factor doorslaggevend was voor wat betreft het beïnvloeden van de migratie. We merken dat dit zowel de demografische, politieke als sociaal-economische context is en dit zowel van het land van herkomst als het bestemmingsland. Beiden kunnen immers niet los van elkaar gezien worden en werken op elkaar in. In een eerste deel zullen we dan ook de theoretische modellen uiteenzetten, die bepalen waarom mensen de beslissing tot migratie maken, en hoe deze in stand wordt gehouden. Hierbij maken we gebruik van het overzicht van D.S. Massey.

Bodnar stelt dat het van belang is om de specifieke regio's te bestuderen van waar men merkbaar meer dan elders emigreerde. Voor België betekende dit vooral specifieke arrondissementen in de provincies Oost- en West-Vlaanderen. We zullen dit verklaren door te wijzen op de demografische, politieke en socio-economische situatie van deze regio's vanaf midden 19de eeuw en meer bepaald hun gebrek aan industriële activiteiten in de onmiddellijke omgeving. Bodnar wees er immers ook op dat eveneens in andere Europese landen, de mate waarin men overging van de traditionele landbouwactiviteit naar een commerciële, en de aanwezigheid of

---

⁸ Howard Encyclopedia of American Ethnic Groups (S. Thernstrom), pp. 1047-1049. in: D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika*. Tielt, Lannoo, 2002, p. 8.

⁹ D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika. Vlaamse landverhuizers naar de Nieuwe Wereld 1850-1930*. Tielt, Lannoo, 2002, p. 9.

net afwezigheid van een industriële activiteit in de omgeving, bepalend was voor de mate waarin men migreerde.

In deel twee zullen we de emigratie op Belgisch niveau uiteenzetten in relatie met de passieve aanpak van de Belgische overheid, hierbij steunend op de masterscriptie van Feys.

Thomas' voorbeeld volgend, geven we een evolutie van de economische situatie in Amerika, en koppelen die aan de steeds restrictievere immigratiepolitiek die door de Amerikaanse autoriteiten werd gevoerd, aan de hand van het werk van Zolberg.

We zullen zien dat beide landen economisch en politiek op elkaar inwerkten en zo mee (al dan niet bewust) de migratie stuurden.

Een tweede aspect van deze masterscriptie is het bestuderen van de kettingmigratie vanuit een gemeente binnen deze regio's die het meest getroffen werden door de overgang naar de kapitalistische maatschappij. Dit behandelen we in het derde deel. We geven een overzicht van het reeds verrichte onderzoek, en tonen aan dat dit nog in zijn kinderschoenen staat voor wat betreft Vlaanderen, in tegenstelling tot andere Europese landen. België beschikt nochtans over een unieke bron voor dit onderzoek: met name de bevolkingsregisters. Hierin zouden vanaf 1847 alle migraties moeten opgetekend zijn. Dit blijkt echter in de praktijk niet zo vanzelfsprekend te zijn. Voor de trans-Atlantische migratie naar de V.S. zijn reeds twee hoofdbronnen – meerbepaald de Venesoerapporten en de Ellis Island records – ontsloten. Deze twee bronnen zijn, naast overlappend, ook aanvullend.

Tot de meest getroffen regio's behoorden ondermeer het arrondissement Aalst. Hierbinnen bleek volgens de studie van Kurgan-Van Hentenrijk, vooral het gerechtelijk kanton Ninove en Herzele de meeste trans-Atlantische emigratie gekend te hebben. We besloten Denderhoutem, gelegen in het gerechtelijk kanton Ninove, en aldus gelegen in zuidelijk Oost-Vlaanderen, te bestuderen. Allereerst geven we de specifieke demografische, economische en politieke aspecten weer, die deze gemeente bepaalden eind 19de-begin 20ste eeuw, en pogen zo te verklaren waarom mensen de overstap maakten tot een trans-Atlantische emigratie.

De bronnen die we raadpleegden, meerbepaald de Venesoerapporten en Ellis Island records, bakenden onze onderzoeksperiode af tot 1901-1923. We zijn er ons van bewust dat onze lijst niet volledig is, omwille van de problemen die het consulteren van deze twee bronnen met zich mee brengen. De mogelijkheden van beide bronnen worden tegenover elkaar geplaatst. We pogen een analyse te geven van de dynamiek van de emigranten, de leeftijdscategorie die overwegend was, de burgerlijke stand, de bestemmingsregio's en beroepen van de emigran-

ten, zoals opgegeven aan de instanties. Verder willen we ook nagaan hoe belangrijk de aanwezigheid van twee hulpagenten in Denderhoutem zelf was, bij de keuze voor migratie.

Na deze brede analyse zullen we de twee belangrijkste bestemmingsregio's van de Denderhoutemnaren nader bestuderen. Ons onderzoek richt zich met name op kettingmigratie. De aangegeven economische, demografische en politieke factoren, bepalen wel degelijk de beslissing tot migratie tot op een zeker niveau, maar we moeten ons realiseren dat een emigrant niet passief is, dat hij vaak, binnen een sociale groep, actief de beslissing tot migratie zal maken. Hierbij spelen connecties en dus tevens informatie-uitwisseling tussen het land van herkomst en het gastland, tussen vrienden en verwanten, een grote rol. Het begrip 'kettingmigratie' geeft dit collectieve karakter van migratie treffend weer. Waar pioniers de weg nog moesten vrijmaken om, met vallen en opstaan, hun weg zien te vinden in de Verenigde Staten, konden familieleden en dorpsgenoten quasi blindelings de oversteek maken. Zij waren goed op de hoogte van de lonen, het werk en het leven in de streek, waar velen van hun kennissen reeds succesvol waren gevestigd. Men verwierf deze informatie via brieven, publicaties in kranten, of rechtstreeks van deze personen wanneer ze even op bezoek kwamen in hun vaderland. Kettingmigratie is een sleutel tot meer kans op succes, gezien de verwanten of vrienden de nieuwkomer kunnen bijstaan in het vinden van werk en onderdak. De pioniers en sleutelfiguren trokken dus andere familieleden aan, die op hun beurt weer kennissen overhaalden om de oversteek te maken. Dit scheidt het beeld van de 'ketting'. Meer dan een derde van de migranten zou de overtocht naar Amerika gemaakt hebben met 'prepaid tickets' die vanuit Amerika door verwanten of vrienden waren toegestuurd.¹⁰

Verder kan men soms ook het fenomeen van 'transplanted village' aantreffen, zoals dit werd omschreven door Kamphoefner voor Westfalen, Duitsland. Dit wil zoveel zeggen als dat migranten uit eenzelfde dorp in Europa, zich allen (of merendeels) gaan vestigen in één enkele bestemming in, in deze context, Amerika. We zullen zien dat opvallend veel Denderhoutemnaren hun heil zullen vinden in Detroit en in mindere mate ook Californië.

Na een schets van de ontwikkeling van deze stad en regio, gaan we dieper in op de specifieke wijk waaruit de meeste emigranten afkomstig waren, de beroepsgroep en vooral de familiebanden die een waar netwerk vormden.

---

¹⁰ F. Caestecker, T. Feys, S. Hoste et alii, *Red Star Line*, p. 37.

DEEL I THEORETISCHE BENADERING VAN MIGRATIE

Allereerst moeten we opmerken dat men in de studie van migratie een onderscheid maakt, tussen interne en internationale migratie. Hierbij trekt men een lijn tussen mensen die al dan niet een (vooral staatkundige maar dit kan ook bijvoorbeeld een bisdoms-) grens overschrijden. Maar deze grenzen verschoven doorheen de tijd door de politieke veranderingen, zodat men nu migratie binnen Europa bijvoorbeeld als interne migratie zou kunnen beschouwen waar men dat voor het ontstaan van de Europese Unie nooit had gedaan.

Interne migratie (bijvoorbeeld van het platteland naar de stad) werd tot dusver al goed bestudeerd. Wat internationale migratie betreft heeft men nog al te vaak oog voor het eurocentrisch wereldbeeld waarbij men over het hoofd ziet dat er naast de trans-Atlantische migratie vanuit Europa ook eind 19de-begin 20ste eeuw migratie binnen Noordoost-Azië (Oost-Siberië, Mantsjoerije, Japan) en migraties in Zuidoost-Azië (Indonesië, Maleisië en Birma) was.¹¹

Ook andere begrippen die gelinkt kunnen worden aan migratie zijn niet eenduidig vast te leggen. Een vluchteling definieert men als iemand die gedwongen werd tot een vertrek en dit dan ook 'plots' zou doen, in tegenstelling tot de migrant die een vrije keuze zou hebben en het moment van vertrek zou kunnen uitstellen. Toch kan een economische oorzaak zoals we deze zullen zien in het Vlaanderen van de tweede helft van de negentiende eeuw een migrant ook echt doen 'moeten' vertrekken hebben om te kunnen overleven. En bovendien kan men stellen dat vluchtelingen eveneens nog enige tijd hebben om hun vertrek uit te stellen. De situatie evolueert immers vaak stelselmatig in negatieve zin.

Clark maakt een onderscheidt tussen enerzijds verbeterings- en anderzijds overlevingsmigratie.¹² Maar ook hierbij blijkt de grens niet zo strikt te zijn. Bij overlevingsmigratie is migratie de enige oplossing om te overleven. In de eigen regio gaat het heel slecht. Hierbij kunnen we verwijzen naar de economische situatie in het Vlaanderen van de tweede helft 19de eeuw. Vele Vlamingen uit Oost- en West-Vlaanderen trokken eerst naar Noord-Frankrijk en Wallonië en in mindere mate ook naar Amerika om die reden. Bij verbeteringsmigratie daarentegen heeft men voldoende middelen om te overleven maar kan men zich verbeteren door te migreren. Dit is dan vooral het geval voor handelaars en ambachtslui die migreren naar steden.

---

¹¹ F. Caestecker, T. Feys, S. Hoste et alii, *Red Star Line*, p. 19.

¹² P. Clark and D. Souden (eds), *Migration and Society in Early Modern England*, Londen, Hutchinson, 1987; In: I. Whyte, "Preindustrial migration: theories, techniques and sources", in: I. Whyte, *Migration and society in Britain, 1550-1830*, New York, 2000, p. 14.

We stelden reeds dat men veronderstelt dat velen vertrokken om economische redenen. Gezien de complexiteit van het fenomeen migratie is het voor de hand liggend dat er geen algemeen aanvaard model is ontwikkeld om dit te duiden. Verder zien we dat het nuttig is om een interdisciplinaire aanpak te hanteren, net omdat migratie aan zoveel maatschappelijke factoren kan gelinkt worden.

In 1993 verscheen een studie onder leiding van de socioloog Douglas S. Massey,¹³ waarin hij poogt om enkele modellen uit te diepen die behulpzaam zijn voor de studie van internationale emigratie, en deze tegenover elkaar te plaatsen. Hij benadrukt dat geen van allen beter zou zijn dan de andere. Verder maakt hij ook een onderverdeling tussen modellen die verklaren waarom men vertrok en anderzijds, hoe die migratie in stand werd gehouden. We geven bij elk model aan hoe we dit kunnen linken aan ons onderzoek en geven tonen dus aan dat ze allen hun nut bewijzen.

Hoofdstuk 1   Modellen die de redenen van vertrek verklaren

We beginnen met modellen die verklaren waarom men vertrok. Men zal opmerken dat de eerste twee een micro-aanpak hanteren waarbij ze uitgaan van een actieve beslissing van de migrant/of het gezin zelf, terwijl de laatste twee eerder de nadruk leggen op een macro-niveau waarbij echter een actieve migrant niet wordt ontkend. We zien dan ook een nadruk op het individu, gezin, het nationale en tenslotte het internationale niveau. Telkens een totaal andere aanpak, wat ook samenhangt met de complexiteit van het onderzoeksobject. Allen hebben ze echter hun nut. We zullen proberen om deze modellen te duiden met ons trans-Atlantisch onderzoeksdomein.

1. Neo-classicistische model op macro-niveau

Het eerste model is het neo-classicistische model dat we kennen van Adam Smith met zijn *invisible hand*-theorie. Hierbij veronderstelt men louter een spel van vraag en aanbod op de lonen- en arbeidsmarkt en een verschil tussen verschillende regio's op dat vlak. Migranten zouden vertrekken van landen met lage lonen en een overschot aan arbeiders, naar landen met

---

¹³ D. S. Massey, J. Arango, Graeme Hugo et al., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", in: *Population and Development Review*, 19 (1993), 3, pp. 431-466.

hogere lonen waar men verlegen zat om arbeidskrachten. Door de toevloed van immigranten zullen de lonen door het spel van vraag en aanbod in beide landen in evenwicht worden gebracht. Deze theorie zou aan de basis liggen van het migratiebeleid van menig land.¹⁴

Ze kan gelinkt worden aan de trans-Atlantische migratie. We zullen immers in een volgend hoofdstuk de evolutie schetsen van de cultivatie van de Verenigde Staten met een verschuiving van de *frontier* van de oost- naar de westkust. Hierbij had men heel wat migranten nodig om dit werk uit te voeren, terwijl Europa zuchtte onder een overbevolking. De eerste migranten waren dan ook landbouwers. Toen de westkust bereikt was in de jaren 1890, werden immigranten tewerk gesteld in de opkomende industrie. Daar had men opnieuw mankracht tekort en kon men werken voor hoge lonen. Die lonen daalden echter naarmate de tijd vorderde en er steeds meer migranten in de industriesteden kwamen werken. Daar zou de Union iets aan willen doen met de eis om restrictiewetten op de immigratie.

2. Neo-classicistische model op micro-niveau of de homo economicus

Hierbij veronderstelt men een individuele beslissing met het oog op het verhogen van het inkomen. De immigrant zou een kosten-batenanalyse maken van zowel financiële (het ticket van de overtocht) als sociale en culturele kosten (het leren van een nieuwe taal bijvoorbeeld het Engels en zich aanpassen aan een andere cultuur) die men moet maken, en de voordelen die het zou opleveren, tegenover wanneer men gewoon zijn leven in eigen regio zou verder zetten.¹⁵

Hierop kwam kritiek door Ian Whyte. Hij stelde dat men het wel beter kán hebben in een andere regio, maar daarom is de kandidaat-emigrant hiervan nog niet op de hoogte. Voor wat betreft de Vlaamse emigranten die naar Amerika trokken werd er door het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken heel wat informatie verzameld over de economische toestand in allerlei bestemmingsregio's (het gebrek aan mankracht in bepaalde regio's en steden, de gronden en landerijen, de lonen, het klimaat, etc.), maar de overdracht hiervan naar de bevolking liep vaak spaak. Men kon de rapporten gaan inkijken in het Museum voor Handel in Brussel en dat in Antwerpen, en eveneens in de administratieve gebouwen van de provinciehoofdsteden. Het probleem was dat slechts enkele landverhuizers daarvan op de hoogte waren, en dat men de rit er naartoe al als een hele reis beschouwde. Het in 1880 opgerichte, Sint-

---

¹⁴ D. S. Massey, J. Arango, Graeme Hugo et al., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", pp. 433-434.

¹⁵ D. S. Massey, J. Arango, Graeme Hugo et al., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", pp. 434-436.

Raphaëlgenootschap, met haar driemaandelijks uitgave van een blad en daarnaast gratis informatieverschaffing, had meer succes.¹⁶ Over beide meer in deel III. Anderzijds reisden behalve de pioniers, de migranten quasi altijd naar familie of kennissen in Amerika. Via brieven, of een bezoek van deze mensen aan hun geboortestreek, kwam men allerlei (vaak opgeklopte) informatie te weten die deze mensen overhaalde om samen met hen terug te keren. We zien dus dat het deels een rationele beslissing kon zijn maar dat deze wel ook steunde op subjectieve informatie. Men had dus een beeld van Amerika maar dit stemde niet overeen met de realiteit.

3. New economics of migration

Dit model gaat uit van een collectieve beslissing tot migratie om de risico's te spreiden. Men maakt met andere woorden ook een kosten-batenanalyse (men zal gaan naar landen waar hogere lonen worden uitbetaald) maar stuurt één of meerdere familieleden uit naar bijvoorbeeld Amerika en andere blijven hier wonen en werken. Als er dan een crisis opduikt voor één van beide is men verzekerd van een inkomen. Tegenwoordig bestaan er overheidsprogramma's om mensen tegen werkloosheid te beschermen maar in ontwikkelingslanden en het Vlaanderen van de 19de-begin 20ste eeuw staat/stond dit nog niet op punt. De meest welstellende families migreren eerst. Hierna zou de volgende groep op de sociale ladder volgen om een even hoog inkomen te verwerven en zo zou de migratie zich verder in stand houden¹⁷.

We zullen inderdaad ook in ons onderzoek zien dat heel wat mannen als individu vertrekken en dan geld opsturen naar hun familie in Vlaanderen. Inkomen mag dus niet gezien worden als een homogeen goed, stelt Massey, men kan via migratie inkomen verwerven dat men opstuurt naar het vaderland en daar dan investeert in opleiding van familieleden, gereedschap en andere zaken waarvoor men anders geen geld had.

4. Gesegmenteerde arbeidsmarkt-theorie

Deze theorie veronderstelt dat door het ontstaan van moderne industriële economieën ook een gesegmenteerde arbeidsmarkt zou ontstaan zijn. Hierbij is er een hiërarchie tussen bepaalde

---

¹⁶ R. De Bouver, 'Deinse landverhuizers uit de streek van Deinze.' In: *Bijdragen tot de geschiedenis van de stad Deinze*, 2000, p. 147.

¹⁷ D. S. Massey, J. Arango, Graeme Hugo et al., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", pp. 436-440.

jobs die gelinkt is aan inkomen en sociale status. Voor wat betreft de toepassing op het migratiefenomeen zou de pullfactor primeren op de pushfactor (wat meer aan bod kwam in de vorige modellen).

De primaire arbeidsmarkt wordt bevolkt door opgeleide mensen die een hoog loon krijgen en minder snel ontslagen worden gezien het kapitaal dat de werkgever hierin gestoken heeft.

De secundaire arbeidsmarkt bestaat uit ongeschoolde arbeidskrachten die werken aan lage lonen en vervangbaar zijn. Voorheen vond men hier aldus Massey vooral vrouwen en kinderen in. Deze beide hadden enkel een aanvullend inkomen voor ogen en maalden dus niet om hun sociale status en lage lonen. Door allerlei sociale (vrouwenemancipatie), politieke (wet op kinderarbeid) en demografische evoluties (een dalende nataliteit) vond men alsmat minder mensen om deze jobs te doen. De migranten vormden dan een groep om deze in te vullen. Ook zij zouden eerst tevreden zijn met welke job en loon dan ook, als ze maar een kort doel konden bereiken. Bovendien zouden ze de status van dat loon niet koppelen aan hetgeen ze elders in hun nieuwe bestemming kunnen verdienen, maar zouden ze het vergelijken met wat ze verdienden in hun vaderland, ze zien zich aldus Massey nog steeds als een lid van die gemeenschap.¹⁸

Zo zien we dat de Vlamingen als seizoensarbeider vertrokken naar Frankrijk en Wallonië (*Franshmans* en *Walenmannen*) om er de jobs te doen die men daar niet wilde doen. In Amerika gingen de Vlamingen vaak werken in de fabrieken aan voor de *natives* waarschijnlijk lage lonen.

5. Wereldsysteemtheorie van Wallerstein

Gebaseerd op de theorie van Wallerstein uit 1974 zouden vele sociologische theoretici zich gericht hebben op de globale markt (die ontwikkeld zou zijn sinds de 16de eeuw), in plaats van de nationale markt die we vinden in de gesegmenteerde arbeidsmarkt-theorie.

Hierbij zien we de interactie tussen kern en periferie. De kern bestaat dan uit de kapitalistische economieën die hun grondstoffen en arbeidskrachten gaan halen in de periferie van niet-kapitalistische landen en anderzijds er hun afgewerkte producten verkopen. Oorspronkelijk was dit ingebed in de koloniale context maar ook in het hedendaags post-koloniaal tijdperk zien we nog banden bestaan tussen het voormalige moederland en zijn kolonie. Zo beschikt men in bijvoorbeeld Senegal of India over informatie omtrent de cultuur en kent men de taal

---

¹⁸ D. S. Massey, J. Arango, Graeme Hugo et al., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", pp. 440-444.

van de voormalige moederlanden Frankrijk en Engeland. Daar komt bij dat men via de hedendaagse communicatiemiddelen (waaronder televisie) heel gemakkelijk op de hoogte kan zijn van de situatie in een mogelijke emigratiebestemming. Er wordt een bevolking gecreëerd die wil overgaan tot migratie gezien de maatschappelijke veranderingen die de globalisatie voor velen van hen teweeg brengt.¹⁹

Ook in de 19de eeuw was de wereld langzaam maar zeker aan het globaliseren. Dit werd zeker en vast in de hand gewerkt door de transportrevolutie die de duur van de overtocht en kostprijs ervan gevoelig deed afnemen. Het is dan ook niet toevallig dat de massale emigratie naar Noord-Amerika vanuit Europa gesitueerd kan worden tussen 1880 en 1914.

We zien dat met wat men aanduidt met de term *agricultural invasion* onze markten in de jaren 1880 overspoeld werden met goedkoop Amerikaans graan gezien men daar machinaal enorme velden kon bewerken. Deze machines had men ontwikkeld wegens een gebrek aan arbeidskrachten. Onze boeren waren dus verplicht om over te schakelen op andere gewassen die niet zo in de massa werden geteeld in Amerika, en kwamen zo terecht bij de suikerbieten. Dit ondermeer in Frankrijk. De Vlaamse boeren die hun inkomen kwijt speelden gingen daar werken.

Hoofdstuk 2   Modellen die verklaren hoe de migratie tussen vertrek- en aankomstland in stand werden gehouden

1. De netwerktheorie of kettingmigratie

Migrantennetwerken bestaan uit interpersoonlijke banden die migranten, voormalige migranten en thuisblijvers met elkaar verbinden in vertrek- en bestemmingsregio's via familie- en vriendschapsbanden en een gezamenlijke oorsprongsgemeenschap. Door dit netwerk zal de kans groter zijn dat men gaat migreren gezien het de kosten en risico's verlaagt van een migratie. Drie kwart van de scheepstickets zou immers door zo'n netwerk betaald geweest zijn. En dat ticket vormde nu precies de grootste kost van de migratie. Tevens verhogen ze ook de netto-opbrengsten. Ze verschaffen 'betrouwbare' informatie en vormen een soort van sociaal kapitaal waarmee migranten toegang krijgen tot een job in het gastland. De pioniers zullen nog de hoogste kosten dragen, hierna zal het netwerk ervoor zorgen dat een nieuwe emigrant op zijn beurt weer anderen van zijn familie en kennissenkring zal overhalen om de oversteek

---

¹⁹ D. S. Massey, J. Arango, Graeme Hugo et al., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", pp. 444-448.

te maken, die op hun beurt weer anderen kennen. Zo houdt migratie zichzelf in stand. Elke nieuwe migrant maakt de risico's van een migratie kleiner voor de volgende zodat het uiteindelijk quasi risico- en kosteloos wordt. Volgens deze theorie zou men wel degelijk een individuele of gezinsbeslissing maken, maar het zijn de succesvolle pioniers die zullen bepalen waar de toekomstige migranten heen gaan. Door dat netwerk zou de migratie ook losgekoppeld worden van de oorspronkelijke factoren die de migratie hadden veroorzaakt.²⁰

“The size of the migratory flow between two countries is not strongly correlated to wage differentials of employment rates, because whatever effects these variables have in promoting or inhibiting migration are progressively overshadowed by the falling costs and risks of movement stemming from the growth of migrant networks over time”²¹

Het is net deze regio-specifieke kettingmigratie die ons onderzoeksdomein zal vormen. We zullen nagaan hoe dit netwerk in Denderhoutem in elkaar zit.

We zien dus dat we met die netwerktheorie kunnen verklaren waarom men vanuit de ene regio in grotere getale migreerde dan vanuit de andere. Verder zien we volgens Kamhoefner ook het fenomeen van de *Transplanted Village*. Hierbij stelt men dat, doordat die succesvolle pionier anderen naar dezelfde regio in het gastland leidt, daar een groot deel van de oorspronkelijke gemeenschap terecht komt.²² Swieringa zag dit heel duidelijk met betrekking tot haar studie van de migratie vanuit Nederland naar de Verenigde Staten.²³ Voor Denderhoutem zal blijken dat een opvallende meerderheid naar Detroit trekt. Maar hoe groter de vertrekgemeenschap, hoe groter de variatie van bestemmingsregio's. Dit zal zeker het geval zijn voor regio's als bijvoorbeeld het Meetjesland.

2. De institutionele theorie

Naarmate de internationale migratie vordert zullen bepaalde organisaties opgericht worden die, hetzij geld willen slaan uit die migratie door mensen illegaal grenzen over te smokkelen, of anderzijds werkcontracten voorzien waarmee men mensen belooft hun overtocht te betalen

---

²⁰ D. S. Massey, J. Arango, Graeme Hugo et al., “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, pp. 448-450.

²¹ D. S. Massey, J. Arango, Graeme Hugo et al., “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, p. 450.

²² W. D. Kamphoefner, *The Westfalians: From Germany to Missouri*. Princeton, Princeton university press, 1987.

²³ R.P. Swieringa, "Local Patterns of Dutch Migration to the United States in the Mid-nineteenth Century", in: R. Vecoli, S. Sinke (eds.), *A Century of European Migrations*, Urbana, University of Illinois Press, 1991, pp. 134-57.

maar waarbij men dan voor jaren vast zit aan een contract; hetzij humanitaire hulp willen bieden aan migranten. Dit vormde opnieuw een vorm van sociaal kapitaal.²⁴

Hiervan kunnen we enkele voorbeelden geven met betrekking tot de migratie naar Amerika. Voor de Joodse migranten die vertrokken vanuit Rusland werd in 1881 de *Hebrew Immigrant Aid Society* (HIAS) opgericht. We hadden het reeds over het St. Raphaëlgenootschap dat in 1880 in Brugge was opgericht en Belgische emigranten naar Amerika begeleidde en hen ondermeer hielp bij het zoeken naar een job en woning in het buitenland. Ook de Belgisch-Amerikaanse Nationale Bond had dezelfde doelstellingen.

3. De cumulatieve oorzaken-theorie

Elke migratie verandert de sociale context waarin door anderen tot migratie wordt overgegaan. Zo zouden de mensen uit de midden- of hogere klasse van de inkomenshiërarchie van een gemeenschap eerst migreren, waarna ook anderen hun inkomen zullen willen zien toenemen en ook tot migratie zullen overgaan. Zo zal men pogen om de ongelijkheid in inkomens weer zo miniem mogelijk te houden, wat kan bewerkstelligt worden als vrijwel alle families één of meerdere leden hebben die werkzaam zijn in het buitenland. Anderzijds zou het gedrag van migranten in het gastland ook de migratie van anderen teweeg brengen. Bijvoorbeeld doordat ze gronden louter als prestige aankopen in hun oude vaderland en deze niet laten bewerken (gezien de loonkosten hoger liggen dan de opbrengst) zodat vele landarbeiders werkloos worden en zich genoodzaakt zien om te migreren. Daarnaast stelt Massey eveneens dat eens iemand de stap heeft gemaakt tot migratie, hij met grote waarschijnlijkheid nog een aantal keer zal migreren in zijn leven. Het zouden vooral de beter opgeleide, productievere en gemotiveerdere mensen zijn die migreren. Waardoor deze de economische toestand in het vertrekland zouden doen verslechteren en zo migratie van anderen zouden stimuleren.²⁵

4. Herhaalde migratie en de werking van hulpagenten

Keeling stelt dat migranten terugkeerden naar hun vaderland om arbeid, geld en expertise terug te brengen, om de familiebanden en connecties te vernieuwen en om kandidaat-

---

²⁴ D. S. Massey, J. Arango, Graeme Hugo et al., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", pp. 450-451.

²⁵ D. S. Massey, J. Arango, Graeme Hugo et al., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", pp. 451-454.

landverhuizers bij te staan in hun trans-atlantische overtocht.²⁶ We zullen bij Denderhoutem ook zien dat er enkele mannen waren die herhaaldelijk de overtocht maakten en terugkeerden met nieuwe migranten. Ook keerden er mensen terug om te huwen en dan met hun nieuwe partner de overtocht te maken.

Verder breidt Keeling de notie ‘netwerk’ uit tot de hulpagenten van de scheepvaartmaatschappijen. Deze waren meestal ‘geletterde’ mensen uit de dorpen: onderwijzers, kruideniers, cafébazen, notarisklerken, de gemeentesecretaris, de gemeenteontvanger, ... die met de verkoop van tickets voor de stoomboten naar Amerika een stuiver bijverdienden.²⁷ Met andere woorden, ze zaten reeds in die vertrekgemeenschap. Keeling stipt aan dat ze zich in het overlappingsgebied tussen stoomschipsmaatschappijen en netwerken van kettingmigratie bevonden. Het waren zij die inderdaad de migranten op bezoek, aanspoorden om bij hen in hun zaak (veelal een café) hun verhaal te komen doen, en zo anderen aan te zetten om hen te volgen. Keeling stelt dat bemiddelaars het emigratieproces vergemakkelijkten, maar dat zij toch niet de trigger vormden om het besluit te nemen, dat moesten de kandidaat-landverhuizers zelf al gemaakt hebben.²⁸ We zullen opmerken dat Denderhoutem ook twee hulpagenten had in de onderzoeksperiode. Keeling stelt dat deze vaak voormalige emigranten waren, maar dit was voor zover we daar zicht op hebben niet het geval voor deze twee.

---

²⁶ D. Keeling, “Costs, risks and migration networks between Europe and the United States, 1900-1914”, in: T. Feys, L.R. Fischer, S. Hoste en S. Vanfraechem, eds, *Maritime transport and migration. The connections between maritime and migration networks*, St. John’s, New Foundland, International Economic History Association, 2007, p. 116.

²⁷ D. Musschoot, *Vlamingen op de Titanic*. Tielt, Lannoo, 2000, p. 43.

²⁸ D. Keeling, “Costs, risks and migration networks between Europe and the United States, 1900-1914”, p. 119.

Onze studie omvat de emigratie van Denderhoutem naar Noord-Amerika. Hiervoor is een contextualisering van zowel het vertrek- als gastland interessant. Wat België betreft is de regionale aanpak, die Bodnar²⁹ voorstelt, zeker belangrijk. Zo zullen we zien dat Oost- en West-Vlaanderen zowel op demografisch als economisch vlak erg te lijden hadden wat resulteerde in een migratie naar ondermeer Noord-Frankrijk (als seizoensarbeider) en Noord-Amerika. Op economisch vlak gaat het dan meerbepaald om de gevolgen van de transformatie van een lokale, rurale overlevingseconomie naar een geïndustrialiseerde en gecommercialiseerde regionale, later nationale en ten slotte wereldmarkteconomie. Verder blijkt dat het neoclassicistische model op macro niveau – met name een overschot van (verarmde) arbeidskrachten in België en met uitbreiding Europa, tegenover een tekort aan arbeidskrachten in het nog in ontwikkeling zijnde Amerika – van toepassing is. Bovendien zal de mechanisering in Amerika, de overproductie en de export van voedsel mede de crisis in Vlaanderen veroorzaken en zo ook de emigratie.

Naast het overlopen van deze demografische en economische factoren zullen we ook de migratiepolitiek aanhalen van zowel België als de Verenigde Staten. Het is nodig om ons niet louter te beperken tot de eerste twee decennia van de 20ste eeuw maar de lange termijnevolutie te schetsen die aanleiding gaf tot de migratie naar Amerika. In deel III zullen we dit specifiek met betrekking tot Denderhoutem pogen te doen.

---

²⁹ J. Bodnar, “The Homeland and Capitalism”, in: Bodnar (J.), *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America*. Bloomington, University of Indiana Press, 1985, pp. 1-56.

Hoofdstuk 1 Belgische situatie in de 19de en 20ste eeuw

1. Demografisch

Op demografisch vlak verdubbelde de Belgische bevolking, d.i. van 4 miljoen inwoners in 1830 tot 7,4 miljoen inwoners in 1910 (cfr. bijlage 1a). Daarnaast kreeg men in die periode te maken met een inkrimping van de agrarische beroepsbevolking met 62%, met name van 1.075.031 tot 412.026 Belgen werkzaam in de landbouw.³⁰

De bevolkingsgroei wordt bepaald door de natuurlijke factoren mortaliteit, nataliteit, en door migratie. De bevolkingstoename begon met een afname van de mortaliteit, die gevolgd werd door een daling van de nataliteit (cfr. bijlage 2b). Dit fenomeen wordt aangeduid met de term ‘demografische transitie’ wat over de hele wereld, zij het niet op hetzelfde moment, werd waargenomen. Wat betreft de factor migratie in de bevolkingsevolutie zien we dat voor ons land de emigratie, en zeker de hier bestudeerde transcontinentale,³¹ in vergelijking met andere landen, beperkt bleef. In de periode 1900-1910 zitten we in ons land zelfs met een overschot aan inwijkelingen. De bevolking groeide niet overal in gelijke mate. Waar de bevolking in de periode 1846-1880 sterk toenam in de omgeving van Brussel en Antwerpen en rond de jonge industriële as van Bergen/Charleroi naar Luik/Verviers, hadden grote delen van West- en Oost-Vlaanderen en (westelijk) Henegouwen te maken met een bevolkingsverlies. Na 1880 zette dit zich door met eveneens een opmerkelijke groei in Brugge en de kuststreek. Vooral Henegouwen, Waals-Brabant en de regio’s onder de Waalse industrie-as kenden toen een opvallende bevolkingsdaling. Het evenwicht werd hersteld door interne migratie. Zo trokken in de periode 1832-1910 325.000 Oost- en West-Vlamingen naar andere provincies. Antwerpen en Brabant trokken daarentegen 355.000 immigranten aan. In mindere mate zien we dit ook in Luik en Henegouwen met een overschot van 120.000 inwoners.³²

---

³⁰ J. Mullem, *Van ons Platteland naar de Midwest... Belgische emigratie naar de V.S.*, Catalogoog van de tentoonstelling, kasteel van Bouchout, 15.10.1997-16.11.1997, p. 7.

³¹ Bij benadering zo’n 150 000 Belgen trokken in de periode 1850-1930 naar de VS en zo’n 10.000^{den} naar Canada. Ook een kleine 5 000 naar Brazilië tussen 1847-1914, bijna 23 000 toen naar Argentinië. D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika. Vlaamse landverhuizers naar de Nieuwe Wereld 1850-1930*. Tielt, Lannoo, 2002, p. 9.; Van Isacker stelde dat België in de tweede helft van de 19de eeuw zo’n half miljoen uitwijkelingen kende naar het buitenland (zowel op het continent als over zee). K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I*, p. 111.

³² E. Vanhaute, “Leven, wonen en werken in onzekere tijden. Patronen van de bevolking en arbeid in België in de ‘lange negentiende eeuw’”. In: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 118 (2003), 2, pp. 158-159.

We zien ook een migratie van het platteland naar de stad als oplossing voor de overbevolking. Dit is pas opmerkelijk in het laatste kwart van de negentiende eeuw. Tot 1870 zou de rurale bevolking in alle gewesten de bovenhand hebben. De grootste stedelijke groei zien we in de nijverheidscentra op de Waalse industriële as en, vooral, in de omgeving van Brussel en Antwerpen.³³

Naast die interne migratie was er vanaf 1850 ook emigratie naar Noord-Franse industriële grenssteden. Die definitieve migratie evolueerde vanaf 1880 naar seizoens- en pendelarbeid. In 1886 werden daar niet minder dan 270.000 Belgische – voornamelijk Vlaamse – migranten geregistreerd, overwegend met een tijdelijk statuut. Deze seizoensarbeiders stonden bekend als *Franshmans* (zie verder).³⁴ Verder migreerde men ook naar Nederland en Duitsland. De emigratie naar andere continenten en meer bepaald Amerika, werd pas vanaf 1880 noemenswaardig.

2. Economisch

We zagen aldus dat bepaalde regio's meer dan andere midden 19de eeuw te maken hadden met overbevolking wat, gecombineerd met crisissen in de landbouw en proto-industrie voor hongersnood en heel wat bedelaars zorgde. Het gaat dan meerbepaald om Oost- en West-Vlaanderen. Uit diezelfde specifieke regio's waren de meeste *Franshmans* en emigranten naar Amerika afkomstig. We zullen hierbij opnieuw een lange termijnevolutie schetsen en ons niet beperken tot de eerste twee decennia van de 20ste eeuw. Onze hoofdbron is het basiswerk *Mijn Land in de Kering* van Van Isacker. Hij overloopt ondermeer de economische crisis van de tweede helft van de 19de eeuw en de migratie vanuit België. Verder gebruiken we ook *Van vlaskutser tot Franschman* van Schepens.³⁵

Het ontstaan van België – en dus de afscheiding van Nederland – in 1830, bracht op economisch vlak een negatief effect teweeg. België had immers reeds een opkomende industrialisatie maar zag nu zijn afzetgebieden (in se Nederland en diens kolonies) verloren gaan.³⁶

---

³³ E. Vanhaute, "Leven, wonen en werken in onzekere tijden, p. 159.

³⁴ E. Vanhaute, "Leven, wonen en werken in onzekere tijden, p. 159.

³⁵ K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I: Een ouderwetse wereld 1830-1914*. Amsterdam, De Nederlandse Boekhandel, 1978.; L. Schepens, *Van Vlaskutser tot Franschman. Bijdrage tot de geschiedenis van de Westvlaamse plattelandsbevolking in de negentiende eeuw*. Brugge, West-Vlaams Studiebureau, 1973.

³⁶ J. Cuypers, "Groot-Assenede en haar emigranten". In: *De Twee Ambachten*, 11 (2003), 2, p. 5.

Naast die problemen op industrieel gebied zien we vooral grote problemen op het Oost- en West-Vlaamse platteland. Eeuwenlang was de vlasbewerking familiaal en agrarisch georganiseerd. Zowel als hoofdbron van inkomsten, als noodzakelijke aanvulling. In de zomer werkten men op een lapje grond dat men gewoonlijk in pacht had of werkten men als dagloner. 's Winters vulde men zijn inkomen aan door het spinnen van het garen en het weven van het linnen. In 1840 woonden ongeveer 44% van alle spinsters en wevers in Oost- en West-Vlaanderen. In het arrondissement Roeselare-Tielt was 50% van de bevolking werkzaam in de vlasnijverheid, in het arrondissement Oudenaarde kwam dit neer op 40%, in dat van Kortrijk op 30% en voor de arrondissementen Gent en Aalst was dit 25%. Vlas was de hoofdverdiensource voor de helft van de kleine lieden op het Oost- en West-Vlaamse platteland, een onmisbare bijverdiensource voor nog eens ¼ van deze mensen. Vóór het begin van de 19de eeuw verwerkte men het vlas nog voor eigen gebruik, nadien werd tot het kleinste restje verwerkt door beroepswevers die het gesponnen garen bij de boeren ophaalden. Deze beroepswevers waren rond 1840 nog zelfstandig, slechts enkelen werkten voor rekening van fabrikanten of kooplieden, en deze woonden dan vooral buiten het vlasgebied. Hier en daar begon de proletarisering: rond Kortrijk, Gent en Aalst werkten men met een aantal getouwen en loonarbeiders. Ook het zelfstandig, familiaal weven ging rond de jaren 1840 verloren. Het werk werd verplaatst naar een weverij of thuiswerkers werkten in dienst van een patroon. Hierdoor had een crisis in de vlasnijverheid onvermijdelijk dramatische gevolgen...³⁷

Die crisis kwam er in 1836 toen een Frans-Belgisch handelsverdrag de douanerechten op vlasproducten verlaagde. Dit had als gevolg dat de Franse markt werd overspoeld met Engels goedkoop en bovendien beter (wegens machinaal) linnen. Het Belgische linnen geraakte niet meer verkocht aan Frankrijk, het beste Vlaamse vlas werd naar Engeland uitgevoerd en het mechanisch gesponnen garen uit Engeland werd massaal in België ingevoerd. Dit had als gevolg dat van de 222.000 spinsters in West- en Oost-Vlaanderen in 1840, in 1843 maar 130.446 meer overbleven. Bij de wevers daalde dit van 57.000 tot 39.304 in dezelfde drie jaar tijd.³⁸ Om uit de nood te geraken had men de vlasnijverheid moeten mechaniseren, zoals men in Frankrijk had gedaan, maar dat wilde men in België niet. De burgerij verzette zich daartegen uit paternalistische motieven, de plattelandsbevolking uit vrees dat die nieuwigheid hun traditiegedragen leven zou vernietigen.³⁹ De crisis werd ook duidelijk in het aantal behoeftigen dat door de overheid moest worden geholpen: 24% in 1844 in West-Vlaanderen. In Gent

---

³⁷ K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I*, pp. 67-68.

³⁸ L. Schepens, *Van Vlaskutser tot Franschman*, pp. 22-23.

³⁹ K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I*, p. 68.

in 1850 32,5%.⁴⁰ Daar kwam nog bij dat de lonen zeer mager waren in Vlaanderen. Daar moest een vlaswerker immers rond zien te komen met een dagloon van 80 centiemmen waar een Waalse mijnwerker in dezelfde periode 2 frank 7 centiemmen per dag verdiende, of meer dan het dubbel.⁴¹

Naast die problemen in de proto-industrie in specifiek Oost- en West-Vlaanderen werd men in de periode 1845-1848 ook getroffen in de agrarische sector en dit had dus zowel gevolgen voor het inkomen als de voeding van deze mensen. De winter van 1844-1845 was uitzonderlijk streng en lang wat zorgde voor een quasi volledige teloorgang van de koolzaad- en een deel van de tarweoogst door de vorst. Om dat verlies te compenseren besloot men veel meer aardappelen te planten dan gewoonlijk. Eind juli 1845 brak er evenwel een aardappelschimmelplaag (*phytophthora infestans*) uit, die in een groot deel van Europa – het meest in Ierland – huis hield en zo op enkele weken tijd zo goed als de hele oogst in Oost- (90,8%) en West-Vlaanderen (92,4%) deed verloren gaan. In 1846 mislukte vervolgens de roggeoogst door de ziekte *brand*. Hierdoor kende men een pijlsnelle prijsverhoging van zowat alle levensmiddelen wat zorgde voor een drie jaar lange hongersnood op het Vlaamse platteland.⁴²

Door deze voedselschaarste was men veel meer vatbaar voor de tyfus die in 1847-1848 uitbrak. In sommige regio's (vooral de vlasregio's) in ons land was de mortaliteit in 1846-1847 groter dan de nataliteit.⁴³ Tenslotte brak in 1848 en vooral 1849 cholera uit in voornamelijk de provincies Luik, Henegouwen en Oost-Vlaanderen. In 1866 kwam er nog een ergere cholera-epidemie die aan 43 000 Belgen het leven kostte.⁴⁴ De hoge sterftecijfers in deze jaren waren echter hoofdzakelijk het gevolg van de honger in de vlasstreken in Oost- en West-Vlaanderen.⁴⁵ In de jaren 1840 zwierven dan ook in grote getale bedelaarsbenden door Vlaanderen. Honderden volwassenen zagen geen andere oplossing dan ergens een paar ruiten in te gooien om in de gevangenis terecht te komen en aan de honger te ontsnappen. Verder waren er hongerrellen of m.a.w. volksdemonstraties die eindigden met het plunderen van bakkerijen en winkels. De overheid zag in dat de oorzaak van de crisis in de vlasnijverheid lag. Enkelen pleitten voor de mechanisering en modernisering van het bedrijf maar doorgaans bleef men

---

⁴⁰ R. De Herdt, B. De Graeve, *Kinderarbeid 1800-1914*. Gent, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, 1981, pp. 10-12. In: D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika. Vlaamse landverhuizers naar de Nieuwe Wereld 1850-1930*. Tielt, Lannoo, 2002, p. 12.

⁴¹ H. Vannoppen, "Bronnen en problemen rond migraties naar Amerika", in: *Ons Heem, driemaandelijks heemkundig tijdschrift voor Vlaanderen*, 's Gravenwezel, 52 (1998), nr. 1, p. 20.

⁴² K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I*, p. 68.

⁴³ L. Schepens, *Van Vlaskutser tot Franschman*, pp. 47-48.

⁴⁴ K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I*, p. 77.

⁴⁵ K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I*, p. 68.

zweren bij handnijverheid die eeuwen lang welvaart had bezorgd en een waarborg was gebleken voor de orde. De regering stimuleerde de oprichting van ‘modelwerkhuizen’ voor wevers die zo loonarbeiders i.p.v. huiswerkers zouden worden. Daarnaast schakelden de spinsters over op handgemaakt kantwerk. Tot de jaren 1820 was dit vooral een zaak geweest van de stad maar daar was deze in die periode weggeconcentreerd door de mechanisering. Door de vlascrisis rezen duizenden kantscholen uit de grond wat een deel van de bevolking in Oost- en West-Vlaanderen door de ergste crisisjaren hielp. In 1845-1850 zag men een dieptepunt van de crisis met een erg groot aantal behoeftigen. Van Isacker vermeldt zelfs dat de gemeente Wakken, in het vlasarrondissement Kortrijk, aan de regering subsidies vroeg voor de emigratie naar Amerika van het hele dorp, inclusief het gemeentebestuur (over die subsidies cfr. infra).⁴⁶

Op het einde van de 19de eeuw werd de Belgische landbouw voor het eerst met overschotten geconfronteerd. Tijdens de voedselcrisis ten gevolge van die elkaar opvolgende mislukte oogsten van de jaren 1840 was de regering niet werkloos blijven toekijken, maar had allerlei maatregelen genomen om voedsel te importeren. Zo besloot ze reeds op 5 september 1845 dat de invoer van levensmiddelen tot 15 februari 1850 tolvrij zou zijn. Uit Amerika werden toen massaal aardappelen en ook plantgoed voor het volgende jaar ingevoerd. Bovendien verleende een Koninklijk Besluit van 18 februari 1846 nog premies voor de invoer en de verkoop van plantaardappelen. De voedselimport uit Amerika beperkte zich bovendien niet tot aardappelen en granen. Na de Amerikaanse Secessie-Oorlog (1861-1865) herstelden de V.S. hun opgeschorte handelsbetrekkingen met Europa en brachten in toenemende mate ook suiker, koffie, cacao, olie, levend vee en diepgevroren vlees België binnen. Deze toename was te danken aan de verlaging van de transportkosten over land (in 1869 was de Pacific Railway voltooid die San Fransisco met Boston verbond) en over zee (met de stoomschepen). Al vrij snel kon men van een ware *agricultural invasion* spreken. Terwijl de landbouw in Vlaanderen stagneerde en zelfs achteruitliep door dalende belangstelling ervoor – de industriële revolutie eiste en verkreeg alle aandacht en technische inspanningen –,⁴⁷ veroorzaakten in Amerika de systematische ontginning van vruchtbare gronden en het intensief gebruik van machines, een overproductie. Vanaf 1865-1870 werd het overschot via de Antwerpse haven tegen dumpingprij-

---

⁴⁶ K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I*, pp. 70-71.

⁴⁷ Het aandeel van de agrarische sector in het Bruto Nationale Product, dat in 1846 nog bijna 50% had bedragen, zakte in 1866 tot 39% en slonk in 1880 zelfs tot 29%. In 1910 schommelde het aandeel van de landbouw nog slechts rond de 15 tot 20%. E. Witte, J. Craeybeckx, A. Meynen, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2005, pp. 67-68.

zen in Europa afgezet. Als onmiddellijk gevolg hiervan stortten de Belgische graanprijzen in 1880-1895 in elkaar, waardoor de Belgische landbouwer zijn inkomen drastisch zag inkrimpen. Daarenboven kende men ook nog enkele slechte oogstjaren. De Vlaamse boeren, maar vooral de landarbeiders die tegen een dagloon werkten, leden honger.⁴⁸

De grote graanschuren die we nog tegenkomen op de *Atlassen der Buurtspoorwegen* (midden 19de eeuw), werden afgebroken. In België ontbraken tevens grote landbouwbedrijven. In 1845 was een gemiddeld Belgisch landbouwbedrijf 4ha58are groot, in 1880 was dat verminderd tot 2ha97are. België was een land van keuterboeren. De pachtprizen gingen sterk omhoog omwille van het gebrek aan grond, het gebrek aan pachtwetgeving en ook door de ambachtelijke nevenproductie van die keuterboeren.⁴⁹ Voor zelfstandige boeren en pachters bleef het leefbaar maar de landarbeiders die tegen een dagloon werkten ontvingen zowel voor, tijdens als na de landbouwcrisis een loon dat bijna de helft lager lag dan dat van de arbeiders. Ongeveer gelijktijdig werd België bovendien eveneens getroffen door een zware industriële recessie. Hierdoor konden de getroffen landbouwers moeilijk geabsorbeerd worden door de nijverheid.

Toch stelt Livi-Bacci dat die snelle industrialisatie van België een deel van de werkloze arbeidsbevolking van het platteland kon opvangen en dit aan de basis ligt van de kleinschalige emigratie vanuit ons land naar Amerika (cfr. bijlage 2). Waar men niet naar industriesteden kon trekken wegens een gebrek aan transportmogelijkheden bijvoorbeeld maakte men de overstap naar een seizoensgebonden migratie naar Wallonië of Frankrijk of een meer drastische trans-Atlantische migratie. Een andere reden voor de lage graad van trans-Atlantische migratie vinden we in de verklaring van Feys, met name de non-interventiepolitiek van de Belgische overheid.

3. Politieke context van de migratie

De manier waarop de overheid ingreep in deze crisis en hoe zij meerbepaald omging met de Vlaamse strijd en de inspraak van de gewone man zou een reden zijn voor vele Oost- en

---

⁴⁸ J. Van Mullem (red.), *Van ons platteland naar de Midwest... Belgische emigratie naar de VS*. Catalogoog van de tentoonstelling, kasteel van Bouchout, 15 oktober 1997-16 november 1997, p. 11.

⁴⁹ H. Vannoppen, "Bronnen en problemen rond migraties naar Amerika", in: *Ons Heem, driemaandelijks heemkundig tijdschrift voor Vlaanderen*, 's Gravenwezel, 52 (1998), nr. 1, p. 21.

West-Vlamingen om andere oorden op te zoeken. Voor deze paragraaf baseren we ons op het werk van Els Witte en anderen.⁵⁰

De opeenvolgende liberale regeringen in de 19de eeuw huldigden het principe van de vrije markt; de arme Vlaamse bevolking was in die optiek onbelangrijk. Daar kwam verandering in met de verkiezing van 1884. De liberalen speelden hun meerderheidspositie kwijt aan de katholieken, die dat voordeel tot aan de Eerste Wereldoorlog niet meer uit handen zouden geven. Een jaar later lieten de socialisten van zich horen met de oprichting van de Belgische Werkliedenpartij (BWP). De sociale congressen in Luik (1886, 1887 en 1890, telkens onder auspiciën van Luik), de uitvaardiging van de pauselijke encycliek *Rerum Novarum* in 1891 (met als gevolg daarvan: de ontluikende christendemocratie) én de steeds nijpender wordende realiteit van het terrein (de vermelde landbouwcrisis en de industriële revolutie) maakten van het sociale vraagstuk voor het eerst in de Belgische politieke geschiedenis een item.

1893 was een belangrijk jaar voor de gewone man die de migrantenbevolking uitmaakte. In september van dat jaar werd namelijk het algemeen meervoudig stemrecht⁵¹ voor mannen ingevoerd. Onder het cijnskiesrecht dat tot dan toe gold, namen aan de parlementsverkiezingen van 1884 welgeteld 133.755 Belgen deel. Door de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht voor mannen zouden aan de verkiezing van 1894 maar liefst 1.370.687 mannen deelnemen. Dat was een vertienvoudiging van het aantal kiezers. Ineens werd de gewone man wél belangrijk.

Toch werden er tot aan de Eerste Wereldoorlog (pas in 1918 werd het algemeen enkelvoudig stemrecht ingevoerd) weinig echt belangrijke politieke initiatieven genomen ten behoeve van de vermelde verarmde bevolking op het Oost- en West-Vlaamse platteland dat grotendeels de seizoensarbeiders en emigranten naar Amerika zou leveren. Bij de parlementsverkiezingen van 1894 had alleen de Christene Volkspartij van priester Daens in haar kiesprogramma aandacht voor hen. Over het Daensisme zelf zullen we dieper ingaan in het deel over Denderhoutem.

---

⁵⁰ M. Dumoulin, E. Witte, G. Deneckere, et alii, *Nieuwe geschiedenis van België I (1830-1905)*, Tielt, Lannoo, 2006, 656p.; E. Witte, J. Craeybeckx, A. Meynen, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2005, 584p.

⁵¹ Het meervoudig stemrecht hield in dat bepaalde categorieën personen recht hadden op twee of meer bijkomende stemmen. Wie 35 jaar was en gehuwd of weduwnaar met wettige nakomelingen, en jaarlijks vijf frank personele belasting betaalde op zijn woning, had recht op een bijkomende stem. Zo'n supplementaire stem werd ook toegekend aan eigenaars van gebouwen met een minimale waarde van tweeduizend frank, houders van een spaarboekje van de ASLK (met een jaarlijkse rente van minimum 100 frank). Twee bijkomende stemmen werden voorzien voor bezitters van een diploma hoger onderwijs of een beroep uitoefend dat die bekwaamheid de factor impliceerde en huisvader-eigenaars. M. Dumoulin, E. Witte, G. Deneckere, et alii, *Nieuwe geschiedenis van België I (1830-1905)*, Tielt, Lannoo, 2006, p. 539.

Laten we ons dan vervolgens verdiepen in de rol die de overheid speelde in de (beperkte) migratie vanuit ons land naar Amerika (voor een vergelijking met de migratie naar Zuid-Amerika en Afrika zie bijlage 3). Ook hierbij geven we een langetermijnevolutie voor een betere contextualisering van de eigen casus. In zijn licentiaatsverhandeling bestudeerde Torsten Feys het belang van de onactieve rol die onze overheid speelde in verband met die emigratie en de gevolgen hiervan op de kwantiteit van de emigranten.⁵² Hij maakte een studie van 1842 tot 1914 en deelde deze op in twee delen met als breekpunt 1880. Ook wij zullen deze opdeling hanteren. We zien dat beide perioden aanvangen met een economische crisis zoals we die hierboven reeds beschreven. Daarnaast zien we in de eerste periode een dominantie van de liberalen en een toename van het aantal migranten in de jaren 1840-50, gevolgd door een snelle daling. In Amerika kende men toen de ‘vrije periode’ (cfr. infra). In de tweede periode domineerden vooral de katholieken de Belgische politiek. In de VS zagen we dan een periode van ‘selectieve beperking.’

3.1 De overheidspolitiek i.v.m. migratie naar Amerika 1842-1880

Allereerst moeten we opmerken dat de uitwijking naar het buitenland al vóór de vlascrisis aan de gang was. Van 1830 tot 1844 emigreerden meer dan 30 000 mensen uit de acht provincies (over Namen zijn geen gegevens). 60% hiervan was afkomstig van het platteland. Men ging voornamelijk naar Frankrijk, maar ook Nederland en Duitsland. 10% van hen maakte de trans-Atlantische oversteek.⁵³ De haven van Antwerpen had louter het Gentse katoen als exportproduct en net hiervan verdween een grote afzetmarkt (meerbepaald Oost-Indië) met de onafhankelijkheid van België. De haven richtte zich steeds meer op goedkope massagoederen. Vele schepen keerden zonder voldoende vracht terug wegens het vermelde gebrek aan exportproducten. Reeds in 1837 stelde de Antwerpse Kamer van Koophandel dat dit kon verholpen worden met de emigratie in de toekomst.⁵⁴ Duitse emigranten zouden de eersten zijn die migreerden via onze haven. Antwerpen kende in die periode zo’n tiental – voornamelijk

---

⁵² T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government from Belgium to the U.S. through the port of Antwerp 1842-1914*. Gent, (onuitgegeven Licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2002-2003, 231p. (promoter Eric Vanhaute).

⁵³ K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I*, p. 111.

⁵⁴ J. Everaert, ‘Landverhuizers op doortocht. Antwerpen en de trans-Atlantische migratie (1843-1914)’. In: *Landverhuizers. Antwerpen als kruispunt van komen en gaan*. Antwerpen, Pandora, 2002, p. 9.

Duitse – emigratie agentschappen. Drie enigszins belangrijke Belgische nederzettingen uit die tijd zijn: *Sheldon* (staat New York), *Leopold* (Indiana) en *Belgium* (Wisconsin).⁵⁵

We vermeldde in het economisch deel de vlascrisis en de daarmee gepaard gaande werkloosheid en het rondzwerven van bedelaarsbendes. De overheid poogde vanaf 1847 om, met de aanleg van (water)wegen, de stimulatie van nieuwe industrieën en het overtuigen van de boeren tot de ingebruikname van alle vruchtbare landbouwgrond met de meest productieve landbouwmethode (om zo meer voedsel voor eigen bevolking en export te produceren), de crisis te overwinnen. Echter, de crisis bleef voortduren ook na de jaren 1845-50 en dus opperde men de theorie dat in feite vooral de overbevolking in België het basisprobleem was. In Ierland en Groot-Brittannië had een emigratie naar het buitenland dit probleem ten gronde opgelost na andere pogingen ondernomen door de overheid. Ook de emigratie van Duitsers naar Duitse kolonies in Amerika bleek een succes. Dus besloot onze overheid om diens voorbeeld te volgen. Ook financieel zou het voor de overheid voordeliger zijn om de vrijwillige of geforceerde emigratie van de mensen, die op kosten van de staat leefden, te subsidiëren dan de openbare welstand er te blijven voor bekostigen. Hier ging het dan over bedelaars en landlopers, gevangenen (sommigen onder hen behorende tot de eersten die kleine en grotere misdaden begingen om opgepakt te worden en zo zeker te zijn van voedsel) en ex-gevangenen.⁵⁶

Koning Leopold I was reeds op zoek geweest naar kolonies om economische (nieuwe afzetmarkten) en politieke (de positie van deze nieuwe staat versterken) redenen en was daarbij uitgekomen bij Santo Tomás de Castilla in Guatemala. Hij kocht het in 1843 en dropte er werklozen, kansarmen en avonturiers. De overheid voerde actief propaganda voor “het beloofde land *Verapa*”. Echter, deze pogingen liepen desastreus af met de dood van 211 van de 871 kolonisten door tropische ziekten. De meerderheid week uit naar vooral Guatemala City en een klein deel werd naar België gerepatriëerd. Deze ervaring deed vele Belgen een enorme afkeer voor emigratie ontwikkelen.⁵⁷

De overheid bleef, in tegenstelling tot haar inwoners, wel in deze optie geloven. Alleen had men geleerd dat de kolonie zoveel mogelijk gelijkend moest zijn aan ons Belgisch klimaat. Baron Auguste Vanderstraeten-Ponthoz had met zijn rapport van 1844⁵⁸ bewezen dat dit in de

---

⁵⁵ A. Dauw, “Emigratie naar Noord Amerika.” In: *Het Land van Nevele*, 9 (1978), 3, s.p.

⁵⁶ D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika*, p. 26.; L. Schepens, *Van vlaskutser tot franschman: bijdrage tot de geschiedenis van de westvlaamse plattelandsbevolking in de negentiende eeuw*, Brugge, Westvlaams economisch studie bureau, p. 192 .

⁵⁷ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government*, pp. 22-28.

⁵⁸ Hij had naar het voorbeeld van wat Duitsland reeds in de jaren 1825-1842 hadden gedaan, de voordelen die de Amerikaanse overheid bood aan emigranten nagegaan, hoe het de reeds gevestigde emigranten afging (mentaal en moraal), waar ze zich vestigden en waarom net daar, wat de gevolgen voor de handel tussen beide landen waren, waar toekomstige emigranten zich voor zichzelf en de economie van ons land het best zouden vestigen,

Verenigde Staten het geval was. Daarom richtte de regering zich op deze staat. Frankrijk vonden enkelen niet geschikt gezien deze zijn markten ook in de toekomst niet open bleek te stellen voor onze producten. Ook later nog zou men opperen dat het beter is zich te richten op bijvoorbeeld Peru en andere kleine naties om politieke (men kon er als immigrant sneller hogerop geraken) en economische redenen. Echter, ook de V.S.A. zouden volgens het rapport van Vanderstraeten-Ponthoz geen economisch voordeel in de vorm van een vraag naar industriële producten uit België bijvoorbeeld opleveren. Toch zouden de emigranten eens goed verdienend, geld naar huis sturen, wat ook bij Duitse emigranten gebeurde en wat voor de thuishoeconomie vruchten afwierp. Verder zouden emigranten eens zich gevestigd in hun eigen boerderij, anderen aantrekken om bij hen te komen werken wat de constante aanvoer van nieuwe emigranten zou verzekeren.⁵⁹

Men kon vertrekken vanuit de haven van Antwerpen. De Duitse emigranten hadden sinds het wegvallen van de blokkade van de Schelde, in 1839, onze haven (naast die van Hamburg en Bremen) gebruikt om te emigreren naar Amerika. In 1840 werd een regelmatige scheepslijn ingesteld tussen Antwerpen en New York. De overheid had reeds met het Koninklijk Besluit van 1843 ingegrepen op de gezondheidstoestand en het aanwezige voedsel op de schepen en in 1846 een waterschout ('commissaire maritime') aangesteld. De waterschout registreerde de paspoorten van de landverhuizers, vooral dan met het oog op het opsporen van gesignaleerden. De passagierslijsten zijn echter op die van 1855 na, vernietigd tijdens de Eerste Wereldoorlog.⁶⁰ De overheid zou haar controle in 1850 verbeteren door het maken van een driedelige toezichtscommissie naast die waterschout. Die toezichtscommissie stond onder leiding van de provinciegouverneur en ook de emigratie-inspecteur zetelde erin. Hun doel was een advies- en arbitrageorgaan te zijn bij geschillen tussen emigranten en transporteurs. Dit was voorheen de rol van de emigratie-inspecteur.

De waterschout zou voortaan ook moeten toezien op de lichamelijke toestand van de landverhuizers (met een rudimentair onderzoek op de inschepingskaai of onder een loods en dat heel vroeg in de morgen) naast het controleren van de zeevaardigheid van de schepen.⁶¹ Het KB van 1843 en de aanvulling hierop in 1850 vormden de basis van de regelgeving omtrent de

---

of het nodig was dat onze Belgische overheid intervenieerde in de emigratie om ze zo efficiënter te laten verlopen. T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government*, pp. 18-19.

⁵⁹ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government*, pp. 22-28.

⁶⁰ E. Spelkens, 'Antwerp as a port of emigration 1843-1913'. In: Kurgan G, Spelkens E., *Two studies on emigration through Antwerp to the New World*. Brussel, Centrum voor Amerikaanse studies, 1976, p. 62.

J. Everaert, 'Landverhuizers op doortocht. Antwerpen en de trans-Atlantische migratie (1843-1914)'. In: *Landverhuizers. Antwerpen als kruispunt van komen en gaan*. Antwerpen, Pandora, 2002, p. 10.

⁶¹ J. Everaert, 'Landverhuizers op doortocht.', p. 10.

emigratie: ze richtte zich op het medisch onderzoek, voorzieningen aan boord, bescherming tegen illegale misbruiken en richtte de nodige overheidsinstellingen op.⁶² Vanaf 1849 begon de overheid propaganda te voeren in Duitsland en maakte men hun het KB van 1843 bekend om hen te overtuigen via Antwerpen te emigreren.⁶³

Laten we dan weer overgaan tot de plannen van de Belgische overheid in de Verenigde Staten. Ze beslisten tot het oprichten van twee kolonies voor bedelaars, gevangenen en ex-gevangenen. Men had zoals vermeld, uitgerekend dat de emigratie naar Noord-Amerika bekostigen, minder duur uitviel dan één jaar steunverlening. De onderhoudslast van een bedelaar bedroeg in de periode 1850-1855 139 tot 219 fr. terwijl die van een overtocht tussen 169 en 180 fr lag. Dergelijke armoede-immigratie was in de USA al in 1830 verboden en zou dit opnieuw worden bij wet van 1851 en 1875.⁶⁴

In 1847 vertrokken landbouwers uit de streek van Eeklo onder leiding van Dirckx naar Jefferson en Harrville (nu Taos) in Missouri waar reeds Duitsers gevestigd waren. Dirckx had op voorhand aan de overheid raad gevraagd waar hij zich het best zou vestigen. De overheid zorgde ervoor dat hij een aanbevelingsbrief mee nam en de steun kreeg van de Belgische consul in Washington. Dirckx zou elk jaar een verslag schrijven over zijn ervaringen. Vervolgens wou de regering daar een kolonie vestigen. Minister van Buitenlandse Zaken, de Theux, voorzag een budget van 500.000 dollar om in 1847 honderd gezinnen of ongeveer 500 personen naar daar te sturen. Men zocht nog steeds naar een kolonie die economische voordelen zou opleveren voor België. Het project zou echter te duur uitdraaien en men wilde er de verantwoordelijkheid niet voor dragen. De regering viel.⁶⁵

Vervolgens kwam Rogier (1847-52) aan de macht als eerste minister, de eerste maal dat de liberale partij meedeed aan de verkiezingen. Het was een homogeen liberale regering. Hij was erg te vinden voor de emigratie en de economische perspectieven die dit kon bieden. Men poogde tot het op gang brengen van twee kolonies in de V.S.A. in 1849-1850. Deze zouden bevolkt worden door boeren die met hun gezin kwamen, zodat het land gezamenlijk bewerkt kon worden. Het moesten bovendien mensen met enig bezit zijn en niet diegenen die brieven naar de overheid zonden met de vraag hun overtocht te financieren. De eerste kwam er in

---

⁶² E. Spelkens, 'Antwerp as a port of emigration 1843-1913', p. 58.

⁶³ E. Spelkens, 'Antwerp as a port of emigration 1843-1913', p. 63.

⁶⁴ F. Vanzielegem, "100 jaar emigratie van Lichtervelde naar Amerika", in: *Jaarboek Heemkundige Kring Karel van de Poele*, 11 (1995), p. 26.

⁶⁵ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government*, pp. 29-31.

Pennsylvania. Daar werd *New Flanders* gesticht, dat zich op 8 km van de Duitse kolonie Sainte Marie bevond.⁶⁶ Men koos voor Pennsylvania omdat daar in de omgeving petroleum was aangeboord waarvoor belangstelling bleek te zijn. Deze kolonie mislukte wegens de slechte kwaliteit van de grond en de onvoldoende inspanningen van de kolonisten, die bovendien in grote getale wegtrokken naar andere goedkope gronden. Tenslotte was ook een project in 1850 in Kansas City, Missouri, genaamd *New Brabant* – waarbij 40 van de 50 emigranten West-Vlamingen waren – geen groot succes. Deze kolonie werd getroffen door een cholera-epidemie die het nooit te boven kwam. De staat zou geen gelijkaardige initiatieven meer opstarten en zou met de overgang naar de katholieke regering definitief overgaan op een non-interventiepolitiek, zo besluit Feys. Vanaf nu zou de overheid en het Antwerpse stadsbestuur enkel nog informatie verschaffen en de veiligheid van zijn landverhuizers garanderen in de haven van Antwerpen. Dit hield de opvang bij vertrek en aankomst in, en eveneens het inperken van de wantoestanden met de emigratie-agenten, en de logementshuizen van de landverhuizers.⁶⁷

Dit tevens gezien ze zoals hierboven vermeld, actief de emigratie van bedelaars, gevangenen en ex-gevangenen naar de V.S.A. en Brazilië had gesteund. De gemeenten ontteden zich maar wat graag van die kleine delinquenten, landlopers en bedelaars. De staat of de gemeente betaalde de tickets, de overtocht werd georganiseerd door het beruchte Strauss-emigratie-agentschap. Emigratie-inspecteur Thielens steunde Strauss openlijk. Tussen 1850 en 1855 maakten zo op z'n minst 750 Belgen, op kosten van de overheid, de overtocht. Na vijf jaar kwam de Amerikaanse overheid dit te weten en bracht Antwerpen in een slecht parket (de boten van daar afkomstig werden strikter gecontroleerd). De Amerikaanse pers verspreidde dat Antwerpen zou fungeren als verschepingshaven van de laagste klas van emigranten komende uit België, Duitsland en Zwitserland. De overheid besloot om het commerciële belang van de haven (waarin de emigratie een steeds grotere rol had) te vrijwaren en dus op te houden met het zenden van veroordeelden en ex-gevangenen.⁶⁸

We kunnen dan nog even de emigratie schetsen vanaf de jaren 1860 tot 1880 (zie ook grafiek in bijlage 4). Na 1855 kwam de Belgische economie er weer geleidelijk aan bovenop en viel de emigratie dus ook wat stil. In 1860-66 kende de V.S.A. ondertussen een burgeroorlog. De-

---

⁶⁶ Voor het emigratieverhaal van één van de Vlamingen in dit mislukte project: I. Demarrez, “Van Meulebeke naar New Flanders, Pennsylvania. Het Amerikaanse avontuur van Karel Verbeke”, in: *Roede van Tielt*, 35 (2004), 1, pp. 3-37.

⁶⁷ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government*, pp. 31-36.

⁶⁸ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government*, pp. 31-36.

ze beide factoren zorgden voor een daling van enerzijds de Belgische en anderzijds ook andere emigranten via de haven van Antwerpen. De haven moderniseerde niet voldoende en dus verloor ze haar competitieve kracht met bijvoorbeeld Bremen ook al omdat ze de overstap van zeil- naar stoomschepen niet maakte.⁶⁹ Tijdens de burgeroorlog had men in Amerika een tekort aan werkkrachten en stond men dus weer meer open voor immigranten. Men deed vooral een beroep op Belgische mijnwerkers. Verder werd er ook gerekruteerd voor het Amerikaanse leger onder bedelaars in de bedelaarskolonies, in samenspraak met de provinciale en lokale autoriteiten. Verder was Strauss ook opnieuw begonnen met zijn rekrutering van diezelfde bedelaars voor een overtocht, wat pas na twee jaar werd opgemerkt door de Belgische overheid waarna ze het verboden. Het bezorgde de haven een slechte naam, zeker nadat een boot van hem aankwam met 20 doden. Het zou immers een voordeel kunnen opleveren voor de concurrerende havens van Le Havre, Liverpool, Rotterdam, Hamburg en Bremen. Zeker de laatste twee hielden lastercampagnes tegen Antwerpen. Bovendien wilde men alle negatieve reclame van Antwerpen vermijden gezien met in 1869 bezig was met het onderhandelen voor een stoomlijn tussen Antwerpen en New York wat van de haven weer een competitieve emigratiehaven moest maken.⁷⁰

In 1873 riep de regering een emigratiecommissariaat in het leven. Aan het hoofd stond de commissaris die aangesteld werd door de koning, op voorstel van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Hij stond onder toezicht van de Provinciale gouverneur van Antwerpen en had daar ook zijn standplaats. Dit ambt werd lange tijd uitgeoefend door Eugeen Venesoen. Zijn opdracht was toezicht houden op de uitvoering van de reglementering van de overheid. De emigratiereglementering was echter op dat moment nog zeer mank en vaak casueel. In 1876 kwam er een aangepaste wetgeving. Die stelde ondermeer dat de (hulp)agenten van rederijen jaarlijks aan de overheid moesten bekend gemaakt worden en zo een vergunning kregen. Zo trachtte men de onwettige ronselpraktijken en de grofste oplichterij aan banden te leggen. Desondanks werden nog talloze landverhuizers het slachtoffer van gewetenloze ronselaars. De regeringscommissaris voor emigratie moest de emigranten verder informeren over hun rechten bij de Belgische wet, of over het contract dat ze afsloten, en ook de emigratie omstandig-

---

⁶⁹ Tot de 2de helft van de 19de eeuw duurde de overtocht van Antwerpen naar de oostkust van Amerika per zeilschip gemiddeld zo'n 6 tot 8 weken. Als de wind tegen zat kon de reis zelfs tot 3 maanden of meer uitlopen. Er was veel sterfte door de uitbraak van epidemieën, door voedselschaarste of zelfs tekorten. In 1847, het jaar van de grote Europese tyfusepidemie, overleed op sommige schepen tot 24% van de passagiers. In 1835 maakte een stoomschip voor het eerst de trans-Atlantische overtocht, maar de definitieve doorbraak van de stoomboot liet nog tot de jaren 1860 op zich wachten. De overtocht verliep toen veiliger, sneller en in comfortabelere omstandigheden.

⁷⁰ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government*, pp. 139-141.

heden proberen te verbeteren onder andere het transport (per trein en per boot) van de emigranten. In het Centraal-Station van Antwerpen speelden zich geregeld dubieuze praktijken af tussen landverhuizers onderling, maar ook tussen tussenpersonen. Deze tussenpersonen wilden kamers verhuren, geld wisselen, mensen overhalen om – ook als ze al in het bezit waren van een ticket – een ticket bij een andere rederij te kopen. Dit soort praktijken gaf Antwerpen een slechte naam in onder andere Duitsland.⁷¹

Buitenlanders werden twee dagen vóór inschepping in Antwerpen verwacht, Belgen hadden meestal hun documenten al laten in orde brengen door de plaatselijke agent en hun bagage kon op voorhand al naar de depots gestuurd worden zodat zij dus de dag van de inschepping in Antwerpen moesten zijn.⁷² De overtocht naar Amerika kon sinds 1873 vanuit Antwerpen gebeuren met een (stoom)schip⁷³ van de *Red Star Line*,⁷⁴ een dochterbedrijf van de Philadelphia'se *International Navigation Company*, die was opgericht in 1871. Het was oorspronkelijk de bedoeling om petroleum⁷⁵ in bulk van Philadelphia naar Europa te verschepen en bij de terugvaart emigranten te vervoeren. Echter hier staken zowel de Belgische als Amerikaanse regering een stokje voor. Het eerste schip, de *Vaderland*, was meteen ook de eerste petroleum-tanker ooit gebouwd maar zou nooit geraffineerde petroleum verschepen. Hij maakte zijn maidentrip in 1873 met 105 passagiers aan boord en een lading post. Kort voordien was de haven beginnen heropleven als emigratiehaven. Met de nieuwe economische crisis in de jaren 1880 zou de *Red Star Line* snel één van de belangrijkste rederijen van Europa worden. Van 1873 tot 1923 bracht de *Red Star Line* liefst 2.312.791 passagiers naar Noord-Amerika (voor een overzicht op de dynamiek zie grafieken in bijlage 5).⁷⁶ Haar grootste concurrenten waren de *Hamburg-Amerika Linie* (die Hamburg als thuishaven had), *Norddeutsche Lloyd* (vanuit Bremen), de *Holland-America Line* (vanuit Rotterdam) en de *White Star Line* (vanuit Liverpool).⁷⁷ De *Red Star Line* en de *Holland-Amerika Lijn* bleven relatief klein in vergelijking met de Franse, Duitse en Engelse lijnen omdat ze met hun beperkte vloot de mediterrane

---

⁷¹ J. Everaert, 'Landverhuizers op doortocht, p. 10.

⁷² R. De Bouver, 'Deinse landverhuizers uit de streek van Deinze.' In: *Bijdragen tot de geschiedenis van de stad Deinze*, 2000, p. 150.

⁷³ In deze periode vaarden er nog vele zeilschepen maar de rederij koos resoluut voor stoomschepen. Dit deed de reistijd verminderen tot twee weken.

⁷⁴ In feite heette dit Belgisch dochterbedrijf van de *International Navigation Company*, *Société Anonyme de Navigation Belge-Américaine* (S.A.N.B.A.), maar ze werd al snel bekend als Red Star Line gezien de blauwe wimpel met rode ster op haar schepen. Daarnaast werd ze ook de rederij der 'Landschepen' genoemd gezien de namen van de schepen steeds op 'land' eindigden. R. De Bouver, 'Deinse landverhuizers uit de streek van Deinze.' In: *Bijdragen tot de geschiedenis van de stad Deinze*, 2000, p. 117.

⁷⁵ Dit was in 1859 gevonden en werd vanaf 1861 in Europa verdeeld via de haven van Antwerpen.

⁷⁶ F. Caestecker, T. Feys, S. Hoste et alii, *Red Star Line. People on the Move*. Schoten, BAI, 2008, p. 10.

⁷⁷ E. Joos, *Antwerp-New York. Eugeen van Mieghem (1875-1930) en de emigranten van de Red Star Line*. Antwerpen, Uitgeverij BAI, 2005, p. 77.

markt niet konden bestrijken. Zij waren afhankelijk van de Oost-Europese migranten die eerst Duitsland doorkruisten voor ze Antwerpen of Rotterdam bereikten. Bremen en Hamburg bleven veruit de grootste emigratiehavens.⁷⁸

3.2 De overheidspolitiek i.v.m. migratie naar Amerika 1880-1914 en de verdere evolutie tot 1923

Vanaf 1880 zien we een heropleving van de migratie naar Amerika (zie bijlage 5). Dit door de hiervoor vermelde economische crisis die naast België ook de rest van Europa kenmerkte. Ondertussen kregen de vakbonden in de Verenigde Staten steeds meer macht en stimuleerden ze de overheid tot het invoeren van restrictieve migratiewetten. Hiermee was de Belgische overheid niet opgezet. Ze zette haar non-interventiebeleid verder. Het beleid werd vooral in functie gesteld van de commerciële belangen van de Antwerpse haven. De katholieken, die in de periode 1884-1914 ononderbroken aan de macht bleven, vreesden immers dat deze Belgen zich zouden bekeren tot het protestantisme of een ander geloof. Waar ze nog passief achter stonden was de emigratie van de arme boeren en ongeschoolde arbeiders. Echter, het waren de boeren die over enige middelen beschikten en de geschoolde arbeiders die kans maakten op een succesvol leven in de V.S.A., maar die wilde de regering liever in België houden. Ook de socialistische partij was gekant tegen de emigratie gezien ze vreesden zo hun aanhang te verliezen. Ze zagen de emigranten als deserteurs die zich onttrokken aan de sociale strijd.⁷⁹ De liberalen waren de enigen die het nut van de emigratie inzagen, met name dan als stimulans voor economische groei. Zij verloren echter aan politieke macht door de interne strijd tussen radicalen en doctrinair.⁸⁰

Op Belgisch niveau werd Eugeen Venesoen in 1892 aangesteld als emigratiecommissaris. Hij en zijn medewerkers moesten allerhande controles uitvoeren en het resultaat moest overgemaakt worden aan de Minister van Buitenlandse Zaken of de gouverneur. In 1896 begon Venesoen met het interviewen van Belgische emigranten (dit waren de derdeklasse passagiers die men tussendeks vond). Maandelijks zond hij een rapport naar Brussel. Hij nummerde deze ononderbroken van augustus 1896 tot 1914. In het begin noteerde hij hun bestemming, naam, serieel nummer en beroep. Vanaf 1899 gaf hij schip, vertrekdatum, vertrekhaven en een gede-

---

⁷⁸ F. Caestecker, T. Feys, S. Hoste et alii, *Red Star Line. People on the Move*. Schoten, BAI, 2008, p. 11.

⁷⁹ A. Morelli, *Belgische emigranten*, Berchem, Epo, 1999, p.11.

⁸⁰ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government*, pp. 211-212.

tailleerde omschrijving van de emigrant (met onder andere zijn talenkennis, leeftijd, hoeveelheid geld dat hij bezat, connectie in het buitenland). Hiervan werd jaarlijks een samenvatting gemaakt. Zowat alles van de periode 1896-1899 ging verloren. Verder ontbreekt ook het jaar 1900 en zijn er hiaten in de rapporten van 1907, 1908, 1909, 1913 en 1914.⁸¹ De rapporten die dit opleverde worden de Venesoerapporten genoemd en zullen een belangrijke bron blijken voor ons onderzoek.

In de periode 1880-1893 weken enkele tienduizenden Belgen uit naar de Verenigde Staten, waaronder sinds 1893 Waalse wevers en glasblazers naar Pennsylvania en Vlaamse boeren naar Minnesota. Ook de Midwest-staten Illinois en Michigan bleven populair. (voor de meest populaire bestemmingen van Belgen in Amerika zie bijlage 6) De Belgische exodus bereikte een record in 1892. In de jaren 1890 groeide de Belgische economie weer, maar de V.S. maakte een recessie door waardoor haar overheidsinstanties de restricties verscherpten. Dit veroorzaakte een daling van de emigratie vanaf 1893.⁸² Na 1900 gingen de cijfers met grote sprongen de hoogte in. In de periode 1899-1914 passeren 932.967 steeragepassagiers de Antwerpse haven. Zo werd Antwerpen net voor de Eerste Wereldoorlog de belangrijkste doorvoerhaven voor Joden naar de Verenigde Staten. 1913 was een topjaar voor de *Red Star Line*: er vertrekken in totaal 70 000 migranten. De goede economische conjunctuur in Amerika en oorlogsdreiging in Europa zette velen ertoe aan te vertrekken. Er werden extra vaarten ingelegd.⁸³ Tijdens de Eerste Wereldoorlog lag de emigratie nagenoeg stil. De oorlog had 120 000 ha landbouwgrond doen verwoesten en vele landbouwwerktuigen en vee waren in beslag genomen door de Duitsers. Vooral boeren in de frontstreek hadden dan ook veel reden tot migratie. De jaren 1920 waren echter opnieuw goede oogstjaren en het inkomen van de zelfstandige boeren en pachters lag tot 1929 hoger dan dat van de industriearbeiders.⁸⁴ Dit en in mindere mate de steeds strictere Amerikaanse wetgeving zorgden voor een beperkte emigratie vanaf 1921.

---

⁸¹ Kurgan G., 'Belgian emigration to the united states', pp. 9-11.

⁸² J. Van Mullem (red.), *Van ons platteland naar de Midwest...*, p. 23.

⁸³ F. Caestecker, T. Feys, S. Hoste et alii, *Red Star Line. People on the Move*. Schoten, BAI, 2008, p. 14.

⁸⁴ . Van Mullem (red.), *Van ons platteland naar de Midwest... Belgische emigratie naar de VS*. Catalogoog van de tentoonstelling, kasteel van Bouchout, 15 oktober 1997-16 november 1997, pp. 13-14.

4. Seizoensmigratie

Hoewel wij ons in deze scriptie zullen beperken tot de Denderhoutemse emigranten naar Noord-Amerika is het van belang aan te geven dat een migratie hier naartoe niet de enige optie was voor Vlamingen in een uitzichtloze situatie. Het is vooral van belang om wat dieper in te gaan op de seizoensarbeid naar Frankrijk gezien deze volgens de studie van Musschoot belangrijk was in de omgeving van onze casusgemeente Denderhoutem.

De uitzichtloze economische situatie die hierboven geschetst werd gaf zoals gezegd aanleiding tot (seizoensgebonden) migratie. Men kon enerzijds zijn heil zoeken in de stad om er te gaan werken in de groeiende industrie. Hierbij werd de situatie van deze mensen daarom nog niet verbeterd. Men kwam immers vaak terecht in beluiken (zoals het beruchte Batavia-complex in Gent) en werkte er 12 tot 14 uur per dag, aan lage lonen en in weinig benijdenswaardige omstandigheden.⁸⁵

De streken van waaruit de meeste emigranten vertrokken kenmerken zich door het ontbreken van zulke steden in de omgeving. We denken dan zoals vermeld vooral aan regio's in Oost- en West-Vlaanderen. Voorbeelden hiervan zijn de regio's rond Diksmuide, Tielt, Deinze en Ninove.⁸⁶

Deze mensen hadden een oplossing in seizoensarbeid⁸⁷ naar verder afgelegen gebieden. Verschillende Vlaamse families trokken naar de steenkoolmijnen van Wallonië (Luik, Charleroi, Centre rond La Louvière en de Borinage). Hagelanders en inwoners van de Zuiderkempen waren werkzaam in de bietenteelt, graanoogst en steenbakkerijen in Haspengouw en de Condroz. Vanuit zandig Oost-Vlaanderen trok men vaak als seizoensarbeider naar Nederland. West-Vlamingen (vooral uit de regio rond Koekelare) en ook Oost-Vlamingen trokken vaak als "Fransmans" naar Noord-Frankrijk om er te werken in de suikerbietenteelt, steenbakkerijen, chicorei-ovens of in textielsteden. Hierover is er recentelijk een boek van de hand van Dirk Musschoot verschenen. Verder vindt men hierover ook informatie in het boek onder de redactie van Anne Morelli.⁸⁸

---

⁸⁵ D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika*, pp. 19-20.

⁸⁶ L. Schepens, *Van Vlaskutser tot Franschman*, p. 127.

⁸⁷ Dit is een tijdelijke migratiestroom waarbij de participant eventueel deze vorm van pendelarbeid kan omruilen voor een nieuw honkvast bestaan, al dan niet mogelijk gemaakt door huwelijk.

⁸⁸ D. Musschoot, *Van Franschmans en Walenmannen: Vlaamse seizoensarbeiders in den vreemde in de 19de en 20ste eeuw*, Tielt, Lannoo, 2008, 255p.; A. Morelli (ed.), *Belgische Emigranten*, Berchem, EPO, 1999, pp. 58-75.+ pp. 95-107 + pp. 194-217.

Van Isacker meldt dat reeds rond 1810 landarbeiders uit Henegouwen voor het zomerseizoen naar grote hoeven rond Parijs trokken. Na het herstel van de staatsgrens tussen Frankrijk en België zouden naast landarbeiders ook enkele honderden industriewerkers in Frankrijk seizoensarbeid gaan verrichten. Vanaf 1830 en de daarop volgende crisisjaren die reeds aan bod kwamen, trokken jaarlijks ongeveer duizend ‘officiële’ seizoensarbeiders naar Noord-Frankrijk, waar ze als landarbeider aan de slag gingen op de velden van de departementen Aisne, Ardennes, Marne, Meuse, Seine-et-Marne en Seine-et-Oise.⁸⁹ De beperkte seizoensarbeid van voorheen werd een echte volksverhuizing. In 1893 zou het om zo’n 57 tot 60.000 man gegaan hebben.⁹⁰ Het ging hierbij vooral om vier Vlaamse regio’s (op kaart gebracht zie bijlage 7).⁹¹ West-Vlaanderen heeft verreweg het grootst aantal seizoensarbeiders gehad, met als belangrijkste kernen de buurtgemeenten Koekelare en Ichtergem. We zien een kern tussen de Franse grens en de as Brugge-Aalter. In Oost-Vlaanderen kwamen de seizoensarbeiders vooral uit de Scheldevallei tussen Gent en Oudenaarde en uit de buurt van Helderghem (d.i. een buurtgemeente van onze casusgemeente Denderhoutem). Deze seizoensarbeiders vonden hun heil in Frankrijk. Wie er in de bieten ging werken werd *Franschman* genoemd. In de provincie Vlaams-Brabant konden steden als Brussel en Leuven veel problemen van het platteland oplossen. Maar eens daar voorbij, in het Hageland, ontstond er een derde belangrijke concentratie seizoensarbeiders: Rillaar. Ook uit het Kempische Veerle vertrokken honderden seizoensarbeiders. Voor deze seizoensarbeiders lag Frankrijk verder en Wallonië lag aldus dichterbij. Wie daar in de bieten ging werken werd aangeduid met de naam *Walenman*. Die vier kernen leken erg op elkaar. Ze hadden dezelfde problemen: arme en versnipperde landbouwgronden, een hoge bevolkingsdichtheid en hoge huurprijzen voor woning, grond en zelfs vee. Ze hadden geen alternatieven voor hun kwijnende landbouweconomie. Er waren geen steden in de buurt waar de boeren in de fabrieken konden gaan werken, er was ook geen transportinfrastructuur die een eventuele industriële activiteit hun richting uit kon sturen. Op-

---

⁸⁹ K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I*, p. 113.

⁹⁰ In de vroege periode zijn aldus Musschoot moeilijk cijfergegevens te vinden. Adolf Daens zou, gezien het verlies van een groot deel stemmen aan deze voor arbeid afwezige mannen tijdens de kiesperiode, deze mensen laten tellen hebben wat afhankelijk van de bron deze cijfers opleverde. D. Musschoot, *Van Franschmans en Walenmannen*, pp. 37-38.

⁹¹ Vele streken kenden het fenomeen van seizoensarbeid niet. Bij steden als Gent, Brussel en Antwerpen lag dat aan de voldoende tewerkstellingsmogelijkheden in de ontluikende industrie en de dienstensector. Vruchtbare landbouwstreken als Haspengouw en de kust- en de Scheldepolders konden voor zichzelf zorgen. Meer zelfs, ze deden zelf ook een beperkt beroep op seizoensarbeiders. Ook van de arme grond van de Antwerpse en Limburgse Kempen vertrokken nauwelijks seizoensarbeiders. De grond mocht daar wel mager zijn, de bevolking was daar zo dun gezaaid dat de grond net voldoende opbracht om de mensen in leven te houden. D. Musschoot, *Van Franschmans en Walenmannen*, p. 38.

vallend en niet toevallig komen de emigranten die we aantreffen in de Venesoenrapporten, en zeker die uit Oost- en West-Vlaanderen grotendeels uit dezelfde regio's (hierbij kunnen we de kaart bekijken die Kurgan in haar studie opnam, cfr. bijlage 8).⁹²

De emigratie naar Frankrijk kunnen we volgens Musschoot zien in drie fasen. De eerste was die tussen 1850 en 1870 toen grondwerkers, metselaars en schrijnwerkers in Parijs grote urbanisatiewerken hielpen realiseren. Rond 1860 zouden er in Parijs zo'n 20.000 Vlamingen gewoond en gewerkt hebben. Hierbij ging het echter om emigranten en geen seizoenarbeiders: ze waren immers gekomen om te blijven.

Een tweede fase kunnen we situeren vanaf 1858 toen de prefect van Nord-Pas-de-Calais een oproep deed tot Vlaamse arbeiders om mee te werken aan de urbanisatieplannen van Rijsel, vijf jaar later vroeg men honderden textielarbeiders voor de fabrieken van Wattrelos, Roubaix en Tourcoing.⁹³

De derde Vlaamse emigratie in Frankrijk gebeurde na de Tweede Wereldoorlog, toen in het noorden opnieuw duizenden extra werkkrachten nodig waren voor de koolmijnen. Maar deze periode valt buiten onze onderzoeksperiode.

Tot de eeuwwisseling (19de-20ste eeuw) bleven de Belgen de grootste groep inwijkelingen in Frankrijk met 465.000 in 1891. 41% van de emigranten in Frankrijk waren Belgen. Op de tweede plaats kwamen de Italianen, met 25%.⁹⁴

Men kon ook aan grensarbeid doen waarbij men dagelijks heen en weer pendelde tussen België en de Noord-Franse fabriek of koolmijn. Deze mensen werden *frontaliers* genoemd. Men zou volgens Musschoot echter in België blijven wonen omdat het leven hier goedkoper was. In 1896 staken dagelijks zo'n 25.000 Vlaamse arbeiders de grens over: 's morgens heen, 's

---

⁹² D. Musschoot, *Van Franschmans en Walenmannen*, 2008, pp. 38 + 41.

⁹³ Waar we echter de meeste van de mensen uit de omgeving van Denderhoutem zouden aantreffen was in de bietenteelt met als bakermat het Département du Nord (en eveneens in l'Aisne, Pas-de-Calais, Somme en l'Oise). Daar was men reeds begin 19de eeuw tot de constatacie gekomen dat men uit (suiker)bieten suiker kon winnen, maar had men nog niet de perfecte techniek ontwikkeld om dit op grote schaal te doen. Die kwam er wel in 1823. Zodat suikerfabrieken in de buurt van suikerbietenvelden als paddenstoelen uit de grond schoten. Tegen 1836 stelde de Franse suikerbietenindustrie al ruim 150.000 mensen te werk. Het duurde niet lang of men kwam er letterlijk handen te kort, zowel op het veld als in de fabriek. Arbeiders had men nodig om bieten te *zetten* en, enkele maanden later, te rooien. Anderzijds waren er arbeiders nodig om deze in de fabrieken tot suiker te verwerken. In het begin maakte men gebruik van interne Franse seizoenarbeiders uit hoofdzakelijk Normandië en Bretagne, streken met vergelijkbare problemen als de probleemgebieden bij ons. Het gebrek aan arbeidskrachten werd echter nijpend, zeker toen de industriële revolutie zorgde voor een plattelandsvlucht. Men ging dus seizoenarbeiders zoeken over de grens. De eerste buitenlandse seizoenarbeiders in de Franse bietenteelt en in de suikerfabrieken kwamen uit West- en Oost-Vlaanderen. D. Musschoot, *Van Franschmans en Walenmannen*, pp. 44-48.

⁹⁴ D. Musschoot, *Van Franschmans en Walenmannen*, pp. 41-42.

avonds terug. Een voor die tijd uitstekend georganiseerd openbaar vervoer (vooral met trein en tram) met goedkope abonnementen zorgde ervoor dat arbeiders uit Ieper, Poperinge, Kortrijk, Roeselare, Brugge, maar ook Ronse, Deinze en zelfs Gent elke dag tot in le Nord geraakten, en terug. Die pendelarbeid kon ook als mijnwerker in Charleroi, de Borinage en Luik. Hierbij vonden we mijnwerkers uit het Pajottenland (deze werden *fosse mannen* genoemd), het Hageland en de Kempen.⁹⁵

Hoofdstuk 2 De situatie in Noord-Amerika

Na de bespreking van het vertrekland volgt nu een bespreking van de V.S.A. als gastland. We zullen zien dat Denderhoutemnaren ook in beperkte mate naar Canada vertrokken maar om daar een goed zicht op te krijgen was het noodzakelijk om bijkomende bronnen te gebruiken voor aankomsthavens in Canada zelf. Wij hanteerden echter de Venesoenrapporten (3de klasse emigranten die vertrokken vanuit Antwerpen naar vooral New York) en Ellis Island records (alle passagiers die via Ellis Island en dus via New York Amerika binnen kwamen).

In dit onderdeel wensen we de evolutie te schetsen van de kolonisatie van Amerika en het opschuiven van de frontier tot de voltooiing hiervan in 1890. Verder zullen we de Amerikaanse emigratiepolitiek schetsen. Hierbij maken we gebruik van het baanbrekend werk *A nation by design* van Zolberg.⁹⁶ Hij maakte een historische, politieke, economische en sociale analyse van de immigratie van de Verenigde Staten. De titel geeft al aan dat hij de nadruk legt op het feit dat Amerika zelf zijn staat gecreëerd heeft. Een grote verdienste van hem is dat hij naast het Congres, ook andere factoren aanstipte m.b.t. de groeiende discussie eind 19de-begin 20ste eeuw omtrent de immigratiepolitiek. Zolberg maakte een onderverdeling in vier fasen voor wat betreft de manier waarop door de overheid met die immigratie werd omgegaan. De laissez-faire periode bevindt zich in de jaren voorafgaand aan 1875. Die jaren was de migratie naar de V.S. quasi ongereguleerd. Hierop volgde een periode van kwalitatieve restricties in 1875-1921. In dat laatste jaar werd de Dillingham Act na jaren van debat gestemd. Dit leidde tot het begin van de kwantitatieve limitatie van de immigratie en zou duren tot 1965. Hierna stelde men eveneens criteria in op basis van land van herkomst, maar dan specifiek gericht op de Amerikaanse tewerkstellingsnoden en de promotie van familieherenigingen. Gezien deze laatste twee fasen niet meer ons onderzoeksobject vormen zullen we ze ook niet verder be-

---

⁹⁵ D. Musschoot, *Van Franschmans en Walenmannen*, p. 43.

⁹⁶ A. Zolberg, *A nation by design: immigration policy in the fashioning of America*, Cambridge, Harvard university press, 2006, 658p.

handelen. Voor een grafisch beeld op de evolutie van de emigratie naar Amerika en het effect van deze politiek hierop zie bijlage 9.

1. Evolutie tot 1880

In de 15de -16de eeuw werd Amerika 'ontdekt' en begon de kolonisatie in het oosten tussen de Atlantische Oceaan en de *Appalachian Mountains*. De Spanjaarden vestigden zich in wat nu Florida is, de Engelsen stichtten Virginia, de Nederlanders exploiteerden de monding van de Hudsonrivier en stichtten Nieuw-Nederland, de Fransen zeilden de Saint Lawrencerivier op en gingen aan land in het huidige Canada. In de 17de-18de eeuw werd de oostkust (de 13 koloniën) door Engeland gekoloniseerd. Tabak werd het grootste exportproduct van de Britse kolonies in Noord-Amerika naar het moederland. Men migreerde uit godsdienstige of politieke redenen, had het moeilijk met het klimaat, de wildernis en de indianen maar toch konden een aantal onder hen een zekere welstand opbouwen en zo andere emigranten aantrekken.⁹⁷

Met de Zevenjarige oorlog (1756-1763) werd het gebied voor Engeland enorm uitgebreid naar het westen (tot de Mississippi). Naar aanleiding van te hoge belastingen en te beperkte inspraak voor de Britse kolonies, ontstond de Amerikaanse Vrijheidsoorlog, waarbij uiteindelijk het Britse leger het onderspit moet delven. Op 4 juli 1776 vormden die 13 kolonies door middel van de *Declaration of Independence* officieel een onafhankelijke staat. In 1783 werd dit officieel met het Verdrag van Versailles. In 1789 had de V.S. zijn grondwet. Het land werd nogmaals vergroot met de Louisiana Purchase in 1803. Vervolgens werd door de toevoeging van Florida (1819-1821), Texas (1845), Oregon Country (1846), de Mexicaanse Cession (1848) en de Gadsden Purchase (1853) het hele land één gemaakt. Wanneer er zich 5.000 blanke mannen gevestigd hadden in een nieuw gebied, kregen deze een eigen wetgevende vergadering en vertegenwoordigers in het Congres, bij 60 000 inwoners kregen ze een eigen grondwet en stemrecht voor hun vertegenwoordigers in het Congres.⁹⁸

Men stond met andere woorden open voor migratie om al deze gronden te bevolken. Toch wijst Zolberg ons op het feit dat reeds onder Brits bewind controle werd gevoerd over wie binnen en buiten ging en genaturaliseerd werd. Verder verbood de wet van 1808 een nieuwe

---

⁹⁷ M.B. Norton, D.M. Katzman, P.D. Escott, et al., *A People and a Nation. A history of the United States, USA*, Houghton Mifflin Company, 2007, pp.7 -73.

⁹⁸ M.B. Norton, D.M. Katzman, P.D. Escott, et al., *A People and a Nation, passim*.

invoer van slaven. Na de onafhankelijkheid van de V.S. zag men de discriminatie van indianen en Afrikanen. De indianen werden steeds verder gedreven tot ze in 1886 in ruim driehonderd reservaten werden ondergebracht. In 1819 stemde men onder president Monroe een wet die de uitwijzing van zwarten steunde. Zo werden in 50 jaar tijd 12 000 zwarten naar Liberia gezonden. Tot voor de Amerikaanse Secessieoorlog was de immigratiepolitiek voornamelijk een zaak van de staten en voornamelijk dan van New York en Pennsylvania. De federale overheid had louter inspraak in de regulering van de passagiersschepen, met een eerste wet in 1819.⁹⁹

Tot de crisis van 1837 was er werkzekerheid voor alle emigranten in de grote openbare werken (kanalen en spoorwegen) die toen werden aangevat. Daarna echter daalde de prijs van handarbeid en nam de emigratie enorm toe.¹⁰⁰ De Amerikaanse Secessieoorlog (1861-1865) had zijn invloed op de immigratie. Enerzijds door een daling van immigratie tijdens deze oorlog en anderzijds door de vraag naar arbeidskrachten in het zuiden die hierop zou volgen. Deze oorlog brak uit om drie redenen. Ten eerste was er de economische rivaliteit tussen de Noordelijke en Zuidelijke staten. De federale regering in Washington D.C. zou te veel de belangen van de opkomende industrie in het noorden behartigen, ten nadele van het agrarische zuiden waar men slaven tewerkstelde. Daarnaast was er een politieke machtsstrijd over wie de meeste macht had, de centrale regering of de lidstaten. Tenslotte was er de slavernijkwestie. De noordelijke staten wilden een afschaffing, de zuidelijke vonden slaven onmisbaar voor hun economische ontwikkeling.

Lincoln had al in 1862 de Emancipation Proclamation uitgevaardigd waarin hij aankondigde dat de slavernij vanaf 1863 moest afgeschaft worden in de Zuidelijke staten. Dit werd in 1865 als 13de amendement toegevoegd aan de grondwet.¹⁰¹

Door die wet kende men een tekort aan werkkrachten in de zuidelijke staten. In het noorden kende de industrie dan weer een grote bloei tussen 1820 en 1840 waardoor ook daar vraag was naar nieuwe werkkrachten.¹⁰² Na 1865 promootten de Radicale Republikeinen, die toen aan de macht waren, immigratie om zo de westkust bevolkt te krijgen. Deze voorzagen verder ook in goedkope arbeid voor de industriële expansie. Zo zien we de Amerikaanse bevolking verdubbelen tussen 1850 en 1880.

---

⁹⁹ M.B. Norton, D.M. Katzman, P.D. Escott, et al., *A People and a Nation*, pp. 99-125.

¹⁰⁰ D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika. Vlaamse landverhuizers naar de Nieuwe Wereld 1850-1930*. Tielt, Lannoo, 2002, p. 26.

¹⁰¹ M.B. Norton, D.M. Katzman, P.D. Escott, et al., *A People and a Nation*, pp. 237-298.

¹⁰² D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika. Vlaamse landverhuizers naar de Nieuwe Wereld 1850-1930*. Tielt, Lannoo, 2002, p. 24.

Ondertussen was de Land Grand Act van 1850 al enkele jaren van kracht. Deze bepaalde dat de staat Illinois de toestemming kreeg om een spoorweg aan te leggen vanaf het zuidelijke eindpunt van het Illinois- en Michigan-kanaal tot aan een punt zo dicht mogelijk gelegen bij de samenvloeiing van de rivieren Ohio en Mississippi met vertakkingen naar Chicago en Dugue in de staat Iowa. Bovendien kreeg de *Illinois Central Railroad Compagnie* (de eerste Amerikaanse Spoorwegenmaatschappij), een strook van 6 mijl (of zo'n 9 654 km) aan weerskanten van die spoorlijn wat overeenkomt met zo'n 404 700ha. Dit werd door hen verkocht.¹⁰³ Spoorwegen werden cruciaal voor de ontwikkeling van nieuwe staten. Tussen 1862 en 1869 werd de eerste transcontinentale spoorweg tussen New York, Chicago en St. Francisco aangelegd. Er werd door twee spoorwegmaatschappijen (St. Francisco Pacific Railroad en de Union Pacific Railroad) naar elkaar toegewerkt. Dit gaf werkgelegenheid aan duizenden arbeiders (vooral Ieren en Chinezen). In 1884 waren er reeds vier intercontinentale spoorwegen die steeds meer vertakt geraakten met regionale en lokale lijnen. In 1890 was de *frontier* verdwenen met de aanhechting van de laatste staten (North en South Dakota, Montana, Wyoming, Idaho, Utah en Washington).¹⁰⁴

Deze Land Grand Act werd in 1862 gevolgd door de Homestead Act. De republikeinen van Lincoln hadden immers een programmapunt *Vote yourself a farm*. Elke boer die immigrerde, kreeg bij de *Homestead Act* van 1862 gratis 160 (onbewerkte) acres, ofwel zo'n 64,7 ha, op voorwaarde dat hij zich op het land vestigde en dat hij het 5 jaar in cultuur hield. Hij moest dit aangeven op het *landoffice* (kadaster). Daar werden de *quartersections* (of de oppervlakte) opgetekend.¹⁰⁵ Voor een Vlaming was dit een droom. In Amerika hoefde men geen pacht te betalen, men werd er onmiddellijk eigenaar: *the American Dream*.

In Amerika was er genoeg land maar een gebrek aan mensen, in tegenstelling tot Europa waar een teveel aan mensen en een gebrek aan land was. In Europa betekende dit dat men vasthield aan de handenarbeid waar in Amerika mechanisering nodig was. Dit zorgde voor een verdriedubbeling van de landbouwproductie tussen 1860 en 1910 zodat men steeds meer kon exporteren naar Europa.¹⁰⁶ Deze *agricultural invasion* zou ervoor zorgen dat Europese boeren moesten overschakelen op andere gewassen zoals bijvoorbeeld suikerbieten in Frankrijk.

---

¹⁰³ D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika*, pp. 24-25.

¹⁰⁴ M.B. Norton, D.M. Katzman, P.D. Escott, et al., *A People and a Nation*, p. 264.

¹⁰⁵ J. Van Mullem (red.), *Van ons platteland naar de Midwest... Belgische emigratie naar de VS*. Catalogoog van de tentoonstelling, kasteel van Bouchout, 15 oktober 1997-16 november 1997, pp. 18-19.

¹⁰⁶ M.B. Norton, D.M. Katzman, P.D. Escott, et al., *A People and a Nation*, p. 313.

Vlaamse boeren uit Oost- en vooral West-Vlaanderen gingen deze dan weer in seizoensarbeid gaan telen zoals in het vorige deel besproken. We zien dus opnieuw de internationale invloeden tussen Europa en Noord-Amerika. Deze teelt van suikerbieten zouden ze vervolgens verderzetten bij hun emigratie naar Ontario, Canada of zoals we zullen zien voor Denderhoutem in Orange County, Californië.

Na de Amerikaanse Burgeroorlog was het zuiden verwoest door het oorlogvoeren en ondanks pogingen van Lincoln, konden noord en zuid niet verzoend worden. Met de Reconstruction Act van 1876 werden een aantal zuidelijke staten militair bezet door het noorden waarbij ook enkele voormalige slaven bestuurstaken kregen. De Ku Klux Klan werd in 1868 opgericht als geheime racistische organisatie van blanken om door intimidatie en lynchings de blanken weer de macht in handen te doen krijgen. Uiteindelijk werd in 1876 het bestuur in het zuiden weer aan blanken en plantage-eigenaars overgedragen. Vele zwarten trokken al vóór de Amerikaanse burgeroorlog naar het noorden om te werken als bedienden of in de landbouw, vanaf 1880 was dit aantal nog toegenomen en kon men werk vinden in de industrie waar men een tekort had aan werkkrachten.¹⁰⁷

2. Evolutie vanaf 1880

Zolberg legde zijn tweede fase zoals gezegd vanaf 1875. Toen werd een wet gestemd die de toegang onzegde aan criminelen en immorele vrouwen. Deze werd uitgebreid in 1882 met de exclusie van mentaal gehandicapten en diegenen waarvan men verwachtte dat zij op de kosten van de staat zouden gaan leven. We zien dus dat er een einde kwam aan de open policy. Vanaf 1876 lag de macht ook exclusief bij de overheid op het vlak van de immigratiepolitiek.¹⁰⁸ Vooral de Chinezen werden geweerd uit Amerika, zeker met de eerste van een reeks Chinese Exclusion Acts in 1882.¹⁰⁹

Spelkens stelde dat de staat als gevolg van de crisis van de jaren 1880 strengere regels ging opleggen voor immigranten in de V.S.A. Zo was het vanaf 1885 verboden voor elk Amerikaans bedrijf om Europese arbeiders in te huren, de uitzondering op de regel waren diegenen die ingezet werden om nieuwe industrieën te creëren. In 1887 werd deze aangevuld door een wet die bepaalde dat geen enkele immigrant Amerika mocht betreden indien hij een con-

---

¹⁰⁷ M.B. Norton, D.M. Katzman, P.D. Escott, et al., *A People and a Nation*, pp. 237-298.

¹⁰⁸ A. Zolberg, *A nation by design*, p. 193.

¹⁰⁹ A. Zolberg, *A nation by design*, p. 554.

tract had gesloten met een Amerikaans bedrijf. Dit om aan slavernij grenzende werkgelegenheid te voorkomen. Deze wet had volgens Zolberg weinig effect op de immigratie toch was het de eerste poging van wat Zolberg aanduidt met de ‘remote control’. Spelkens verklaart met deze en andere maatregelen de opmerkelijke daling in de migratie vanuit Antwerpen in 1888-1889.¹¹⁰

1877 tot 1920 staat bekend als de ‘Machine Age’ waarbij de industriële expansie op z’n hevigst was. Verder was er een expansie van de landbouw in het westen en een toenemende verstedelijking (waar men in 1860 nog 33 staten had met in totaal 31 miljoen inwoners waarvan 20% in de steden woonde, waren dit er in 1920 al 48 met een totaal van 105 miljoen inwoners waarvan 51% in de steden woonde). Vooral in de jaren 1880 kende men stedenexplosies. Dit door de toename van de transportmogelijkheden, de industrialisatie en het feit dat de landbouwers uit het oosten niet konden concurreren met die uit het westen.

De V.S. werd een geïndustrialiseerd land dat wereldwijd ging exporteren (zowel landbouw- als industriële goederen). De motor hiervan vormde de spoorwegaanleg, machinebouw en constructie van locomotieven wat zorgde voor een grote vraag naar de productie van staal, mijnbouw en olie.

Men paste steeds meer een wetenschappelijke benadering van de productie toe met het gebruik van de lopende band (vanaf 1913), specialisatie en ploegendienst. Henry Ford was één van de helden van de industrialisatie. De auto-industrie was de belangrijkste industrie van de jaren '20. Er ontstond verder steeds meer trustvorming. Men fuseerde zodat men goedkoper kon produceren. Deze vormden steeds meer een monopolie, dat de overheid wilde tegenhouden, met onder meer de Sherman Anti-Trust Act van 1890, hetgeen niet echt efficiënt was.

Alle sociale wantoestanden (lage lonen, lange werktijden, etc.) waarmee men in Europa af te rekenen kreeg, golden ook voor Amerika. Aan de basis hiervan lagen het vrijheidsbegrip en de individualiteit, die hoog in het vaandel gedragen werden. Er ontstonden vakverenigingen die, in tegenstelling tot deze in Europa, slechts een beperkte macht hadden. Tegen 1900 was maar één op 27 miljoen arbeiders lid en dit omdat de algemene opinie hen zag als ‘on-Amerikaans’ want een echte Amerikaan is een individu, een selfmademan.¹¹¹

---

¹¹⁰ E. Spelkens, ‘Antwerp as a port of emigration 1843-1913’. In: Kurgan G, Spelkens E., *Two studies on emigration through Antwerp to the New World*. Brussel, Centrum voor Amerikaanse studies, 1976, p. 111.

¹¹¹ E. Van de Bilt, *Een samenleving op de rails: de Verenigde Staten tussen 1776 en 1917*, Neimegen, SUN, 1995, p. 64.

Toch kwamen deze *unions* steeds meer in verweer tegen de toenemende immigratie die de lonen deed afnemen (cfr. Neo-classicistisch model op macro-niveau). De arbeidsmarkt was oververzadigd door de toestroom van Europese migranten en zwarten die naar het noorden trokken.¹¹² In 1891, werd een nieuwe immigratiewet ingevoerd. Hierbij werden men al diegenen die niet voldoende middelen hadden om in hun bestaan te voorzien, zowel financieel als fysisch (zo werden bijvoorbeeld krankzinnigen, kreupelen, zwakken, bedelaars, doven, stommen, blinden) of sociaal (ongehuwde zwangere meisjes en vrouwen met jongere kinderen). Dat men mensen, die niet konden bewijzen geen last van de overheid te worden, weigerde is een paradox want zoals gezegd was in 1885 een wet gestemd dat men net geen contract met een werkgever in Amerika mocht afgesloten hebben. Deze wet uit 1891 kunnen we linken aan de economische crisis die Amerika in de jaren 1890 doormaakte. We zien dan ook een enorm dieptepunt in de immigratie in deze jaren (zie bijlage 9). Deze wet, en bovendien de cholera-epidemie die Europa in 1893 teisterde, had eveneens tot gevolg dat Amerika medische controles voor derde klasse passagiers ging eisen in de transithavens van Europa. Zo werd bijvoorbeeld toen in Antwerpen door de *Red Star Line* een gebouw met dat doel opgericht aan de Rijnkaai. Ook voor de rederijen zelf was het best om deze controles te organiseren. Afgekeurde emigranten in onder meer Ellis Island (dat in 1892 werd geopend), werden immers op kosten van de transportmaatschappij of eventueel ook hulporganisaties teruggezonden. Tussen 1892 en 1954 zouden 610 000 van de 12 miljoen immigranten die via Ellis Island Amerika poogden binnen te komen, worden geweigerd.¹¹³

Daarnaast weigerde men ook de toegang aan communisten, anarchisten, Chinezen en Japanners. En tevens aan zij die geen eindbestemming of werkcontract hadden en zij die niet konden lezen. Dit kwam neer op 2% van de inkomende migranten.¹¹⁴ Hiermee wilde men vooral de emigratie vanuit Zuid- en Oost-Europa inperken en die uit Noordwest-Europa bevoordelen. Het bleek effectief in het verminderen van Italiaanse en Poolse immigranten maar niet in die van Russische Joden gezien de meeste volwassen mannen daar konden lezen en schrijven. Hierop ging men wetten uitvaardigen die écht raciaal discriminerend waren.¹¹⁵

Vanaf 1899 nam de migratie weer enorm toe. De crisis van de jaren 1903-1904 zorgden voor een terugval, waarna men een hoogtepunt kende in 1907. Maar datzelfde jaar was er de Panic

---

¹¹² M.B. Norton, D.M. Katzman, P.D. Escott, et al., *A People and a Nation*, pp. 317-336.

¹¹³ D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika*, p. 140.

¹¹⁴ D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika*, p. 139.

¹¹⁵ A. Zolberg, *A nation by design*, pp. 200-242.

of 1907. Hierop volgde opnieuw een heropleving van de immigratie met een hoogtepunt in 1913.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog zien we een groot verval in de immigratie. Na de oorlog kende Amerika een landbouwcrisis en eveneens in industrie, mijnbouw en spoorwegen was er een crisis, gezien Europa voor zichzelf produceerde en er dus een oververzadiging van de markt was.

3. Vanaf 1921: kwalitatieve restrictie

Senator Charles Dillingham van Vermont, liet z'n Immigratiecommissie in 1910-1911 een hiërarchie van rassen vastleggen met hun wenselijke en onwenselijke kenmerken m.b.t. een assimilatie in de Amerikaanse cultuur en gemeenschap. Bovenaan vinden we de Anglo-Saxen, gevolgd door de Noord-Europeanen en Gothen. De andere Europeanen werden beschouwd als inferieur en ongewenst, de Afrikanen en Aziaten bengelden helemaal onderaan de lijst.¹¹⁶

Met de Emergency Quota (ook Dillingham Immigration Restriction Act genoemd) van 1921 werd de immigratie beperkt tot 3% van het totaal aantal personen van een nationaliteit die zich reeds in 1910 in de V.S. bevond¹¹⁷. Zo wilde men bereiken dat de Europese immigratie beperkt zou worden tot 350 000 per jaar.¹¹⁸ Door de Johnson-Reed Act (1924) beperkte zich dat vervolgens tot 2% van het totale aantal van diegenen die opgetekend stonden in de census van 1890. Men wilde hiermee een gemiddelde immigratie van 150 000 per jaar halen en bij voorkeur visa's verlenen aan de Britten, Scandinaven en Duitsers.¹¹⁹ In 1921 kwamen er nog 805 000 (waaronder 652 364 Europese ofwel minder dan de helft van deze die in 1907 het land binnen kwamen) immigranten het land binnen, waar dit in 1922 al gedaald was tot 309 000 en in 1929 tot 280 000 (waaronder 158 598 Europeanen) van wie quasi allen afkomstig van Noord- en West-Europa.¹²⁰ Men toonde hiermee dus een etnische voorkeur voor de 'oude

---

¹¹⁶ A. Zolberg, *A nation by design*, pp. 232-238.

¹¹⁷ Voor België zou dit in 1922 betekenen dat er nog 1 563 landgenoten de V.S. binnen mochten. Er waren toen immers officieel reeds 52 000 Belgen in het land. E. Joos, *Antwerp-New York. Eugene van Mieghem (1875-1930) en de emigranten van de Red Star Line*. Antwerpen, Uitgeverij BAI, 2005, p. 83.

¹¹⁸ A. Zolberg, *A nation by design*, p. 253.

¹¹⁹ A. Zolberg, *A nation by design*, pp. 258-259.

¹²⁰ A. Zolberg, *A nation by design*, p.243

emigranten' uit voornamelijk Noord- en West-Europa.¹²¹ Die van Oost- en Zuid-Europa die toen steeds meer migreerden naar de VS, zouden inferieur zijn. Men gaf hen bovendien de schuld van de arbeidsonlusten.¹²² Deze wetten betekenden voor de *Red Star Line* na de Oost-Europese emigratieboom van 1920-21, een daling van immigranten tot minder dan de helft.¹²³

---

¹²¹ Naar de V.S. kunnen er verschillende emigratiegolven onderscheiden worden. De oude immigratie omvatte vooral Engelsen, Ieren en Duitsers. In 1861-1870 vormden de Engelsen en de Ieren samen 38% en de Duitsers 35% van de immigranten.

Een nieuwe immigratiegolf omvatte landverhuizers uit Italië, Oost-Europa en de Balkan. In 1901-1910 vormden de immigranten uit Oostenrijk-Hongarije 24,4%, deze uit Italië 23,3% en deze uit Rusland 18,2% van de immigranten.¹²¹ In deze periode immigreerden tevens Chinezen en Japanners naar de VS.

¹²² E. Joos, *Antwerp-New York*, p. 105.

¹²³ E. Joos, *Antwerp-New York*, p. 83.

DEEL III DENDERHOUTEMSE MIGRATIE NAAR NOORD-AMERIKA

Hoofdstuk 1 Reeds verricht onderzoek, bronnenmateriaal en methodologie

Vooraleer we van start gaan met ons onderzoek naar Denderhoutem overlopen we de stand van het onderzoek in verband met emigratie vanuit Vlaanderen naar Noord-Amerika. Verder geven we hierbij ook aan welke bronnen vaak gebruikt worden en welke wij zullen hanteren. Ook de mogelijkheden hiervan worden overlopen.

Het historisch onderzoek naar migratie bleek tot begin jaren '80 nauwelijks aandacht gekregen te hebben aldus Eddy Stols in 1985.¹²⁴ Wel was er sinds eind de jaren '70 een kentering met een groeiende interesse onder heemkundigen en licentiaatsstudenten geschiedenis, veelal door een persoonlijke of familiale migratie-ervaring. Het feit dat het om sociale geschiedenis gaat speelt een grote rol in deze mindere interesse. De grootste aandacht gaat nog al te vaak naar politieke geschiedschrijving.¹²⁵

Bovendien stelt Caestecker dat dit onderzoek zich eerder op de migratie van elite-individueen¹²⁶ (en het succesverhaal) dan die van proletarische groepen richt. Voor wat betreft de (passieve) begeleiding van de trans-Atlantische migratie door de Belgische overheid, beschikken we over de licentiaatsverhandeling van Torsten Feys.¹²⁷ Spelkens, is dan weer van belang voor een overzicht van de wetgeving die België en Amerika uitvaardigde in verband met de trans-Atlantische migratie. In het artikel van Dauw¹²⁸ vinden we heel wat achtergrond informatie omtrent het begin van de emigratie naar Noord-Amerika vanuit België.

Voor de Vlaamse migratiecontext zijn de onderzoeken van journalist Dirk Musschoot het vermelden waard. Deze verdiepte zich de voorbije jaren in enkele aspecten die gekoppeld kunnen worden aan de migratie vanuit Vlaanderen naar Amerika. Vooreerst beschreef hij de

---

¹²⁴ E. Stols, "Emigratie en immigratie in historisch perspectief", in: A. Martens, F. Moolaert (ed.), *Buitenlandse Minderheden in Vlaanderen-België*, Antwerpen, De Nederlandse Boekhandel, 1985, pp. 123-144.

¹²⁵ F. Caestecker, "De geschiedenis van grensoverschrijdende migraties uit en in Vlaanderen, weinig grensverleggend onderzoek", in: J. Vranken, C. Timmerman, K. Van der Heyden (ed.), *Komende generaties. Wat weten we (niet) over allochtonen in Vlaanderen?*, Leuven, Acco, 2001, p. 73.

¹²⁶ Ook voor wat betreft migratie werd door de heemkring van Tielt de migratie van één individu bestudeerd tegen de achtergrond van de mislukte Belgische kolonie New Flanders. I. Demarrez, "Van Meulebeke naar New Flanders, Pennsylvania. Het Amerikaanse avontuur van Karel Verbeke", in: *Roede van Tielt*, 35 (2004), 1, pp. 3-37.

¹²⁷ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government from Belgium to the U.S. through the port of Antwerp 1842-1914*. Gent, onuitgegeven Licentiaatsverhandeling, 2002-2003 (promoter Eric Vanhaute), 231p.

¹²⁸ A. Dauw, "Emigratie naar Noord Amerika". In: *Het Land van Nevele*, 9 (1978), 3, s.p.

seizoensmigratie naar Frankrijk en Wallonië in *Van Franschmans en Walenmannen*. Vele van deze mannen maakten na enige tijd de overstap naar een trans-Atlantische migratie. Vooral gebruik makend van persoonlijke getuigenissen uit brieven en dagboeken, aangevuld met archiefdocumenten, beschreef hij het proces van de ellende in Vlaanderen, over het maken van de beslissing tot migratie, de stappen tot het eigenlijke vertrek en de overtocht, in zijn boek *Wij gaan naar Amerika*, dat hij schreef na het opsporen van de verhalen van de 27 Vlamingen op de Titanic.¹²⁹ Zijn boek over de migratie naar Amerika wordt heel vaak als achtergrond gebruikt bij een onderzoek door heemkundige kringen. Belangrijk bij het eerste en laatste vermelde boek, is verder dat hij hierbij samenwerkte met de heemkundige kring van Haaltert, waaronder zich ook casusgemeente Denderhoutem bevindt.

Vele heemkundige kringen (vooral uit Oost- en West-Vlaanderen) poogden, vooral in de laatste twee decennia, een bijdrage te leveren aan de studie van de migratie naar Amerika en Canada vanuit hun gemeente. Dit leverde echter niet altijd het beste resultaat. Allereerst plaatst men het onderzoek niet altijd in de volledige demografische, economische en politieke context. De Belgische economische problematiek van midden 19de eeuw wordt wel overwegend geschetst, maar deze van Amerika al veel minder. Bij deze economische problematiek maakt men vooral gebruik van het eerste deel van *Mijn Land in de Kering*¹³⁰ en *Van Vlaskutser tot Franschman*¹³¹. Daarenboven beperkt men zich vaak tot de crisis van de jaren 1840 en heeft men het dus niet meer over die van de jaren 1880. Ook een invloed van de politiek is vaak afwezig. Een goede omkadering vinden we evenwel bij De Bouver¹³² en Cuypers¹³³. Verder ook in het artikel van Paul Dewitte.¹³⁴

---

¹²⁹ D. Musschoot, *Vlamingen op de Titanic*. Tielt, Lannoo, 2000, 224p.; D. Musschoot, *Van Franschmans en Walenmannen. Vlaamse seizoensarbeiders in den vreemde in de 19de en 20ste eeuw*. Tielt, Lannoo, 2008, 255p.; D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika. Vlaamse landverhuizers naar de Nieuwe Wereld, 1850-1930*. Tielt, Lannoo, 2002, 247p.

¹³⁰ K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel 1: Een ouderwetse wereld 1830-1914*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1983, 283p.

¹³¹ L. Schepens, *Van vlaskutser tot franschman: bijdrage tot de geschiedenis van de westvlaamse plattelandsbevolking in de negentiende eeuw*, Brugge, Westvlaams economisch studie bureau, 1973, 292p.

¹³² R. De Bouver, "Deinse landverhuizers tussen 1900 en 1914". In: *Bijdragen tot de geschiedenis van Deinze en de Leiestreek*, 67 (2000), pp. 111-164.

¹³³ J. Cuypers, "Groot-Assenede en haar emigranten". In: *De Twee Ambachten*, 11 (2003), 2, pp. 3-125.

¹³⁴ P. Dewitte, "Dagelijkse realiteit van prijzen en lonen. Hun invloed op de emigratie naar Noord-Amerika uit de streek van Tielt (1840-1914), in: *De Roede van Tielt*, 13(1982), 2, pp. 71-88.

Ook ontbreekt het steunen op academische publicaties. Toch zien we in de studie van Maroye omtrent migratie vanuit Groot-Brakel naar Amerika¹³⁵ heel veel kenmerken van de besluiten van Bodnar.¹³⁶ Maroye overliep met name verschillende fases van migratie waarbij de pioniers geen boeren waren (maar wel in de agrarische sector terecht kwamen) gezien boeren hun land niet wilden achterlaten, en evenmin armoezaaiers. Het gaat verder vooral over herbergiers, kleermakers en timmerlui, m.a.w. om mensen met een zelfstandig beroep die tamelijk kapitaalkrachtig waren. Het gaat vooral om gezinnen met jongvolwassen kinderen. Vanaf de eeuwwisseling ziet hij een totaal ander patroon waarbij men veel meer individuen (jonge vrijgezelle mannen) of gezinnen met jonge kinderen aantreft. Meer emigranten zouden ook afkomstig zijn uit arbeidersgezinnen of zonen/dochters van kleine boeren. Verder toont hij ook het fenomeen van *Transplanted Village* aan dat werd gehanteerd door Kamphoefner¹³⁷ en ook wordt aangetoond in de studie van Swierenga¹³⁸ specifiek voor de Nederlandse casus. Men zou immers vanuit Groot-Brakel in grote getale naar Zuid-Manitoba getrokken zijn.

1. Bevolkingsregisters

Een ander probleem vormen de gebruikte bronnen Vóór de ter beschikking stelling van de Venesoenrapporten door het VVF van Antwerpen (vanaf 1996) en de Ellis Island records (sinds 2001) waren de bevolkingsregisters de belangrijkste informatiebron. Deze bron is uniek in Europa maar is niet voor elke gemeente even bruikbaar gebleken.

De migranten waren bij wet vanaf 1847 verplicht om hun vertrek aan te geven op het gemeentehuis, waarna dit (net als elke andere wijziging van woonplaats) werd opgetekend in de bevolkingsregisters. Hierbij zou de nieuwe bestemming ook opgetekend moeten worden. Echter, vele emigranten vergaten aangifte te doen en dus werden ze vaak pas bij een volkstelling ambtelijk als ‘vertrokken’ geregistreerd. Wat we hier wel aantreffen zijn per wijk en huisnummer de naam, geboortedatum, -plaats en het beroep van de bewoners. Ook gegevens in

---

¹³⁵ M. Maroye, “De emigratie vanuit Everbeek, Nederbrakel en omstreken naar Manitoba – Canada (1888-1925)”, in: *Triverius*, 23 (1993) , 3, pp. 34-38; 23(1993), 4, pp. 10-19; 24 (1994), 1, pp. 7-15; 24 (1994), 2, pp. 12-23; 24 (1994), 3, pp. 9-21; 24 (1994), 4, pp. 8-20; 25 (1995), 1, pp. 7-18; 25 (1995), 2, pp. 9-22; 25 (1995), 3, pp. 7-17.

¹³⁶ J. Bodnar, “The Homeland and Capitalism”, in: *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America*. Bloomington, University of Indiana Press, 1985, pp. 1-23.

¹³⁷ W. D. Kamphoefner, *The Westfalians: From Germany to Missouri*. Princeton, Princeton university press, 1987.

¹³⁸ R.P. Swierenga, "Local Patterns of Dutch Migration to the United States in the Mid-nineteenth Century", in: R. Vecoli, S. Sinke (eds.), *A Century of European Migrations*, Urbana, University of Illinois Press, 1991, pp. 134-57.

verband met dat beroep zouden inadequaat zijn. Zo wordt er maar één beroep opgegeven en dus negeert men de dynamiek waarop beroepen mogelijk wisselden naargelang van het seizoen. Een seizoensmigratie naar Frankrijk zal bijvoorbeeld geen sporen achter laten in deze bronnen. Vrouwenarbeid bleef ook vaak onzichtbaar gezien vaak ‘geen’ werd ingevuld in de beroepskolom. Tenslotte kunnen we ook nog de ‘verzamelnamen’ (bijvoorbeeld ‘dagloner’) waarmee beroepen gemakshalve werden aangeduid, als mankement van deze bron aanstippen.¹³⁹ Voor wat betreft het trans-Atlantische migratieonderzoek kan in dit opzicht met veel geluk ‘Amerika’ geschreven staan, zonder vertrekdatum en bestemming. Ook een terugkeer werd niet altijd systematisch genoteerd. De uitwijkelingen in eigen land werden nauwkeuriger bijgehouden (met wel een nieuwe woonplaats en datum van uitschrijving) dan deze naar Amerika. Volgens Cuypers¹⁴⁰ staat de verwijzing “Amerika” vaak gelijk aan “met de noorderzon verdwenen”, en kon het dus evengoed betekenen dat men was ondergedoken. Ook hij had ervaring met een zeldzame vermelding ‘Amerika’.

Voor Lichtervelde,¹⁴¹ en Groot-Brakel¹⁴² bleek ze echter wel genoeg informatie te bevatten. Vanzieleghem maakte in 1995 een studie van de emigranten vanuit Lichtervelde naar Amerika in 1850-1947 en vond zo 419 migranten aan de hand van vooral de bevolkingsregisters en registers van vertrek. Hieronder vooral emigranten naar Amerika maar ook enkele naar Argentinië (die terugkeerden), en twee naar Indië. Ook hij vermeldt dat vaak louter ‘Amerika’ staat genoteerd wanneer de ambtenaar van burgerlijke stand te weten kwam dat deze persoon niet langer in de gemeente verbleef. Of anderzijds een vermelding: “niet bevonden in de volkstelling van jaar X”. Hij vond in deze bron echter ook de terugkeerders. Deze gegevens werden aangevuld met de Venesoenrapporten van 1902. Hier en daar geeft hij wat achtergrondinformatie bij de problemen waarmee het platteland te kampen kreeg midden 19de eeuw, de initiatieven van de overheid, de prijs van een overtocht, de transportmaatschappijen, het Sint-Raphaëlgenootschap en de vertrekhavens. Nu en dan vult hij de informatie aan met een citaat uit de Lichterveldse krant *De Veldbloem*. Tot slot maakt hij een korte bespreking van de beroepen, bestemming, en het aantal terugkeerders en geeft hij aan dat ook enkelen naar

---

¹³⁹ P. Van den Eeckhout, G. Vanthemsche, K. Velle (eds.), *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw*, Brussel, VUBPRESS, 2005, pp. 65-69; J. Art, E. Vanhaute (red.), *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de tot de 20ste eeuw*. Gent, Stichting Mens en Cultuur, 2003, pp. 144-146.

¹⁴⁰ J. Cuypers, “Groot-Assenede en haar emigranten”. In: *De Twee Ambachten*, 11 (2003), 2, pp. 3-125.

¹⁴¹ F. Vanzieleghem, “100 jaar emigratie van Lichtervelde naar Amerika”, in: *Jaarboek Heemkundige Kring Karel van de Poele*, 11 (1995), pp. 23-78.

¹⁴² M. Maroye, “De emigratie vanuit Everbeek, Nederbrakel en omstreken naar Manitoba – Canada (1888-1925)”, in: *Triverius*, 23 (1993), 3, pp. 34-38; 23(1993), 4, pp. 10-19; 24 (1994), 1, pp. 7-15; 24 (1994), 2, pp. 12-23; 24 (1994), 3, pp. 9-21; 24 (1994), 4, pp. 8-20; 25 (1995), 1, pp. 7-18; 25 (1995), 2, pp. 9-22; 25 (1995), 3, pp. 7-17.

Frankrijk en Brussel trokken. Hij heeft echter geen overzicht gegeven van de specifieke bestemming van die emigranten. Maroye vond in de bevolkingsregisters verwijzingen naar ‘Cypress River, Manitoba, Canada’ en kon deze gegevens aanvullen met de informatie die hij vond in Canada zelf. Zuid-Manitoba werd pas in 1880 gekoloniseerd en men koestert er daarom de pioniers (waaronder deze Vlamingen). Deze werden reeds goed gedocumenteerd door de lokale geschiedschrijving. Tenslotte kunnen we ook nog aangeven dat de bevolkingsregisters niet door de onderzoeker kunnen geconsulteerd worden. Dit dient te gebeuren door een ambtenaar tegen betaling. Dit euvel werd voor ons onderzoek verholpen door het aanvragen van een schriftelijke toestemming bij de burgemeester en schepenen van Haaltert.

Voor Denderhoutem bleken enkele bevolkingsregisters verloren gegaan te zijn bij een brand. De overgebleven bevolkingsregisters, van 1847 tot 1930, werden doorgenomen¹⁴³ waarbij 43 migranten werden teruggevonden. Van deze vonden we enkel een vermelding ‘Amerika’ zonder specificatie wanneer men vertrok (dit werd slechts bij drie personen gevonden) of wat de bestemming was. We zagen dat deze mensen heel vaak terugkwamen als contactpersoon in de Venesoerapporten, maar niet in de VS bleven tot hun dood. In de registers van vertrek werd geen enkele emigrant naar Amerika opgenomen. Wel zagen we hier en daar één naar Frankrijk en eveneens buurgemeenten en gemeenten in Wallonië. Gezien de beperkte informatie die we hieruit kunnen halen, hanteren we ze dan ook niet als volwaardige bron.

2. Venesoerapporten

De Denderhoutemnaren konden hetzij in Antwerpen, hetzij in een andere haven inschepen (waarbij we zullen zien dat dit dan voornamelijk om Liverpool en in mindere mate ook om Southampton en Rotterdam ging). Wie rechtstreeks via Antwerpen vertrok (aldus naar New York, Philadelphia, Québec of St. John) naar Noord- en Zuid-Amerika en Canada, werd – indien hij een derde klasse passagier was¹⁴⁴ – vanaf 1896 onderworpen aan een vragenlijst door het team van emigratie-commissaris Eugene Venesoer. De documenten die dit opleverde worden daarom Venesoerapporten genaamd. Ze worden bewaard in het Ministerie van Bui-

---

¹⁴³ Deze bevolkingsregisters zijn in Denderhoutem beschikbaar voor de jaren 1847-1856, 1857-1866, 1881-1890, 1891-1900, 1901-1920. De registers van vertrek zijn beschikbaar voor de jaren 1892-1900, 1901-1920 en 1921-1941. Hier werd geen enkele emigrant naar Amerika in terug gevonden. Wel zagen we er de migraties naar buurtgemeenten, Wallonië (hierbij vooral Henegouwen) en een zeldzame naar Frankrijk. Wat vaak terug komt is Marchienne-au-Pont, Courcelles, Forchies-la-Marche (wat ook terug komt in de Venesoerapporten). Die emigratie naar Henegouwen is niet zo verwonderlijk gezien we bij de industrietelling van 1910 zagen dat velen daar gingen werken.

¹⁴⁴ Zowel in België als in de Verenigde Staten was immers enkel wie in derde klasse reisde een immigrant, de ander was een ‘toerist’.

tenlandse Zaken in Brussel en werden tussen 1996 en 2003, door de recente interesse van genealogen en heemkundige kringen voor trans-Atlantische migratie, door de Antwerpse afdeling van de Vereniging voor Familiekunde (VVF) zeer toegankelijk te boek gesteld in verschillende uitgaven.

Deze bevatten bruikbare informatie. Het gaat meerbepaald over de familie- en voornaam, plaats van herkomst, leeftijd, beroep, de talen die de emigrant sprak, de geldsom die hij bezat, zijn bestemming en de eventuele familie en vrienden bij wie hij zou verblijven (cfr. bijlage 10). In sommige gevallen was dat geen persoon maar een herberg of een logementshuis.

Hierbij duiken wel allerlei problemen op. Het eerste probleem is de onvolledigheid. Zoals gezegd werden enkel de derde klasse passagiers ondervraagd gezien enkel zij door de Belgische overheid als ‘migranten’ werden aangeduid. Toen in 1893 de immigratie door de Verenigde Staten werd ingeperkt, reisden meer emigranten in tweede klasse dan voorheen, gezien ze zo aan de medische controle konden ontsnappen. De derde klasse passagiers maakten echter steeds het merendeel van de migranten uit.

Verder ging zowat alles van de periode 1896-1899 verloren, ontbreekt het jaar 1900 en kan men dus maar van een continuïteit in deze bron spreken vanaf 1901. De interviews werden afgenomen tot en met het jaar 1914 maar in deze periode ontbreken er eveneens veel gegevens voor de jaren 1907, 1908, 1909, 1913 en 1914. Daarnaast leverde het mondelinge interview niet altijd de correcte informatie op. Zo kan de opgegeven laatste verblijfplaats verkeerdelijk de geboorteplaats zijn, kan men gelogen hebben over de geldsom die men mee had, het beroep dat men beoefende (De Bouver wijst op een onwaarschijnlijk overwicht van landbouwers¹⁴⁵), of dit al dan niet de eerste overtocht was, etc.

Wanneer men enkel deze bron gebruikt spoort men aldus enkel de migraties op tussen 1901 en 1914. Enkele heemkundige artikels bestaan er louter in een publicatie te geven van de migranten van specifieke jaren uit eigen dorp, die men vindt in deze Venesoenrapporten.¹⁴⁶ Deze gegevens worden dan vaak nog aangevuld met bijkomende info uit de registers van burgerlijke stand, de kiezerslijsten en enkele foto's. Een analyse van deze informatie ontbreekt veelal of is summier. Een studie waarbij de informatie in lijsten werd gegoten is die van De Bouver (2000) voor de migranten vanuit Deinze in de hele periode 1900-1914 op basis van de origi-

---

¹⁴⁵ R. De Bouver, “Deinse landverhuizers tussen 1900 en 1914”. In: *Bijdragen tot de geschiedenis van Deinze en de Leiestreek*, 67 (2000), pp. 111-164.

¹⁴⁶ Een voorbeeld van zo'n loutere opsomming: R. Baeckelandt, “Emigratie naar Amerika (1901-1904)”. In: *Land van de Woestijne* (Aalter), 21 (1998), 1-2, pp. 11-19.; R. Baeckelandt, “Emigratie naar Amerika (1905-1906)”. In: *Land van de Woestijne* (Aalter), 27 (2004), 4, pp. 9-56.; R. Baeckelandt, “Emigratie naar Amerika (1907-1908)”, in: *Land van de Woestijne* (Aalter), 29 (2006), 2, pp. 13-53; R. Baeckelandt, “Emigratie naar Amerika 1909”. In: *Land van de Woestijne* (Aalter), 29 (2006), 4, pp. 11-19.

nele Venesoerapporten in het Ministerie van Buitenlandse zaken in Brussel. Hierbij krijgen we een korte verwerking en tevens uitleg over Antwerpen en de *Red Star Line*. Kurgan-Van Henteryk,¹⁴⁷ professor-emeritus aan de ULB, publiceerde in 1976 een studie aan de hand van een steekproef van de Belgische emigranten naar Amerika op basis van de Venesoerapporten. Ze staat hierbij nog zo goed als alleen in het echt analyseren van deze bron. Cuypers¹⁴⁸ maakte eveneens een steekproef van de Venesoerapporten maar dan louter voor de migranten uit Groot-Assenede. Zijn analyse ervan bleef beperkt. Dit is anders voor Buycks onderzoek naar Kaprijkse emigranten naar Amerika (1873-1926).¹⁴⁹ Hij maakte wel een analyse van wat hij vond in de Venesoerapporten en bevolkingsregisters. Demarrez en Peters¹⁵⁰ beschikten voor hun studie van Egemse emigranten naar Amerika in de periode 1901-1910, over een unieke aanvullende bron op de Venesoerapporten, met name het dagboek van de plaatselijke veldwachter die nauwgezet het reilen en zeilen van de plaatselijke emigranten noteerde. Hiermee krijgt men meer info over het waarom van het vertrek, wat men niet uit de Venesoerapporten kan halen. Gezien de bevolkingsregisters weinig of niets aan informatie opleverden, waren de Venesoerapporten onze basisbron.

Bijkomende bronnen om deze personen te situeren in hun dorp, hun beroep in Denderhoutem en hun bredere familiebanden te achterhalen zijn de registers van Burgerlijke Stand en hadden ook de kiezerslijsten kunnen zijn, waren deze niet onvindbaar geweest, zowel in het gemeentearchief, het Rijksarchief van Beveren-Waas als in het provinciearchief. De registers van de Burgerlijke Stand werden nauwgezet jarenlang door Denderhoutemnaar René De Paepe in een genealogische databank ingegeven en ook in twee delen gepubliceerd. Ze werden bovendien ook online ter beschikking gesteld door zijn zoon Gunter.¹⁵¹ Hierbij werd ook gezocht naar de sterfplaats van deze Denderhoutemnaars tot in Noord-Amerika toe. Dit vormt dan ook een zeer vruchtbare bron, al moeten we ons bewust zijn van overnamefouten die hierin kunnen geslopen zijn, evenals de fouten die reeds in de eersterangs bronnen werden genoteerd.

---

¹⁴⁷ G. Kurgan-Van Henteryk, "Belgian emigration to the United States and other overseas countries at the beginning of the twentieth century". In: G. Kurgan-Van Henteryk, E. Spelkens, *Two Studies on Emigration through Antwerp to the New World*, Brussel, Center for American Studies, 1976, pp. 9-50.

¹⁴⁸ J. Cuypers, "Groot-Assenede en haar emigranten". In: *De Twee Ambachten*, 11 (2003), 2, pp. 3-125.

¹⁴⁹ R. Buyck, "Kaprijkenaren trokken naar Amerika (1873-1926)". In: *Appeltjes van het Meetjesland: jaarboek van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland (Maldegem)*, 55 (2004), pp. 5-52.

¹⁵⁰ I. Demarrez, F. Peters, "Egemse emigranten naar Amerika (1901-1910)". In: *De Roede van Tielt*, 30 (1999), 1-2, pp. 2-56

¹⁵¹ <http://pagesperso-orange.fr/gunter.depaepe/index.htm>

3. Castle Garden en Ellis Island records

De meeste emigranten met bestemming Amerika kwamen aan in New York. In de beginjaren konden de passagiers gewoon aan land gaan in de haven van aankomst en was er geen centraal doorgangscentrum. Vanaf 1820 bestaan er wel aankomstlijsten van de passagiers. Een uitgebreidere lijst werd opgemaakt bij hun opvang op Castle Garden (1/08/1855-18/04/1890)¹⁵² en later op Ellis Island (1892-1924). Gezien de immigratiewetten steeds strenger werden, werden de immigranten daar eveneens aan een steeds uitgebreidere vragenlijst onderworpen. Dit maal werden ook de eerste en tweede klasse passagiers, én de Amerikaanse staatsburgers, hierbij opgenomen.¹⁵³ Aldus krijgen we een volledig beeld (van alle passagiers en ook van deze die van een andere haven dan Antwerpen vertrokken). De scheepsmanifesten werden door vrijwilligers van de *Church of Jesus Christ of Latter-day Saints* (Mormonen) getranscribeerd en sinds 2001 online ter beschikking gesteld.¹⁵⁴ Daar kan gezocht worden op naam. Dit blijkt echter niet eenvoudig gezien de namen vervormd werden genoteerd en bovendien niet altijd leesbaar waren voor de transcriptors. Dit euvel werd deels verholpen door het opzoekingsstelsel van Dr. Stephen Morse, Michael Tobias en Erik Steinmets.¹⁵⁵ (zie bijlage 11). Hiermee kan men naast op naam, vertrekhaven, vertrekdatum en schip ook zoeken op ‘town’. Hierbij is het opnieuw onmogelijk om de migranten louter op ‘Denderhoutem’ te zoeken. We deden dit met de zoektermen ‘Dend’, ‘Dand’ en ‘Deuderhoutem’.

Ook voor Castle Garden kunnen deze online geraadpleegd worden.¹⁵⁶ Men kan hierbij zoeken op schip, vertrekhaven, voor- en familienaam, beroep, land van vertrek, laatste verblijfplaats. Zoeken we hierbij op ‘Belgium’, dan vinden we overwegend bij ‘place of last residence ‘ ‘un-

---

¹⁵² In deze periode kwamen zo'n 8 miljoen mensen langs die weg Amerika binnen. In deze periode werd er daar gelet op besmettelijke ziekten, of men enig startkapitaal had en of men een plaats van bestemming kon opgeven. In de korte periode tussen 19 april 1890 en 31 december 1891 werd men opgevangen in Barge Office.

Vervolgens konden ze tussen 1 januari 1892 en 14 juni 1897 terecht op Ellis Island dat echter in de nacht van 14 op 15 juni 1897 vernield werd door een brand. Hierbij gingen de scheepsmanifesten echter niet verloren gezien ze elders werden bewaard. Tussen 15 juni 1897 en 16 december 1900 werd men opnieuw opgevangen in Barge office waarna het nieuwe gebouw van Ellis Island in gebruik werd genomen.

¹⁵³ De tweede en eerste klasse passagiers werden op het schip zelf ondervraagd en dus niet met een ferry naar Ellis Island overgebracht voor een medisch onderzoek.

De verscherpte immigratiewet van 1891 weigerde criminelen en veroordeelden, personen die niet in hun eigen levensonderhoud konden voorzien, beroepsbedelaars, alleenstaande zwangere vrouwen en vrouwen met kleine kinderen. Eerst moesten ze een medisch onderzoek ondergaan waarbij dokters van de *U.S. Public Health Service* zochten naar sporen van onder andere tuberculose, lepra, botmismvormingen, doofheid en blindheid (er werd vooral gelet op sporen van de oogziekte trachoom). Wie na een eerste, vluchtig onderzoek een witte krijtletter op de kraag kreeg, werd nogmaals onderzocht en kon eventueel opgenomen worden in het hospitaal of definitief terug gestuurd worden. Daarnaast moest men ook allerlei vragen beantwoorden gaande van beroep, wie de reis betaald had, wat de bestemming was, hoeveel geld men had.

¹⁵⁴ www.ellisland.org

¹⁵⁵ <http://stevemorse.org/ellis2/ellisgold.html>

¹⁵⁶ <www.castlegarden.org>

known'. Vaak terugkerend is ook (een variant op) 'Antwerp', 'Brussels', 'Ghent'. Er zitten echter ook fouten in, zoals een vermelding van 'France', 'Southampton' e.d.m. Er werd geen enkele immigrant uit Denderhoutem teruggevonden.

Deze bron werd nog maar net door heemkundige kringen ontdekt, maar wordt wel steeds vaker gebruikt als aanvulling op de Venesoerapporten. Men heeft vaak nog geen weet van het opzoekingsstelsel, zoals we zien bij Cuypers.¹⁵⁷ Het onderzoek met de Ellis Island records is bovendien heel wat arbeidsintensiever dan het raadplegen van de Venesoerapporten. We kunnen dezelfde problemen aanduiden als zich ook bij de Venesoerapporten stellen: met name dat de antwoorden niet zo correct zijn, bovendien worden vrouwen met de achternaam van hun echtgenoot opgetekend. Bij het beroep zien we opnieuw een overwicht van 'farmer'.

Met deze twee bronnen werd een lijst opgesteld met 419 overtochten naar Amerika en Canada. We zijn er ons van bewust dat de lijst verre van volledig is, omwille van de andere aankomsthavens die niet bestudeerd werden, en omwille van de voornoemde problemen die het opzoeken van de Denderhoutemse emigranten opleverde.

4. Andere

De waarde van de genealogische sites voor dit onderzoeksdomein leren we uit de studie van Quintyn en Van Ooteghem naar de Hansbeekse emigranten tussen 1830 en 1930.¹⁵⁸ Hierbij bestudeerde men de demografische en economische factoren die een rol speelden bij deze migratie. Men maakt gebruik van alle hierboven vermelde bronnen en tevens aanvullende genealogische sites. Verder werden er besluiten getrokken qua straat van de migranten, bestemming, leeftijdscategorie etc. De belangrijkste bestemming, Mishawaka (Indiana), werd kort uitgediept.

Als bijkomende bron kunnen we ook gebruik maken van krantenartikels. Zo zagen we dat Vanzielegem gebruik maakte van *de Veldbloem*. Voor het arrondissement Aalst kunnen we sinds voorjaar 2010 de gedigitaliseerde kranten raadplegen via het internet.¹⁵⁹ We namen meer bepaald *Den Denderbode* (de katholieke krant), *De Volksstem* en *De Werkman* (de krant van Daens) door.

---

¹⁵⁷ J. Cuypers, "Groot-Assenede en haar emigranten". In: *De Twee Ambachten*, 11 (2003), 2, pp. 3-125.

¹⁵⁸ W. Quintyn, M. Van Ooteghem, *Hansbeekse emigratie naar Amerika 1830-1930*, Oud-Hansbeke, 2009, 205p.

¹⁵⁹ Meer bepaald via <http://aalst.courant.nu>

Vannoppen¹⁶⁰ geeft in zijn overzicht van bruikbare bronnen voor het onderzoek naar emigranten aan dat ook een interview, brieven uit Amerika, dagboeken en mémoires van emigranten nuttig kunnen zijn. Toch is dat interview gezien de onderzoeksperiode niet meer mogelijk. Brieven en mémoires geven inderdaad een mooie inkijk in het leven achter de cijfer- en algemene gegevens die je in de voornoemde bronnen vindt, maar zijn niet zo eenvoudig op te sporen. Verder duidt hij ook op het belang van foto's, studies, grafstenen, monumenten en verenigingen in Amerika, berichtgeving over Amerika en propagandapers in Vlaanderen, het wekelijkse *Bulletijn van het Sint-Raphaëlgenootschap*,¹⁶¹ passagierslijsten van schepen, het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, ambassades en consulaten. Tenslotte zullen we zien dat Denderhoutem twee hulpagenten had. Hun passagierslijsten hadden ons een heel goed beeld verschaft op de emigratie. Maar deze bleken door familieleden vernietigd te zijn.

De meeste Belgen kwamen terecht in Illinois, Michigan, Pennsylvania, Ohio, Wisconsin en Indiana. Specifiek voor wat betreft de bestemmingen van Vlaamse of in bredere zin Belgische emigranten naar Amerika verschenen reeds enkele boeken¹⁶². Zo is er voor Canada: *Belgians in Ontario*¹⁶³ en *The Belgians in Manitoba*¹⁶⁴. Voor de emigratie van Belgen naar Amerikaanse bestemmingen is er ondermeer het volgende ter beschikking: *The Belgians of Indiana*¹⁶⁵, *Belgian settlement and society in the Indiana Rust Belt*¹⁶⁶, *The Flemish in Wisconsin*,¹⁶⁷ informatie omtrent Belgen in Minnesota,¹⁶⁸ deze in Texas,¹⁶⁹ *150 jaar Vlamingen in Detroit*¹⁷⁰ en tevens wat oudere literatuur¹⁷¹. Er is er ook wel wat (minder betrouwbare) informatie te

---

¹⁶⁰ H. Vannoppen, "Bronnen voor Amerika, het beloofde land", in: *Vlaamse Stam*, 23 (1987), pp. 263-276.; H. Vannoppen, "Bronnen en problemen rond migraties naar Amerika", in: *Ons Heem*, 52 (1998), 1, pp. 19-35.

¹⁶¹ Te vinden in de Koninklijke Bibliotheek.

¹⁶² Ph. D. Sabbe, L. Buyse, *Belgians in America*, Tielt, Lannoo, 1960.; *Belgians in the United States*, Ministerie van Buitenlandse zaken, 1976.

¹⁶³ J. Magee, *The Belgians in Ontario. A History*, Toronto, Dundurn Press, 1987, 271p.

¹⁶⁴ K. Wilson, J.B. Wyndels, *The Belgians in Manitoba*, Winnipeg, Peguis, 1976, 100p.

¹⁶⁵ H.A. Verslype, *The Belgians of Indiana: with a brief history of the land from which they came*, Mishawaka, Evangel press, 1987, 294p.

¹⁶⁶ S.E. Hume, "Belgian Settlement and Society in the Indiana Rust Belt", in: *American Geographical Society*, 93 (2003), 1, pp. 30-50.

¹⁶⁷ L. en J. Rentmeesters, *The Flemish in Wisconsin*, s.l., 1985, 294p.; zie ook X. Martin, *The Belgians of Northeast Wisconsin*, Madison, 1895.

¹⁶⁸ J. Amato, *Servants of the Land: God, Family and Farm, the Trinity of Belgian Economic Folkways in Southwestern Minnesota*, Marshall (Minnesota), Crossing Press, 1990.

¹⁶⁹ S.n., *The Belgian Texans, The Texians and the Texans*, San Antonio, University of Texas Institute of Texan Cultures, 1975; zie ook G. Van Branden, *Belgische uitwijking en landbouwkolonisatie in Texas en de Verenigde Staten (1840-1880)*, Licentiaatsverhandeling, RUGent, 1980.

¹⁷⁰ A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, Tielt, Lannoo, 1983, 139p.

¹⁷¹ H.G. Bayer, *The Belgians first settlers in New York and in the Middle States: with a review of the events which lead to their immigration*, New York, Devin-Adair, 1925, XVIII, 373p.; H.R. Holand, *Wisconsin's Belgian Community: an account of the early events in the Belgian settlement in northeastern Wisconsin with particular reference to the Belgians in Door County*, Sturgeon Bay, Door County Historical Society, 1933, 105p.

vinden op internet.¹⁷² Informatie omtrent contactadressen voor verder onderzoek in Amerika zelf, vindt men op de site van everyculture.¹⁷³

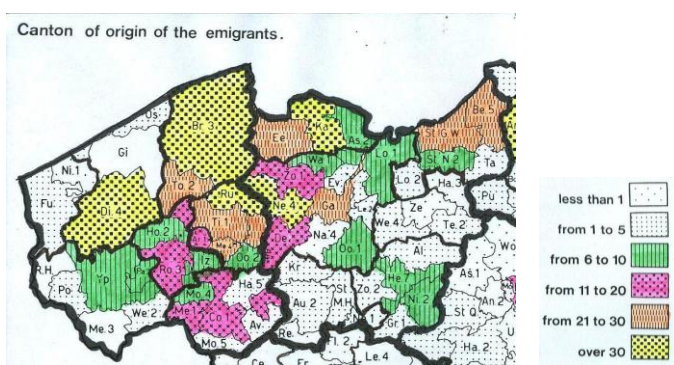
---

¹⁷² Vlamingen in Chicago: <http://flemishamerican.blogspot.com/2008/10/flemish-in-chicago.html>

¹⁷³ Media/ Organizations and Associations/Museums and Research Centers.
<http://www.everyculture.com/multi/A-Br/Belgian-Americans.html>

Hoofdstuk 2 Factoren die de emigratie vanuit Denderhoutem bepaalden

Eerst en vooral verklaren we onze keuze voor de gemeente Denderhoutem. We keken naar de studie van Ginette Kurgan-Hentenryk op basis van een steekproef van de Venesoerapporten (zie kaart in bijlage 8).¹⁷⁴ Hierbij stelde zij dat 95% van de Belgische trans-Atlantische emigranten Vlamingen waren en daarvan de meerderheid vanuit Oost-Vlaanderen (31%) en West-Vlaanderen (29%) afkomstig was. We zien daar volgens haar berekeningen vaak gerechtelijke kantons met een emigratiecijfer van meer dan 20% (zie geel en oranje op kaart in bijlage 8). Kurgan geeft verder aan dat de meeste emigranten vertrokken uit Nevele (38%), Kaprijke, (35%), Ruiselede (34%), Brugge (32%) en Diksmuide (30%). De meeste van deze gerechtelijk kantons bevinden zich in West-Vlaanderen. In Oost-Vlaanderen bevinden zich de hoogste cijfers aan de grens met Nederland, dus meebepaald in de omgeving Eeklo-Aalter-Maldegem-Deinze. Algemeen gezien kunnen we de grootste emigratie vinden in de ‘arme gordel’ die gaat van Diksmuide via Tielt en Deinze naar Ninove en Aalst. Deze regio leed in het bijzonder onder de besproken crisis van 1840-45, omdat deze geen industriële activiteiten kenden. Er werd gekozen voor een casusgemeente uit Oost-Vlaanderen en meebepaald het arrondissement Aalst. Daar vindt men aldus Kurgan-Hentenryks onderzoek, zoals te zien op figuur 1, de grootste emigratie naar Amerika in de kantons Herzele (He.7) en Ninove (Ni.2) (met 6-10% emigratie). In het zuidelijke gedeelte van Oost-Vlaanderen lag de emigratie volgens Kurgans studie veel lager maar dit maakt het geheel beter bestudeerbaar voor wat betreft de kettigmigratie. Tijdens onze studie werd duidelijk dat het eenduidig gebruik van de Venesoerapporten als bron een vertekend beeld geeft van de omvang van de emigratie vanuit Denderhoutem.

Figuur 1 – Een detail van de studie van Kurgan van Oost- en West-Vlaanderen. In het zuidoosten van Oost-Vlaanderen zien we het arrondissement Aalst met daarin de kantons Aalst, Zottegem, Herzele, Ninove en Geraardsbergen. Wij zullen ons richten tot Denderhoutem in het kanton Ninove.

¹⁷⁴G. Kurgan-Van Hentenryk, ‘Belgian emigration to the united states and other overseas countries at the beginning of the twentieth century’. In: Kurgan-Van Henentryk G, Spelkens E., *Two studies on emigration through Antwerp to the New World*. Brussel, Centrum voor Amerikaanse studies, 1976, pp. 9-50.

Denderhoutem is dus gelegen in het arrondissement Aalst en daarbinnen in het gerechtelijk kanton Ninove. In bijlage 12 zien we Denderhoutem temidden van haar buurgemeenten.¹⁷⁵ De gemeente bestrijkt een oppervlakte van 12,61 km².¹⁷⁶ Ze is sinds 1977 een deelgemeente van Haaltert, waartoe ook de gemeenten Heldergerem en Kerksken behoren. Hierbij is Denderhoutem verreweg de grootste gezien de huidige hoofdgemeente Haaltert slechts 9,13km² bestrijkt. Eeuwenlang kende Denderhoutem twaalf goed afgescheiden gehuchten of wijken. (cfr. bijlage 13). Het gaat meer bepaald om volgende wijken: *Dorp*, *Borrekeent* (dit was het werkelijk geografisch centrum van de gemeente, waarbij de woningen zich bijna uitsluitend in de huidige Dwarsstraat bevonden), *Lebeke*, *Terwaerent* (ook Dries genoemd), *Stichelen*, *Daal*, *Vondelen*, *Anderenbroek* (dit is de verst afgelegen wijk), *Eigenstraat* (deze lange straat leidt naar Welle en Iddergem), *ter Linden* (nabij het dorp, zuidwaarts), *Vossel* (een heel oude wijk), en *Beke* (nu Poel wegens eveneens een Beek in Kerksken).¹⁷⁷

We merkten reeds in deel II over de kenmerken van België tijdens de onderzochte periode, dat België, net als grote delen van Europa een grote bevolkingsgroei kende. Die groei kan, indien zij zorgde voor een bevolkingsdruk, migratie in de hand werken. De ongelijke bevolkingsgroei en interne migratie verhielp in België min of meer dit probleem. De bevolkingsgroei wordt bepaald door zowel het natuurlijk saldo (het verschil tussen nataliteit en mortaliteit) als het migratiesaldo (het verschil tussen immigratie en emigratie). We konden voor Denderhoutem de bevolkingsevolutie uittekenen van het jaar IV tot 1880 aan de hand van de gegevens uit de volkstellingen. Deze werden door S. Vrielinck verzameld.¹⁷⁸ Vanaf 1880 geven we een gedetailleerder overzicht tot 1950 aan de hand van de gegevens die het NIS verzamelde met de loop van de bevolking als bron.¹⁷⁹ Dit samen zien we op figuur 2.

---

¹⁷⁵ F. De Potter, J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, vijfde reeks, arrondissement Aalst. Deel 1*, Gent, Drukkerij Alfons Siffer, 1900, pp. 1-26.

¹⁷⁶ De vermeldde gegevens zijn deze van 1795, 1806, 1816, 1818, 1820, 1830, 1846, 1856, 1866, 1876 en 1880. S. Vrielinck, *De territoriale indeling van België (1795-1963): bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechterlijk)*. Leuven, Universitaire pers, 2000, pp. 1410 + 1686-1687.

¹⁷⁷ E. Huylebroek, *Denderhoutem door de eeuwen heen*. Denderhoutem, eigen beheer, 2001, pp. 61-68.

¹⁷⁸ S. Vrielinck, *De territoriale indeling van België (1795-1963): bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechterlijk)*. Leuven, Universitaire pers, 2000.

¹⁷⁹ Via e-mail verkregen, 4.05.2010.

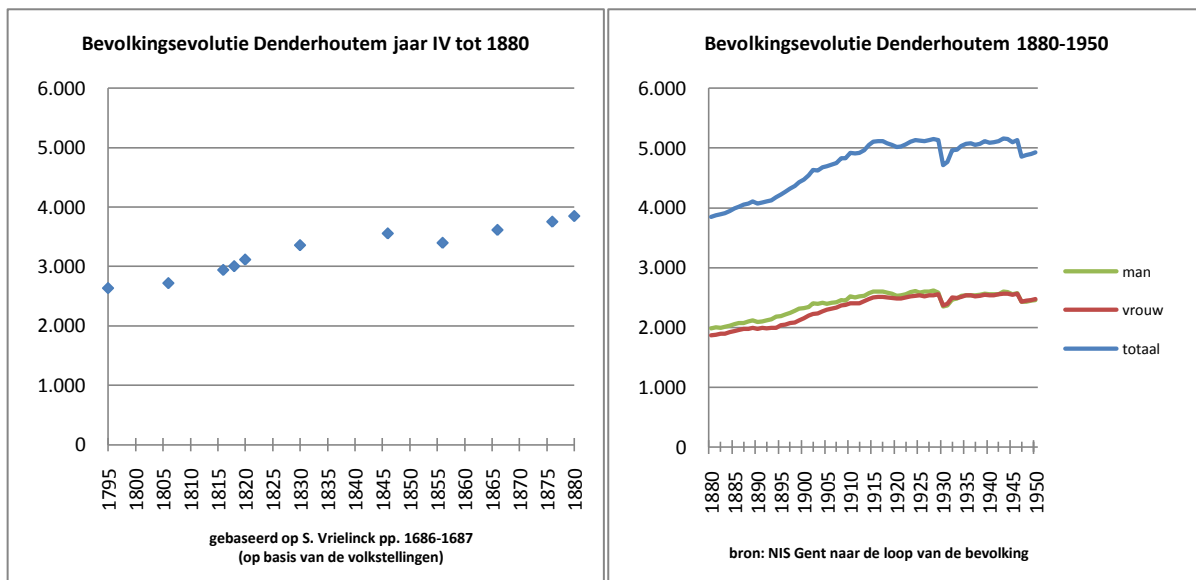

Fig. 2 – Bevolkingsevolutie Denderhoutem jaar IV tot 1950.

Tussen 1846 en 1876 zien we een quasi stagnatie van de bevolking (zoals ook in de rest van West- en Oost-Vlaanderen het geval was), met een terugval in de crisisperiode 1846-1856. Pas vanaf 1880 zien we weer een toename tot 1910. Hierop volgde weer een stagnatie van de groei. De stagnatie in de periode 1910-1920 zien we algemeen in het arrondissement Aalst en zelfs in geheel België (cfr. bijlage 14). Dit gezien de oorlogsjaren. Wat Denderhoutem betreft zien we dat de bevolking weer hersteld is tegen 1923. Hierna volgt een stagnatie, en zelfs een opvallende daling in de jaren 1930, terwijl de bevolking in het arrondissement Aalst en op Belgisch vlak blijft toenemen.

Laten we dan vervolgens eens kijken naar de factoren die deze evolutie bepaalden. Ten eerste is er het natuurlijk saldo of het aantal geboortes en overlijdens. Dit wordt voorgesteld op figuur 3. We zien dat de bevolking van Denderhoutem een positief natuurlijk saldo kende (m.a.w. dat de nataliteit hoger lag dan de mortaliteit), met uitzondering voor het oorlogsjaar 1918 en het jaar 1940. Deze eerste is echter niet te wijten aan een hogere mortaliteit, maar wel aan een serieuze knik in de nataliteit die de hele Eerste Wereldoorlog en nog enkele jaren erna, aanhield. In 1940 zien we wel een piek in de mortaliteit.

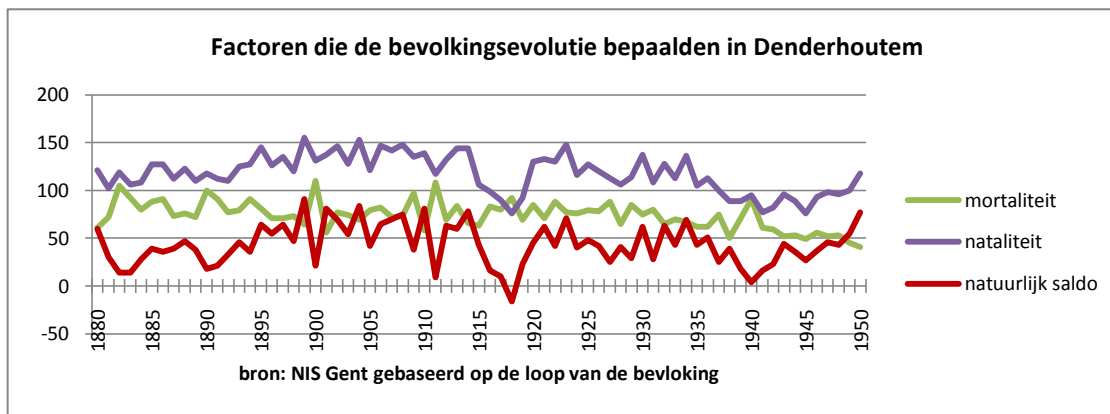

Fig. 3 – Het natuurlijk saldo in Denderhoutem gedurende 1880-1950.

Een andere factor die een rol speelt in de bevolkingsevolutie, en nu net interessant is voor ons onderzoek, is het migratiesaldo. Wanneer we dit bestuderen op figuur 4, zien we dat emigratie en immigratie elkaar min of meer in evenwicht houden (met een licht overwicht voor de emigratie) tot 1903, toen Denderhoutem opvallend veel emigratie had. Van dan af blijft de emigratie de hele tijd overwegen met een evenwicht in 1908 tussendoor. Ook in de oorlogsjaren blijkt de emigratie niet zo groot geweest te zijn. Na de oorlog dan des te meer. We krijgen de hoogste emigratiepiek in 1920 die dan even plots als hij gekomen is weer wegvalt met opnieuw een piek in 1925. In 1931 zien we een kentering met een massale toename van de immigratie en een piek in 1932. Een laatste piek van emigratie zien we in de volgende oorlogsperiode. Emigratie is in Denderhoutem dus zeker van belang geweest. De cijfers die we hier bespreken bevatten zowel emigratie naar naburige dorpen en regio's in Wallonië als naar Frankrijk.¹⁸⁰

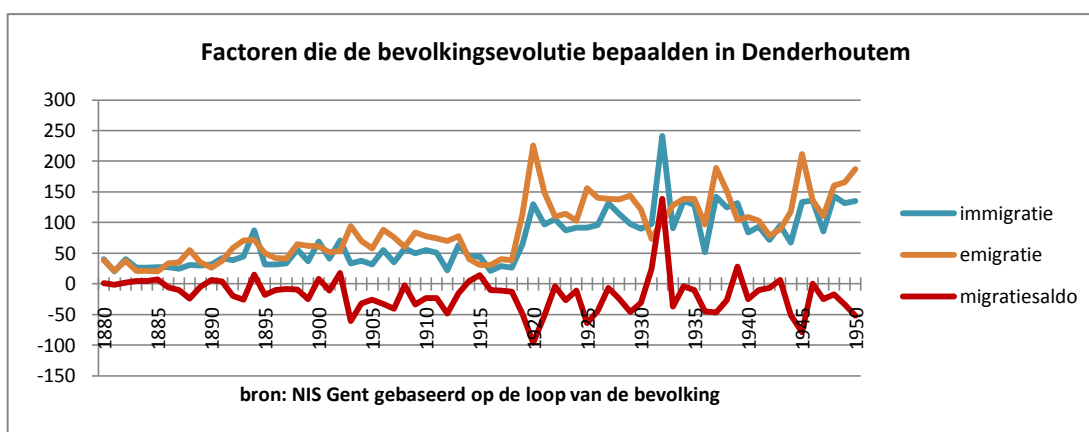

Fig. 4 – Het migratiesaldo in Denderhoutem gedurende 1880-1950.

¹⁸⁰ Deze zagen we immers af en toe terug komen in de bevolkingsregisters.

Kijken we naar buurgemeente Haaltert (cfr. bijlage 15) dan blijkt een totaal andere situatie. Hier zien we pas een negatief migratie saldo vanaf de jaren 1920. Bij andere buurgemeente Helderghem (waarbij we reeds vermeldden dat die veel *Franshmans* onder zijn bevolking had) zien een gelijkaardige situatie als deze in Denderhoutem met een overwegend negatief migratiesaldo. Bij Kerksken tenslotte, merken we ook een overwegend negatief migratiesaldo met een plotse piek van immigratie in 1920.

Naast deze bestudering van de factoren die de bevolkingsevolutie bepaalden, zullen we ons nu toeleggen op de samenstelling van deze bevolking. Wanneer we dan in ons onderzoek nagaan of het vooral mannen dan wel vrouwen, jongeren dan wel ouderen, zijn die emigreerden naar Amerika, kunnen we deze gegevens immers beter plaatsen. Voor deze informatie beschikken we over de volkstellingen. In het kader van onze onderzoeksperiode zijn deze van 1890¹⁸¹, 1900¹⁸², 1910¹⁸³ en 1920¹⁸⁴ van belang. Er ontbreken enkele cijfers gezien bepaalde boeken uit de volkstellingen niet werden teruggevonden. Toch zien we dat we met een jonge bevolking te maken hadden en dat de geletterdheid (die een eis was vanaf 1891 om Amerika binnen te mogen) erg laag lag (maar deze cijfers geven een vertekend beeld gezien ook de kleine kinderen hierin opgenomen zijn. We ontbreken immers cijfers per leeftijd).

	Denderhoutem							
	aantal inws.	geslacht		leeftijdscategorie			geletterd	
		man (%)	vrouw (%)	<15jr	15-55jr	>55jr	man (%)	vrouw (%)
1890	4.068	51,42	48,58	32,67	51,32	16,01	51,58	44,58
1900	4.474	51,88	48,12	20,31	50,92	28,77	56,45	56,76
1910	4.920	51,21	48,78					
1920	5.015	50,39	49,61				70,83	71,91

We zagen reeds in het algemeen overzicht over België dat het arrondissement Aalst bij de grotere vlasarrondissementen hoorde, die het door de crisis in de proto-industrie moeilijk kregen vanaf midden 19de eeuw. We zullen in de Venesoenrapporten en Ellis Island records eveneens melding vinden van de “beroepen” van de Denderhoutemnaren. Laat ons dan even

¹⁸¹ *Statistique de la Belgique. Population. Recensement Général du 31 décembre 1890. Tombe I*, Brussel, Ministerie van Binnenlandse Zaken, pp. 48-49 + 224-225 + 428-429.

¹⁸² *Statistique de la Belgique. Population. Recensement Général du 31 décembre 1900. Tombe I*, Brussel, Ministerie van Binnenlandse Zaken, pp. 48-49 + 234-235 + 438-439.

¹⁸³ *Statistique de la Belgique. Population. Recensement Général du 31 décembre 1910. Tombe III*, Brussel, Ministerie van Binnenlandse Zaken, p. 49.

¹⁸⁴ *Statistique de la Belgique. Population. Recensement Général du 31 décembre 1920. Tombe II*, Brussel, Ministerie van Binnenlandse Zaken, pp. 248 + 412.

nagaan in welke sectoren men in Denderhoutem voornamelijk de kost verdiende eind 19de-begin 20ste eeuw.

In het overzicht van De Potter en Broeckaert over de gemeenten van Oost-Vlaanderen lezen we dat Denderhoutem een belangrijke landbouwactiviteit kende sinds de middeleeuwen. In de 18de eeuw zouden tarwe, masteluin, koolzaad en vlas de voornaamste geteelde gewassen geweest zijn. De granen verkocht men op de markten in Aalst en Ninove, aan kooplieden ter plaatse of bracht men naar de boord van de Schelde of de Dender. Het vlas werd ter plaatse gesponnen en geweven (men telde 200 weefgetouwen in 1769). Hiervoor werd voor de helft zelf geteeld vlas gebruikt, de rest werd aangevuld met vlas ingevoerd uit Geraardsbergen en Ninove. Het afgewerkte linnen verkocht men op de markt van Aalst en soms ook Brussel. Tenslotte werd er turf gestoken en geëxporteerd. In het werk van De Potter en Broeckaert zien we verder een melding van een ‘turfland’ van 5 ha nabij Denderhoutem in 1830.¹⁸⁵

Gezien de verslagen van de gemeenteraad voor Denderhoutem verloren gingen in een brand kunnen we hier niet overlopen hoe men daar omging met de crisis van de jaren volgend op 1845. Dit kunnen we wel voor buurgemeente Haaltert. In 1845 werd daar een Nijverheidscommissie ingesteld die ervoor moest zorgen dat er door het aankopen van vlas genoeg spinsters aan het werk konden blijven. Hiernaast werd ook een kantschool gebouwd. Verder gaf men subsidies voor de aankoop van levensmiddelen en kosteloos onderwijs. Het aantal behoeftigen was echter zo groot dat men dit niet meer kon verhelpen. Tegen 1851 was de crisis getaamd.¹⁸⁶

Om de economische toestand van Denderhoutem eind 19de-begin 20ste eeuw te schetsen beschikken we over enkele statistieken die de Belgische overheid liet opmaken. Deze bevatten echter enkele mankementen die we hierbij even overlopen. Vanaf 1846 organiseerde de *Commission centrale de statistique* (behorend tot het ministerie van Binnenlandse Zaken) op geregelde tijdstippen een volkstelling. Dit gebeurde meerbepaald in 1846, 1856, 1866, 1880, 1890, 1900, 1910, 1920, 1930, ... Tegelijk werd ook meermaals een industrie- (1846, 1896, 1910) en landbouwtelling (1866, 1880, 1895 en 1910) georganiseerd.

Voor ons onderzoek is het aldus interessant om te weten te komen hoe de economische situatie in Denderhoutem gesteld was in de periode 1880-1923. 1880 nemen we als beginjaar van-

---

¹⁸⁵ F. De Potter, J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. 5de reeks: arrondissement Aalst. Deel 1*, Gent, Siffer, 1900.

¹⁸⁶ K. De Graeve, “Arm Vlaanderen! De crisis van de jaren 1840 in Haaltert”, in: *Mededelingen heemkring Haaltert*, 23 (2003), 2, pp. 22-23.

wege de nieuwe economische crisis die aanleiding kan gegeven hebben voor de migratie vanuit Denderhoutem.

We poogden via de landbouwtellingen te achterhalen in hoeverre Denderhoutemnaren actief waren in de landbouw. Voor wat betreft de landbouwtelling van 1895 bleken er enkel cijfers beschikbaar op arrondissementsniveau.¹⁸⁷ Hierbij konden we echter niet achterhalen hoe groot de actieve bevolking was en zo dus ook geen uitspraken doen over het procentueel aantal vrouwen en mannen dat hierin werkzaam was. Op het vlak van landbouwareaal werd de informatie verschaft tot het niveau van 5ha zonder hierbij verder een opdeling te maken in het aantal voor kleinere arealen. Zo konden we de stelling van Van Noppen¹⁸⁸ dat het gemiddeld Belgisch landbouwbedrijf zou gedaald zijn tot 2ha 97are tegenover 4ha 58 are in 1845 niet staven voor wat betreft onze casusgemeente. Er was verder enkel informatie te vinden omtrent de veestapel en de bosoppervlakte in het dorp. Dit eveneens voor wat betreft de landbouwtelling van 1910.

Naast in de landbouw, waren Denderhoutemnaren ook in huisnijverheid en ambachten werkzaam. We kunnen gebruik maken van de industrietellingen van 1880,¹⁸⁹ 1896¹⁹⁰ en 1910. Bracke besluit dat de industrietelling van 1896 zowel kwantitatief als kwalitatief vrij betrouwbaar is, net zoals die van 1846 was geweest (al had deze geen oog voor de huisnijverheid en de transportsector, en men een gemiddelde maakte van de activiteitsgraad, terwijl men in 1896 een momentopname maakte van de situatie op 31 december). Deze van 1910 nam

---

¹⁸⁷ *Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement Général de 1895. Tombe I*, Brussel, Ministerie van Landbouw en Openbare Werken, Landbouwtelling, 1898, p. 454.

¹⁸⁸ H. Vannoppen, "Bronnen en problemen rond migraties naar Amerika", in: *Ons Heem, driemaandelijks heemkundig tijdschrift voor Vlaanderen*, 's Gravenwezel, 52 (1998), nr. 1, p. 21.

¹⁸⁹ De industrietelling van 1866 liep faliekant af en bevat dus geen bruikbare informatie. De telling werd dan ook niet uitgegeven. De industrietelling van 1880 werd beperkt en kleinschalig gehouden gezien de problemen van de vorige editie. Men negeerde de huisnijverheid en andere industriële sectoren. Enkel de belangrijkste industrietakken werden geteld, ongeveer de helft van de nijverheden ontbreekt. Gezien de industriële vreesden voor het gebruik van de informatie voor belastingen, verkreeg men vaak vage omschrijvingen. We vinden informatie over het aantal bedrijven en machines, de jaarlijkse productie, het aantal arbeiders per industrietak, leeftijdsgroep en geslacht, de arbeidsduur en de lonen. N. Bracke, *Bronnen voor de industriële geschiedenis. Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*. Gent, Academia Press, 2000, pp. 187-188.

¹⁹⁰ De industrietelling van 1896 telde nu ook de transportsector en de huisnijverheid. Maar de handel, diensten en landbouw bleven buiten beschouwing ook industrietakken die men moeilijk kon definiëren. Meewerkende familieleden werden geteld als ze bij de ondernemer inwoonden. Seizoensarbeid (wat frequent voorkwam in Denderhoutem en omgeving) werd echter niet in de stelling opgenomen gezien men de toestand van 31 december weergaf, zoals men ook bij de volkstellingen deed. Men maakt een onderscheid tussen arbeiders en anderen en naar geslacht. Opnieuw zijn de gegevens gerangschikt per arrondissement en daaronder per 'belangrijke' (lees: meer dan 500 families actief in de secundaire sector) gemeente. Per arrondissement werd eveneens melding gemaakt van de exploitatiemodaliteiten, de oprichtingsdatum van het bedrijf, het aantal maanden bedrijvigheid per jaar, het aantal arbeiders naar geslacht en ouderdom, de gemiddelde arbeidsduur, de lonen en hun berekeningswijzen en het gebruik van motoren. N. Bracke, *Bronnen voor de industriële geschiedenis. Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*. Gent, Academia Press, 2000, pp. 188-190.

voor het eerst ook de handel op, maar moest te snel worden afgerond en kende aldus een gebrek aan voorbereiding wat nefast was voor het resultaat.¹⁹¹

Hoewel deze van 1880 niet zo excellent was, overlopen we alsnog de gegevens i.v.m. Denderhoutem om een evolutie te zien t.o.v. 1896. In 1880¹⁹² zien we volgende economische activiteiten: één steenbakkerij (die werk bood aan 9 mensen), vier graanmolens¹⁹³ (werk voor 11 mensen), één bierbrouwer, vijf slachters, en acht fabriceerders van landbouwgereedschap. Opmerkelijk is dat 858 mensen tewerk gesteld zijn in negen weverijen. Alles tesamen waren 906 mensen werkzaam in de industrietakken die men bestudeerde met deze telling. Dit geeft 47,53% op de totale beroepsbevolking (15-55 jaar). In het boek van Huylebroek over Denderhoutem lezen we dat ene Emiel Goubert (°1845-†1927) een weeffabriek oprichtte in de huidige Nieuwstraat (wijk *Terlinden*). De fabriek werd na de Eerste Wereldoorlog omgebouwd tot centrum van het katholiek verenigingsleven.¹⁹⁴

De telling van 1896¹⁹⁵ is al veel gedetailleerder en geeft reeds elf steenfabrieken (wat veel is vergeleken met naburige dorpen), nog steeds de vier (gemechaniseerde) molens, nog steeds één bierbrouwer (met vier man tewerkgesteld), verder zien we nu heel veel informatie over andere beroepen. Zo zijn er 326 linnenweverijen gestoeld op huisnijverheid bestemd voor fabrieken (ook in Haaltert (117) en Kerksken (105) telt men er opvallend meer dan in naburige gemeenten) met samen 466 werknemers waarvan 50 thuiswerkers. Ook werken 15 mensen louter voor een linnenbedrijf dat stoelt op huisnijverheid. Verder zijn er 16 mensen tewerkgesteld in de kleermakersnijverheid. Verder waren 31 mensen werkzaam in de bouwnijverheid. Zes bakkers, tien hoefsmeden, één blikslager, twee handzagers, elf klompenmakers, elf timmerlieden, twee wagenmakers, twee stoelenmakers, twee tonnenmakers. Eén handschoenmakerij, 54 handschoenateliers, acht schoenmakers en één zadelmaker. Tenslotte ook nog vier lemettenmakers en één mandenmaker. Hierbij komen we bij een beroepsbevolking in de industrie werkzaam van 743 mensen. We konden dit niet procentueel uitdrukken gezien het ontbreken van cijfergegevens over de beroepsbevolking in dat jaar.

---

¹⁹¹ N. Bracke, *Bronnen voor de industriële geschiedenis. Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*. Gent, Academia Press, 2000, pp. 184-192.

¹⁹² Recensement général des industries & des métiers (31 octobre 1880). Deel A. Brussel, Ministerie van industrie en werk, 1887, pp. 72, 123, 158, 197, 301, 369.

¹⁹³ Deze bevonden zich in de wijken Dries (ongeweten wanneer deze geplaatst werd), Vondelen (sinds 2de helft 18de eeuw), Dorp (in de Molenstraat, zeker sinds 1571) en Eigenstraat (sinds 1891). E. Huylebroek, *Denderhoutem door de eeuwen heen*. Denderhoutem, eigen beheer, 2001, pp. 36-39.

¹⁹⁴ E. Huylebroek, *Denderhoutem door de eeuwen heen*. Denderhoutem, eigen beheer, 2001, pp. 40-41.

¹⁹⁵ Recensement général des industries & des métiers (31 octobre 1896). Volume IB. Tableau A en B. Brussel, Ministerie van industrie en werk, 1901, pp. 5, 14, 18, 31, 36, 44, 59, 62, 63, 64, 76, 89, 90, 92, 108, 117, 121, 127, 136, 140, 144, 152, 159, 167, 173, 180, 181, 184, 191, 208, 217, 235, 252.

In 1910¹⁹⁶ vindt men volgende bedrijvigheid in Denderhoutem: vijf gemotoriseerde molens, acht bakkerijen, vier melkerijen, vier hoefsmeden, vier slotenmakers, één linnenwever, zestien mensen actief in de damesconfectie, elf in de herenconfectie, dertien metselaars, acht klompenmakers, negen timmerlieden, 8 schoenmakers, 11 linnenspinners (nog steeds huisnijverheid), 106 linnenweverijen (die 124 mensen tewerk stelden (dus veel minder dan voorheen)), 984 kantklosser-bedrijfjes (met 1044 medewerkers) en 35 handschoenmakers (huisnijverheid). Dit geeft 1.417 mensen actief zijn in deze sectoren. Opnieuw werden geen cijfers omtrent de totale actieve bevolking terug gevonden.

Het is dus duidelijk dat er buiten landbouw ook vele andere sectoren waren waarin men werkzaam was in Denderhoutem. Het gaat dan overwegend over de linnenweefnijverheid en de kantnijverheid. Toch zullen we zien dat de emigranten in de Venesoenrapporten en Ellis Island records quasi uitsluitend als ‘landbouwer’ opgetekend stonden. Deze vermelde nijverheden waren dan ook vaak nevenactiviteiten naast het bewerken van een stuk land. Eens in Amerika kwam men trouwens vooral terecht in de niet-agrarische sector. G. Rosenblum stelde dat omstreeks 1900 nog slechts 10% van de immigranten die in Europa in de landbouw werkzaam geweest waren, in Amerika in de agrarische sector terecht kwam. Dit kwam dus neer op slechts 5% van alle immigranten.¹⁹⁷

De lonen waren zeer karig. Zo krijgen we in de landbouwtelling van 1895 een overzicht van het loon dat men verdiende in de landbouw. Hierbij maakte men een verschil tussen een loon uitbetaald waarbij men tijdens de dag niet gevoed werd door de werkgever en waar dit wel gebeurde. We vonden louter cijfers terug op arrondissementniveau. Deze vergelijken we met het provinciaal gemiddelde. We zien dat de lonen overwegend onder het gemiddelde liggen en voor de mannen zelfs opvallend veel. Een landbouwknecht verdiende in het arrondissement Aalst in 1895 1,57fr./dag.¹⁹⁸ Stellen we dat men 6 dagen in de week werkt dan komt men zo aan 37,68fr./maand. Het dagloon van een goede wever bedroeg in 1895 2 fr. voor 12 uur werken. In 1910 was dit 20-21 frank per week, of zo’n 4 dollar. Dewitte stelde dat een kantwerkster 1 tot 1,2 fr./dag kon verdienen. Dit is althans het nationale loongemiddelde.

---

¹⁹⁶ Recensement général des industries & des métiers (31 octobre 1910). Volume III, Brussel, Ministerie van industrie en werk, 1913, pp. 62, 70, 178, 185, 231, 265, 311, 331, 373, 428, 441, 512 + Volume VI 2ième partie, pp. 24, 26-27, 48-49, 124-125.

¹⁹⁷ G. Rosenblum, *Immigrant workers. Their impact on American Labor Radicalism*, New York, s.n., 1973, pp. 75-77. In: P. Dewitte, “Dagelijkse realiteit van prijzen en lonen. Hun invloed op de emigratie naar Noord-Amerika uit de streek van Tielst (1840-1914), in: *De Roede van Tielst*, 13, 1982, 2, p. 79.

¹⁹⁸ *Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement Général de 1895. Tombe I*, Brussel, Ministerie van Landbouw en Openbare Werken, Landbouwtelling, 1898, pp. 411-419.

Hiervoor moest ze evenwel 16 uur per dag werken.¹⁹⁹ In Amerika verdiende een landarbeider, zonder eten, in 1890 gemiddeld 19,45dollar per maand (102fr.). In 1902 22,14 dollar per maand (116, 25fr.). In 1913 was dit 30,31 dollar per maand (159fr.).²⁰⁰ Deze lonen bleken dan ook enorm hoog vergeleken met deze in Vlaanderen. Een ongeschoolde arbeider in een Amerikaanse houtzagerij verdiende omgerekend 31,5fr./week. Het zouden vooral landarbeiders zijn die migreerden gezien het vernoemde hoge verschil in lonen. Andere arbeiders zouden het in Vlaanderen iets beter hebben. Zo stelt Dewitte dat een metser in Tielt in 1901 ca. 3,5fr./dag kon verdienen, een Tieltse timmerman 4,2fr./dag. Belgische mijnwerkers verdienen de hoogste lonen maar werkten dan ook in zeer ongezonde omstandigheden. De koopkracht van arbeiders zou bovendien tussen 1850 en 1900 bijna verdubbeld zijn. Maar 80 tot 85% van hun budget was evenwel bestemd voor eten, behuizing, verwarming en kleding.²⁰¹ De prijzen zouden in Amerika bovendien lager gelegen hebben dan deze in België. Rosenbloem berekende tenslotte dat de koopkracht in de VSA 1,5 keer groter was geworden tussen 1860 en 1913 waar deze in Frankrijk en Duitsland in dezelfde periode 1,6 en in het Verenigd Koninkrijk 1,9 maal was toegenomen. Toch bleef de emigratie toenemen.²⁰² In 1900 kostte een overtocht met een schip van de *Red Star Line* 150 fr. in derde klasse, 212,50 tot 300 fr. in tweede klasse. In 1901 was een ticket in steerage al gestegen tot 162,5 fr. Om dat bijeen te krijgen moest men aldus twee tot drie maanden werken. Een groot gezin kon dus onmogelijk in één keer de overtocht maken.²⁰³

Gemiddeld inkomen van de landbouwers (in fr.)								
	1895				1880			
	zonder voedsel		met voedsel		zonder voedsel		met voedsel	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
arr. Aalst	1,57	1,05	0,78	0,52	1,63	1,03	0,86	0,54
Provincie Oost-Vlaanderen	1,63	1,04	0,84	0,53				
bron: Landbouwtelling 1895, volume I (pp. 411 + 419)								

Enkele Denderhoutemnaren beslisten om aan pendelarbeid te doen. Sinds het ministerieel besluit van 8 september 1869 werden er goedkope spoorabbonnementen ter beschikking ge-

¹⁹⁹ P. Dewitte, "Dagelijkse realiteit van prijzen en lonen", p. 80.

²⁰⁰ W. Coombs, op. cit., p. 103.; in: P. Dewitte, "Dagelijkse realiteit van prijzen en lonen", p. 80.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Ibid., pp. 82-83.

²⁰³ R. De Bouver, "Deinse landverhuizers tussen 1900 en 1914", in: *Bijdragen tot de geschiedenis van Deinze en de Leiestreek*, 67 (2000), p. 122.

steld voor de arbeiders.²⁰⁴ Denderhoutem beschikt tot op de dag van vandaag niet over een spoorwegstation. Men heeft er wel sinds 1868 één in buurgemeente Haaltert maar hiermee spoort men enkel tussen Kortrijk en Denderleeuw. Van daaruit moest men dan nog een trein naar bijvoorbeeld Aalst of Brussel nemen. Wilde men naar Geraardsbergen dan kon men de trein nemen in Ninove waar sinds 1855 een station was. Verder werd decennia lang gevraagd om een tram tussen Aalst-Denderhoutem-Ninove-Geraardsbergen. Deze werd beloofd met de verkiezing van 1914.²⁰⁵ In de industrietelling van 1910 werd een overzicht gegeven van de gemeenten waar Denderhoutemners op dat moment gingen werken buiten hun eigen gemeente.²⁰⁶ We zien twaalf mensen die werkzaam waren in Sint Joost-ten-Noode (in de transportsector). 52 anderen (48 mannen en vier vrouwen) werkten in totaal vijftien gemeenten uit hetzij het arrondissement van Aalst,²⁰⁷ hetzij het arrondissement Charleroi in Henegouwen²⁰⁸. We vinden er ook in Brussel (7), Gent (7), La Louvière (2) en Strépy (1). (zie kaart in bijlage 16). Mijnen (14), metaalnijverheid (1), ceramiek (2), voedingsector (4), textiel (15, waaronder vier vrouwen)), kledij (1), bouwnijverheid (5), hout- en meubelbewerking (2), huid- en lederbewerking (1), transport (6) en verkoop (1) waren de sectoren waar men tewerkgesteld was. Dat er in die jaren aan pendelarbeid gedaan werd, wordt bevestigd in volgend artikel uit 1912:²⁰⁹

“Vraag gericht door P. Daens, tot den heer Minister van Spoorwegen, Post en Telegraaf:

Reeds meermaals werd de vraag ingediend, opdat Trein 3071, uit Brussel-Nord 22 ure 21 eenige oogenblikken zou staan te Laken.

Talrijke Werklieden der Gaz- en Sterkwaterfabrieken eindigen 's avonds om 22 uren. Zelfs al loopende, ze kunnen den Trein in Brussel Noord niet hebben en moeten wachten tot 23 uren 55, komen dan te middernacht in Denderleeuw, van waar velen onder hen naar Welle, Haaltert, Terafene, Denderhoutem, enz. huiswaarts moeten.

Zou de heer Minister niet kunnen dien Trein 22.21 eenige minuten doen laten staan te Laken? Menigvuldige Werklieden zouden hem dankbaar zijn. P. DAENS”

²⁰⁴ K. Van Isacker, *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel I*, p. 105.

²⁰⁵ In de plaatselijke kranten vinden we vermeldingen als “Met een Tram Aalst-Denderhoutem-Ninove-Geerdsbergen, het zou Volk gestroomd hebben naar Denderhoutem [...] zou een middenpunt geweest zijn voor Landbouw en Nijverheid” (N., *De werkman*, 3.07.1914, p. 1 van 8). Ook in 1909 was hiervan al sprake: “Uit Denderhoutem wordt ons de vraag gesteld: Hoe zit het met den tram Aalst-Ninove? Er zijn er die boonen knopen die rapper vooruitgaan.” (De Dageraad, 11.04.1909, p. 2 van 4). Geraadpleegd op: <http://aalst.courant.nu>.

²⁰⁶ Recensement général des industries & des métiers (31 décembre 1910). Volume III, Brussel, Ministerie van industrie en werk, 1913, pp. 644-645.

²⁰⁷ Aalst (1), Appelterre-Eichem (4), Denderleeuw (1), Geraardsbergen (1), Haaltert (6), Iddergem (1), Ninove (9).

²⁰⁸ Charleroi (5), Courcelles (2), Fontaine-l'Évêque (4), Roux (1).

²⁰⁹ P. Daens, *De Werkman*, 11.10.1912, p. 1 van 4. <http://aalst.courant.nu>.

Naast die pendelarbeid was een optie om het karige loon aan te vullen, seizoensarbeid naar Frankrijk. Buurgemeente Heldergem kende vele seizoensmigranten naar Frankrijk. Er werd berekend dat daar 200 seizoensarbeiders, of zo'n 15,8% van de totale actieve bevolking, woonden in 1899. In 1901 waren dat er nog 140 of zo'n 10,8%. Men was werkzaam in de bietenteelt, graanoogst en tevens de suikerfabrieken. Deze seizoensarbeid ging door tot na de Tweede Wereldoorlog toen de Waalse minister Delattre de seizoensarbeid als een vast inkomen beschouwde.²¹⁰ Maar ook Denderhoutemnaren waren als *Franschman* actief. Deze terugvinden in de bevolkingsregisters bleek geen vruchten af te werpen. Seizoensmigratie werd immers niet geboekstaafd. Dat er toch enkele waren die bovendien de overstap maakten tot een verdere migratie, deze naar Noord-Amerika, lezen we in onderstaand artikel uit 1910.²¹¹

“Naar Amerika – 5 Franschmannen, afkomstig van Denderhautem (Leebeke), vertrekken Zaterdag 29 dezer, uit Antwerpen met de Red Star-Lijn naar Détroit-Michigan, deze hebben reeds allen familiën en kennissen aldaar gevestigd; deze zijn verzekerd werk te hebben in de fabrieken, in afwachting het tijdstip voor de betteraven te bewerken, alsdan verlaten meest allen de stad om de onderneming te doen, zelfs ambachtlieden sluiten zich hierbij aan om het handwerk te verrichten, immers de Belgen staan aldaar gekend als de beste werklieden. Hedendaags reist men naar Amerika, juist als over 30 jaren naar Frankrijk; vele vrouwen zijn reeds hunnen man aldaar gekomen, anderen vertrekken den 19 Februari naar Amerika. STAR”

Een schets van de armoedige situatie begin 20ste eeuw in de regio van Denderhoutem vinden we in een verhoog van de Belgische Kamer voor Volksvertegenwoordiging, opgenomen in het Staatsblad van 1 februari 1910. Op 29 december 1909 zou de Franse Kamer een protectionistisch wetsvoorstel gestemd hebben omtrent de seizoensmigratie van Belgische land- en fabriekarbeiders. Deze zou erop neerkomen dat men een taks zou opleggen aan de emigrerende Belgen. Dit wetsvoorstel moest nog door de senaat goedgekeurd worden en zou er, voor zover dit kon achterhaald worden, nooit gekomen zijn. We zien dat net als Amerika dit deed, ook Frankrijk limieten stelde aan zijn immigratie. Ondermeer Adolf Daens gaf hierover zijn mening:

“Uit de Dendervallei gaan ook vele arbeiders naar Frankrijk werken, maar het groote schof bestaat uit de 60,000 tot 70,000 die elk jaar naar Frankrijk gaan voor oogst en betteraven. Moesten die arme lieden niet in Frankrijk kunnen bebezigd worden, het ware voor hen en de hunnen de hongersnood.

---

²¹⁰ Daarna zochten de Franse boeren na de Tweede Wereldoorlog naar goedkope arbeidskrachten in eigen land (vooral Bretagne). Einde de jaren 1950 was het definitief gedaan en schakelde men in Heldergem over op pendelarbeid naar vooral Brussel, wat tot op heden voor een belangrijk deel van de werkgelegenheid in Heldergem zorgt. R. De Troyer, “Heldergem, het Fransmansdorp”, in: *Mededelingen heemkring Haaltert*, 25 (2005), 2, pp. 9-15.

²¹¹ Star, “Naar Amerika”, in: *De Werkman* 28.01.1910 p. 3 van 4. <http://aalst.courant.nu>

Wel is waar zijn ze tot nu nog gespaard. De fransche wet zegt immers dat, boven de 40 kilometers van de grenzen, de wet niet al toepasselijk zijn.

De heer Debonne – De wet zegt dit niet. Dit amendement werd ingetrokken en telt niet meer.

[...] Daens – den dag der kiezing waren in 't arrondissement Aelst 5,200 kiezers afwezig; in ons gebuurte zijn er dorpen van 5,000 zielen, uit welke 260 bewoners jaarlijks naar Frankrijk moeten. Van 60,000 tot 70,000 werklieden gaan telken jaar in Frankrijk werken en slaven om er het geld te winnen, dat hier hunne pachten betalen moet [...] reden [...] de hongersloonen. Ons volk in België verdient met moeite genoeg voor dagelijkschen armen kost, koopen wat elke mensch nodig heeft voor lichaam en huis, voor vrouw en kinderen, dat is volstrekt onmogelijk aan honderdeduizenden, dat is onmogelijk en daaruit volgt dat alle nijverheden en ambachten kwijnen en vervallen. [...] Indien elk huishouden won wat het noodig heeft om meubels te koopen en alles waarover een huishouden moet kunnen beschikken, dan zou niemand moeten uitwijken en in den vreemde zijn brood gaan verdienen. [...] onze werklieden nu ook gaan getroffen worden door den maatregel in de Fransche Kamer gestemd. [...] Ik hoop dat de Kamer eenstemmig zal zijn en de Regeering krachtadig zal te werk gaan om de eidelijke stemming in den franschen Senaat voor te komen. Als onze werklieden niet meer in Frankrijk kunnen gaan werken, dan weet ik niet wat er hier van hen zal komen. Onze jonge Vorst zegde hier: België is gelukkig, België is rijk!... Grootte dwarling! Rijk en gelukkig in de hoogte, ja. Maar allen, die den toestand kennen, wij weten dat er in de hoogte eene weelde is gelijk met er nooit in het land gezien heeft; maar in de laagte, bij het volk is ellende, onbeschrijfbare ellende.”²¹²

“M. De Sadeleer – [...] Ces mesures ont été prises au début principalement contre nos ouvriers industriels, mais elles atteignent plus gravement encore nos nombreux ouvriers agricoles des Flandres et principalement de l'arrondissement d'Alost, qui s'expatrient chaque année pendant plusieurs mois à l'époque de la moisson. Jamais l'agriculture Française n'a élevé la moindre protestation contre les services que lui rendent ces ouvriers belges; au contraire, elle a toujours été heureuse de pouvoir employer ces bras courageux.”²¹³

“M. Hoyein – [...] ces dernières années; à commencer par M. Defontaine, ont réclamé et cherché à faire voter les taxes contraires aux intérêts de nos ouvriers et de notre industrie que la Chambre des députés de France vient, hélas! de voter.”²¹⁴

Als men zich de vraag stelt waarom men dan de overstap zou maken tot een migratie naar Amerika, kan dit voor wat betreft Denderhoutem liggen in het feit dat er zich in deze gemeente en omgeving rond de eeuwwisseling een hevige politieke strijd afspeelde, met name die tussen de conservatieve katholieken (onder leiding van Charles Woeste) en de Daensisten. Vanaf 1890 maakte de hele maatschappij een zware crisis door. We zagen dat het eind 19de eeuw zowel in de landbouw als de industrie slecht ging. De Belgische industrie had te kampen met een tekort aan afzetmogelijkheden en hoge werkloosheid. De landbouw werd plots uit de markt geduwd door goedkopere landbouwproducten uit andere werelddelen. De grootgrondbezitters vreesden voor de ontwaarding van hun landbouwgronden. De boeren zagen, met de

²¹² *Het Staatsblad*, 1.02.1910, p. 415.

²¹³ *Het Staatsblad*, 1.02.1910, p. 417.

²¹⁴ *Het Staatsblad*, 1.02.1910, p. 418.

daling van de landbouwprijzen, hun inkomen dalen. De katholieke kerk en de toenmalige katholieke partij vreesden de plattelandsvlucht, en daarmee samengaande dreiging tot een overstap naar de opkomende socialistische partij.²¹⁵ Daensisten, en meerbepaald de Denderhoutemse afdeling hiervan (*Roelanders* genaamd), poogden mee te helpen om het leven voor deze mensen aangenamer te maken. Bij dit onderdeel maakten we gebruik van literatuur omtrent het Daensisme en de Roelanders van Denderhoutem.²¹⁶

Het is gekend dat de Christene Volkspartij (CVP) door priester Adolf Daens (1839-1907) werd gesticht in het kleine dorp Okegem, bij Ninove, op 22 april 1893.²¹⁷ In de jaren 1880 bestond er reeds in de streek rond Ninove²¹⁸ en Denderhoutem een georganiseerde stroming van christelijke, Vlaamsgezinde en anti-socialistische intellectuelen en middenstanders. Daarvoor zouden Pieter – en in mindere mate ook diens broer Adolf – Daens interesse betonen. De man die het voortouw nam was herenboer Jan-Baptist Van Langenhaeke uit Appelterre. Hij had zich in 1891 kandidaat gesteld in Ninove voor de provinciale verkiezingen, die hij won. Ondermeer Aloïs De Backer(1858-1904), een Denderhoutems advocaat uit de wijk Leebeke, stond hem bij en samen organiseerden ze politieke meetings en schreven ze manifesten onder de titel ‘Klokke Roeland’.²¹⁹ De Backer zetelde sinds 1888 in de Denderhoutemse gemeenteraad als onafhankelijke katholiek. In 1892 sloot hij zich aan bij het Davidsgenootschap en kwam zo (en zo ook de andere Roelanders) in contact met Pieter Daens. Adolf Daens stichtte in het jaar na hun ontmoeting, de CVP in Okegem. Aalst geraakte aldus toevallig en via Ninove op de sociale trein, die vertrokken was in Menen en over Kortrijk en Oudenaarde tot

---

²¹⁵ J. De Kegel, “Daensistische beweging in Kerksken (deel II)”, in: *Mededelingen Heemkring Haaltert*, 27 (2007), 4, p. 19.

²¹⁶ J. De Kegel, “Advocaat Aloïs De Backer”, in: *Mededelingen Heemkring Haaltert*, 24 (2004), pp. 2-10. J. De Kegel, “Daensistische beweging in Kerksken (deel I t.e.m. VI)”, in: *Mededelingen Heemkring Haaltert*, 28 (2007-2009).

F.-J. Verdoodt, *De zaak –Daens: een priester tussen Kerk en christen-democratie*, Leuven, Davidsfonds, 1993, 229p.; R. D’Haese, *De daensistische beweging*, Aalst, DAVS, 1982, 151p.; R. D’Haese, *Daens in brons*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1985, 84p.; F.-J. Verdoodt, *Het Daensisme in het arrondissement Aalst*, Dendermonde, De Cuyper, 1975. K. Van Isacker, *Het daensisme: de teleurgang van een onafhankelijke, christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen, 1893-1914*, Antwerpen, De Nederlandse Boekhandel, 1959, 207p.

²¹⁷ Op 15 april 1893 was daar reeds diens broer en drukker Pieter Daens aanwezig. Deze had op 22 april zijn broer meegebracht die een eenvoudig programma diende op te stellen dat nergens tegen de leer en de belijdenis van de kerk inging. Ze wilden een volkse, ongebonden partij oprichten om zich te weren tegen het pas gestichtte, antigodsdienstige socialisme. E. Huylebroek, *Denderhoutem door de eeuwen heen*, p. 348.

²¹⁸ De *Roelanders* waren meerbepaald actief in de driehoek rond Ninove: van Appelterre-Aspelare-Outer tot Denderhoutem-Kerksken en Denderleeuw-Okegem. Deze gemeenten zijn allen (op Kerksken na) gelegen in het gerechtelijk arrondissement Ninove wat volgens de studie van Kurgan-Van Hentenrijk bij de hoogste emigratiecijfers van het arrondissement Aalst haalde. J. De Kegel, “Daensistische beweging in Kerksken (deel II)”, in: *Mededelingen Heemkring Haaltert*, 27 (2007), 4, p. 16.

²¹⁹ Het blad stelde oplossingen voor de problemen van boeren en plattelandsbewoners, maar was ook een strijder voor de Vlaamse taal, evenredige vertegenwoordiging en algemeen enkelvoudig stemrecht. J. De Kegel, “Advocaat Aloïs De Backer”, in: *Mededelingen Heemkring Haaltert*, 24 (2004), p. 3.

in de buurt van Brussel liep. Deze Christen-Vlaamse en democratische stroming werd vrij snel algemeen onder intellectuele kleine middenstanders, leden van de clerus, landbouwers en onderwijzers. Dit gezien de misnoegdheid over de materiële ellende van de arbeidersklasse en de verarming van de landbouwersstand naast de stelselmatige verdrukking van de Vlaamse taal en cultuur sinds 1830. De tegenstellingen werden nog verscherpt door de publicatie van de encycliek *Rerum Novarum* (1891), de als verspilling beschouwde Congo-politiek en de ongelukkige gevolgen van de dienstplicht via loting (waarbij rijke ouders hun zonen voor 1.600 fr. konden vrijkopen). In Aalst evolueerde de katholieke partij niet naar het democratische elan, wat elders wel kon. De kloof tussen de Katholieke Partij en de Christene Volkspartij was groot en diep. Op 14 oktober 1894 werden de eerste verkiezingen met algemeen meervoudig stemrecht gehouden. Daens stelde zich kandidaat maar geen enkele daensist werd verkozen. De katholieken hadden zich dan ook schuldig gemaakt aan fraude, wat met een gedeeltelijke herverkiezing op 9 december 1894 werd goedge maakt en waarbij priester Daens werd verkozen. Ook De Backer werd verkozen als volksvertegenwoordiger in de Kamer. Hij wilde geen kartel vormen met noch de socialisten, noch de liberalen. Zijn grootste aanhang vond hij onder de boeren, kleine middenstanders en intellectuelen.

Hij nam allerlei maatregelen ten gunste van de arbeiders en spoorde de kleine boeren aan tot samenwerking. Hij stichtte in Denderhoutem en omgeving *de daensistische Maatschappij voor Onderlinge Bijstand* (een sociale verzekeringskas), de veeverzekering Sint-Amandusbond, een samenwerkende vereniging *Vereenigde Wevers*²²⁰, de melkerij Sint-Paul en een vakbond voor handschoenmakers. Verder ijverde hij voor beter dorpsonderwijs. De boeren wilde hij nieuwe methodes aanleren en nieuwe teelten zien uitproberen. De boerderij

---

²²⁰ In 1896 sloeg de economische crisis hard toe in de textielnijverheid en verplaatste zich naar het platteland. Ook de wevers van Kerksken bij de weverij Smits werden in korte tijd geconfronteerd met 2 loonsverminderingen. De onrust nam toe en de Aalsterse socialisten lokten protestacties uit in Kerksken. Op 8 februari 1897 werden de lonen voor de derde maal verminderd. Volgende dag brak een algemene werkstaking uit. Hierna werden de oproerkraaiers op straat gezet door de bazen van de drie toenmalige weverijen en tevens de verdachte thuiswevers (meestal kleine boren en seizoensarbeiders). Zij kregen geen stukken meer om te weven. Door een eveneens op straat gezette wever, Prosper De Pelsmaeker, werd in Kerksken de “Samenwerkende Weverijen” opgestarte, wat al snel zijn tegenhanger kreeg in Denderhoutem. Deze werden later zo goed als samen gevoegd. Ze bezorgden de meeste afgedankte wevers opnieuw werk en een inkomen. Ook de thuiswevers konden hun stukken inleveren bij de coöperatieve. Wekelijks bood men zijn afgewerkte weefstukken aan in Aalst bij Pieter Daens. Op het einde van het eerste werkjaar waren reeds 85 wevers in dienst. De Backer voorspelde dat in juni 1898 beide maatschappijen 150 wevers konden tewerkstellen. Het was de ambitie van de Christene Volkspartij om tegen eind 1898 alle wevers van Denderhoutem, Kerksken en omstreken die niet contractueel gebonden waren aan een onderneming, in te schaken in de coöperatieve. Uiteindelijk bleken de samenwerkende maatschappijen van de Christene Volkspartij te klein en te beperkt om zich aan de snel veranderende economische evolutie aan te passen. Daarbij stegen de grondstoffen als katoen en lijnwaad rond de eeuwwisseling fors in prijs. Al deze negatieve aspecten lagen aan de basis van de stille aftocht van de samenwerkende weverijen in Denderhoutem en Kerksken. J. De Kegel, “Daensistische beweging in Kerksken (deel III en IV)”, in: *Mededelingen Heemkring Haaltert*, 28 (2008), 1 en 2, passim.

van zijn vader gold als voorbeeld. Engeland zag hij als de natuurlijke afnemer van de Vlaamse landbouwproducten. Zo pleitte hij ervoor om de melkfabrieken en botermijnen te stichten en om roomboter te produceren. Daarnaast pleitte hij voor een intensieve aanpak van groenten- en fruitkweek en voor het houden van kippen. Hij wou op het Vlaamse platteland fabrieken zien oprijzen van jam en inmaakfruit.

Als tegenstander had hij de pastoor Willem Van de Putte (broer van drukker Clemens die in Aalst de concurrent van Pieter Daens was), tegenover zich staan.

In 1898 stelde Adolf Daens zich – onder druk van zijn bisschop – niet meer kandidaat bij de parlamentsverkiezingen. Later dat jaar werd hij tevens als priester geschorst. Dit en de voorgaande jarenlange tegenwerking en vervolging, de verguizing van priester Daens, dreven een deel van de aanhang naar fel antiklerikalisme. Ook De Backer kreeg het moeilijk en werd bespot en gebroodroofd (de oplage van zijn blad *Klokke Roeland* daalde snel door onder meer de aanvallen van Mgr. Stillemans op de daensistische pers in 1895 en 1896). Hij verhuisde en opende een winkeltje van boter, eieren en linnen. In 1898 werd hij opnieuw verkozen voor de Kamer. Van 1900-1902 was hij het enige daensistische kamerlid (nadien zetelde ook Adolf Daens). Hij pleitte voor een efficiënte landbouwwetgeving, zuiver algemeen stemrecht, persoonlijke dienstplicht, progressieve belastingen, hogere lonen voor lage inkomens en overheidsmaatregelen tegen werkgevers die de sociale wetten ontdoken. Verder bracht hij het lot van de *fransmans* ter sprake. De Backer sprak in het parlement (net als Daens overigens) enkel Nederlands en was diegene die het allereerste wetsontwerp over de vernederlandsing van de Gentse rijksuniversiteit opstelde. Dit zou na zijn dood (in 1905 meerbepaald) door zijn politieke vrienden Pieter en Adolf Daens worden ingediend. Vanaf 1901 vestigde De Backer zich weer in zijn geboortedorp Denderhoutem, waar hij in 1904 overleed.

Het arbeidersvraagstuk werd vrijwel helemaal opgelost. Toen de eerste sociale ontvoogdingsstrijd bijna gewonnen was, was de kracht van het Daensisme vrijwel gebroken. De Backer was immers zowat de sleutelfiguur van de partij. Denderleeuw en Aalst waren eerder priester-Daens gezind ('daensisten'). Het overige deel van het arrondissement behoorde ideologisch tot de aanhang van de Backer ('roelanders') en was 'rechtser' en zeer Vlaamsgezind.

Dat deze moeilijke strijd een reden was tot migratie zien we in verschillende krantenartikels uit de besproken periode. We namen *Den Denderbode* (de katholieke krant), *De Volksstem* en *De werkman* (de krant van Daens) door.²²¹

“...want men doet het voor het plezier niet, goede Vriend, zoover te gaan zoeken. Ware het in België wat beter, wij zouden het niet moeten doen” (De werkman, 3.10.1913, p. 3 van 4)

Dat men vertrekt uit noodzaak blijkt ook uit volgende replek van Frans Cobbaert, (hoofdopsteller van de “Gazette van Detroit”) sprekend vanuit Detroit:

*“[...] Maar redt het door de groene vaan
En dan o volk dan niet meer uitgeweken
Naar 't Vreemde land, over de wilde zee
Dan vinden wij het brood in onze streken
Bij d'eigen haard, in liefde en in vree!
(De werkman, 9.01.1914, p. 3 van 4)*

En een ander artikel van dezelfde auteur:

“[...] En wij, zijn wij te verre van u verwijderd om u thans met woord en daad bij te staan, het doet ons leed aan 't harte, want wij streden zoo gaarne aan uwe zijde voor ons geliefde volk. Doch is het ons niet toegelaten dit maal bij u te zijn om de oude bewaarders te helpen aflossen, toch zullen we u van hier poeder zenden om de klerikale forteres te bombarderen.” (De werkman, 16.01.1914, 4 van 4)

En nog een

“Nogmaals moed in den strijd, beste vrienden, en tot wanneer wij nog eens het geluk smaken van elkan- der de hand te drukken en mondelings over den Volksstrijd te spreken.” (De werkman, 17.10.1919, 2 van 8)

En ook in volgend artikel uit 1913:

“Donderdag vertrekken te Antwerpen 5 kloeke arbeiders van Meire, naar Amerika. [...] Ze reizen naar D etroit, alwaar reeds een groot getal arbeiders van Meire, Erpe, Bavegem werkzaam zijn [...] Ginder vererre, zegde hij ons bij het afscheid, na den arbeid, als herrinering aan ons Vaderland en aan onze ge- liefde partij [Christen Democraten], zullen we die liedjes zingen. Daarmee zal het gedachte, onze over- tuiging verre van te verflauwen, versterkt en verstaald worden, en wellicht komen wij terug onze plaats innemen in het democratische Leger.” (De werkman, 9.05.1913, 3 van 4)

Een artikel in *De werkman* van mei 1923, de krant van de Daensistische beweging, geschre- ven door A. Tom (Achiel Temmerman, afkomstig uit Denderhoutem, wonende in Detroit en net als Victor Van Der Haegen (uit Kerksken) nauw betrokken bij de stichting van Flandria- America een (daensistische) Vlaamse beweging in Detroit) geeft dit eveneens weer.

---

²²¹ En dit via de online raadpleegbaarheid van gedigitaliseerde uitgaven uit het Aalsters stadsarchief op <http://aalst.courant.nu>.

“De groote meerderheid onzer Amerikanen die ginder eenige jaren verbleven hebben, kunnen zich hier zoo moeielijk vergenoegen met de Belgische toestanden en verkiezen den Amerikaanschen levenstrant. In zake van voeding, vrijheid, rechtserkenning, hier tegenover ginder, is er groot verschil. Als eenvoudige werkmán, indien gij meent u te moeten beklagen over iets, stapst maar gerust in een groot bureel binnen, houdt uwe klak op uw hoofd, doet uwe reden uiteen, en men zal u aanhooren en u recht laten wedervaren, zonder dat gij een briefke mede hebt van den baron, den directeur of andere dikke bazen. Vindt men u bekwaam, ge kunt tot alle ambten geraken, mits natuurlijk de inburgering bekomen te hebben, wat gemakkelijk gaat, en u te schikken naar 's lands wetten. Men zal niet onderzoeken of gij vooruitloper zijt van deze of geene politieke partij.”

“Toen de Vlamingen in het oude land verwickeld waren in een langdurige strijd voor gelijke rechten en de volledige erkenning van hun taal in gouvernementele en openbare instellingen, moesten de Vlamingen in Amerika, die de grote meerderheid der Belgische immigranten uitmaakten, afrekenen met Belgische ambassadeurs en consuls die doorgaans Franstalig waren. We zien deze Vlaamse ‘strijd’ dan ook weerspiegeld in Detroit in de vereniging *Voor Vlaamsch en Recht* waarvan Camille Cools, tevens oprichter van de *Gazette van Detroit*, voorzitter was.”²²²

“Onze Waalsche landgenooten, die heden klagen, dat het Vlaamsch gedeelte te veel voorrechten geniet, weten heel zeker niet dat men in geheel de Vereenigde Staten geen 2 of 3 consuls vindt die de 2 officieele landstalen kennen. Nochtans de duizenden Belgen die Détroit en omstreken bewonen zijn haast allen Vlamingen. [...] De Vlaamsche kwestie en inzonder hare toepassing op consulaire gebied is dus niet enkel kwestie van gevoelen, ten minste zoo men daardoor niet verstaat de gevoelens van rechtvaardigheid en menselijkheid.” (De Volksstem, 12.07.1912 1 van 4)

Naast de economische crisis en problemen van het Daensisme was de aanwezigheid van twee hulpagenten in Denderhoutem een belangrijke factor die de migratie naar Amerika veroorzaakte. Dit van ca. 1907 tot zeker 1923.²²³ Twee belangrijke rederijen opereerden vanuit Antwerpen: de *Red Star Line*²²⁴ en de *Canadian Pacific Railway Company*²²⁵. Wie met de

---

²²² S. Meeus-Swings, “De Gazette van Detroit in Noord-Amerika”, in: *Antwerpsche tydinghen, Driemaandse-lijks tijdschrift van de koninklijke gidsenbond van Antwerpen*, 24 (2003), 3, p. 93.

²²³ We poogden te achterhalen wanneer deze precies werkzaam waren via annonces die zouden verschenen zijn in Het Land van Aelst of andere plaatselijke kranten maar een volledig archief hiervan bleek moeilijk vindbaar. 1907 zullen we zien in ons onderzoek als zijnde het eerste jaar dat men migreerde via Engeland, 1923 verwijst naar het artikel van A. Tom in *De werkmán* van mei 1923.

²²⁴ Deze werd opgericht in 1871 en was in Antwerpen actief tussen 1873 en 1934 en bracht gedurende deze periode meer dan twee miljoen Europese emigranten naar de VS. In 1935 werd ze overgenomen door de Hamburgse reder Arnold Bernstein. In 1939 werden zowel de rederij als de schepen verkocht aan de “*Holland Amerika Lijn*”.

²²⁵ De *Canadian Pacific Railway* (CPR) begon in 1884 met het voorzien van zeilschepen op de Grote Meren. De trans-Atlantische overtochten gingen van start in 1887. In 1903 werd in Antwerpen een directe verbinding met Canada geregeld door de CPR. De maatschappij bestaat nog tot op vandaag onder de naam *CP Ships*.

*White Star Line*²²⁶ of de *Cunard Line*²²⁷ naar Amerika wilde, vertrok vanuit Groot-Brittannië. In Duitsland had men de *Norddeutscher Lloyd* en de *Hamburg-Amerika Linie*, in Nederland de *Holland-Amerika Lijn*.

Men zou kunnen veronderstellen dat men via de haven van Antwerpen migreerde maar we zullen zien dat de Denderhoutemnaren zeker vanaf 1907 even vaak via Southampton of Liverpool migreerden gezien dit goedkoper bleek. Vanaf het Koninklijk Besluit van 1876 mochten enkel erkende agenten tickets verkopen. Al die agentschappen hadden hun hoofdzetel in Antwerpen, en lieten zich overal in het land bijstaan door hulpagenten. Dat waren meestal ‘geletterde’ mensen uit de dorpen: onderwijzers, kruideniers, cafébazen, notarisklerken, de gemeentesecretaris, de gemeenteontvanger, ... die met de verkoop van tickets voor de stoomboten naar Amerika een stuiver bijverdienden.²²⁸

Landverhuizers uit de streek tussen Aalst en Ninove die aan tickets wilden komen, hadden de keuze uit twee belangrijke agenten, beide woonachtig in Denderhoutem: Rufin De Winter en Frans Van Schandevel. (cfr. figuur 5) Dirk Musschoot interviewde de nakomelingen van beide voor zijn onderzoek naar Vlamingen op de Titanic en kon zo nagaan hoe ze werkten.²²⁹

Rufin De Winter (°24/07/1871–†18/05/1958) werkte voor het ‘generaal agentschap’ Raydt & Bruynseels in Antwerpen,²³⁰ en bood tickets aan voor overtochten met de *Holland-Amerika Line*, de *White Star Dominion* en de *Cunard Line* naar New York, Boston en *Canada*.²³¹ Hij had een café annex winkeltje in de wijk *Stichelen* in noordelijk Denderhoutem. In het café hingen affiches van de boten naar Amerika. De mannen dronken er jenever en vertelden verhalen, over vooral Amerika. Soms kwamen dorpsgenoten die al in Amerika geweest waren, hun verhaal doen in zijn café. Dan zat dit vol en kreeg De Winter de daaropvolgende dagen nieuwe kandidaat-landverhuizers over de vloer. Als ze bij hem kwamen om naar Amerika te gaan, vroeg hij hen uit. Hij wou weten welke middelen van bestaan ze hadden, hoe ze dachten

---

²²⁶ De *White Star Line* dankt haar naam aan een rood vaandel met witte ster. Ze werd opgericht in 1845 in Liverpool, en bezat haar eerste stoomschip in 1863. Ze ging op in haar concurrent de *Cunard Line* in 1934.

²²⁷ Deze werd opgericht in 1839 door de van Canadeze afkomst zijnde Samuel Cunard en heette officieel *British and North American Royal Mail Steam-Packet Company*. In 1947 verviel de Cunard-naam.

²²⁸ D. Musschoot, *Vlamingen op de Titanic*. Tielt, Lannoo, 2000, p. 43.

²²⁹ Hij interviewde Roger Roelandt, neef van Rufin De Winter op 20/02/1999 en Frans Van Schandevel, kleinzoon van Frans Van Schandevel, op 20/02/1999. D. Musschoot, *Vlamingen op de Titanic*. Tielt, Lannoo, 2000, pp. 55-56.

²³⁰ Deze hadden ook onderagenten in Ledeberg, Gent, Sint-Amandsberg, Kortrijk, Geraardsbergen, Eeklo en Brugge. D. Musschoot, *Vlamingen op de Titanic*. Tielt, Lannoo, 2000, p. 55.

²³¹ Dit zien we vermeldt staan in een annonce van 1912. We merken hierbij op dat wij bij ons onderzoek enkel de Denderhoutemnaren zullen opsporen die via de haven van New York Amerika binnen kwamen.

aan het geld te komen om dat ticket naar Amerika te betalen. Hij riskeerde het immers niet om in Antwerpen vast te stellen dat ze niet genoeg geld bij zich hadden. Als hij vier, vijf landverhuizers bij elkaar had, schreef hij een brief naar Raydt & Bruynseels. Als er een geschikte boot aankwam, schreef het agentschap hem terug. De Winter moest dan, op de afgesproken dag met zijn landverhuizers naar Antwerpen, waar hij zijn commissie opstreek.²³² Hij was zeker werkzaam tussen 1912 en 1923.

Frans Van Schandevael (°18/02/1876–†3/03/1913) was vertegenwoordiger voor de Antwerpse agent Fedor Berns & Co, die werkte voor de *White Star Line*. Deze schepen meerden eveneens aan in New York, Boston en *Canada*. Hij was kolenhandelaar en fruitkoopman op *Terlinden*, dus nabij het centrum van Denderhoutem. Daar had hij ook een café ‘America’, deed in verzekeringen en verkocht dus tickets voor de boten naar Amerika. Hij was ‘geleerd’ en iedereen noemde hem ‘major’ gezien zijn (korte) carrière in het leger. Hij heeft nooit kunnen verwerken dat hij 10 tickets verkocht voor de gezonken Titanic.²³³

Fig. 5 – Annonces van Ruffin De Winter²³⁴ voor de *Cunard Line*, *Holland-Amerika Linie* en *White Star Dominion Line* en Frans Van Schandevael²³⁵ voor de *White Star Line*.

²³² D. Musschoot, *Vlamingen op de Titanic*. Tiel, Lannoo, 2000, pp. 55-56.

²³³ D. Musschoot, *Vlamingen op de Titanic*. Tiel, Lannoo, 2000, pp. 57-58.

²³⁴ *Het Laatste Nieuws*, 25 februari 1912. Archief van Het Laatste Nieuws, Kobbegem. Verkregen via Dirk Musschoot.

²³⁵ *Het Land van Aelst*, 21 april 1912. In: D. Musschoot, *Vlamingen op de Titanic*, Tiel, Lannoo, 2000, p. 56.

Soms wordt gesteld dat deze mensen zelf de overtocht hadden gemaakt. Wij vonden echter geen overtocht van hen, noch hun familieleden. Deze overleden allen in de streek van Den derhoutem.

Tegen 1923 kon men al bij andere hulpagenten terecht, meerbepaald juffrouw G. Heyman in Haaltert, voor de Canadian Pacific en Louis Van Oudenhove in Ninove voor de White Star Line.²³⁶

We constateerden aldus dat de mislukking van het Daensisme, de aanwezigheid van twee hulpagenten in het dorp zelf, en mogelijk de protectionistische maatregelen van Frankrijk, de aanleiding gaven tot een vertrek naar Amerika. Eens de beslissing genomen, kon de kandidaat-landverhuizer zich via allerlei instanties informeren. We vonden ook hiervan enkele sporen in de geraadpleegde plaatselijke kranten.

De overheid informeerde haar landverhuizers alles behalve. Hoewel ze rapporten liet opstellen, maakte ze deze amper kenbaar aan haar inwoners. Het ministerie van Buitenlandse Zaken had nauw contact met plaatselijke consuls over de economische toestand in hun gebied, over de arbeidsmarkt, het gebrek aan mankracht in bepaalde regio's en steden, de gronden en landerijen, lonen, klimaat, enz.²³⁷ Men kon deze rapporten gaan inkijken in het Museum voor Handel in Brussel, het Museum voor Handel en Etnografie in de Schildersstraat in Antwerpen en de administratieve gebouwen van de provinciehoofdsteden, maar slechts enkele landverhuizers waren daarvan op de hoogte en bovendien was een komst daarheen al een hele reis. Ze ontvingen dan ook slechts enkele landverhuizers, tot deze informatieverstrekking ophield in Brussel in 1897. Later verhuisde dat van Antwerpen naar de haven zelf, om dan in 1911 op het regeringsemigratiecommissariaat en in het centraal station een informatiebureau te hebben.²³⁸

Het Sint Raphaelgenootschap²³⁹ werd in 1888 opgericht in Brugge, naar het voorbeeld van iets gelijkaardigs in Duitsland en op initiatief van graaf Frédéric Waldbott de Bassenheim. Het genootschap werd gesteund door vooraanstaande Belgische katholieken: politici, edellieden, geestelijken, dokters en advocaten. In 1889 publiceerden de Belgische bisschop-

---

²³⁶ *De werkman*, mei 1923.

²³⁷ R. De Bouver, 'Deinse landverhuizers uit de streek van Deinze.' In: *Bijdragen tot de geschiedenis van de stad Deinze*, 2000, p. 147.

²³⁸ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government from Belgium to the U.S. through the port of Antwerp 1842-1914*. Gent, onuitgegeven Licentiaatsverhandeling, 2002-2003 (promoter Eric Vanhaute)p. 169 en J. Everaert, 'Landverhuizers op doortocht. Antwerpen en de trans-Atlantische migratie (1843-1914)'. In: *Landverhuizers. Antwerpen als kruispunt van komen en gaan*. Antwerpen, Pandora, 2002, p. 14.

²³⁹ Officieel: *La Société belge de l'Archange Raphaël, Oeuvre Protectrice des Émigrants* of *Belgisch Genootschap van de Aartsengel Raphaël, Werk ter bescherming van de Landverhuizers*.

pen een brief waarin ze het Genootschap bij hun gelovigen aanprezen. Ze hadden een uitgebreid netwerk van vertegenwoordigers: in de haven van Antwerpen, en in zowat alle streken van waaruit veel landverhuizers vertrokken. Hun prioritair doel was het gratis verschaffen van correcte informatie aan kandidaat-landverhuizers. Dit deed men ondermeer via een driemaandelijks brochure (aan één frank per jaar) met daarin informatie van correspondenten over heel de wereld vergaarden, en eveneens de publicatie van ontluisterende brieven van landverhuizers. Indien gevraagd konden medewerkers hen ook begeleiden tot aan hun bestemming. Men wilde hen vooral beschermen tegen de wanpraktijken van vele emigratieagenten. Verder waren er ook paters-jezuïeten in Antwerpen die onder meer 's morgens voor elke afvaart, een eucharistieviering opdroegen en waarbij men indien men dit wenste, kon biechten. Ook in Liverpool, Montréal en St. Boniface (Canada) was een geestelijke ter beschikking voor de opvang van de landgenoten. De overheid subsidieerde ze tenminste tot 1894, gezien tot die tijd de katholieke Auguste Beernaert eerste minister van ons land was. De overheid erkende het Genootschap als een ernstige partner in het vraagstuk van de landverhuizing en speelde hen nuttige informatie door. Verder verwees ze ook mensen met vragen, door naar hen. Zo kon de informatie die de consuls verzamelden een breder publiek bereiken.²⁴⁰ Ook in *Den Denderbode* werden regelmatig artikels geplaatst die de kandidaat-landverhuizers eraan herinnerden dat ze best contact opnamen met leden van het genootschap.

“Bericht aan de Landverhuizers – Al onze landgenooten, die het land willen verlaten, worden dringend verzocht de Maatschappij St. Raphaël te raadplegen, wier ondervinding, belangloosheid en talrijke betrekkingen in alle vreemde landen hun van het grootste nut kunnen zijn. Vooraleer zulk een belangrijk besluit te nemen, dat zij haar eerst raadplegen over de kansen van welgelukken die zij daar kunnen tegenkomen. Zoo zullen zij menige droevige teleurstelling voorkomen.

De landverhuizers kunnen zich nog tot de Maatschappij wenden van al hetgene de reis aangaat en kunnen aanbevelingen verkrijgen voor hare vertegenwoordigers in vreemde landen.

Al deze diensten zullen hun gratis bewezen worden, op de belanglooste wijze, hetzij door den algemeen secretaris, Graaf Waldbott, Buxheim, Souabe, in Beieren, hetzij door den adjunct-secretaris, M. St. d'Ydewalle, te St. Andries bij Brugge.” (Den Denderbode, 3.09.1899, 2 van 4)

Men sloot dus af met het opsommen van de personen die men voor verdere inlichtingen kon aanspreken. Tot ca. 1903 kon men zich wenden met een brief tot *Graaf Waldbott, Buxheim, Beieren*. Daarnaast kon men ook langs gaan bij *secretaris M. Stanislas d'Ydewalle, te St Andries, bij Brugge*. De annonces vanaf 1906 maken naast *Graaf Waldbott* vermelding van *Baron Benedikt Gilles de Pélichy*, in Isegem als contactpersoon voor kandidaat-landverhuizers uit de provincies West-Vlaanderen, Henegouwen, Namen, Luik en Luxemburg. Voor Oost-

---

²⁴⁰ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government from Belgium to the U.S. through the port of Antwerp 1842-1914*. Gent, onuitgegeven Licentiaatsverhandeling, 2002-2003 (promotor Eric Vanhaute)p. 175.

Vlaanderen, Antwerpen, Brabant en Limburg zou deze zich bevonden hebben in de Kleine Gasthuisstraat, te Antwerpen, met name bij *Georges Bosschaert de Bouwel*. In 1897 kon men eveneens terecht bij de gewestelijke afgevaardigden Baron Leo Bethune te Aalst en Ernest Baeten, Vrederechter, te Herzele. De laatste annonce van het Sint Raphaelgenootschap werd gevonden in 1911.²⁴¹

In 1910 werd de Belgisch-Amerikaanse Nationale Bond opgericht in de Verenigde Staten, met een *Belgisch Bureel* in New York. Deze had als doel de ‘algemenen toestand van de landgenooten te verbeteren’. ‘*Hoewel Amerika onder het Vlaamsche volk al eens als een Luilekkerland wordt afgeschilderd, toch vindt de Nationale Bond werk genoeg om landgenooten te behelpen in allerlei moeilijkheden.*’ Men bood net als het Sint-Rafaëlgenootschap inlichtingen aan, en spoorde de kandidaat-landverhuizers aan om zich te wenden tot leden van de Bond en zo goed op de hoogte te zijn van de toestand in de bestemmingsregio om aldus bestand te zijn tegen ‘aftroggelarij’. Men hielp de landverhuizers in New York en stond hen bij wanneer ze dreigden uitgewezen te worden. Verder begeleidden ‘vertrouwenspersonen’ van de organisatie (de weinige) emigranten zonder kennissen in Amerika naar hun bestemming en hielpen hen aan werk. Maar naast de zorg voor nieuwe Belgen in Amerika was men er ook voor Belgen die terugkeren naar Europa. *De Veldbloem* meldde: ‘*Van 15 september 1913 tot 1 januari 1914 heeft het bureel 250 dollars onderstand uitgedeeld, 1333 personen geholpen, 146 landverhuizers werden bijgestaan bij hunne aankomst, 17 ongelukkigen werden naar België teruggestuurd...*’²⁴²

---

²⁴¹ Dit na het raadplegen van de Denderbode op <http://aalst.courant.nu> waarop de gedigitaliseerde kranten van het Stadsarchief van Aalst te vinden zijn.

²⁴² *De Veldbloem*, 16/05/1914 in: F. Vanzielegem, “100 jaar emigratie van Lichtervelde naar Amerika”, in: *Jaarboek Heemkundige Kring Karel van de Poele*, 11 (1995), p. 12.

Besluit

We zagen dat Denderhoutem, gelegen in zuidelijk Oost-Vlaanderen, meerbepaald in het arrondissement Aalst, een overwegend negatief migratiesaldo (m.a.w. de emigratie was groter dan de immigratie) kende gedurende eind 19de-begin 20ste eeuw. Pieken van emigratie waren merkbaar in 1903 en 1907, gevolgd door een evenwichtig migratiesaldo in 1908 waarna er weer pieken waarneembaar waren in 1909, 1913. De migratie lag zo goed als stil in de oorlogsjaren waarna er een enorme piek van emigratie merkbaar was in 1920 en 1921. Hierop volgden er nog in 1925 en 1928-29.

Wat de bevolkingssamenstelling van Denderhoutem rond de eeuwwisseling betreft zagen we dat het aandeel mannen en vrouwen quasi gelijk lag en dat we te maken hadden met een jonge bevolking. Tenslotte viel ook de grote ongeletterdheid op.

Door de raadpleging van de landbouwtellingen van 1895 en 1910 zagen we dat Denderhoutem rond de eeuwwisseling nog een belangrijke agrarische activiteit kende. Daarnaast blijkt men ook zeer actief in weverijen en kantklosbedrijfjes (vrouwen vulden hiermee waarschijnlijk de inkomsten uit de landbouwactiviteiten aan). Men verdiende slechts een laag loon, zowel in de landbouw als de nijverheid. Sommige dorpsgenoten beslisten dan ook om buiten Denderhoutem de kost te gaan verdienen. Zo zagen we dat 64 mensen (waaronder vier vrouwen) in 1910 werkzaam waren in voornamelijk het arrondissement Aalst en Charleroi. Hierbij was men vooral tewerkgesteld in de transportsector, de textielnijverheid en de mijnen. Daarnaast zouden ook enkele Denderhoutemnaren als *Franschman* gewerkt hebben voor ze de overstap naar Amerika maakten. We bespraken het belang van het Daensisme en meerbepaald De *Roelanders* met boegbeeld Aloïs De Backer, die als volksvertegenwoordiger in het Belgisch Parlement opkwam voor de gewone man. Hij overleed in 1904 en zo verdween ook de slagkracht van deze partij. Nog zeker tot de Eerste Wereldoorlog verschenen allerlei artikels in de krant van geëmigreerden naar Amerika die verklaarden dat, mocht de situatie in Vlaanderen zo slecht niet zijn en men de eisen van het volk inwilligen, men niet zou hoeven te migreren. Tenslotte gaven we ook het belang aan van de twee emigratieagenten die Denderhoutem kende in het begin van de 20ste eeuw. Afsluitend gaven we aan dat de Denderhoutemnaren, via de plaatselijke kranten, op de hoogte waren van het bestaan van hulporganisaties als het Sint Raphaëlgenootschap en de Belgisch-Amerikaanse Nationale Bond. Hun grootste informatiebron zal echter de emigratieagenten van Denderhoutem en de verhalen van de familie en kennissen geweest zijn, die hetzij via briefwisseling, hetzij mondeling bij een bezoek aan hun (geboorte)dorp.

Hoofdstuk 3 Het opstellen van een lijst voor de periode 1901-1923

Zoals vermeld in het eerste hoofdstuk van dit deel, konden we bij het opstellen van een lijst met Denderhoutemnaren die richting Amerika trokken geen informatie vinden in de Castle Garden Records. Ook de bevolkingsregisters, die migranten vanaf midden 19de eeuw zouden kunnen vermelden, leverden weinig resultaat op. Onze grootste informatiebron vormden de Venesoerapporten en Ellis Island records. We zullen vervolgens aangeven welke informatie we uit deze bronnen konden halen en wat de mankementen eraan zijn. We maakten een onderscheidt tussen diegenen die (vermoedelijk) de overtocht voor de eerste maal maakten, en zij die terugkeerden naar Amerika na een eerder verblijf. Na een overzicht van beide bronnen voegen we deze samen en zullen we trachten te verklaren waarom net velen in bepaalde jaren migreerden en minder in andere jaren. We zullen dan ook kijken uit welke havens men vooral vertrok (in het teken van de twee vermeldde Denderhoutemse emigratieagenten) en wat soort mensen vooral migreerde vanuit Denderhoutem.

In een volgend deel zullen we de emigranten richting Detroit en Orange County, Californië dan verder uitdiepen in het opzicht van de kettingmigratie.

1. Periode 1901-1914

1.1 Venesoerapporten

Bij het zoeken in de Venesoerapporten in de VVF van Melle, werden 118 Denderhoutemse overtochten vanuit Antwerpen naar Noord-Amerika aangetroffen, vooral met de *Red Star Line* (naast ook Canadian Pacific Line). We vonden geen enkele met een bestemming in Zuid-Amerika.

De volledige lijsten vind u op cd-rom in bijlage. Zoals eerder vermeld, ontbreken hierbij enkele maanden en zijn er van sommige jaren enkel summiere lijsten met vertrekdatum, naam, leeftijd, beroep en vertrekgemeente. Hierdoor duiden we een ontbrekend gegeven op de lijst aan met /.

We zullen hierbij onze bevindingen toetsen aan het werk van Ginette Kurgan-Van Hentenryk, professor-emeritus nieuwste geschiedenis van de ULB.²⁴³ Zij deed een steekproef naar 10% van de Belgische migranten tussen 1901 en 1914, eveneens met de Venesoerapporten als

---

²⁴³ Zij is gespecialiseerd in de economische en sociale geschiedenis en de internationale relaties van België in de 19de en 20ste eeuw.

bron. Hierbij maakte ze een onderscheid tussen diegenen die de oversteek voor de eerste maal maakten en de anderen.²⁴⁴ Hiernaar werd immers door Venesoen en zijn medewerkers gevraagd, althans bij de mannelijke emigranten.

Emigranten

We weten van 86 van de emigranten zeker, dat deze de oversteek voor de eerste maal maakten, van 12 stond er geen extra informatie en deze nemen we ook op bij onze eerste migranten gezien we hen niet eerder terugvonden. Hierover zullen we vervolgens enkele conclusies trekken. Eerst en vooral komt dit neer op 83% van de personen die we in de Venesoenrapporten terugvonden. Kurgan zag 79% van haar bestudeerde personen als zijnde diegenen die de overtocht voor de eerste maal maakten.²⁴⁵

Venesoen tekende zoals vermeld enkel de informatie op van de Belgische 3de klasse (of steerage) passagiers gezien enkel deze door zowel de Belgische als Amerikaanse overheid als emigranten werden beschouwd. Hij ondervroeg bovendien enkel deze die vanuit Antwerpen vertrokken. Dit kwam neer op voornamelijk *Red Star Line*-passagiers en hier en daar enkele passagiers van de *Canadian Pacific Railway Co.* (voor de verdeling hiervan voor wat betreft Denderhoutemse emigranten cfr. fig. 8). Zodoende kunnen we onze bevindingen (fig. 6) plaatsen tegenover de dynamiek van het totaal aantal migranten steerage passagiers van de *Red Star Line* in deze periode (fig. 7).²⁴⁶ De groene curve geeft de passagiers met bestemming Amerika weer, de zwarte die met een Europese bestemming en de rode het totaal.

We moeten evenwel in het achterhoofd houden dat de jaren 1907, 1908, 1911, 1913 en 1914 onvolledige gegevens bevatten in de Venesoenrapporten. Deze zullen hierna verholpen worden door aanvulling met de Ellis Island records. We zien een vergelijkende piek in 1903, 1906-1907 en 1910. De piek rond 1913 zullen we pas zien na aanvulling met de Ellis Island records.

In 1904, 1908 en 1911 zien we een zeer duidelijke terugval. Op het einde van dit hoofdstuk gaan we dieper in op de verklaring van deze dynamiek.

---

²⁴⁴ G. Kurgan-Van Henteryck, "Belgian emigration to the United States and other overseas countries at the beginning of the twentieth century", in: G. Kurgan-Van Henteryck, E. Spelkens, *Two Studies on Emigration through Antwerp to the New World*, Brussel, Center for American Studies, 1976, pp. 9-50.

²⁴⁵ G. Kurgan-Van Henteryck, "Belgian emigration to the United States and other overseas countries", p. 16.

²⁴⁶ M. Nauwelaerts e.a., *One Foot in America. The Jewish emigrants of the Red Star Line and Eugene Van Mieghem*. Antwerpen, BAI, 2009, p. 75.

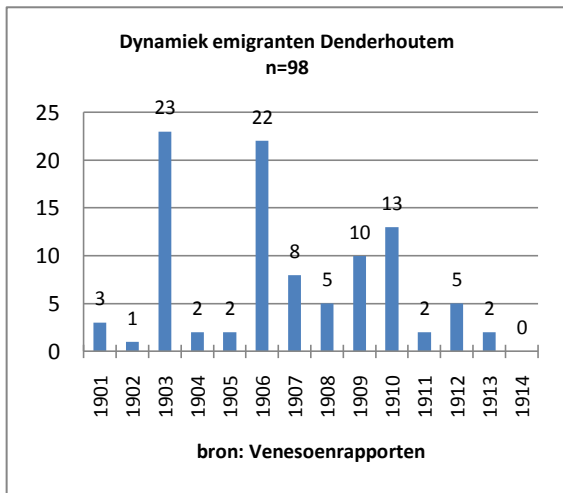

Fig. 6

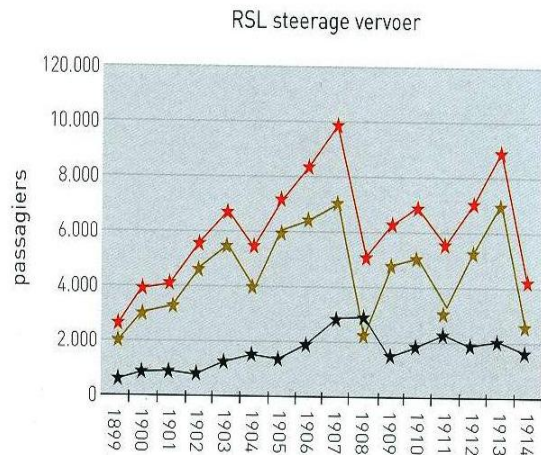

Fig. 7

Wat betreft de samenstelling van deze emigranten zien we op figuur 9 dat net 50% van de Denderhoutemse emigranten zich bevinden in de leeftijdscategorie 20-39 jaar. Kurgan stelde dat 75% van de mensen die voor het eerst de overtocht maakte, zich bevond in de leeftijdsklasse 18-30 jaar. Bij ons is dat 63%.

Verder zien we een overwegend mannelijke populatie (91%) op figuur 10. Deze blijken hoogst uitzonderlijk in het gezelschap van een vrouw de oversteek te maken. De vrouwen reisden amper in het gezelschap van hun echtgenoot maar meerendeels met hun eigen kinderen op weg naar diezelfde. Gegevens over de periode tussen de overtocht van de echtgenoot en de gezinshereniging ontbraken.

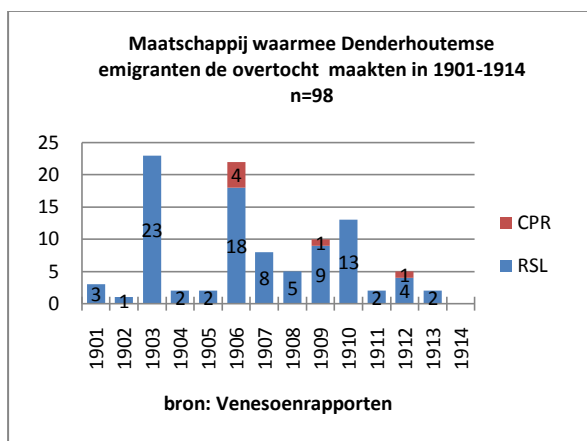

Fig. 8

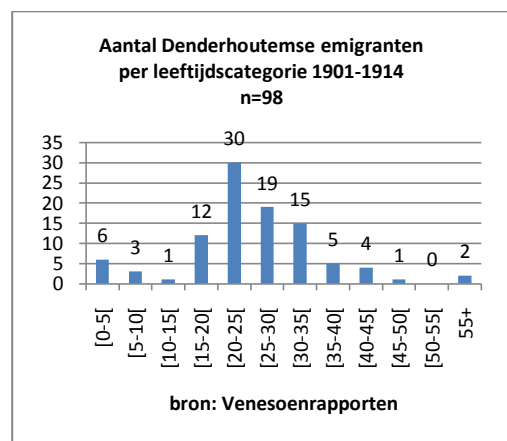

Fig. 9

De meeste emigranten trokken volgens de bevindingen van Kurgan naar de Midwest (68%) en de staten Illinois, Michigan en Pennsylvania (zie bijlage 6). Bij de West-Vlamingen zag ze

nog een sterkere voorkeur naar één stad, met name vooral Detroit, maar ook Moline. Men ziet in figuren 11 en 12 dat de gevonden Denderhoutemse emigranten een voorkeur bleken te hebben voor Michigan en de stad Detroit in het bijzonder (met 44,89%). Daarnaast trok men ook in mindere mate naar British Columbia in Canada en Californië. We kunnen niet met zekerheid stellen dat deze mensen daar echt heen getrokken zijn, maar toch is dit zeer waarschijnlijk.

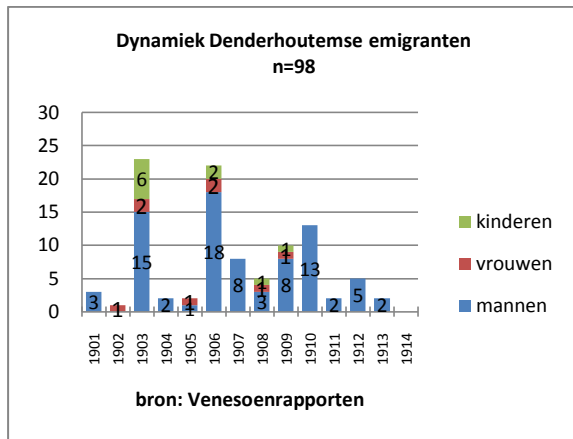

Fig. 10

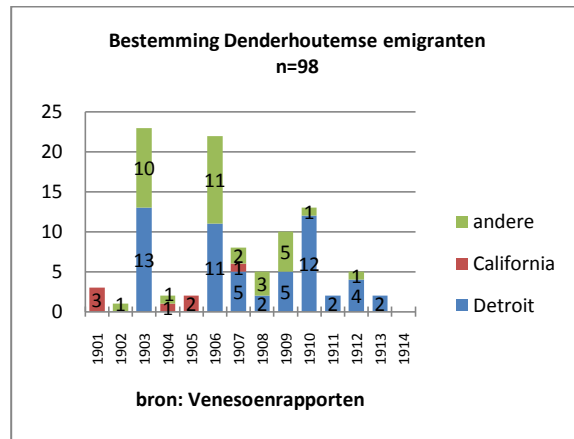

Fig. 11

Canada	21
<i>Britisch Columbia</i>	13
Ducks	7
Chase	1
Vancouver	5
<i>Ontario (Wallaceburg)</i>	7
<i>Manitoba (Winnipeg)</i>	1

Verenigde Staten	65	<i>Illinois (Worden)</i>	1
Michigan	55	<i>Indiana (Mishawaka)</i>	1
Detroit	44	<i>Washington</i>	2
Gladstone	6	Seattle	1
Mount Clemens	5	Spokane	1
<i>Californië</i>	4	<i>Nebraska (Omaha)</i>	1
Colton	2		
Los Angeles	2		
<i>Columbia (Denver)</i>	1	Niet geweten	12

Fig. 12 – Bestemmingen van de gevonden Denderhoutemse emigranten in de Venesoenrapporten

Kijken we dan tenslotte nog naar het beroep, dan zien we dat 72% beweert landbouwer te zijn. Verder zien we nog 5 dagloners, een beenhouwer en een meubelmaker. Van twintig werd geen beroep genoteerd (dit gaat ondermeer om de kinderen en de vrouwen). Kurgan vond ook het merendeel landbouwers, en wistte dit aan het feit dat we enkel met de derde klasse passagiers te maken hebben. We moeten hier echter opmerken dat gezien de slechte economische toestand dit een onmogelijk hoog cijfer is van mensen die voldoende grond zouden bezitten

om van te leven. Het zal eerder om linnenwevers en katoenwerksters gaan zoals we zullen aantonen in de uitdieping van de emigranten met bestemming Detroit en Californië.

Meermaalse overtocht

Achttien (waaronder slechts twee vrouwen) maakten de overtocht een tweede maal, twee voor de derde maal. Zo komen we aldus op 20 hieronder bestudeerde overtochten. In grafiek 13 zien we dat dit vooral in 1906 en 1909 gebeurde. De persoon van 1908 maakte de overtocht voor de derde maal en deed dit alleen. Opmerkelijk is dat in 1906 Pierre De Pauw, met zes nieuwe migranten terugkeert naar Detroit, na een bezoek aan Denderhoutem. In 1909 vertrok onder meer een groep van vijf reeds in Amerika werkzaam geweest waren, na een bezoek aan Denderhoutem, samen met twee nieuwkomers. Het ging vooral om mannen. De ene vrouw nam haar dochtertje mee en reisde in de vermelde grote groep van 1909, de andere reisde alleen naar haar echtgenoot.

Het merendeel van deze twintig overtochten (15 onder hen) bestond erin dat deze mensen nieuwkomers mee namen naar Amerika.

We zien in figuur 14 heel duidelijk dat de meerderheid zich in de leeftijdscategorie 25-39 bevond. Ze maakten hun tweede overtocht na zo'n 3-5 jaar.

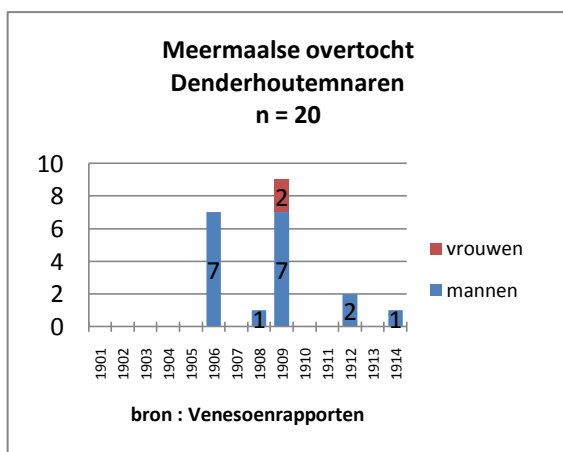

Fig. 13

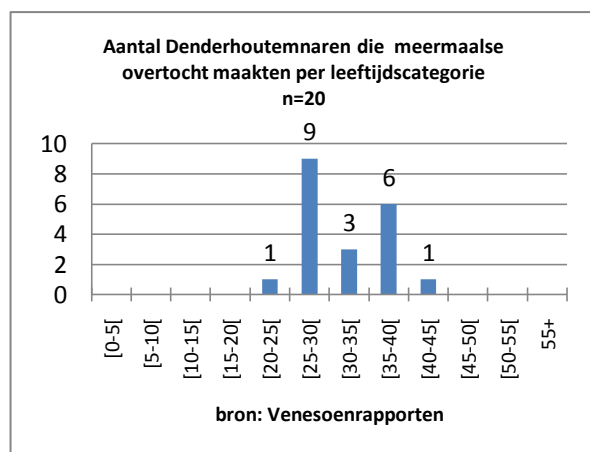

Fig. 14

Opvallend is dat 65% vertrekt naar Detroit (zie figuur 15). Er zijn tien landbouwers en negen dagloners, één persoon vonden we terug op een verkorte lijst, dus zonder beroep of bestemming.

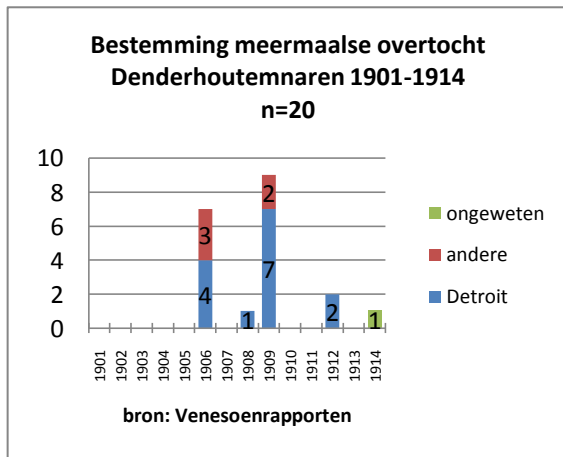

Fig. 15

Verder valt het ook op dat de naam van Louis Uyttenhove heel vaak valt als contactpersoon in Detroit. Ook bij de mannen die bij hun vorig verblijf in Detroit reeds bij hem verbleven. Hij staat vermeld als herbergier maar we zouden dus ook kunnen stellen dat hij een *boardinghouse* had voor ondermeer de uit Denderhoutem afkomstige immigranten. Ook emigranten uit naburige gemeenten gaven hem immers op als contactpersoon. Hij zou herbergier zijn sinds omstreeks 1901 in Franklinstreet (het precieze huisnummer wijzigt in de vermeldingen, maar meestal gaat het om 851).

Wat deze bron interessant maakt tegenover de Ellis Island records is dat men naast de contactpersoon in Amerika ook vermeldt wat diens beroep is en hoeveel die zou verdienen. Zo kunnen we van enkele Denderhoutemnaren hun beroepsopgave aan de medewerkers van Venesoen, vergelijken met het beroep dat ze enkele jaren later in Detroit zouden uitoefenen. Opvallend hierbij is dat de in 1909 geëmigreerde beenhouwer Constant Wijnant in 1910 als contactpersoon staat opgetekend als zijde werkzaam in de bietenteelt in de zomer en in de gasfabriek in de winter in 1911.

Verder zien we dat de Denderhoutemnaren die richting de groeiende industriestad Detroit trokken daar ingezet werden in de glas- en gasindustrie. Maar dus ook de suikerteelt, die men gewoon was te doen in Frankrijk, zet men voort in Amerika met een werkzaamheid in de bietenteelt en suikerfabriek. Men blijkt er tussen de 2 en 3 dollar per dag te verdienen in deze periode, of zo'n 10-15 dollar per week. Terwijl een landbouwknecht in 1895, zoals gezien in deel 1.2, in het arrondissement Aalst slechts 1,57fr./dag²⁴⁷ en een goede wever in 1896

²⁴⁷ *Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement Général de 1895. Tome I*, Brussel, Ministerie van Landbouw en Openbare Werken, Landbouwtelling, 1898, pp. 411-419.

slechts 2 fr. voor 12 uur werken verdiende. In 1910 was dit 20-21 frank per week, of zo'n 4 dollar. Het verschil was met andere woorden erg groot en het loonverschil zal dus een reden tot vertrek geweest zijn zoals we ook zagen in het Neo-classicistische economische model.

We kunnen eveneens opmerken dat een dorp nooit afgezonderd kan worden van zijn omgeving. Zo zien we dat heel wat Denderhoutemse emigranten de overtocht met of naar mensen afkomstig uit naburige gemeenten maakten. We vonden zo contactpersonen uit Iddergem, Kerksken en Welle.

Er werden verder enkele Denderhoutemnaren als contactpersoon opgegeven die al van vóór 1901 in Detroit en andere bestemmingen verbleven. Hiervan werd nu en dan een Venesoenummer opgegeven maar dit kon niet teruggevonden worden in de lijsten van 1901 of 1899.

1.2 Aangevuld met info uit Ellis Island records

Denderhoutemse migranten die via de haven van New York Amerika binnen kwamen kunnen we terugvinden via de sheepsmanifesten van Ellis Island.

We voerden als zoekterm “Dend”, “Dand” en “Deuderhauten” in het opzoekingsstelsel van Stephen Morse in.²⁴⁸ (voor de werking van dit opzoekingsstelsel zie bijlage 11) Geven we als trefwoord “Dend” in dan krijgen we een lijst van 510 namen waarbij we komen tot 227 aankomsten in New York na uitzuivering van onder andere emigranten uit “Denderleeuw”, “Dentergem”, “Dendermonde” en verder emigranten met een Poolse, Russische of Schotse vertrekregio beginnend met “Dend”. Bij “Dand” kwam dit neer op een lijst van 265 namen waarvan het bij 13 hoogstwaarschijnlijk effectief over inwoners van Denderhoutem gaat. Tenslotte werden nog 11 Denderhoutemnaren gevonden met de zoekterm ‘Deuderhauten’. Wanneer er in de nabijheid van een Denderhoutemnaar een bekende naam opdook met laatste verblijfplaats ‘Detroit, MI, USA’ namen we deze eveneens op in onze lijst. Dit maakt samen 251 overtochten.

We passen deze lijsten binnen de reeds gevonden overtochten van Denderhoutemnaren in de Venesoenrapporten, en komen zo op een totaal van 293 voor de periode 1901-1923 (er werden geen Denderhoutemnaren gevonden in de Ellis Island records voor een eerdere periode), waar dit met de Venesoenrapporten slechts 118 was. De meeste overtochten vermeld in de

---

²⁴⁸ <http://stevemorse.org/ellis2/ellisgold.html>

Venesoenrapporten vonden we tevens in de Ellis Island records. Ze vormen echter een aanvulling voor de ontbrekende maanden in de Venesoenrapporten, de eerste en tweede klasse passagiers van de *Red Star Line* en tevens voor de overtochten die gebeurden via de buitenlandse havens, waaronder het Engelse Liverpool of Southampton en dus ondermeer deze met de *Cunard* en *White Star Line*. Gezien de inaccurate registratie in de Ellis Island records is het onmogelijk om een exhaustieve lijst van Denderhoutemse emigranten samen te stellen. We beperken ons dus tot deze 293, die sowieso de hoofdmoot vormen gezien New York de belangrijkste aankomsthaven was voor emigranten met bestemming Amerika. Bij de studie naar de kettingmigratie zullen we deze naar Canada buiten beschouwing laten omdat onze gegevens hierover niet volledig.

Om aan te tonen dat geen van de gebruikte bronnen volledig zijn maakten we de hiernavolgende tabel van het aantal gevonden emigranten per bron, tussen 1901 en 1914. We vonden vaak dezelfde migranten terug, zodat het totaal niet louter de som van beide bronnen inhoudt.

Gevonden overtochten per bron			
jaar	Venesoen	Ellis Island records	Totaal gevonden
1901	3	1	3
1902	1	1	1
1903	23	16	24
1904	2	1	2
1905	2	0	2
1906	29	12	30
1907	8	25	25
1908	6	6	9
1909	19	36	38
1910	13	47	49
1911	2	17	17
1912	7	44	45
1913	2	35	36
1914	1	10	11
Totaal	118	251	293

Bij de Ellis Island records kan men via de toegang de namen, verblijfplaats, leeftijd, geboortjaar en aankomstjaar terugvinden. De bestemming, hoeveelste overtocht, ‘beroep’ moet men zelf nog emigrant per emigrant gaan zoeken en transcriberen in het ingescande scheepsmanifest (waarbij soms ook het verkeerde wordt getoond). Dit scheepsmanifest telt vanaf ca. 1909 twee bladzijden maar soms ontbreekt één van de twee, en dus ook wat informatie.

We zullen vervolgens aantonen dat we met een combinatie van deze twee bronnen voor de periode 1901-1914 een beter zicht krijgen op de emigratie vanuit Denderhoutem in deze periode.

Emigranten

We weten van 241 van de emigranten dat ze de oversteek voor de eerste maal maakten. Dat zijn er aldus een pak meer dan diegene die we louter terugvonden in de Venesoenrapporten en het geeft een totaal andere dynamiek weer zoals men kan zien op figuren 6 en 16. We zien dat 1903 en 1906 nog steeds een piek vertoont maar deze van 1907, 1912 en vooral 1910 groter bleken. Een diepgaandere verklaring van deze dynamiek geven we op het einde van dit hoofdstuk. We kunnen deze dynamiek dan tenslotte vergelijken met de algemene dynamiek van deze periode zoals we deze vinden in de studie van Spelkens en op figuur 17. We zien dat deze de algemene dynamiek min of meer volgt. Verschillend is echter de grote piek in 1910 waar deze algemeen lager lag dan deze van 1907. Daarnaast was de migratie in 1913 ook niet groter dan deze van 1912.

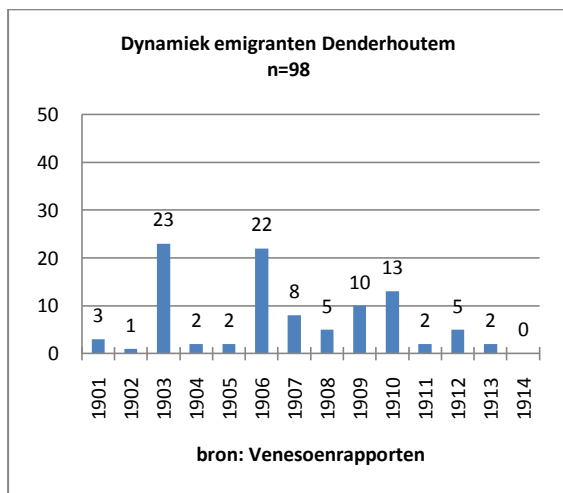

Fig. 6

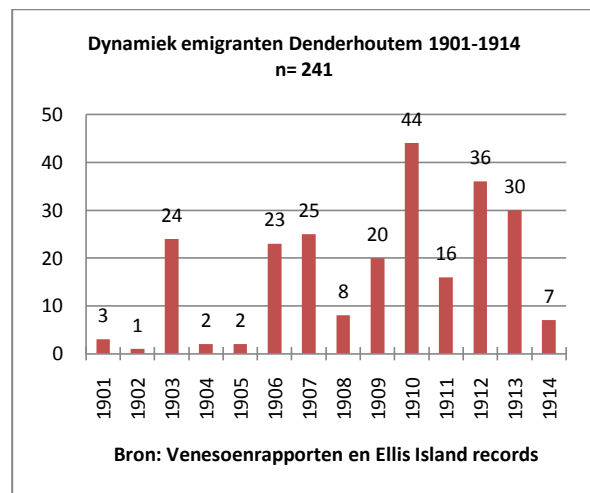

Fig. 16

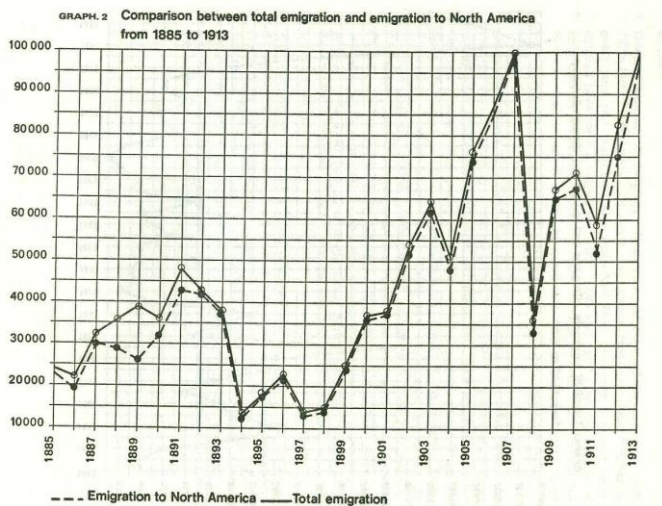
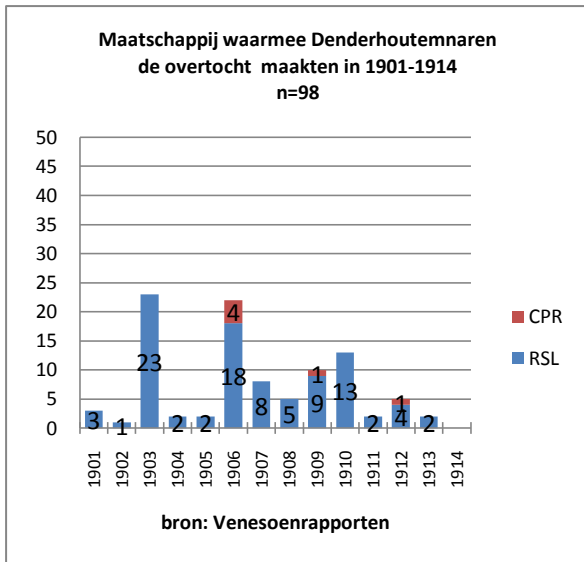

Fig. 17²⁴⁹

Naast door de aanvulling van de *Red Star Line*-overtochten is deze ook te wijten aan het feit dat vele migranten vanuit Denderhoutem de oversteek maakten met de *Cunard Line* en enkele ook met de *White Star Line*. Deze vertrokken vanuit voornamelijk Liverpool, maar ook Southampton. Op figuur 8 zien we de overtochten vanuit Antwerpen, zoals gevonden met de Venesoenrapporten (zowel *Red Star Line* als *Canadian Pacific Railway Company*). Met de Ellis Island records hebben we deze die vertrokken vanuit Antwerpen kunnen aanvullen, zoals te zien op fig. 18. We zien veel aanvullingen in 1907, 1908, 1909 en 1910.

De Ellis Island records bevatten naast informatie over de derde klasse passagiers ook gegevens over die van de eerste en tweede klasse. We zouden met deze bron dus ook Denderhoutemnaren met een duurder ticket kunnen opsporen. Maar na controle in de Venesoenrapporten zagen we dat deze steeds te wijten zijn aan verloren gegane (delen van) lijsten.

²⁴⁹ E. Spelkens, 'Antwerp as a port of emigration 1843-1913'. In: Kurgan G, Spelkens E., *Two studies on emigration through Antwerp to the New World*. Brussel, Centrum voor Amerikaanse studies, 1976, p. 130.

Figuur 8

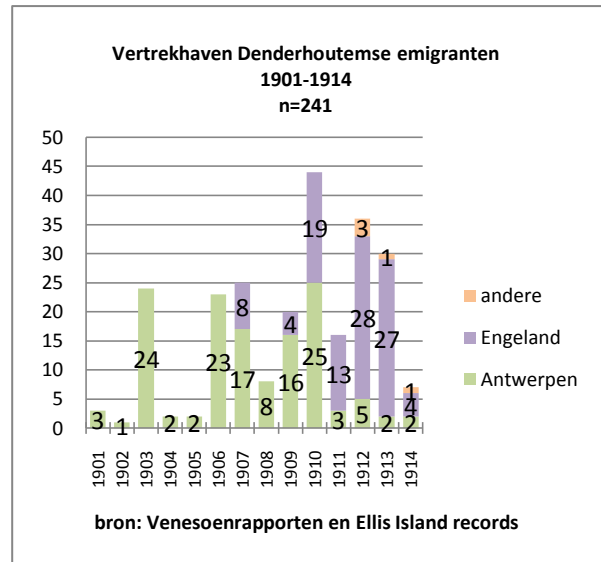

Fig. 18

Figuur 19 toont aan dat 115 van de 241 (47,71%) emigranten zich bevonden in de leeftijdscategorie 20-29 jaar. We zien nog maar één persoon die net 55 jaar is gezien de leeftijd van die ene migrant anders bij de Ellis Island records stond vermeld. Bestuderen we eveneens de 18-30 jarigen dan komen we aan 60,16%.

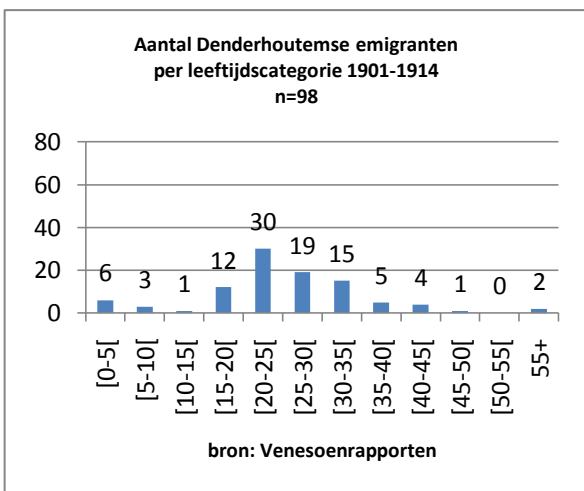

Fig. 9

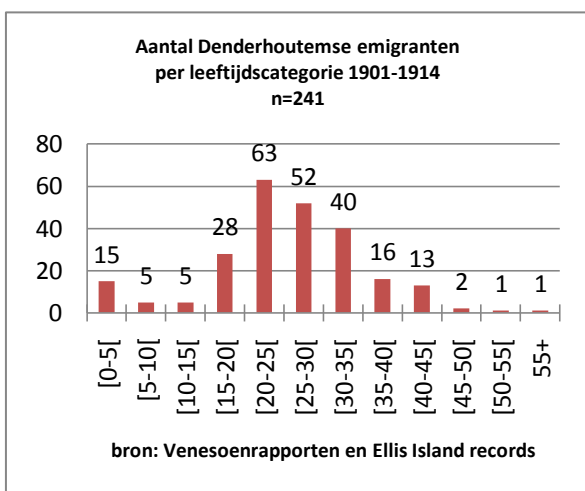

Fig. 19

Figuur 10 kunnen we vergelijken met figuur 20. De migranten werden aangevuld maar de conclusies die we eerder maken omtrent het aantal mannen en vrouwen blijft ongeveer hetzelfde. We komen nu aan 89,14% mannen die voor de eerste maal de overtocht maken, dit ten opzichte van de 91% die we berekenden met louter de Venesoerapporten als bron. Onze bevindingen dat vrouwen amper in het gezelschap van hun echtgenoot reisden blijft eveneens behouden.

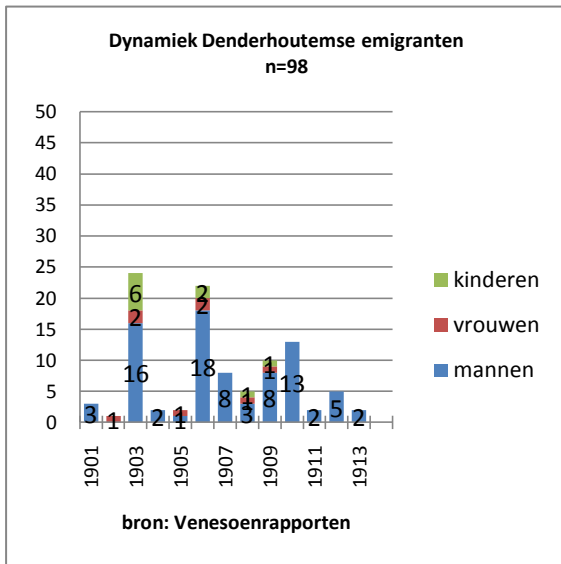

Fig. 10

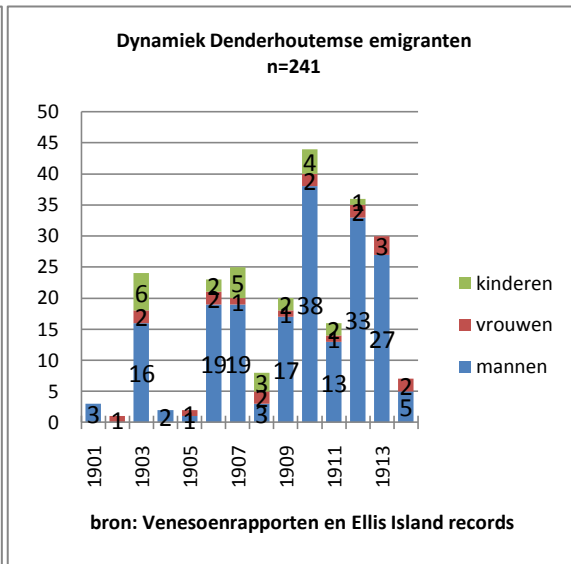

Fig. 20

Voor wat betreft de bestemming zien we op figuur 21 dat het opvallend blijft hoeveel Denderhoutemnaren naar Detroit trokken, met name 61,41%. Ook net over de grens met Canada, in Wallaceburg treffen 8 migranten aan. Michigan in zijn geheel blijft tevens de populairste bestemming met een totaal van 72,20%. Californië is de tweede populairste bestemming met 7,47% van de emigranten. Verder vinden we voor wat Canada betreft, dat men vooral naar British Columbia trekt met 15 van de 25 naar Canada migrerende Denderhoutemnaren.

Canada	25
<i>Britisch Columbia</i>	15
Ducks	7
Chase	7
Vancouver	7
<i>Ontario (Wallaceburg)</i>	8
<i>Manitoba (Winnipeg)</i>	2

Verenigde Staten	211		<i>Columbia (Denver)</i>	1	<i>Ohio</i>	3
<i>Michigan</i>	174		<i>Illinois (Worden)</i>	1	Delphos	2
		#	<i>Indiana (Mishawaka)</i>	2	Vernon	1
		#	<i>Minnesota (Duluth)</i>	1	<i>Washington</i>	5
		5	<i>Missouri (Ithaca)</i>	2	Renton	1
		1	Ithaca	1	Seattle	1
<i>Californië</i>	18		Kansascity	1	Spokane	1
		7	<i>Nebraska</i>	3	Ongeweten	2
		1	Omaha	1		
		8	Atkinson	1	Niet geweten	5
		2	Ongeweten	1		

Fig 21 – Bestemming Denderhoutemse emigranten via Venesoenrapporten en Ellis Island records

29,58% van deze migranten werd in Ellis Island opgetekend als ‘farmlabourer’, 9,85% werd aanzien als ‘farmer’ en 49,30% als landbouwer in Antwerpen. Zo komen we op een totaal van maar liefst 88,83% die werkzaam zou geweest zijn in de agrarische sector. We zien dus wel dat men op Ellis Island eerder een onderscheid optekende tussen echte landbouwers en knechten. Daarnaast zien we nog 17,43% die ‘labourer’ of dagloner is. 15% werd opgetekend als zijnde zonder beroep, bij 6,64 was het beroep onleesbaar op de Ellis Island records.

Verder zien we een beenhouwer, meubelmaker, horseman, housekeeper, 8 housewives, twee mechaniciens, een ranchworker, servant, stokerman en tailer.

We zien heel vaak dat men een verschillende verwant opgeeft (broer, oom, vader, schoonbroer etc.) maar eenzelfde adres. Mogelijks gaat het om een *boardinghouse*.

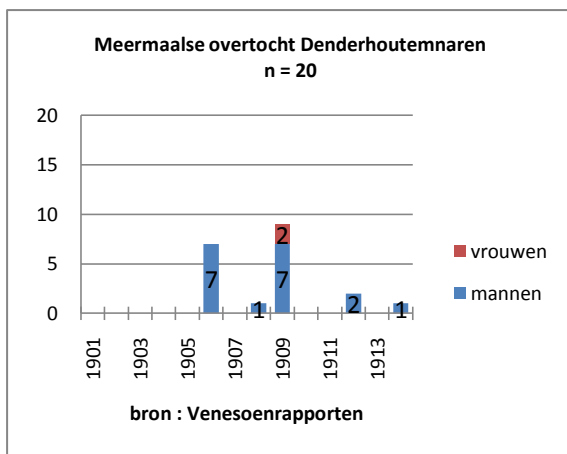
Provost	Felix	25/05/1911	VS	MI	Detroit	zoon	Anton Provost 94 Iron Str., Detroit, MI
Provost	Arthur	25/05/1911	VS	MI	Detroit	broer	Anton Provost 94 Iron Str., Detroit, MI
Provost	Jozef	25/05/1911	VS	MI	Detroit	broer	Anton Provost 94 Iron Str., Detroit, MI
Van Damme	Petrus	25/05/1911	VS	MI	Detroit	broer	Victor Van Damme, 94 Iron Str., Detroit, MI
Provost	Frans	25/05/1911	VS	MI	Detroit	broer	Dominique Provost, 94 Iron Street, Detroit, MI
De Backer	Felix	25/05/1911	VS	MI	Detroit	broer	Philemon De Backer 79 1/2 Meldrum Ave., Detroit
Beeckman	Rene	25/05/1911	VS	MI	Detroit	vader	G. Beeckman, 417 W.. Str. Detroit
Beeckman	Oscar	25/05/1911	VS	MI	Detroit	vader	G. Beeckman, 417 W.. Str. Detroit

Meermaalse overtocht

Tweeënvijftig maakten de overtocht voor de tweede maal of meer. Op figuur 22 zien we dat het hierbij om 47 mannen mannen gaat. De 3 vrouwen zijn een moeder met haar twee dochters en twee vrouwen die op weg waren naar hun man.

Het is nu zeer opvallend hoeveel er in 1909, na een bezoek aan België opnieuw de oversteek maakten. We kunnen dit verklaren door de crisis van 1908 die velen deed terug keren. Nu er weer werk was in Amerika trok men er weer heen. We kunnen opnieuw besluiten dat men meestal niet alleen, maar in groep de overtocht maakte. Men nam quasi altijd nieuwe familieleden of vrienden mee naar Amerika of Canada.

Figuur 13

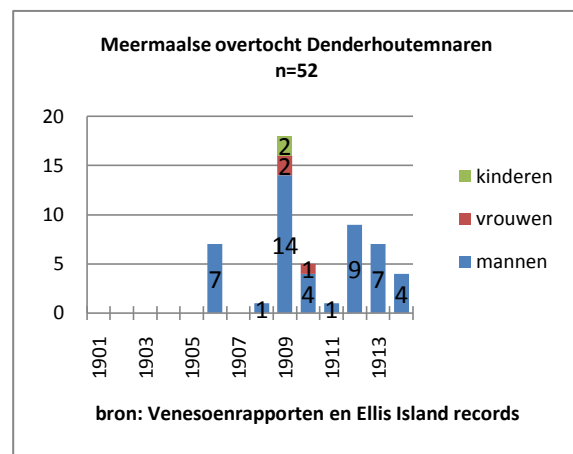

Fig. 22

Op de kinderen na zien we op figuur 23 dat het overgrote deel van de mensen die terugkeren zich bevinden in de leeftijdsklasse 25-34 jaar (meer bepaald 28 of 53%). We zien opnieuw dat men de overtocht na zo'n 3-5 jaar opnieuw maakt.

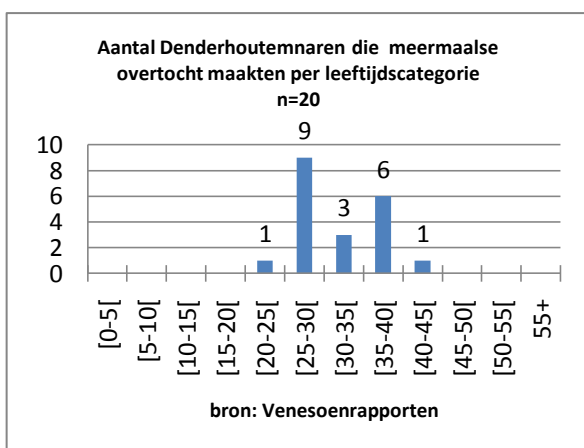

Fig. 14

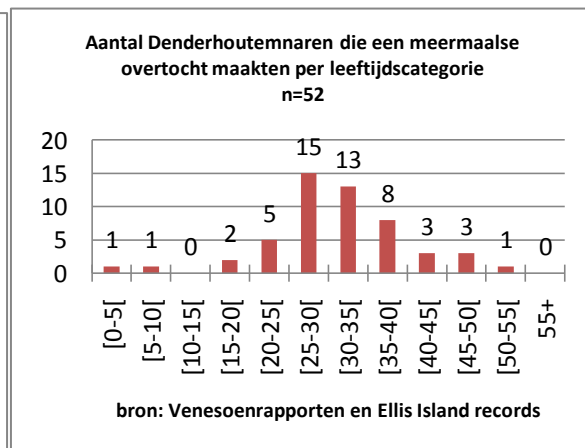

Fig. 23

Qua bestemming toont figuur 24 opnieuw een overwicht voor Detroit (met 63,46%). In 1909 zien we een grotere verscheidenheid met ondermeer vijf mensen die naar Californië terugkeren.

Negen zijn *farmer*, elf zijn ‘landbouwer’, nog eens negen zijn *farm labourer*. Dat maakt zo’n 55,77%. Opvallend is wel dat eenzelfde persoon als landbouwer stond opgetekend in de Venesoenrapporten maar dan eens op Ellis Island zich als labourer opgaf. Daarnaast zijn er nog zes *labourers* en negen dagloners.

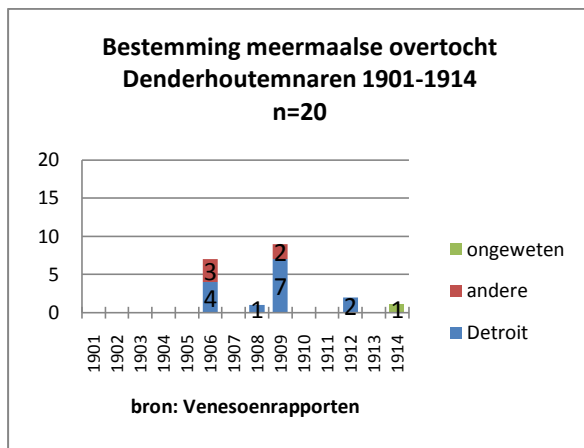

Fig. 15

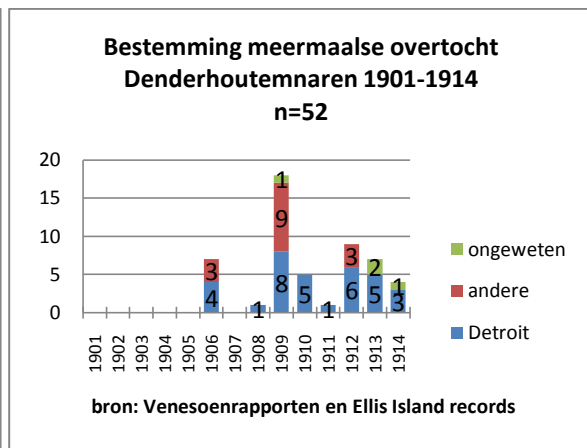

Fig. 24

2. Periode 1915-1923

Voor de emigranten die vertrokken vanuit Denderhoutem na 1914 hanteren we enkel de Ellis Island records als bron. Hierbij gebruiken we weer het opzoekingsstelsel van Dr. Stephen Morse, Michael Tobias en Erik Steinmets.²⁵⁰ We komen zo aan 126 overtochten waarvan 109 voor de eerste maal vertrokken. De volledige lijsten vind u eveneens op de cd-rom in bijlage.

Emigranten

Figuur 25 toont aan dat in de beginjaren van de Eerste Wereldoorlog alleen nog enkele moeders met hun eigen en andermans kinderen de oversteek maakten. Deze moeders konden nog een schip nemen in Nederland (zie figuur 26), en ook Amerika was op dat moment nog niet betrokken bij de oorlog. De laatste gevonden overtocht door Denderhoutemnaren gebeurde met aankomst op 17 oktober 1916 waar het Amerikaanse parlement op 16 april 1917 pas de oorlog aan Duitsland verklaarde.

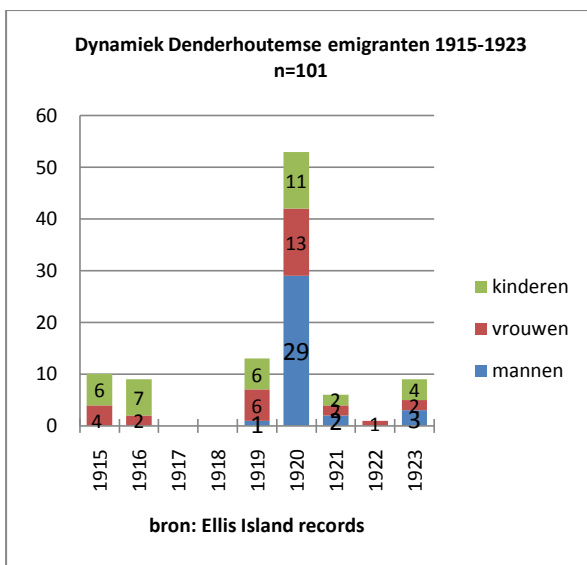

Fig. 25

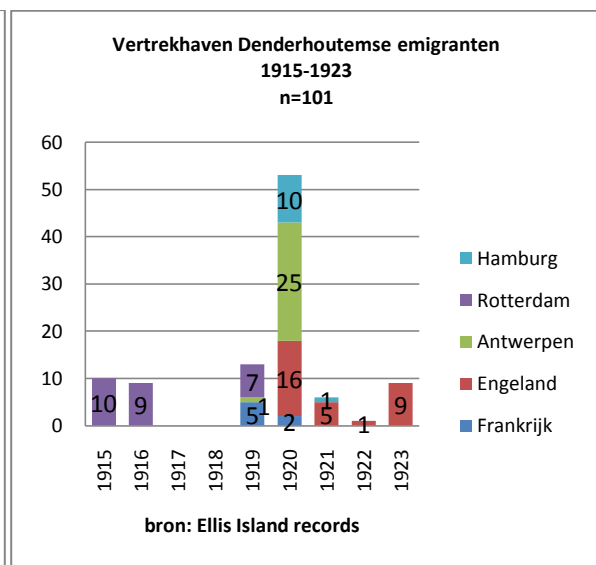

Fig. 26

Na de oorlog zien we vele gezinnen herenigd worden. Hierin zien we een groot verschil met de periode voor de oorlog waar het vooral om mannen gingen, die misschien eerder als seizoensarbeid de oversteek maakten. We zien dan ook opvallend veel kinderen op figuur 27. Kijken we louter naar de volwassenen dan zien we dat de helft tussen 20 en 35 jaar oud is. Opvallend veel mensen bevinden zich verder in de categorie 35-40

²⁵⁰ <<http://www.jewishgen.org/databases/eidb/ellisgold.html>>

Na 1920 valt de migratie stil. Dit gezien de heropleving van de Belgische economie
 Vooral Detroit (75,24%), en daarnaast ook Californië blijven populair (13,86%), zo tonen
 figuren 28 en 29.

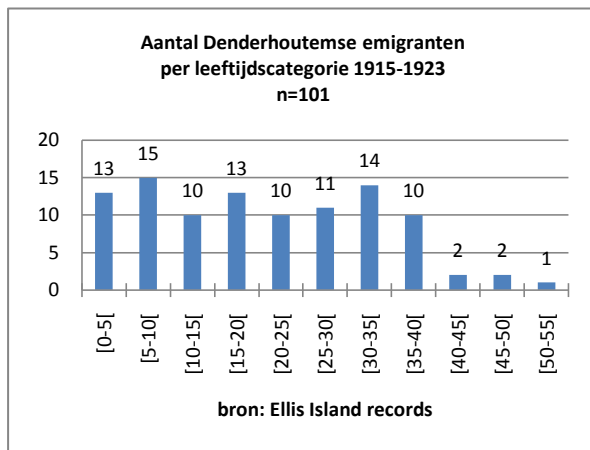

Fig. 27

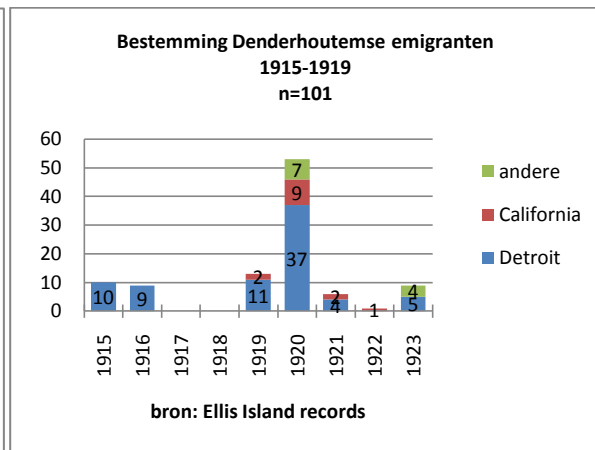

Fig. 28

Canada	4
Ontario (Wallaceburg)	3
Ongeweten	1
Verenigde Staten	118
Michigan	84
Belding	4
Detroit	78
Mount Clemens	2
Californië	12
Holtville	2
Los Alamitos	10
Niet geweten	1

Fig. 29

Qua beroepen zijn er veel minder landbouwers. We tellen slechts tien *farmers* en zes *farm labourers*, verder zien we veertien *housewives* en vier met de vermelding *domestic*, ook twee *modists* en *dressmaker*, een *workwoman* en een *factory labourer*. Veertig hebben geen beroep. Hieronder aldus de 36 kinderen. Van enkelen kon het beroep niet terug gevonden worden gezien een fout manifest werd getoond op de site van Ellis Island.

Meermaalse overtocht

Zoals vermeld vonden we 25 mermaalse overtochten. Op figuur 30 zien we de dynamiek met de verdeling van de mannen, vrouwen en kinderen. Er is nog steeds een overwicht aan mannen merkbaar, maar toch is het aantal vrouwen (28%) veel hoger dan in de vorige periode. Dat er in 1923 vier kinderen zijn die samen met hun moeder voor de tweede maal hun vader gaan vervoegen in Amerika, komt door het feit dat deze enkele maanden eerder allen werden teruggestuurd op Ellis Island. Uit figuur 31 leiden we af dat 50% zich in de leeftijdscategorie 25-39 jaar bevindt.

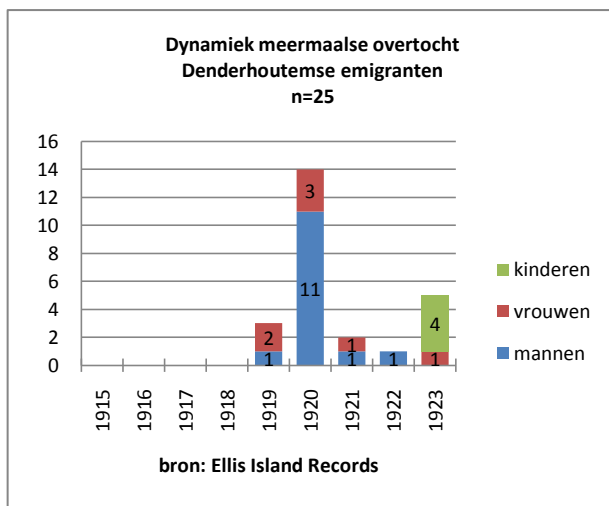

Fig. 30

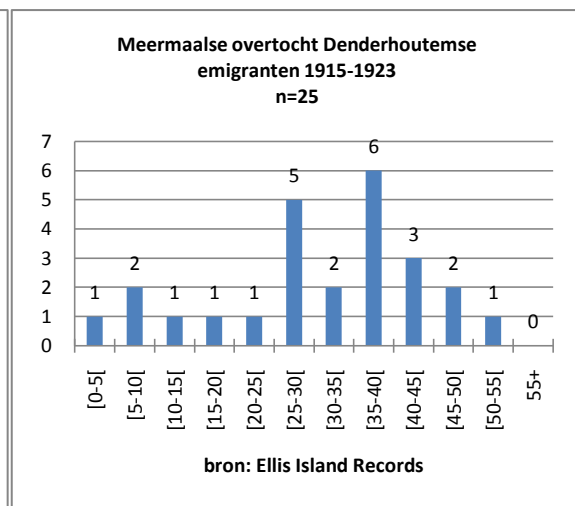

Fig. 31

Er zijn maar twee bestemmingen waarheen de terugkeerders reizen (cfr. fig. 32) en dat is Detroit en Californië. Detroit neemt echter de bovenhand.

Opmerkelijk is opnieuw dat ook diegenen die terugkeren naar Detroit zich nog steeds opgeven als zijnde werkende in de agrarische sector (met 48%). Daarnaast zijn er drie *labourers*, drie *housewives*, en zeven die geen beroep lijken te hebben (de vier kinderen en drie vrouwen).

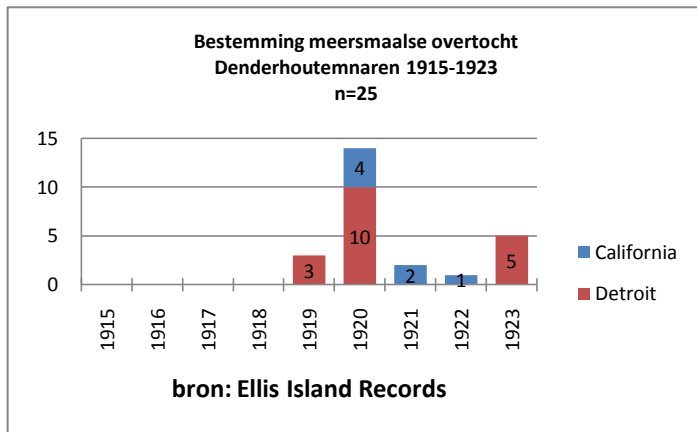

Fig. 32

3. Besluit

We keren nog even terug naar de gegevens omtrent de algemene emigratie vanuit Denderhoutem om na te gaan of deze naar Amerika zo beslissend was. Over Canada weten we zoals gezegd niet genoeg om hierover uitspraken te kunnen doen. We bekijken figuur 33. In de jaren 1901 en zeker 1903 (met een migratiesaldo van -61) tot 1907 (-41) was algemeen gesteld de emigratie vanuit Denderhoutem groter was dan de immigratie. In 1908 kregen we een migratiesaldo van -2. Na deze dip kwam de emigratie weer op gang in 1909 met een piek in het migratiesaldo in 1912 (-47). In de jaren 1914-1915 is de immigratie groter dan de emigratie. Daarna merken we weer iets meer uitwijking dan inwijking, maar deze is niet zo extreem tot het eind van de Eerste Wereldoorlog. Nadien zien we een plotse boom in de uitwijking met een emigratiesaldo van -49 in 1919, -96 in 1920 en -52 in 1921. In 1922 is er een terugval tot -4. Als laatste voor ons onderzoek van belang zijnde gegeven, is een migratiesaldo van -27 in 1923.

Deze piekmomenten kwamen ook voor in ons onderzoek. We zullen in dit besluit een verklaring zoeken voor de pieken en dalen in de emigratie van Denderhoutemnaren naar Noord-Amerika zoals we deze vonden in de Venesoerapporten en Ellis Island records. Hierbij maken we gebruik van artikels die we konden terugvinden in de plaatselijke kranten.

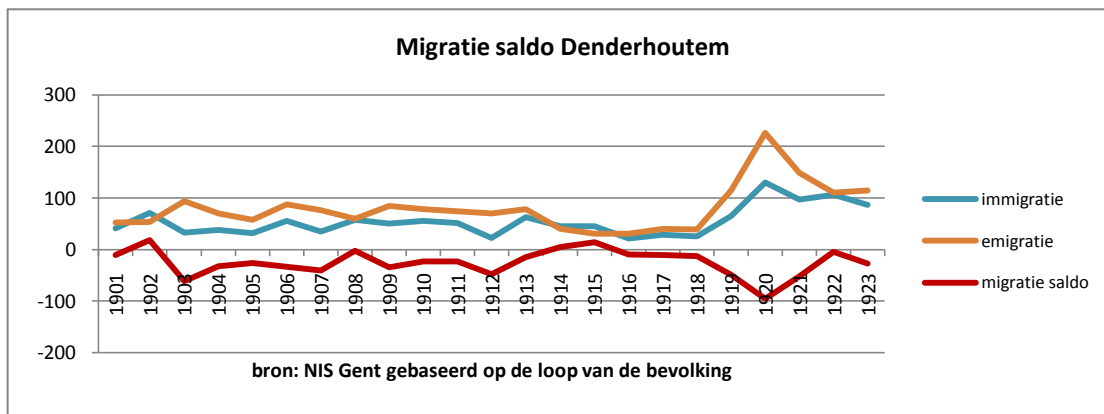

Fig. 33

We maken uiteraard opnieuw een onderscheid tussen diegenen die voor de eerste maal de overtocht maakten en de anderen die na een bezoek aan Denderhoutem terugkeerden naar hun nieuwe thuis.

Door het samenvoegen van de lijsten van 1901-1914 en deze van 1915-1923 kwamen we aan 419 overtochten voor de periode 1901-1923, waarvan 77 meermaalse. Het weren vooral mannen die emigreerden en tijdens en na de Eerste Wereldoorlog ook steeds meer vrouwen en kinderen zoals we zien op figuren 34 en 35.

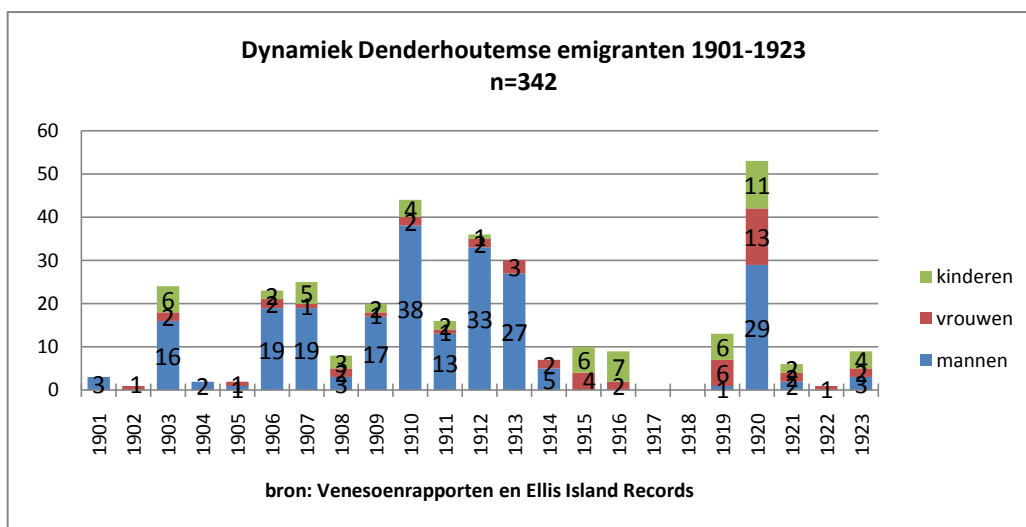

Fig. 34

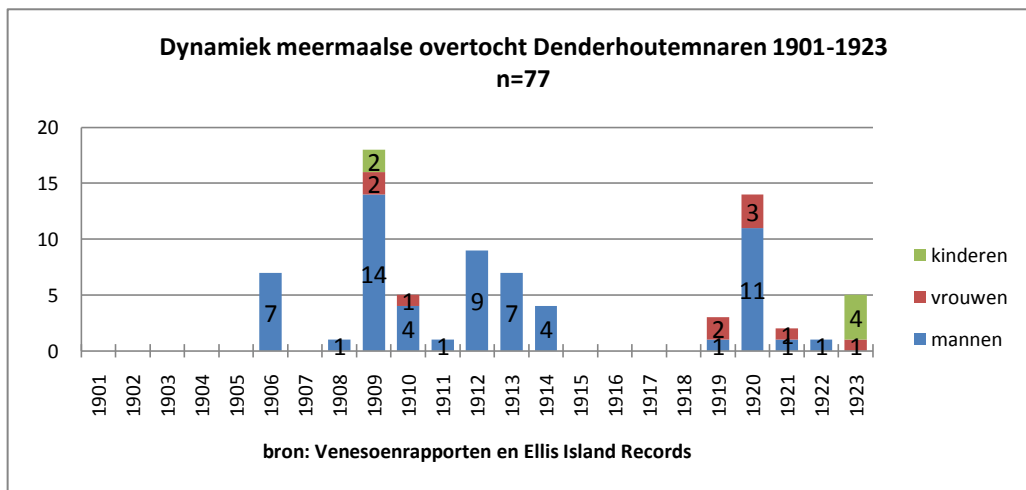

Fig. 35

Een eerste piek in de emigratie is er in 1903. Deze was algemeen. De Amerikaanse economische crisis laat zich aftekenen in het aantal emigranten in 1904 en 1905 waarna we een heropleving zien in 1906 en 1907. In datzelfde jaar maakte Amerika echter opnieuw een economische crisis door, wat we merken aan de magere cijfers voor 1908 (slechts enkele emigranten in januari, april en september).

In de plaatselijke kranten *den Denderbode* en *Recht en Vrijheid* vonden we volgende artikels hierover:

“Hier verhaalt spreker ons nu, hoe er in Amerika gespeculeerd wordt, met de gelden der werklieden en kleine burgers, die ze bij de bankiers plaatsen, iets wat den crisis niet heeft veroorzaakt maar vervroegd. Hij somt ons op, hoe een trust zich voorstelde al het koper op te kopen, om aldus de geheele bevolking van de wereld hunne schatplichtigen te maken.

Zoo was de prijs van 't koper in April 1907, 1600 fr de 1000 kilos en vijf maanden later was de prijs verhoogd tot 2800 fr., dank aan de opkoop van 't koper door den Trust. Nogthans de speculatie mislukte, het koper daalde tot zijn normalen prijs, den Trust was te niet, en de centen der burgers en werklieden waarmede er was gespeculeerd waren gaan vliegen.

De bankroeten lieten zich niet wachten en in 2 maanden tijd, November en December waren er in Amerika niet min dan 10.225 faillieten met een verlies van 383 millioen dollars of 1.915 millioen franken.

[...]De landverhuizing naar Amerika is dan ook afgenomen, want waren er in 1907, 959.300 landverhuizers die in Amerika hun bestaan gingen zoeken, van Januari tot Oogst 1908 waren er slechts 253.700 die er henen trokken, terwijl er 500.000 waren die Amerika verlieten, om aldus de kroete brood in het eigen vaderland te gaan zoeken.”²⁵¹

In *Den Denderbode* van 29/12/1907²⁵² lezen we het volgende:

²⁵¹ S.n., *Recht en Vrijheid*, 6.12.1908, pp. 1 en 2 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

²⁵² S.n., *Den Denderbode*, 29.12.1907, p. 2 van 5. <http://aalst.courant.nu/>

Landverhuizers – Dinsdag zijn te Antwerpen, aan boord van den MÉRION 1500 landverhuizers uit Amerika teruggekeerd. Het zijn meest allen menschen van Denderhoutem en Ninove. Zij zijn weergekeerd van Detroit in Michigan, waar meer dan 12,000 Belgen verblijven, en waarvan, door de heerschende crisis in Amerika 20 per honderd zonder brood gevallen zijn.

Men schat dat 430,000 landverhuizers Amerika reeds verlaten hebben.

Tegen 1909 is de economie weer hersteld en zien we heel veel Denderhoutemnaren terug keren naar Amerika of voor de eerste maal de oversteek maken. Dit leidt tot een piek in 1910. Net dat jaar zagen we dat men in Frankrijk in het parlement een wet aan het stemmen was om de seizoensarbeid van Vlamingen aldaar in te perken. Hierover verschenen ook berichten in de plaatselijke kranten zoals het volgende: “*Het Fransch gouvernement dreigt uwe landbouwwerklieden die gewoonlijk elken Zomer in Frankrijk den oogst gaan doen, buiten te sluiten.*”²⁵³ Seizoensarbeiders die geld genoeg hadden voor een overtocht en daar reeds familie en vrienden hadden konden dit als een ‘trigger’ zien om de knoop door te hakken en te vertrekken.

In 1911 zien we opnieuw een daling in het aantal landverhuizers. Hierbij blijken de Denderhoutemnaren de algemene trend te volgen. We lezen hetvolgende in *De Volksstem* van 12 februari 1911:

*“Uitwijking – Sedert een jaar bemerkt men vertraging in de landverhuizing van Europa naar andere landen. Men zoekt te vergeefs naar de reden van dat verschijnsel. Het leven is in Europa even duur als verleden jaar, en nochtans toonen de inwoners minder lust om elders beter te gaan zoeken.”*²⁵⁴

De emigratie lijkt zich te herpakken in 1912. Hierover wordt opnieuw gepubliceerd in de krant: “*Gedurende de negen eerste maanden van dit jaar vertrokken uit Antwerpen 72.137 landverhuizers, tegen 47.535 in 1911 en 64.502 in 1910.*”²⁵⁵ Dit leidt tot een hoogtepunt in 1913 (voor Denderhoutem blijkt dit echter in 1910 te liggen).

*“Heden zaterdag vertrekken met den grootsten stoomboot de ‘Lapland’ der ‘Red Star Line’ 28 landverhuizers van Aalst, Oombergen, Vlierzele, Everbecke, naar Noord Amerika en Canada. Sedert 22 februari zijn uit Ninove alleen 25 getrouwde mannen vertrokken naar Detroit Michigan. Kortelings zullen nog anderen hunne vrienden gaan volgen. Vlaanderen wordt hedendaagsch ontvolkt. Nooit nam de landverhuizing zulke groote uitbreiding. Doorgaans zijn het de beste werkmannen die uitwijken; vroeger vertrokken zij naar Frankrijk, thans steken ze over naar Amerika.”*²⁵⁶

---

²⁵³ S.n., *Den Denderbode*, 27.03.1910, p. 2 van 6. <http://aalst.courant.nu/>

²⁵⁴ S.n., *De Volksstem*, 21.02.1911, p. 1 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

²⁵⁵ S.n., *De Volksstem*, 19.10.1912, p. 1 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

²⁵⁶ S.n., *De Werkman*, 28.03.1913, p. 3 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

Dat men zich zorgen begint te maken over de grote getale waarin men wegtrekt uit Vlaanderen lezen we in volgend krantenartikel:

“Nood dwingt!... Over twee jaar geschiedde het landverhuizen van Belgische werklieden en landbouwers op regelmatige wijze. Doch, deze winter is het getal uitwijkelingen meer dan verdubbeld. Het waren vooral Landbouwers van 't arrondissement Thielt, die naar Amerika trokken, doch dit jaar heeft de uitwijkingsskoorts de arrondissementen Aalst, Kortrijk, Rousselare en Eecloo aangetast. Elke week komen er te Antwerpen gansche karavanen toe die er zich inschepen voor Amerika. Indien men rekening houdt van de duizenden buitenlieden, die de eenen in koolmijnen en de fabrieken werken, de anderen in Frankrijk, Duitschland en zelfs Rusland, gelijk de werklieden van Hilleghem-bij-Sottegem, dan vraagt men zich af, welk werkvolk er nog moet overblijven, om het werk op de groote hoeven te verrichten? Een groot getal pachters vinden nu geen werkvolk meer, zelfs des winters, en zijn verplicht hunne landbouwuitbating merkkelijk te verminderen – Laat dan nog 't soldatenspel al den zonen ontrukken ! ...”²⁵⁷

In 1914 blijkt het aantal landverhuizers alweer een knik gekregen te hebben. Dit komt niet zozeer door de oorlogsdreiging maar wel door de economische crisis die in Amerika heerst met een groot aantal werklozen tot gevolg, ondermeer in Detroit. Zo lezen we hetvolgende in de plaatselijke kranten:

“Vereenigde-Statens – Fabriek aangevallen – De aankondiging der Ford Motor Company te Detroit. Vereenigde-Statens, dat nu de winst 10 miljoen dollars onder het personeel zou worden verdeeld, had de laatste dagen een groote menigte werklozen naar de fabrieken der maatschappij gelood, die luidde om een bescheiden aandeel in dezen overvloed vroegen. Eergisteren is de menigte, wel 10.000 man sterk, tot een aanval op de fabrieken overgegaan, die met behulp van de brandweer werd afgeslagen. Stroomen ijskoud water werden op de aanvallers gespoten, die eindelijk afdeinsden, doch niet voor zij de glazen der fabriek hadden ingegoooid en een politieagent zoo duchtig hadden afgerost, dat hij bewusteloos bleef liggen.”²⁵⁸

“Men denkt dat het aantal personen dat België zal verlaten, gedurende 1914, veel minder zal zijn daar de tijd slecht is om naar Amerika over te steken. Velen zijn zonder werk en voor de nieuwe aankomelingen is moeilijk werk te vinden.”²⁵⁹

“Onze landverhuizers – Een groot aantal Belgen, schrijft men aan de ‘Gazet van Brugge’, die over eenige maanden naar de Vereenigde-Statens vertrokken, bevinden zich, bij gebrek aan werk, in de diepste armoede. In zekere groote steden, namelijk te Détroit en te Mount-Clemens (Michigan), loopen duizenden werklieden van alle nationaliteiten op straat. Vele Belgen kunnen, ter oorzaak van hunnen ellendigen toestand, niet naar België terugkeeren.”²⁶⁰

---

²⁵⁷ S.n., *De Werkman*, 4.04.1913, p. 4 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

²⁵⁸ S.n., *De Volksstem* 16.01.1914, p. 2 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

²⁵⁹ S.n., *De Veldbloem* 16.05.1914, in: F. Vanzieleghem, “100 jaar emigratie van Lichtervelde naar Amerika”, pp. 59-60.

²⁶⁰ S.n., *De Volksstem*, 10.07.1914, p. 1 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

In augustus 1914 treed België in de Eerste Wereldoorlog en dit heeft gevolgen voor het contact tussen België en Amerika. Meerbepaald het feit dat dorpsgenoten in Amerika geen geld meer kunnen opsturen. Via de Amerikaanse Consul zou dit kunnen verholpen worden zo lezen we in *De Volksstem* van 12 augustus 1915:

“Een Brusselsch konfrater schreef onlangs, dat het te betreuren was, dat Belgen, die in Amerika verbleven, aan hunne nabestaanden hier in Vlaanderen, geen geld meer konden zenden, door den oorlog. Een Gentsch konfrater is den heer konsul der Vereenigde-Statens, te Gent, gaan spreken over deze kwestie. De heer konsul wil zeer gaarne de menschen helpen om uit Ameirka geld te ontvangen. En dit kan zeer eenvoudig geschieden. Men zendt aan den heer konsul, voor wat de beide Vlaanderen betreft toch, een klaar en duidelijk opgestelden brief, met de enkele aanduiding (met beroep en adres van den persoon die geld vraagt en het juiste adres van den persoon in Amerika aan wie geld wordt gevraagd. [...] Het is wel te verstaan dat er aan den heer Konsul niet meer dan dit geschreven wordt, want er kan geen sprake van zijn die brieven naar Amerika te verzenden. Het is de heer Konsul die persoonlijk schrijft: aan zijn bevoegde overheid in Amerika, met de bede de vraag om geld aan de bedoelde personen over te maken [...] Adres: Konsul van Amerika, Sint Pietersnieuwstraat, 22, Gent.”²⁶¹

We lezen dit ook in een volgend artikel:

“Naar Amerika – Dit Werelddeel der Vrijheid, der Weerdigheid en der Broederliefde. Mijn vriend Jan Santens, uit 't Oudenaardsche, die over eenige weken in Vlaanderen terugkeerde, sprak er mij dikwijls van.

Daar, in Amerika, is de Arbeid geëerd en beloond, zooals het moet zijn. Te Rochester, 180,000 zielen, waar hij woont met zijn Dochters, is geen enkele Bedelaar. Elk die wil, heeft er werk en kan DEFTIG LEVEN door zijn werk. Luijaards en Valschaards daar veracht worden.

Veel Vlamingen zijn in Ameirka gaan werken voor 5 à 6 jaar, gelijk mijn vriend Coppens uit Meire, vroeger zonden zij alle 3 of alle 6 maand geld op. Nu is dit onmogelijk ; ge ziet wat angst en druk in die Familiën. Onlangs hoorden wij dat, door de zorgen van een Onderpastoor, talrijke Huisgezinnen naar Amerika zijn kunnen reizen ‘misschien’ om er gevestigd te blijven. Nu hooren wij dat er ook vertrokken zijn uit DENDERHOUTEM. – In de wereld zijn 2 milliards en half menschen, en er is plaats ‘overvloedig’ en eten ‘overvloedig’, voor 7 milliards en half.

Deze wreede langdurige Oorlog zal voor droef gevolg hebben, een ‘Aanzienlijke ontvolking in Europa’. En de Vlamingen die nu in de Nieuwe Wereld zijn, zullen ze daar niet willen blijven?”²⁶²

Vanuit Denderhoutem vertrekken toch nog zes vrouwen met kinderen naar hun echtgenoot tijdens de Eerste Wereldoorlog. Vanaf 1917 tot 1918 vonden we er geen meer terug in de Ellis Island records. De eerstvolgende die we vonden kwamen in New York aan in september 1919. In 1920 neemt de emigratie enorme proporties aan. Dit zowel van mensen die voor de eerste maal de overtocht maakten als mensen die reeds in Amerika verbleven hadden.

---

²⁶¹ S.n., *De Volksstem*, 12.08.1915, p. 2 van 2. <http://aalst.courant.nu/>

²⁶² S.n., *De Werkman*, 17.12.1915, p. 2 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

In het artikel van *De Werkman* 1923 lezen we: “In den wereldoorlog 1914-1918, voor Amerika was het 1917, Meimaand, tot 1918, wapenstilstand. Hewel, uit Denderhautem waren zoowat 25 jongens ingelijfd in de legers der Vereenigde Staten en Canada. Een deel daarvan zijn naar het front in Frankrijk en België gekomen, zelfs hebben verscheidene van hen in de Canadeese rangen rond Ieperen hun plicht vervuld.

Eenigen onder hen zijn na den wapenstilstand naar Denderhautem gekomen op bezoek en na zich hier een levensgezellin te hebben uitgezocht, er mede overgevaren naar hun tweede vaderland.”

Terwijl men in Denderhautem weer een heropleving van de emigratie naar Amerika ziet vanaf 1919, zien we pas ongeruste berichten opduiken in de kranten vanaf 1920. De eerste gaan over de emigratie van vele Belgen naar Frankrijk. Deze zorgde voor problemen in het door de oorlog verwoeste Vlaanderen.

“Gebrek aan werklieden – Het vraagstuk van de landverhuizing van werklieden heeft gister in den Ministerraad een ruim deel van de besprekingen in beslag genomen, en met reden, want het gebrek aan arbeidskrachten dreigt tot een zware crisis te ontaarden, indien aan die verhuizing niet onmiddellijk paal en perken worden gesteld.

In verwoest Vlaanderen vooral laat dat gebrek zich zeer voelen. Overal, en bijzonder ten Noorden van Brugge, liggen geheele streken vruchtbaren grond, die niet konden beploegd worden omdat er geen werklieden te vinden zijn. Gevolg: minder levensmiddelen, hogere prijzen, stakingen en den verderen jammerlijken nasleep van dezen kringloop.

Overal in de Vlaanders zijn Fransche agenten bezig met het aanwerven van Belgische werklieden, die zij met het aanloksel van hoge loonen bewegen om in de verwoeste streken van Frankrijk te komen werken. Velen gaan, alhoewel niet allen blijven, want sommigen keeren na enkele dagen terug met de ondervinding, dat zij het in verwoest Frankrijk, ondanks de hoge loonen, veel slechter hebben dan in verwoest Vlaanderen. Zij vinden in het eerste land niet de minste huisvesting en de levensstandaard is er nog hooger dan bij ons.

Het verschijnsel van dien arbeiders-uittocht doet zich niet alleen onder de landbouwkrachten voor, maar ook de werkplaatsen zien hun personeel met den dag verminderen.

Het is meer dan tijd, dat hier spoedig en met kracht word ingegrepen.”²⁶³

Maar ook in Amerika zat men in die tijd verlegen om werkkrachten zo meldt men althans in volgend artikel uit *De Volksstem* van 11 april 1920:

“De landverhuizing in Amerika – Een tekort van vier millioen werklieden – Woensdag werd te New York het Eerst Nationaal immigratie congres gehouden. Op dit congres werd meegedeeld dat de Ver. Staten een tekort hebben van 4,000,000 arbeiders. Dit ten gevolge van het afnemen der landverhuizing in den oorlog. De regeering houdt zich met de kwestie bezig.”²⁶⁴

---

²⁶³ S.n., *De Volksstem*, 3.04.1920, p. 1 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

²⁶⁴ S.n., *De Volksstem*, 11.04.1920, p. 2 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

De boeren zouden vertrekken wegens de onmenselijk hoge pacht die zij moeten betalen en die hoger zou liggen dan voor de Eerste Wereldoorlog. Dit althans volgens volgend artikel, verschenen in *De Volksstem* van 26.11.1920.

“Eerst had men die der werklieden nu die der landbouwers. Sedert eenigen tijd heeft het vertrek van landbouwers op onrustwekkende wijze toegenomen in de streken van Geeraardsbergen, Oudenaarde, Ronse, Kortrijk. Kleine boeren als groote verkoopen hier wat ze missen kunnen en vertrekken met het overblijvende naar Frankrijk, waar de pacht der hoeven maar de helft is van dien in Vlaanderen. Verscheidene familiën vereenigen zich om hoven te huren van 40, 50 paarden. Allen vertrekken hier met de gedachten van niet meer weer te keeren.

Ondervraagd men de boeren waarom zij Vlaanderen verlaten, dan antwoorden zij eenparig dat zij van hunne hoeve gejaagd worden door de eigenaars, die tegenwoordig van 2 frank tot 2 frank en half de roede durven vragen, zij 6 tot 8 frank de are. Zij beweren dat, ingezien de groote duurte der onmisbare stoffen op de pachthoeve, de prijs der pachten erg overdreven is: meer dan het driedubbel van vóór de wereldramp.

Deze landverhuizing is des te nadeeliger aan onzen landbouw dat tal van landbouwers in de streek blijvende, verplicht zijn hunne uitbating te verminderen bij gebrek aan werklieden.”

De emigratie naar Amerika nam dan ook weer grote proporties aan vanuit de haven van Antwerpen.

“Eene onrustbarende vaststelling – Uit de statistieken blijkt dat de uitwijking langs de haven van Antwerpen opnieuw aanzienlijk geworden is. [...] Men schat dat er duizend Belgen per maand het land verlaten. De groote schuld ligt in de ontmoediging die de regeering tusschen de geteisterden der Vlaanderen verwekt, met hunne pogingen tot het heropbouwen van hunnen heerd en de herinrichting hunner ondernemingen tegen te werken. Onze ongelukkige landgenooten, moede van op de officieele hulp vruchteloos te blijven wachten, verkiezen elders fortuin te gaan zoeken.

Men zegt ook dat de oorlog aan talrijke soldaten en talrijke vluchtelingen de bronnen van de vreemde landen heeft doen kennen, den schrik voor lange reizen heeft doen verzwinden en de wilskracht alsook den zucht naer avonturen tusschen ons volk aangezweept heeft.

Wat er ook van zij, het feit is daar, en het is zeer erg: vele Belgen wijken uit en het meerendeel niet naar onze kolonie.

Het is te hopen dat de openbare machten de oogen niet zullen sluiten voor het klimmend gevaar van ontvolking dat ons land bedreigt en zorgen zal dat ons volk geen geluk moet gaan zoeken aan vreemde kusten.”²⁶⁵

In de laatste drie jaren waarover we gegevens hebben zien we opnieuw een serieuze terugval van de migratie. Dit kunnen we wijten aan het feit dat de economische situatie in België verbeterde. Men werkte aan de heropbouw met infrastructuurwerken waar men werkgelegenheid door creëerde. Er was dus voldoende werk in eigen land. Verder was men ook ontevreden

---

²⁶⁵ S.n., *De Volksstem*, 9.12.1920, p. 2 van 4. <http://aalst.courant.nu/>

gebleken over de ontoereikende tegemoetkoming aan de eisen van de Vlamingen en de vorming van een sociale wetgeving. Dit alles verbeterde stelselmatig. Bovendien kende de Verenigde Staten een economische crisis gezien Europa op het vlak van landbouw, industrie, mijnbouw en spoorwegen voor zichzelf ging produceren en aldus als afzetmarkt weg viel.

We kunnen dan ook nog kijken in hoeverre de aanwezigheid van de twee Denderhoutemse emigratieagenten bepaald heeft met welke maatschappij en vanaf welke transithaven men de overtocht maakte. We zien op figuren 36 en 37 dat men tot 1907 louter vertrok met de *Red Star Line* (RSL) en dus vanuit Antwerpen. In 1907 zien we ook al 8 mensen vertrekken met de *Cunard Line* (CU). We kunnen dus vermoeden dat Rufin De Winter vanaf dit jaar actief was als emigratieagent. Het was echter moeilijk om de precieze periode waarin beiden actief waren te achterhalen. De *Cunard Line* bleek populairder geweest te zijn dan de *White Star Line*. Dit kunnen we enigszins wijten aan het feit dat Frans Van Schandevael reeds overleed in 1913 en anderzijds gezien Liverpool, van waaruit de schepen van deze maatschappij vertrokken, een heel stuk dieper in Engeland gelegen was dan Southampton. Men zou ook kunnen veronderstellen dat het komt doordat 10 van de 27 Vlamingen die mee reisden op de gezonken Titanic uit deze regio kwamen maar de invloed hiervan lijkt beperkt.

Vanaf eind 1914 tot en met 1919 zien we een overwicht van emigranten die vertrekken met de *Holland-Amerika Linie*. Nederland bleef immers neutraal tijdens de Eerste Wereldoorlog. Verder nam men in 1919 schepen van de Franse *Compagnie Générale Transatlantique* (CGT). In 1919 zien we een hoeveelheid aan maatschappijen waarmee men de overtocht maakte, zelfs met de Duitse *Hamburg America Line*. Opvallend is dat de overtochten nadien enkel nog met de *Cunard Line* gebeurden. Ook toen was de Denderhoutemse emigratieagent Rufin De Winter nog actief.

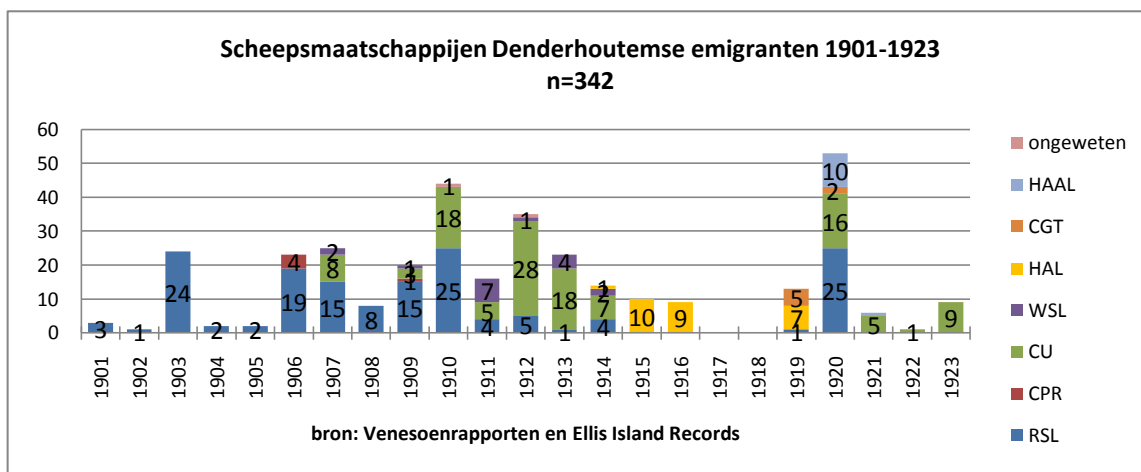

Fig. 36

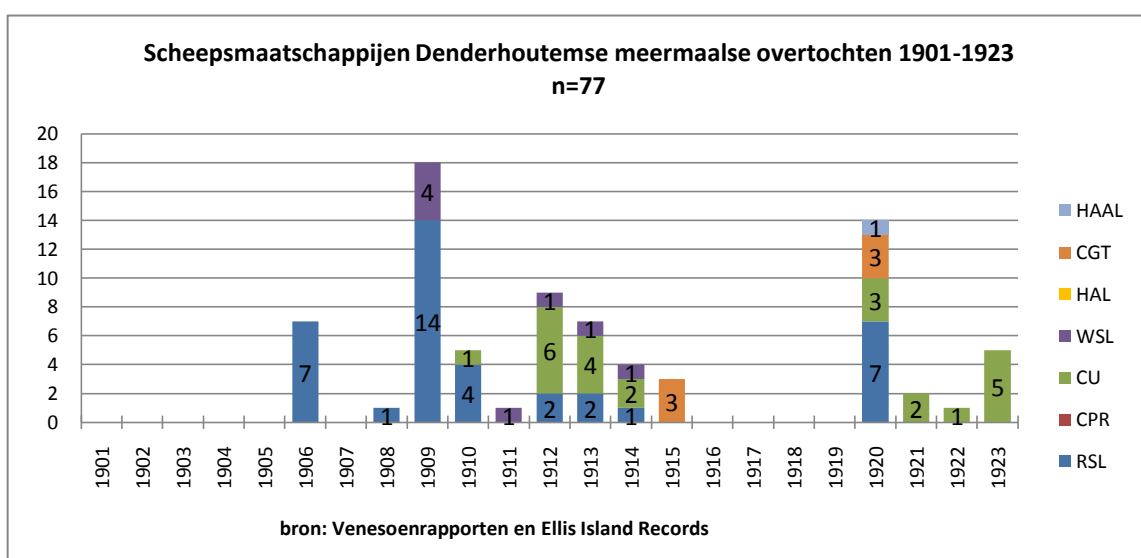

Fig. 37

In een volgend hoofdstuk zullen we de kettigmigratie vanuit Denderhoutem analyseren voor de twee populairste bestemmingen in Amerika, zijnde Detroit en Californië. Kettigmigratie houdt ondermeer in dat familieleden of vrienden elkaar overhalen om ook de trans-Atlantische overtocht te maken. In figuur 38 zien we dat voor wat betreft diegenen die de overtocht voor de eerste maal maakten, 73,10% op weg beweerde te zijn naar familieleden en daan voornamelijk naar een vader, broer of echtgenoot. Daarnaast bleken vrienden en één werkgever ook vaak terug te komen. Al bleek dat die vriend vaak een broer was van iemand waarmee men de oversteek maakte.

Contactpersoon Denderhoutemse emigranten 1901-1923		
familie	250	73,10%
<i>echtgenoot</i>	29	11,60%
<i>vader</i>	67	26,80%
<i>broer</i>	54	21,60%
<i>halfbroer/stiefbroer</i>	2	0,80%
<i>zus</i>	1	0,40%
<i>schoonbroer</i>	38	15,20%
<i>zoon</i>	4	1,60%
<i>kozijn</i>	29	11,60%
<i>oom</i>	5	2,00%
<i>verwant</i>	21	8,40%
vriend/werkgever	87	25,44%
thuis	1	0,29%
ongeweten	4	1,17%
TOTAAL	342	100,00%
Bron: Venesoerapporten en Ellis Island records		

Fig.38

Hoofdstuk 4 Studie kettingmigratie aan de hand van de migratie naar Detroit en Orange County, Californië

Zoals eerder vermeld wilde de Amerikaanse overheid niet dat men op kosten van de staat ging leven. De immigranten die aankwamen op Ellis Island moesten dus een bestemming en contactpersoon opgeven die hen zouden helpen een baan en onderdak te vinden. Hierbij geeft men ook een adres op. Toch kunnen we veronderstellen dat dit niet altijd echt het adres van die persoon is of dat dit echt wel de ‘broer van’ is. Ook kan men nadien verder gemigreerd zijn, wat we met de geraadpleegde bronnen niet kunnen nagaan. Er waren opvallend veel mensen die meermaals de overtocht maakten met als bestemming Detroit en Californië. We zullen verder pogen te schetsen welke beroepen Denderhoutemnaren daar uitoefenden, welke familiebanden de migratie in gang hielden (cfr. 1.2.2.1 de netwerktheorie), en of men voor goed migreerde of eerder als seizoensmigratie of terugkeermigratie. We maken hierbij gebruik van de jarenlange verwerking van de registers van burgerlijke stand door René De Paepe²⁶⁶ en het opsporingswerk van diens zoon Gunter voor wat betreft sterfdata van Denderhoutemnaren in Amerika.²⁶⁷

1. Detroit

274 of zo’n 65,23% van de overtochten door Denderhoutemnaren in de periode 1901-1923 gebeurde richting Detroit, Michigan. Dit was dan ook één van de grootste Belgische kolonies in Amerika. Al vielen de Vlamingen niet zo erg op gezien de grootte van deze stad. Het bleek moeilijk om hierbij een pionier aan te duiden. In het werk van Verthé lazen we echter dat reeds in de beginjaren van de Belgische emigratie naar deze stad, de meeste immigranten afkomstig waren uit de streek van Aalst. Dat deze regio bekend was bij de Denderhoutemnaren vóór de eeuwwisseling wordt echter ontkend in een krantenartikel van 1923 waarbij men het heeft over ‘de eerste Denderhoutemse emigranten’ die vertrokken zouden zijn in 1891: *Hedendaags zou men recht naar Detroit (Michigan) trekken, met de zekerheid van er kennis en werk te vinden, maar te dien tijde was Detroit niet gekend door ons volk.* Tegen 1923 was dit

---

²⁶⁶ R. De Paepe, *Gezinsreconstructie Denderhoutem 1796 - 1900*, Haaltert, Heemkundige Kring, 2005.

²⁶⁷ <http://pagesperso-orange.fr/gunter.depaepe/surname.htm> Hierbij maakte hij gebruik van de volgende sites om de sterfdata te weten te komen: <http://ssdi.rootsweb.ancestry.com/>, <http://www.vitalsearch-ca.com/>, <http://www.afhs.ab.ca/data/cemeteries/search.php>, http://www.bcarchives.gov.bc.ca/textual/governmt/vstats/v_events.htm#indexes, <http://www.islandnet.com/ocfa/homepage.html>,

echter volledig anders en stelde men: *Detroit wordt hier in Denderhautem meer vernoemd dan Antwerpen.*²⁶⁸

1.1 Historische schets van Detroit

Om de Denderhoutemse emigranten te plaatsen binnen Detroit is het aangewezen om een evolutie te geven van het ontstaan van Detroit en de ontwikkeling tot de grootstad die ze begin 20ste eeuw is geworden. Hierbij maken we vooral gebruik van het werk van Verthé en Goddeeris en Houthaeve om de rol van de Vlaamse emigratie in deze evolutie weer te geven.²⁶⁹

In 1678 reisden expeditieleden in dienst van Lodewijk XIV de Grote Meren af. Hierbij werd een beschrijving gemaakt van de vruchtbare oevers van de rivier tussen het Eriemeer en het kleinere St.-Clairmeer. De rivier kreeg de naam Le Détroit (het nauwe, enge). Er werd in 1701 Fort Ponchartrain gevestigd als strategische uitvalsbasis tegen de Engelsen. In 1763 kwamen alle Franse bezittingen in Noord-Amerika definitief in handen van de Britten. De naam van het fort was voortaan Fort Detroit of kortweg Detroit. Pas in 1813 zou het voorgoed bij de States aansluiten.²⁷⁰

In het begin van de negentiende eeuw voelden heel wat Belgische priesters zich geroepen om naar Noord-Amerika te trekken om er als missionaris tussen de indianen te gaan werken. Zo belanden in 1832 twee Vlaamse priesters samen met elf ambachtslui in Detroit. Ze waren op weg naar hun missiepost, maar bleven uiteindelijk in de stad wonen. De Antwerpse familie Palms had zich in die stad al een paar jaar eerder gevestigd als allereerste Belgen. In 1841 wordt Peter Paul Lefevre uit Roeselare bisschop van Detroit. De stad telde dan al tienduizend inwoners en begon aan een heuse ‘boom’. De aantrekkingskracht van Michigan lag toen in de lage grondprijzen en de gunstige voorwaarden voor de houthandel, de industrie en de mijnuitbating, hoewel de landbouw nog steeds de ruggengraat was van de economie. Wie er zich kwam vestigen kreeg een stuk land, een spade, een bijl, een ploeg en een kar. Andere werktuigen kon men op krediet krijgen, renteloos gedurende twee jaar. Ook een koe en een varken

---

²⁶⁸ S.n., *De Werker*, 3.05.1923.

²⁶⁹ A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, Tielt, Lannoo, 1983, 139p.; . Goddeeris, R. Houthaeve, *Flandria Americana. Een studie van Vlaamse emigranten naar Amerika*, Kortemark-Handzame, Familia et Patria p.v.b.a., 1983, 279p

²⁷⁰ M. De Ridder, *Goudgele Virginia. Belgische immigranten in de Canadese tabaksstreek (1900-nu)*, Leuven, Van Halewyck, 2008, p. 30.

bekwam men in vruchtgebruik, om die na drie jaar terug te geven. Zaaizaad was ter beschikking en een zelfde gewicht moest pas na drie oogsten weer gegeven worden. Verder was er gratis voedsel voor de familie tot die voor zichzelf kon instaan.²⁷¹ De meeste immigranten in Michigan in die tijd (en eveneens in Detroit) kwamen van de streek van Aalst aldus Verthé. In 1846 waren echter nog maar een veertig Vlaamse families in Detroit gevestigd. Amerika bleef immers lange tijd een slechte naam hebben in België.²⁷²

Het was de tijd van de industriële revolutie. Stoommachines, fabrieken, stoomschepen, treinen... de westerse wereld kwam in een stroomversnelling terecht en ook de stad Detroit draaide hierin mee. Grondspectulanten deden gouden zaken. Er was werk in de fabrieken, in de bouw, in de wegeaanleg, in de scholen, in de land- en tuinbouw, in de handel... en de Europese immigranten stroomden toe. Ze kwamen vooral uit Duitsland omwille van politieke en godsdienstige onrust, maar ook uit Polen, Oostenrijk, Hongarije en Rusland. In veel mindere mate ook uit België.

In die jaren barst Detroit uit zijn voegen. Bisschop Lefevre bouwt nieuwe kerken, kloosters en scholen in zijn snelgroeiende bisdom. Vanaf 1859 is Peter De Coster de eerste Belgische consul in Detroit. Tijdens de Amerikaanse burgeroorlog (1861-65) kwamen er niet veel nieuwe immigranten aan in Detroit. De handel en werkgelegenheid lijdden onder de oorlog en enkele Vlamingen moesten naar de slagvelden trekken, waarbij een aantal sneuvelden en anderen als invalide terugkwamen.²⁷³

In 1870 waren er nog maar 233 Vlamingen onder de 79.603 inwoners van Detroit. In de jaren 1880 trok de industrie zich in Detroit weer op, de hoofdproducten waren kachels²⁷⁴ en treinwagons van de *Pullman Car Company*. De vervaardiging van staal, tabak, voedselproductie en de farmaceutische sector ook van groot belang in deze stad.²⁷⁵ De grote toevloed van Vla-

---

²⁷¹ A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, p. 27.

²⁷² A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, passim.

²⁷³ A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, p. 34.

²⁷⁴ In 1860 stichtten twee broers Dwyer de eerste stoffabriek in Detroit, meerbepaald in Mt. Elliott. Het succes ervan zorgde voor uitbreiding. Tegen 1922 bouwde men in Detroit jaarlijks 400.000 stoven aan een omzet van \$10 miljoen. De industrie werd gedomineerd door vijf grote bedrijven met name *The Michigan Stove Company*, *The Detroit Stove Works*, *The Penninsular Stove Company*, *the Art Stove Company*, and *the Detroit Vapor Stove Company*. A. M. Woodford, *This is Detroit, 1701-2001*, Detroit, Wayne State University press, 2001, p. 80.

²⁷⁵ Deze sector ging van start in 1845 toen Farrand pillen verkocht in zijn kruidenierszaak in Woodward, nabij Jefferson. Zijn bedrijf groeide en *Farrand, Williams en Company* werden leidinggevend in de Midwest. In 1865 opende Stearns een apotheek in Jefferson bij Brush Street. Hij had zo'n succes dat hij een grote fabriek en laboratorium bouwde in East Jefferson in Bellevue. Detroit's grootste farmaceutische concern, *Parke, Davis and Company* werd gesticht in 1867. A. M. Woodford, *This is Detroit, 1701-2001*, Detroit, Wayne Stat University Press, 2001, p. 81.

mingen in Detroit begon nu pas op gang te komen en dit tot 1910. Het zou vooral om geschoolde vakmannen gegaan hebben. De Vlamingen vonden hun broodwinning in de kachel- en treinbedrijven, voor zover ze zich niet zelfstandig hadden gevestigd, als kleermaker, met een voedingswinkel, als meubelmaker of beenhouwer, en heel wat ook als herbergier. Anderen werkten in de steenovens. De lonen bleven laag en dit zorgde voor voortdurende stakingen, en het begin van syndicale acties, ook in Detroit.²⁷⁶ De eerste staking werd er al in 1837 georganiseerd, toen overwerkte timmermannen een tienurenwerkdag eisten en een fatsoenlijk loon. In Detroit wist men heel goed dat collectief onderhandelen vrijwel altijd meer oplevert dan individueel praten met de bazen. Maar tegelijkertijd leefde er bij veel immigranten ook nog een zekere vrees om in de clinch te gaan met de werkgevers en zo misschien ontslagen te worden of op de zwarte lijst terecht te komen.²⁷⁷

De Vlamingen vormen een aparte parochie en krijgen in 1884 hun eigen parochiekerk met Gustaaf Limpens als eerste pastoor. De onderlinge solidariteit onder de Belgen is groot. Ze helpen en steunen elkaar om aan werk en aan een woning te geraken. 's Avonds ontmoeten ze elkaar in één van de vele *Flemish saloons*, waar ze kaarten en bollen en nieuws uitwisselen over het thuisland.²⁷⁸ Eén van die herbergen zou dus uitgebaat geweest zijn door Denderhoutenaar Louis Uyttenhove. Er werd nog geen studie gevoerd naar de herbergen die door Vlamingen werden uitgebaat in Detroit.²⁷⁹ Waar deze zich bevonden en wanneer, zou men voor wat betreft 1901-1914 kunnen nagaan via de bestudering van de Venesoenrapporten.

In de jaren 1890 likte Amerika de wonden van zijn Secessieoorlog. De economische toestand beterde, de werkgelegenheid nam toe en zo ook het aantal immigranten. Detroit telde toen 205.876 inwoners waaronder 1.465 Vlamingen (of zo'n 0,71%). In 1893-1898 was er echter een nieuwe economische crisis en dus werkloosheid in Detroit. De winter van 1893 was bovendien uitzonderlijk hard. Sommige immigranten verlieten Detroit, anderen gingen zelfs helemaal terug naar Vlaanderen.²⁸⁰ Na deze crisis zouden Vlamingen snel weer werk vinden gezien ze gekend zouden staan als goede werkkrachten. De stad groeide verder, er moest gebouwd worden, wegen aangelegd: allemaal werken waarin de Vlamingen gespecialiseerd wa-

---

²⁷⁶ A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, p. 37.

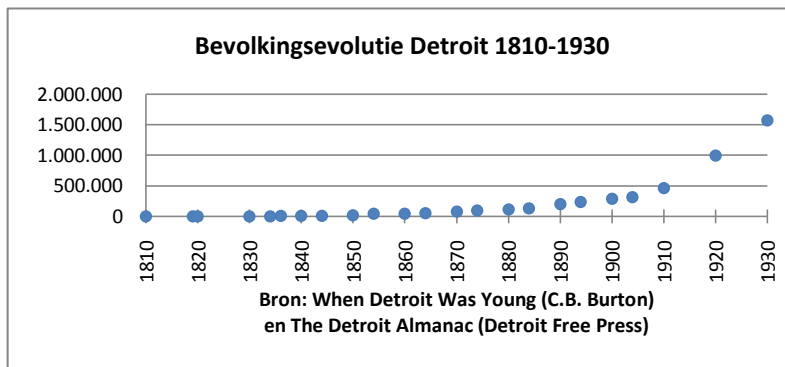
²⁷⁷ M. De Ridder, *Goudgele Virginia*, p. 40.

²⁷⁸ M. De Ridder, *Goudgele Virginia*, pp. 19-27.

²⁷⁹ Althans is daar geen weet van door Paul Callens, bestuurslid van de VVF van Tielt die via Ludwig Vandebossche, meer dan 25 jaar correspondent van de *Gazette van Detroit*, werd gecontacteerd.

²⁸⁰ A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, p. 39.

ren, aldus Verthé.²⁸¹ In 1900 telde men reeds 3.089 Vlamingen op een totaal van 285.704 (of zo'n 1,08%). Detroit was toen de dertiende grootste stad van de VS. De meerderheid van de bevolking leefde een straal van enkele kilometers rondom het centrum. De industrie was gelegen aan de rivier gezien deze zorgde voor de drijfkracht en het transport van goederen en afgewerkte producten. Hierin zou heel snel verandering komen.

Tegen de eeuwwisseling was er reeds kleinschalige autofabricage in Detroit. In 1902 werd de eerste Cadillac gebouwd, in 1903 richtte Henry Ford er de Ford Motor C^o op, in 1908 bouwde ook de Hudson Motor Company zijn eerste auto. Met de explosie van de auto-industrie kwamen meer en meer immigranten op Detroit af en zo ook de Denderhoutemnaren.

1908 bleek een crisisjaar en enkele Vlamingen uit Detroit zochten werk in Buffalo, noord-oostwaarts aan de Canadese grens. Daarvan keerden ze echter al na enkele weken terug. Ze kregen de spotnaam de Buffalo's, wat snel op alle Vlamingen in Noord-Amerika zal slaan en zal gaan verwijzen naar het feit dat Vlamingen zouden werken als Buffels. Dit alles volgens Verthé.²⁸² Op de uiteinden van de stad bevinden zich op dat moment enkele pachthoeven waar men vooral groenten verbouwt en pluimvee kweekt. Maar veelal werkte men in de fabrieken. In 1910 waren er op de 465.766 inwoners van Detroit zo'n 3.651 Vlamingen van de eerste generatie.²⁸³

Bij aankomst in Ellis Island en na de controle daar, werd men per ferry naar het vlakbij gelegen New Jersey gebracht. Daar werd een enorm spoorwegstation gebouwd van waar treinen in alle windrichtingen vertrokken.²⁸⁴ Men raakte in Detroit met de *Pennsylvania Railroad*.

²⁸¹ A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, p. 40.

²⁸² A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, pp. 40-41.

²⁸³ A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, p. 42.

²⁸⁴ D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika. Vlaamse landverhuizers naar de Nieuwe Wereld, 1850-1930.*, Tielt, Lannoo, 2002, p. 155.

Deze had treinverbindingen naar Detroit, Chicago, Indianapolis, etc.²⁸⁵ Hoe men in die tijd reisde van Ellis Island naar Detroit lezen we in een krantenartikel uit *De Werkman* van 27 juni 1913:

“Brief uit Amerika- Mendelen, 27 Mei 1913,

Zeer beminde Vrienden,

Met deze kom ik u eens wat laten weten van mijne reis op zee; ja vrienden, die is zeer wel vergaan en alles is om te beter, niet ziek of zuchtig geweest en wel hiertoe gekomen, juist den Zondag 18 mei, om half 9 's avonds, waren wij in Amerika; na daar wat verbleven te hebben, zijn wij overgezet geweest met eenen kleinen boot naar den ijzerenweg en van daar vertrokken naar Detroit, daar den Tram genomen recht naar de stad om eene rustplaats te vinden; gezocht en herzocht en toch wel gevonden, daar ben ik verbleven tot den 21 Mei en dan wederom opgetrokken naar de Betteraven om ze te braken en waarin ik nu nog werk en waar ik denk van goed mijnen boterham in te verdienen, wel te verstaan met goed te arbeiden, want 't is hier juist gelijk in Frankrijk, want er zijn vele mensen die denken dat hier het geld te rapen ligt; maar, beste Vrienden, ver vandaar; want die hem hier met den drank bezig houdt, heeft juist niets, want een klein pint bier kost 0,50 c.; eenen druppel Wichtkie, 0,75 c. [...]”²⁸⁶

Tijdens de Eerste Wereldoorlog vochten een dertigtal Vlaams-Amerikanen uit Detroit onder meer in Vlaanderen voor de *U.S. Army*. Negen van hen sneuvelden. In Wayne Country, waar Detroit toe behoort sneuvelden 18 Vlamingen. Daarnaast werden 48 Vlamingen, die de Amerikaanse nationaliteit niet bezaten, naar het Belgische leger opgeroepen. Op één na keerden ze naar Detroit terug.²⁸⁷

Ondertussen was de migratie van vooral Oost- en West-Vlamingen naar de nabijgelegen Canadese provincie Ontario ook reeds op gang gekomen tussen 1904 en 1914. Daar werkte men op suikerbiet- en tabaksplantages. In Wallaceburg, net over de grens, had men zich in 1900 gerealiseerd dat de houtreserves uitgeput raakten en de houtbaronnen investeerden in de suikerraffinaderijen die Michigan toen reeds kende. Hiervoor fabriceerde men reeds suikerbieten. Men ging over tot het uitbaten van omvangrijke suikerbietplantage en bouwde eigen raffinaderijen. Hiervan was de *Wallaceburg Sugar Company Ltd* de eerste en tevens rendabelste. Men deed van in het begin beroep op West-, Oost- en Zeeuws-Vlamingen gezien zij reeds in Michigan gekend stonden als de beste bietenwerkers en de beste arbeiders in de suikerfabrieken door hun ervaring uit Vlaanderen (de eerste suikerfabriek werd in België in 1834 geo-

---

²⁸⁵ A. Dauw, “Emigratie naar Noord Amerika”. In: *Het Land van Nevele*, 9 (1978), 3, pp. 113-139.

²⁸⁶ A. Jansegers, in: *De Werkman*, 27.06.1913, p. 4 van 4.

²⁸⁷ A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, p. 42.

pend) of als *Franschman*.²⁸⁸ Ook Denderhoutemnaren blijken tewerkgesteld geweest te zijn in deze bietenteelt. Zo zagen we in de Venesoenrapporten van 1910 verwijzingen naar verschillende Denderhoutemnaren die in de zomer in de bietenteelt werkzaam waren, en in de winter in de gasfabriek gingen werken in Detroit.

Toen deze seizoensmigratie van Vlamingen naar Canada door de Eerste Wereldoorlog ten einde kwam trok men Vlaamse arbeidskrachten aan uit de Vlaamse kolonie in Detroit en ook in de staten Illinois en Indiana. Ze leggen speciale treinen in om deze mensen over te brengen. De vakbondsmensen in Detroit deden al enkele jaren hun best om de bietenwerkers in Michigan aan te sporen zich te verenigen en zo betere werkvoorwaarden af te dwingen en een hoger loon. In de suikerproducerende gebieden van Californië en Colorado lagen de lonen immers een derde hoger. Ze stelden deze looneisen bij hun rekrutatie in de lente van 1916 en 1917.²⁸⁹ Na de Eerste Wereldoorlog kwamen er voor emigranten naar de V.S. in 1921 en 1924 quota's voor de verschillende nationaliteiten. En al behoorden de Belgen tot de 'gewenste' immigranten (dit in tegenstelling tot de Zuid- en Oost-Europeanen die ofwel 'inferieur' ofwel als 'te rood' worden gezien), toch was hun toegelaten aantal per jaar begrensd en waren er scherpe controles. Dat betekende dus dat de tijd van het onbekommerd oversteken van de grens Canada-Verenigde Staten om van de ene job naar de andere te hopen, definitief voorbij was. Wel werden de Belgen en Nederlandse immigranten geprivilegieerd en hadden deze zelfs na 1922 geen visum meer nodig. Dit gezien de grote nood aan arbeiders met kennis van zaken.²⁹⁰

Na de oorlog was er weer een drooglegging in Detroit, waardoor niet minder dan 3.576 *saloon*-uitbaters en 20 brouwerijen werden getroffen. Een wet die smokkelhandel en maffiatwisten tot het leven riep en meteen heel wat mensenlevens kostte. Louis Uyttenhove wordt voor de laatste maal als contactpersoon opgegeven op 3/05/1912 en zal mogelijks geen saloon meer gehad hebben in deze periode.²⁹¹

---

²⁸⁸ Voor de Vlaamse bietenwerkers was de stap van een half jaar in Frankrijk werken naar acht maanden in Noord-Amerika geld verdienen niet zo drastisch. Deze seizoensarbeid krijgt de passende naam 'zwaluwmigratie': men maakt elk jaar de lange zeereis naar Canada in april of mei, nadat de dooi zijn intrede heeft gedaan in Zuid-Ontario. De fabrieksbazen regelen de overtocht en schieten hun het geld voor het ticket voor. Het zijn bijna allemaal mannen tussen de achttien en veertig jaar, van wie de meeste ongetrouwd zijn. De avontuurlijksten blijven een paar jaar rondhangen in de streek en zoeken in de winter een job en een onderkomen in de industriestad Detroit, waar de autofabrieken van Ford en General Motors goed beginnen te produceren en meer en meer werknemers nodig hebben. Tussen 1906 en 1910 vinden ze ook werk bij de aanleg van de treintunnel onder de Detroitrivier tussen Detroit en Windsor. M. De Ridder, *Goudgele Virginia*, pp. 31-37.

²⁸⁹ M. De Ridder, *Goudgele Virginia*, pp. 39-41.

²⁹⁰ M. De Ridder, *Goudgele Virginia*, pp. 55-56.

²⁹¹ A. Verthé, *150 jaar Vlamingen in Detroit*, p. 43.

De jaren 1918-21 brachten opnieuw veel Vlaamse immigranten naar Detroit. In Vlaanderen lag veel vernield, thuishkomende frontsoldaten vonden geen thuis meer of waren ontgoogcheld door het niet nakomen van de Belgische beloften aan het Vlaamse volk. De auto-industrie in Detroit draaide weer op volle toeren en er was dus werkgelegenheid. Detroit ligt dan ook zeer centraal met zijn toevoer van grondstoffen via de Grote Meren en de spoorwegen, van kolen, en de grote staalmolens van Pittsburgh, Youngstown, Cleveland, Gary en Chicago lagen zeer dicht bij de stad. Tenslotte werden het ijzer en koper uit noordelijk Michigan en Minnesota eveneens snel aangevoerd. Door zijn centrale ligging trok het ook gemakkelijk kapitaal aan en afzetmarkten waren eveneens snel bereikbaar.

Ford had voor de grote omwenteling gezorgd met zijn introductie van de massaproductie in de Highland Park Plant. Tegen de jaren 1920 had *Dodge Brothers* eveneens een enorme productie nabij die van Ford. Deze laatste opende de River Rouge Plant in 1927, een kleine stad binnen de stad waarmee Ford het volledige productieproces zelf in handen had. Van het ontginnen van ijzererts en steenkool uit eigen mijnen tot aanverwante activiteiten zoals glas- en bandenfabrieken en een kilometers lange spoorweg en menselijk uitgegraven haven voor het transport van de afgewerkte auto's. Men haalde vele arbeiders uit Canada, verder had Ford ook connecties om in Engeland en Schotland de beste vakmannen te halen. Zeker na de aankondiging door Ford van een loon van \$5/dag deed de mond aan mond reclame de rest voor de stad. Zowel voormalige landbouwknechten, ongeschoolden als vakmannen vonden er werk. Toen die immigratie een deuk kreeg door de Eerste Wereldoorlog en zeker met de in 2.2.3 aangehaalde restrictieve immigratiewetten van 1921 en 1924, net ten tijde van de exponentiële groei van de auto-industrie, vond men zijn arbeiders in de Afro-Amerikanen die weg vluchten voor de Zuiderse landbouwdepressie. Tegen 1930 was Detroit zoals gezegd zo enorm gegroeid tot een populatie van bijna 1,6 miljoen (een groei van meer dan een miljoen in 25 jaar tijd) tot de vierde grootste stad van het land. Die groei slabakte met de Depressie van de jaren '30 maar toch bleef ze groeien tot 1950 met een toppunt van de populatie die reikte aan 1,85 miljoen inwoners. De inkringing nadien is te danken aan het "White flight" effect waarbij de blanke middenklasse de oude stad ontvlucht en zich vestigt in de residentiële voorsteden.²⁹²

---

²⁹² Th. J. Sugrue, *City to Motor Metropolis: How the Automobile Industry Reshaped Urban America*, in: <http://www.autolife.umd.umich.edu/Race/R_Overview/R_Overview1.htm>, geraadpleegd op 25.04.2010.; zie ook: A. M. Woodford, *This is Detroit, 1701-2001*, Detroit, Wayne State University Press, 2001, pp. 75-115.

1.2 Geen 'Belgian Town' in Detroit

Bij het bestuderen van de contactadressen die de Denderhoutemnaren opgeven aan de medewerkers van Venesoen of op Ellis Island kunnen we afleiden dat deze zich situeren waar ook de meeste andere Belgen te vinden zijn. We hebben het dan met name over de oostkant van de stad waar zoals gezegd de industrialisatie tot stand kwam. Goddeeris en Houthaeve vermelden, dat men voor wat de Vlamingen betreft, niet van een echte wijk kan spreken zoals men die wel voor onder andere de Polen en Hongaren heeft in Detroit en wat wel bestond in ondermeer Mishawaka.²⁹³ Toch wonen ze nagenoeg allemaal in het oostelijke stadsgedeelte, vaak tussen emigranten uit andere Europese landen. De enige typische Belgische nederzetting zou zich bevinden van Townsend avenue tot aan de stadsgrenzen.

Verder zou de 'kolonie' zich uitstrijken van Chene street east tot Gratiot stad en, van aan de rivier, noordwaarts tot aan Mack avenue (zie zwarte omkadering op figuur 39). In haast elke straat van dat stadsgedeelte zou men Belgische huizen en pensions (waaronder dat van Louis Uyttenhove) terugvinden. Wanneer we de Denderhoutemse adressen opzoeken is het zeer frappant dat deze zich inderdaad in dit vak bevinden. De rode straten (meerbepaald Meldrum Avenue, Franklinstreet en Ironstreet) zijn de enige straten waar de contactpersonen tot 1909 woonde. Daar kwam nadien ook nog Jefferson Avenue bij (in het groen). Twee verwijzingen bevinden zich buiten dit vak: één naar Fisher Avenue in 1913 en één naar Superior Street in hetzelfde jaar.

Na de Eerste Wereldoorlog blijken de contactpersonen in andere straten te wonen (licht blauw), meerbepaald Lafayette street, Mount Elliott Avenue, Concord Avenue. Mullett Street komt ook een aantal keer terug. Dit bevindt zich een heel eind van de andere adressen. Verder zien we ook nog één maal Beaufaitstreet en Concord Street. Jefferson Court is ook het contactadres van enkele immigranten tussen 1919 en 1923.

Wat dus erg opvalt is dat men blijft wonen in downtown, in het oude industriecentrum van Detroit, terwijl de bloeiende auto-industrie zich veel noordelijker bevindt. De Denderhoutemnaren wiens overtocht werd opgetekend in de Venesoenrapporten tussen 1903 en 1912 waren aldus diegenen die hen als contactpersoon opgaven werkzaam in een mechanische zagerij,

---

²⁹³ S.E. Hume, "Belgian settlement and society in the Indiana Rust Belt", in: *The Geographical Review*, 93 (2003), 1, pp. 30-50.; Dit werd ook bij de casus van Hansbekenaren in Mishawaka empirisch bevestigd. W. Quintyn, M. Van Ooteghem, *Hansbeekse emigratie naar Amerika 1830-1930*, Oud-Hansbeke, 2009, p. 52.

gieterij, glasfabriek, gasfabriek en ‘een’ fabriek. In 1910 zien we verwijzingen naar verschillende Denderhoutemnaren die in de zomer in de bietenteelt werkzaam zijn, en in de winter in de gasfabriek werken in Detroit. Ook in de suikerfabriek blijkt men werkzaam te zijn. Deze suikerbietenteelt werd ook verder gezet in Wallaceburg waar men Denderhoutemnaren ging aanwerven. Om een beter zicht te krijgen op de beroepen die de Denderhoutemnaren in Detroit uitoefenden kunnen we gebruik maken van de censuslijsten. Deze zijn beschikbaar op de betalende site *www.ancestry.com* Om deze reden werd deze bron niet geraadpleegd.

Opvallend is verder dat velen hetzelfde adres opgaven en het dus mogelijk om boardinghouses gaat. Ook Louis Uyttenhoves herberg wordt éénmaal door een terugkerende emigrant opgegeven als zijn ‘thuis’.

Fig. 39 – Woonplaats van contactpersonen van Denderhoutemnaren in Detroit.²⁹⁴

²⁹⁴ Oorspronkelijke kaart: <http://www.researchlofts.com/images/detroitmapyahoo.gif>

1.3 *Het sociale leven in Detroit*

Zoals gezien in de krantenartikelen in deel 3.2 behield men aan de andere kant van de oceaan sterk zijn voeling voor de Vlaamse strijd. Pater Ladislaus Segers schreef een aanzienlijke collectie flamingantistische artikels voor de Gazette van Detroit. Verder werd ook het sociaal-democratische gedachtengoed levendig gehouden in organisaties als ‘*Flandria America*’, mede opgericht door de Denderhoutenaar Achiël Temmerman en de Kerkskenaar Victor Vanderhaegen. Hieronder een fragment uit *De Werkman* van 25 september 1924, geschreven door Vanderhaegen:

“Wat de Vlamingen in 94 jaar in België niet hebben kunnen verwezenlijken, zullen wij Amerikaanse Vlamingen, hier in vijf à tien jaar bereiken.

In Amerika, zoowel als in België, is de vereeniging “Flandria-Americana” ruim twee jaar in Detroit gesticht. De strijd voor ’t recht en de vrijheid van ’t Vlaamsche volk is reeds zoo bekend gemaakt, dat we alle sympathie voor Vlaanderen in Amerika hebben gewonnen.

De Ierlanders, of liever de Iersche afstammelingen, die in Amerika om zoo te zeggen de besturen in handen hebben, zijn onze warmste vrienden en verdedigers. Ja, beste lezers, hier in Amerika, duizenden mijlen van Vlaanderen, stroomen uwe Vlaamsche broeders zamen dag en nacht, om voor het recht en de vrijheid van ’t Vlaamsche volk te strijden. [...] Ik kan slecht begrijpen, dat een volk onverschillig blijft wanneer het zijn eigen belangen of welvaart zou gelden. Immer leven in mij nog de geweldige indrukken van voorheen, [...] wanneer Kerksken plaats nam aan de zijde van Priester Daens, Advokaat De Backer en Pieter Daens, de mannen van ’t recht en de vrijheid van ’t Vlaamsche volk, die hun goed en leven offerden voor het heil van Vlaanderen!... Onverschillig blijven wanneer ge ziet dat uwe broeders uit Amerika en alle gewesten der wereld opstaan voor uw heilig recht, voor Vlaanderens zelfstandigheid.[...]”

In een artikel van diezelfde in *De Werkman* van 2 november 1924:

“[...] Indien het Vlaamse democratische Volk niet bij machte is zijn recht te veroveren, in Vlaanderen, dan zullen wij, Amerikaansche Vlamingen en burgers, het den Belgische Staat afdwingen. [...] Verrassing op verrassing viel mij ten deele voor wat den vooruitgang op democratisch, Vlaams nationalistisch gebied aangaat.”

En tenslotte ook in *De Werkman* van 23 november 1924:

“Het machtig Amerika heeft een wijs voorbeeld gegeven door zijn land in staten te verdeelen: iedere staat heeft zijn zelfbestuur, staat onder de voogdij van Washington, beschikt over zijn vrijheidsrecht. Het is bewezen dat Amerika aan deze staatsinrichting, zijn snelle ontwikkeling, zijn goede verstandhouding en vooruitgang te danken heeft.”

Het beeld dat de journalist van “The Detroit News Tribune” schetst van de Vlaamse immigranten in het Detroit van 1906 is dat van houten klompen dragende, zich met volksspelen ontspannende volksmensen. Daarnaast bespreekt hij louter het succesverhaal: er zouden am-

per armen zijn onder de Vlaamse emigranten, quasi allen zouden vloeiend lezen en schrijven, nagenoeg alle kinderen zouden naar school gaan.²⁹⁵

Andere informatie omtrent het leven van de Denderhoutemnaren in Detroit zouden we kunnen vinden in de *Gazette van Detroit*. In 1907 verscheen in Moline (Illinois) de eerste *De Gazette van Moline*.²⁹⁶ Deze krant had haar correspondenten bij alle Vlaamse gemeenschappen in Amerika en Canada. Camille Cools was de correspondent in Detroit. Met de explosie van de auto-industrie werd Detroit de voornaamste aantrekkingspool voor de immigranten in Amerika, zodat de Vlaamse nederzetting in Detroit de grootste was in de Nieuwe Wereld. Cools startte kort voor de Eerste Wereldoorlog zijn eigen *Gazette van Detroit* (ook boterbladje genoemd wegens zijn kleine formaat). Deze krant was in eenvoudig Nederlands geschreven en bevatte nieuws over de activiteiten van de verenigingen en de parochie, de namen en plaats van herkomst van nieuw aankomenden, sportnieuws, en weldra ook oorlogsberichten. Er werd even een tegenhanger *De Detroitenaar* opgericht die onmiddellijk na de oorlog samensmolt met de *Gazette van Detroit*. De krant groeide tot een volwassen weekblad, op acht bladzijden krantenformaat met meer dan twintig correspondenten in de Verenigde Staten en Canada. Het bleef dus geen krant louter voor Detroit, toch bleef de voornaamste aandacht naar het leven in Detroit gaan. Geleidelijk aan werd de *Gazette van Detroit* het voornaamste contact- en informatiemiddel voor de Vlamingen in de Verenigde Staten en Canada zodat de *Gazette van Moline* in de schaduw raakte om dan tenslotte in 1940 opgeslorpt te worden door de *Gazette van Detroit*. Deze bron bevat aldus waardevolle informatie omtrent het leven van ondermeer de Denderhoutemnaren in Amerika. Echter, de genealogische informatie die erin te vinden is, is pas vanaf de jaren 1965-1984 verwerkt door het VVF van Antwerpen. Ook voor de jaren 1981-2003 bestaat een studie.²⁹⁷ De gazetten van de beginjaren echter, bevinden zich op microfilm in Roseville (Detroit, Michigan). Losse nummers van die tijd zijn niet meer voorradig.²⁹⁸

---

²⁹⁵ J. Goddeeris, R. Houthaeye, *Flandria Americana. Een studie van Vlaamse emigranten naar Amerika*, Kortemark-Handzame, Familia et Patria ^p.v.b.a., 1983, pp. 254-264.

²⁹⁶ In verhouding tot de totale bevolking van de stad telde Moline één Vlaamse emigrant op acht inwoners.

²⁹⁷ *Gazette van Detroit 1981-2003 – The cultural heritage through flemish immigration* (Lobbestael, Renaat, Merksem; A comparative study of the Gazette van Detroit between 28 may 1981 and 9 january 2003 (Callens Aranka, Merksem, 13/11/2003)).

²⁹⁸ Na contactopname met Paul Callens bestuurslid van de VVF van Tielt en Ludwig Vandenbussche, meer dan 25jaar correspondent van de Gazette van Detroit.

1.4 Kettingmigratie

Voor de emigranten naar Detroit konden we net als we in het vorige deel deden, nagaan hoe de gender- en leeftijdverhouding was samengesteld. We zien op figuren 40 en 41 opnieuw dat het overwegend om jonge mannen gaat met een verandering vanaf de Eerste Wereldoorlog waarbij we meer gezinsherenigingen zien.

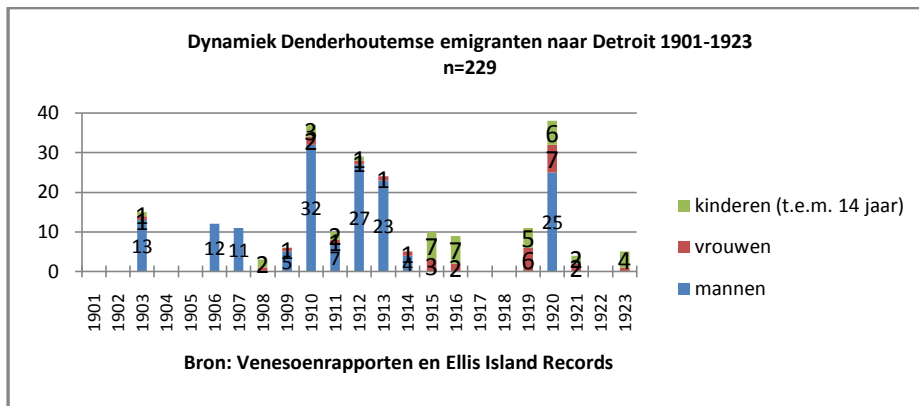

Fig. 40

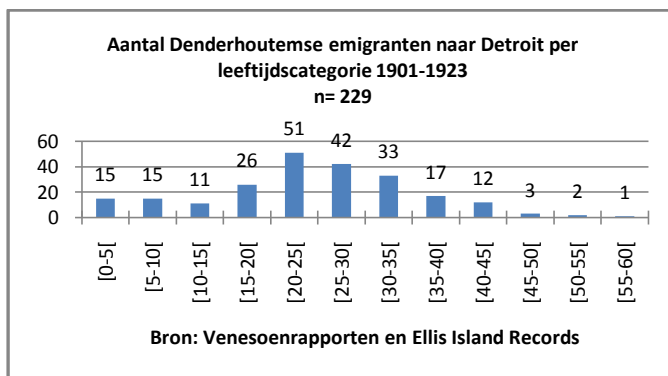

Fig. 41

Wijk

We kunnen nagaan of het vooral hele wijken zijn die de overtocht maakten naar Detroit. Maroye gaf aan dat de meeste van de Everbeekse emigranten naar Zuid-Manitoba afkomstig waren van de Kroonstraat. Ook Quintyn en Van Ooteghem berekenden dat de wijk *Voorde* het grootst aantal emigranten telde berekend op het aantal huizen dat elke wijk kende.²⁹⁹

We vermeldden in onze situering van Denderhoutem dat deze gemeente 12 afgesloten wijken had. Het is echter niet eenvoudig gebleken om de woonplaats van de gevonden emigranten te achterhalen. Een voorkeursbron hierbij vormen de kiezerslijsten. In het archief van Dender-

²⁹⁹ W. Quintyn, M. Van Ooteghem, *Hansbeekse emigratie naar Amerika 1830-1930*, Oud-Hansbeke, 2009, p. 17.

houtem zijn deze niet te vinden. We consulteerden het rijksarchief van Beveren-Waas, het provinciearchief, het archief van het arrondissementscommissariaat van Aalst, maar ook daar waren deze voor de onderzochte periode niet te vinden.

In het bestand van René De Paepe (die jarenlang de registers van Burgerlijke Stand analyseerde), werden de wijknamen van 133 van de 229 emigranten naar Detroit teruggevonden. Hierbij bleken Dorp (31), Eigenstraat (26), Lebeke (19), Vondelen (12), Terwaerent (10) en Daal (9) de meeste emigranten gekend te hebben. Deze wijken bevinden zich quasi allen in het oosten van de gemeente. Een verklaring hiervoor werd niet gevonden.

Verder lazen we in het artikel van *De Werker* uit 1923 het volgende:

“Van de wijk Dorp tel ik tot 47 personen die in Amerika opheden verblijven maar de grootste per cent wordt geleverd door den Dael, waar uit een huis de zes zonen weg zijn: de gebroeders Caigneau, waarvan de oudste Jozef als jongman ginder over eenige jaren gestorven is in Britisch Colombie.

Nochtans hebben wij hier groote wijken zoals Terlinden en Leebeke, waar men zeer weinig uitwijkt, Vondelen en Eigenstraat leveren er zooveel te meer, alsook Dries.”

Beroepsgroep

Daarnaast kan ook de beroepsgroep een rol spelen. Hierbij stelt zich hetzelfde probleem als bij de wijken. We poogden dit op dezelfde manier op te lossen. De Venesoenrapporten en Ellis Island records gaven een overzicht aan landbouwers en dagloners terwijl de vrouwen vooral ‘geen’ beroep zouden hebben. Bestuderen we de verwerking door De Paepe dan vinden we 143 beroepen en blijkt dat de meerderheid van deze vrouwen kantwerkster was en de mannen een combinatie van landbouwer, linnenwever en seizoensarbeider (Franschman). Verder blijkt de variatie in beroepen veel groter te zijn en hebben we te maken met drie metsers, twee slachters, twee bakkers, een bierverkoper, een herbergier. We zien dus dat dit overeen stemt met hetgeen we vast stelden in hoofdstuk 3.3 met name dat Denderhoutem tegenover andere omringende gemeenten opvallend veel wever- en kantnijverheid kende begin 20ste eeuw. Dit kon een aanvulling geweest zijn op het karige inkomen dat werd verdiend uit de landbouw. Wanneer dit niet volstond kon men beslissen dat één of meerdere familieleden voor enige jaren naar Amerika trokken om het zo beter te hebben. Dit althans volgens de New economics of migration-theorie.

Sleutelfiguren en hun netwerk

We zullen de kettingmigratie dus vooral zoeken in de familieverbanden zoals we ze vonden in de verwijzingen naar contactpersonen en bij het reconstrueren van stambomen van

de emigranten. Het is hier niet onze doelstelling om alle emigranten te vermelden want vaak was een emigrant ook niet volledig te passen in een dieper netwerk. Frappant is echter wel dat dat Louis Uyttenhove in gang zette. We zetten de sleutelfiguren in het vet en geven, waar we die terugvonden, de wijk mee waar men afkomstig uit was. Op het einde van dit hoofdstuk geven we tenslotte een overzicht van de volledige samenstelling van deze emigrantengroep. We kunnen al opmerken dat 69% van de emigranten op weg was naar familieleden (cfr. fig. 42). Hierbij bleek het vooral te gaan om kinderen op weg naar hun vader en emigranten op weg naar een (stief)broer. Slechts drie vaders blijken op weg naar hun zoon. Dit lijkt ook logisch gezien de jonge populatie emigranten.

Contactpersoon Denderhoutemse emigranten naar Detroit 1901-1923		
familie	158	69,00%
<i>echtgenoot</i>	18	11,39%
<i>vader</i>	45	28,48%
<i>broer</i>	38	24,05%
<i>halfbroer/stiefbroer</i>	2	1,27%
<i>zus</i>	1	0,63%
<i>schoonbroer</i>	23	14,56%
<i>zoon</i>	3	1,90%
<i>kozijn</i>	21	13,29%
<i>oom</i>	5	3,16%
<i>verwant</i>	2	1,27%
vriend	67	29,26%
ongeweten	4	1,75%
TOTAAL	229	100,00%
Bron: Venesoenrapporten en Ellis Island Records		

Fig. 42

Er konden 19 gezinsherenigingen gevonden worden. Hierbij kon van vijf geen gegevens terug gevonden worden van de vader die vertrok. Van de overige 14 zien we dat in 9 gevallen de moeder met enkele of al haar kinderen de oversteek maakt naar de vader. In geen enkel geval maakt de vader met zijn gezin de oversteek. Bij de andere 5 zien we dat de kinderen in het gezelschap van hetzij reeds terug gekeerde mannen, hetzij van een moeder met haar eigen kinderen de oversteek maakt. Wanneer de oorlog tussen de hereniging zit kan deze tot 10 jaar uitlopen. Maar gemiddeld gaat het om een drie tot vier jaar. We zagen ook een groot aantal mensen die op weg waren naar hun broer. Het komt zelden voor dat een vader op weg is naar zijn zoon.

Circa 1863 zou Denderhoutenaar Charles-Louis Roelant (°1835) reeds in Monroe County, ten zuiden van Detroit, gevestigd geweest zijn. Daar huwde hij dat jaar immers met een Belgische immigrante van de tweede generatie, afkomstig van Aaigem. Hij overleed in 1911 in Monrou County.³⁰⁰

Philemon De Backer (°1873-†1914), uit de wijk *Vondelen*, is de eerste die we aantreffen in de Venesoenrapporten in de buurt van Detroit. Hij migreert met name naar Mount Clemens, ten zuiden van de stad, waar ook zijn vrouw hem komen vervoegen in 1902. Zij is daarmee één van de enige vrouwen die in deze periode reeds migreerde. Philemon was er pachter, aldus haar informatie in dat jaar. Tegen 1903 zat hij reeds in Detroit waar hij als contactpersoon wordt opgegeven voor drie van de welgeteld acht Denderhoutennaren die in april tegelijk de oversteek waagden. Ook later zal hij een belangrijke pionier blijken van de kettingmigratie naar deze stad. Uiteindelijk zou z'n hele gezin overkomen en er werd ook een dochtertje van hem geboren in Detroit. Hij en zijn vrouw maakten meermaals de overtocht en namen daarbij familie mee. Zo ondermeer zijn broer die op zijn beurt opnieuw een halfbroer liet overkomen. Naast de gegevens van zijn familie in het bevolkingsregister van 1901-1920 louter 'Amerika' vermeld. Zijn vrouw en hij blijken op hetzelfde ogenblik overleden te zijn, mogelijk tijdens een bezoek aan, Denderhoutem. Ook hun kinderen overleden allen in (de buurt van) Denderhoutem. Van zijn broer werd in de registers van Burgerlijke Stand geen sterfdatum gevonden en mogelijks overleden deze dus in Michigan.

De volgende sleutelfiguur is **Louis Uyttenhove** (°1864-†1946). Diens familie was afkomstig van *Dries* maar hij ging wonen in *Terwaerent*. Hij was het neefje van zowel een burgemeester als raadslid en zijn broer gaf zich in 1907 eveneens aan bij de verkiezingen. Hij opende een herberg in de Franklinstreet in ca. 1902. Zijn vrouw moet ook overgekomen zijn naar Detroit gezien zeker twee van hun drie kinderen daar werden geboren. Toch keerde het hele gezin terug naar Denderhoutem. We vonden hem samen met zijn echtgenote terug in de bevolkingsregisters met een vermelding 'Amerika'.

Bij deze sleutelfiguur konden we een heel netwerk ontwaren.

---

³⁰⁰ Naar informatie bezorgd aan Gunter De Paepe door een erfgenaam van deze Denderhoutenaar.

De eerste in de rij is diens schoonbroer Constant Seminck die meermaals de overtocht maakte maar toch in Denderhoutem overleed. Deze kwam in 1903 aan met een andere sleutelfiguur: **Dominique Wijnant** (°1876-†1961), die tot driemaal toe de overtocht zou maken maar toch in Denderhoutem zou overlijden. Al diens vijf broers en zussen maakten de overtocht. Twee onder hen belandden in Californië waar ze tot hun dood bleven. Ook van de tweede generatie vinden we een overtocht naar Detroit. Deze keerde echter ook naar België terug. Ook Dominiques neven maakten de oversteek naar Detroit maar zouden eveneens terugkeren. Eén van die twee was gehuwd met een Steppe, opnieuw een familie die enkele emigranten opleverde.

Een broer van Dominique, Constant, was de contactpersoon voor ‘vriend’ Philemon De Niels. Hijzelf zou terugkeren naar België maar velen van zijn kinderen (die na 10 jaar overkwamen bij hem in 1920) huwden of overleden in de V.S. Ook zijn vrouw overleed in Detroit. Niet al zijn kinderen kwamen over. De oudste dochter huwde in januari 1920. De andere dochter die in België bleef huwde in maart 1920 met Dominique en Constants broer Edmondus Wijnant.

Hieraan kunnen we opnieuw de schoonbroers van Philemon koppelen. **Alphonse Cobbaert** maakte de overtocht in 1910, drie maanden na zijn huwelijk. Zijn beide vrouwen overleden in Detroit. Zijn broer Joannes ging driemaal naar Detroit en van hem werd in de registers van de Burgerlijke Stand geen overlijdensdatum teruggevonden. Deze was terug gekeerd naar Denderhoutem en maakte in 1919 de overtocht met zijn kersverse bruid. Hij was toen reeds 39 jaar oud. Ook bij de tweede generatie vinden we iemand terug die overleed in Detroit.

Alphonsius’ twee schoonbroers en -zus kwamen eveneens over naar Detroit. Een van die schoonbroers overleed in Denderhoutem, van geen van de andere twee werd een overlijdensdatum teruggevonden in de registers van Burgerlijke Stand. De echtgenoot van zijn schoonzus overleed echter wel in Macomb Co. Ook deze trekt weer een schoonbroer aan die wel zou terugkeren naar Denderhoutem.

Nog in dat netwerk dat we konden ontwaren rond Louis Uyttenhove zien we de familie **Provoost**. Deze woonde in de wijk *Lebeke*. Vader Felix vertrok in 1906 met zijn oudste zoon Aloïs naar Detroit, in 1911 ging hij terug naar Denderhoutem om zijn volgende zonen Petrus-Joannes en Josef over te brengen. Later moeten ook de andere zonen en vrouwlief gevolgd zijn want alle zes de kinderen en de beide ouders overleden in Amerika. Ook drie zonen van Felix’ broer Josephus-Franciscus kwamen over naar Detroit waaronder één waarvan geen overlijdensdatum in Denderhoutem en omgeving werd teruggevonden.

Verder geven ook nog enkele andere Denderhoutemnaren Louis Uyttenhove op als contactpersoon. Sommige hiervan maken tot driemaal de overtocht maar geen van deze zal in de V.S. blijven. Wel zien we een zoon van één van dezen huwen met een Denderhoutemse die eveneens overgekomen was naar Amerika.

De allereerste Denderhoutemnaar die wij terugvonden in de Venesoenrapporten met bestemming Detroit, meerbepaald in 1903, was Gustaaf Baeyens. (Louis Uyttenhove zou hier al eerder neergestreken zijn maar van hem vonden we geen overtocht) Al zijn acht kinderen overleden in de omgeving van Detroit en drie onder hen werden geboren in deze stad. Hij maakte meermaals de overtocht met zijn broer Louis die eveneens in Amerika zou overlijden. Deze woonde in *Vondelen*. Zijn dochter vervoegde haar vader in 1919 en ook van haar werd geen overlijdensdatum teruggevonden in de omgeving van Denderhoutem.

Een week na diens aankomst streken ook Pierre De Pauw, Pierre De Backer (afkomstig van *Vondelen* en broer van Philemondus), Theophiel Steppe, Philemon Taeleman, Dominique De Schutter en de schoonbroers Joseph De Maeght en François Verbeeren (allen landbouwer) neer in Detroit. Deze laatste gingen bij hun (schoon)broer August De Maeght. Van geen van beide werd een overlijdensdatum teruggevonden door René De Paepe. Zij hebben echter geen nieuwe mensen overgebracht naar de V.S. Joseph De Maeght kreeg een vermelding ‘Amerika’ in het bevolkingsregister van 1901-1920. Hij woonde in *Vondelen*.

Pierre de Pauw (°1877-†?) (afkomstig van *Plaats*) kunnen we linken aan Philemondus De Backer (diens neef). Zijn broer en zus zouden eveneens hun leven opgebouwd hebben in de V.S. Van hem werd geen overlijdensplaats terug gevonden, net als van diens broer Theophiel. Pierre maakte maar liefst drie maal de overtocht. Zeker vijf van de zes in leven gebleven kinderen van dit gezin maakten de oversteek. Van twee weten we zeker dat ze er tot hun dood bleven, van één dat die terug keerde en van twee andere hebben we geen plaats van overlijden. Pierre zou eveneens de vrouw en kinderen van zijn neef Charles Paternoster begeleiden bij hun overtocht. Dit gezin zou in de V.S. blijven. Tenslotte kunnen we ook nog aangeven dat diens neven Dominicus en Aloysius tevens naar Detroit overkwamen waarbij één in Denderhoutem overleed en de andere zijn overlijdensplaats is niet geweten.

Dominique De Schutter (°1881-†1968) maakte vier maal de overtocht. In 1912 maakte hij op 30 jarige leeftijd voor de vierde maal de overtocht met zijn 18 jarige bruid.

Ook **Philemon Taeleman** (°1880-†1952) maakte meermaals de overtocht en is een spilfiguur. Hij was van *Stichelen*.

In 1907 kwam een nieuwe sleutelfiguur naar Detroit: **Fredericus D'Haem**. Deze maakte tot viermaal toe de overtocht. Vijf van de zeven kinderen uit zijn gezin (hij inbegrepen) bouwden hun leven op in Noord-Amerika. Eén broer Philemondus en tevens stamvader Petrus-Amandus kwam wel eens op bezoek bij Fredericus (toen werden z'n in Noord-Amerika blijvende zussen overgebracht). Fredericus ging terug naar Denderhoutem om te huwen.

Uit het gezin van Augustus Muylaert vertrokken maar liefst zeven van de acht volwassen geworden kinderen richting Amerika. Drie keerden terug, drie anderen bouwden hun leven op in Detroit, van de laatste weten we niet waar deze overleed. Verder vinden we ook een nichtje, dat huwde met Joannes Cobbaert toen die terug naar Denderhoutem kwam. Met haar ging hij naar Detroit. Van geen van beide werd een overlijdensplaats gevonden dus wellicht bleven ze er dan ook.

Een volgend gezin is De Luyck. Hierbij zien we de kinderen van broers Felix-Josephus en Judocus-Augustus vertrekken: Van Felix vertrekken twee zonen naar Colton of Detroit maar keren weer. Zijn kleindochter Felicitas (°1886-†?) (gehuwd met Petrus Wijnant) trok naar Californië. Verder zien we Judocus dochter Maria-Erminda (°1868-†1959) met echtgenoot Charles-Louis Vlasschaert hun leven in Californië opbouwen. Haar zus Victoria's man Philemon Taelman, was bij de pioniers in 1903.

Josephus De Prez zag alle vier zijn kinderen naar Noord-Amerika trekken. Maria-Hortensia (gehuwd met Gustavus Baeyens (°1877-†1965 Detroit)) en Maria-Amelia (gehuwd met diens broer Ludovicus-Remigius Baeyens (°1885-†1968USA)) bouwden er hun leven op. Broer Frans-Xaveer staat opgetekend in het bevolkingsregister als zijnde vertrokken naar Amerika maar vonden we niet terug met een vertrek, noch een sterfplaats. Zijn broer Camille zien we in Gunthers gegevens staan als overleden in USA.

De familie De Ro, was afkomstig uit de wijk *Terwaerent*. Zij werden opgetekend als vertrokken naar Amerika in het bevolkingsregister van 1901-1920. Van de ouders werd geen overlijdensplaats gevonden van de twee zonen is deze in de V.S.

Drie generaties Kiekens tenslotte, trokken naar Detroit: Leopoldus (-Amandus) (°1862) in mei 1913, verder ook de zoon van diens broer: Theofiel in september 1913. Beide gingen naar

Cornelis Wijnant. Tenslotte gingen ook twee kleinzonen van Leopoldus andere broer naar Detroit. De ene ging reeds in februari 1912 en huwde er in 1931 maar overleed toch in Denderhoutem. De andere ging pas in 1920 bij zijn broer. Van hem werd geen sterfplaats gevonden.

2. Californië

We vonden 42 overtochten naar Californië, waarvan 15 meermaalse. Sommigen van deze Denderhoutemnaren migreerden eerst naar Detroit, maar de meesten gingen rechtstreeks naar Californië. De meeste van de gevonden Denderhoutemnaren die Californië opgaven als bestemming in Ellis Island kwamen terecht in Los Alamitos. Toch belandden enkelen ook in Los Angeles en Colton.

2.1 *Historische schets van Los Alamitos*

Laat ons echter eerst de geschiedenis van Los Alamitos schetsen. Hierover vonden we geen literatuur, maar werd op internet wel een sumiere geschiedenis gevonden.³⁰¹

Zuidelijk Californië was reeds voor duizenden jaren bewoond door de Puvu indianen toen de Spanjaarden onder leiding van Gaspar De Portolà dit gebied (het huidige Los Angeles en de Orange Counties) in 1769 ontdekten en koloniseerden. Het werd eerst bewoond door kolonisten, missionarissen en soldaten. In 1784 werd het land geschonken aan enerzijds sergeant José Antonio Yorba, en anderzijds sergeant José Manuel Nieto. Het land van de laatste omvatte datgene tussen de huidige Santa Ana en San Gabriel rivier (Seal Beach), dit betreft de meeste van de steden in Los Angeles County en het noordelijke deel van Orange County, en was zo'n 85.000 acres groot.

Dit gebied werd na zijn dood verdeeld in vijf grote ranchos, waaronder Los Alamitos (of 'kleine katoenwouden'). Het grondgebied werd snel verkocht aan ene Figueroa die er tot de droogte van 1863-64 vee kweekte. In 1878 werd het geleased door John Bixby die er graan op kweekte en schapen. In 1881 kocht hij samen met bankier I.W. Hellman en zijn neven Lewellyn en Jotham Bixby (eigenaars van de Rancho Cerritos) de Rancho Los Alamitos. Ondertus-

---

³⁰¹<http://www.ci.los-alamitos.ca.us/city_council/city_history.htm>, geraadpleegd op 25.04.2010.; <http://www.orangecounty.net/cities/LosAlamitos_history.html>, geraadpleegd op 25.04.2010.

sen was het nog zo'n 28.087 acres groot. 5.000 acres hiervan werden gepland om er een dorp in te richten in de toekomst. De Bixbys hadden reeds ervaring met de suikerbietenteelt in Noord-Californië en beslisten dan ook om met het kapitaal van zilverbaron William A. Clark uit Montana en de expertise van E.A. Dyer zo'n 8.139 andere acres (zo'n 32km²) om te zetten tot suikerbietenvelden in 1896 en zo de Los Alamitos Sugar Co. in het leven te roepen. Verder werd de eerste suikerraffinaderij in Zuid-Californië daar opgericht. In de omgeving daarvan werden huizen en recreatiegebouwen opgericht voor de werkers en omringende boerderijen. Quasi alle land tussen het huidige Lakewood en de Santa Ana rivier werd suikerbietenveld. In 1881 werd de eerste school gebouwd in Los Alamitos. De meeste bietenwerkers kwamen uit Mexico, maar ook uit België (waaronder onze Denderhoutemnaren), Frankrijk en Duitsland.

In 1904 was de Pacific Electric Railway voltooid, wat een verbinding tussen Los Angeles, Santa Ana en Newport Beach betekende voor Orange County,³⁰² waarin zich ook Los Alamitos bevindt. Deze Railway maakte het voor de beroemdheden van het vroege Hollywood gemakkelijk om daar een weekendje te spenderen. 1909 vormde de grootste piek van Denderhoutemse emigranten richting Californië.

Een draadwormenplaag vernietigde in 1921 echter de bietenoogst wat tot een sluiting van de suikerraffinaderij leidde. Fred, de zoon van John Bixby, ging de bietenvelden (ook de gronden van Hellman in het huidige Seal Beach) gebruiken om er wilde paarden op vet te kweken alvorens het vlees ervan om te zetten in hondenvoer. Hij liet tevens Europese immigranten, Mexicanen en Japanse boeren toe om land ervan te huren en er gewassen op te kweken.

In 1923 lezen we in De Werkman de volgende aanbeveling om zich in Californië te gaan vestigen:

“Dit is de streek of staat van 360 dagen zonnenschijn per jaar, zegt men gewoonlijk Californië mag zekerlijk mededingen met de 47 andere staten van Noord-Amerika, voor wat den vooruitgang op alle gebied aangaat.

Onze jongens van Denderhautem in die streek, oefenen er bijna uitsluitend allen den stiel van landbouwer uit. Een groot aantal verblijven in het kanton Colton, Los Alamitos, alsook 50 mijlen ten zuiden van Los Angeles, Holtville, enz. De bijzonderste voortbrengselen zijn de beetten, de gerst, welke men veel zaait om te drogen voor hooi. Het geene men 's morgens afmaait is 's avonds reeds droog hooi, zoodanig kan het zonneken er blakeren.

---

³⁰² Orange County dankt zijn naam aan zijn roemrijke appelsienen.

Californië ligt in het uiterste Westen, en vele Meksikanen komen er bij de boeren werken, want Meseiko grenst aan Californië. Regent het er driemaal in een jaar dat is straf, maar den dauw hangt tot 9 uren voormiddag op de vruchten.

[...] Naar Californie komen dan ook de rijke lieden uit de koude streken van Noord-Amerika hunnen winter doorbrengen en brengen veel beweging en verteer in de badsteden en pleziercenters van Californie, waar men kan aankomen uit Detroit, na eene reis van 4 ½ dagen en nachten per trein.³⁰³

2.2 Kettingmigratie

Ook voor de emigranten naar California in het algemeen konden we nagaan hoe de gender- en leeftijdverhouding was samengesteld. We zien op figuren 43 en 44 dat het opnieuw overwegend om jonge mannen gaat. Het aantal kinderen dat de overtocht maakt blijkt heel gering en ze blijken bovendien van zeer jonge leeftijd te zijn. We zien dat 50% van de emigranten die de eerste maal naar Californië komt tussen de 20 en 29 jaar oud is. Het gaat hier iets meer vrouwen dan we zagen bij de emigratie naar Detroit. Toch blijkt het aantal kinderen beperkt.

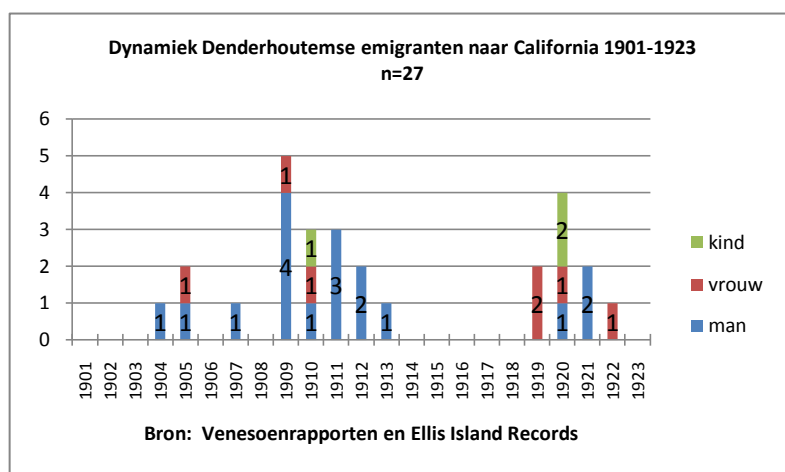

Fig. 43

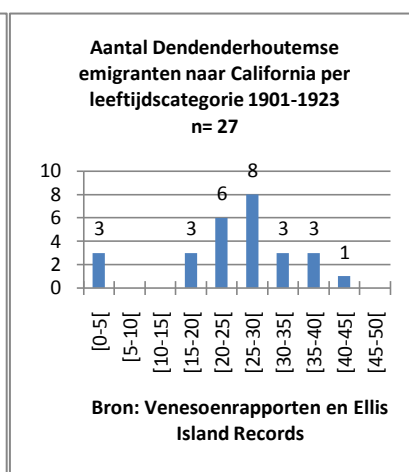

Fig. 44

Wijk

Opnieuw gingen we na uit welke wijk men afkomstig was. Van twaalf emigranten kon de woonplaats achterhaald via het bestand van De Paepe. Men bleek afkomstig uit *Terwaerent* (6), *Dorp* (3), *Borrekeent* (1), *Daal* (1) en *Vondelen* (1).

³⁰³ A. Tom, *De Werkman*, mei-juni 1923.

Beroepsgroep

Wat betreft de beroepsgroepen zien we overwegend landbouwers en dagloners. Opnieuw blijkt door raadpleging van de verwerking van de registers van burgerlijke stand door De Paepe dat de drie vrouwen kantwerksters waren maar naast de landbouwers en dagloners zien we hier buiten de herbergier geen andere beroepen .

Gezien geen van deze in de Venesoenrapporten met vermelding van bestemming werd opgegeven weten we uit deze bron niets meer van het beroep dat deze Denderhoutemnaren in Californië zelf uitvoerden. We weten dit echter wel van Josephus De Saedeleer, met name dat deze *grew sugar beets for a living on the Hellman Ranch property*.³⁰⁴ Over deze Hellman Ranch leren we meer in de historische schets van Los Alamitos.

Sleutelfiguren en hun netwerk

Het aantal Denderhoutemse emigranten naar Amerika lag beduidend lager dan dat van Detroit. In de gevonden overtochten zagen we opnieuw (zie fig. 45) dat de absolute meerderheid (77,78%) naar familie trekt.

Contactpersoon Denderhoutemse emigranten naar Californië 1901-1923		
familie	21	77,78%
<i>echtgenoot</i>	5	23,81%
<i>broer</i>	7	33,33%
<i>schoonbroer</i>	5	23,81%
<i>vader</i>	4	19,05%
vriend	6	22,22%
TOTAAL	27	100,00%
Bron: Venesoenrapporten en Ellis Island records		

Fig. 45

Over de Denderhoutemnaren die naar Los Alamitos migreerden krijgen we hier en daar wat extra informatie dankzij het boekje ‘Vlaamse Immigranten in California’, gepubliceerd door F.V. Goeman. Verder heeft Gunter De Paepe ook nog hier en daar een overtocht terug gevonden die wij via onze onderzoeksmethode niet tegen kwamen. We zullen hieronder enkele netwerken binnen bepaalde families overlopen.

³⁰⁴ <http://pagesperso-orange.fr/gunter.depaepe>

Beerens -Goessens

De eerste die we in Los Alamitos zien verschijnen is **Gustave Beerens** (°1885-†1965 Orange County). Hij vergezelde Felicitas De Luyck bij haar overtocht in 1909. Hij ging niet mee naar Colton, maar wel naar zijn schoonbroer **Desire Goessens** (°1882-†?) in Los Alamitos. Zijn echtgenote **Carolina Goessens** (°1885-†1967 Orange County) vertrok in 1910 samen met hun zootje Hector naar haar echtgenoot in Los Alamitos. Van Desire vinden we twee overtochten naar Detroit terug in 1906 en 1913. Volgens de informatie uit het boek van Goeman ouden ze wel eerst naar Colton gemigreerd zijn. Verder vinden we ook wat extra informatie over hun leven in Orange County.

"Gustaaf Beerens and his wife Caroline Goessens went to America in May 1910 with their 3 year [sic. 3 maand] old baby Hector. They were both around 25 years old. The family first moved to Colton, CA., but in March 1911 they were already in Los Alamitos. Later, the family lived in Huntington Beach, Buena Park and Artesia. Later still they became owners of a farm on Harbor Boulevard in Santa Ana. All these places are in Orange County. Daughters Suzanne, Josephine and Evelyne, each married one of the brothers Schiettecatte [van Aspelare], resp. Albert, Emil and Henry, who had changed their name to Scott in the mean time. Daughter Gabriella married a Goessens" ³⁰⁵

Vervolgens zien we in 1909 ook **Carolus-Ludovicus Vlasschaert** (°1866 Sint-Antelinks,-†1957 Los Angeles) en diens vrouw **Maria-Ermina De Luyck** (°1868-†1951 Los Angeles), afkomstig uit *Terwaerent*, terugkeren naar hun huis in Raphael Society in Los Alamitos. Mogelijks waren deze reeds 13 jaar in Los Alamitos. Deze Maria is de nicht van Joannes-Baptiste De Luyck die in Colton terecht kwamen.

Cannau

Victorinus Cannau had twee zonen die in dit verhaal van belang zijn: Dominicus en Josephus. Dominicus' zonen Gustaaf (°1884-†?), Rene (°1885-†?) migreerden naar British Columbia in Canada. Daarnaast is er Josephus die vier van zijn dertien kinderen zag vertrekken: Rene (°1889-†1974 Westminster, CA), Victorina (°1882-†1952 Westminster CA), Felix (°1878-†1943 Aalst) en Gustaaf (°1884-†1925 Detroit).

Dochter **Victorina** huwde tweemaal. Haar eerste echtgenoot Augustus-Gustavus **De Petter** trok in 1909 naar Amerika naar zijn vader Auguste in Los Alamitos. Deze August was in 1907 reeds op weg naar Detroit. Zij hertrouwde in 1904 met Amandus **Steppe**. Ze ging bij

---

³⁰⁵ Naar de getuigenis van Alan R. Scott, Fountain Valley, Californië, in: *F.V. Goeman, "Vlaamse Immigranten in Californië", 1997, pg.19-20*

hem in Detroit in 1908 en een tweede maal in 1909. In 1931 vertrok ze met haar dochtertjes Valentina en Elise De Petter, beide geboren in California, en haar eerste echtgenoot, naar hun huis in Long Beach³⁰⁶.

Valentina's schoonbroer Petrus De Waegeneer kwam in 1920 op bezoek bij zijn broer in Los Angeles maar overleed in België.

De jongste, **Rene Cannau**, vertrok in 1910 naar Detroit, en in 1920 met zijn kersverse bruid **Celerina-Maria Roelandt** naar zijn zus Victorine in Los Alamitos. Hij ging werken op de *McCormick Ranch* en daarna op de *Bixby Ranch* tot zijn pensioen in 1945³⁰⁷. Hij zou er blijven want overleed, net als zijn vrouw, in Californië. Hun dochter Anna zou huwen met Eugene Schiettecatte (Scott) die afkomstig was van Aspelare en wiens drie broers huwden met drie dochters van Gustaaf Beerens (zie verder, eveneens in Orange County).³⁰⁸

Bij die overtocht in 1920 nam Rene ene **August Caignau** (°1888-†1964 Orange County) mee, die beweerde de broer van Rene te zijn maar in feite verdere familie blijkt te zijn. In 1910 was deze naar Detroit gereisd bij zijn 'broer' Gustave, opnieuw een verre neef in realiteit. Enkele maanden later kwamen de echtgenote van August, **Maria-Celina De Schrijver** (°1893-†1967 Orange County), en hun kinderen **Hermine** (°1915-†?) en **Desire** (°1919-†2001 Orange County) eveneens naar Los Alamitos waar ze allen overleden.

Maria-Celina werd echter de eerste maal afgekeurd en reisde een maand later opnieuw naar Ellis Island, dit maal in het gezelschap van **Jan Baptiste Souffriau** (°1885, overleed in Wallonië), schoonbroer van Rene Cannau. In volgend relaas vinden we wat meer informatie over hoe de overtocht verliep naar California en het leven daar.

August Caignau and Rene Cannau first went together to Detroit but August returned. August went back, this time to Californië. He became a farmer and wrote to his wife Celine De Schrijver that he thought he could make good money there and that she should come and join him. So Celine left for Californië with the little Hermine and Ray, who was only a baby a couple of months old. The journey by boat was horrible. Celine was seasick. Takeing care of her children. Drying the diapers turned out to be near impossible. After that, the five day journey by train posed new problems. So upon seeing her husband who came to fetch her from the train with horse and cart, the first things she uttered was "Never again am i going back". But upon seeing where she would have to live, a wooden shed with seethrough roof and walls, her courage must have sank in her shoes. The walls were covered on the inside with flax bags to hide the holes in them. Back at home she had lived in a nice house and now this... Shortly thereafter, August found another deserted shed, moved it with hus mule and attached it to their house. Window opening and door-

---

³⁰⁶ Deze laatste overtocht werd niet door ons teruggevonden, maar wel door Gunter De Paepe.

³⁰⁷ Naar de getuigenis van Anna Scot, Tuston Arizona, in: F.V. Goeman, *Vlaamse Immigranten in Californië*, 1997, p. 21.

³⁰⁸ <http://pagesperso-orange.fr/gunter.depaepe/9663.htm#PaulinaBaeyensandbrothers>

way were cut and now they had a two room house. Celine had the walls covered and hung up newspaper cartoons. They had no money for wallpaper. They became farmers on the Hellman Ranch. Their third child, Eleonore, was born in Californië. Hermine married Vic Wuytens. Eleonore married William A. Williams.”

309

Baeyens

De broers **Gustaaf** (°1885-?) en **Rene** (°1888, †1959 Orange County) **Baeyens** trokken eveneens naar Los Alamitos. Gustaaf vergezelde Carolina Goessens en haar zoontje in 1910. Hij was toen echter op weg naar een vriend (de voornoemde Charl. L. Vlasschaert) in Long Beach. In 1912 bleek hij echter al in Los Alamitos waar zijn broer Rene hem kwam opzoeken in het gezelschap zijnde van **Victorinus De Sutter** (°1890-†1945 Santa Ana). Die Victorinus bouwde er zijn hele leven uit: hij huwde er met iemand van een Vlaamse uit de tweede generatie, kreeg er kinderen en overleed er in Santa Ana. Zijn jongere broer Franciscus-Josephus De Sutter kwam in 1913 aan bij zijn broer in Los Alamitos en zou er eveneens zijn leven uitbouwen.

Rene maakte voor een tweede maal de overtocht in 1921, dit maal in het gezelschap van zijn vrouw Marie Van der Haegen. Hij was op weg naar een vriend. Hij blijkt een boerderij gehad te hebben in *Pamp Verde* en *Willow* van de *Bixby Land Company*.³¹⁰ Zijn broer zal op dat moment mogelijks in België geweest zijn. Gustaaf vertrok immers voor een tweede maal in 1922 naar Rene en deed dit eveneens in het gezelschap van zijn vrouw Delphina Van der Niepen die overleed in Haaltert.

Goubert

Desiderius Goubert zag vijf van zijn tien kinderen naar Amerika vertrekken. De broers **Constant-Justin** (°1881-†1961 Orange County) en **Frans-Ernest** (°1886-†1964 Orange County) vertrokken tesamen en kwamen in 1907 aan op Ellis Island. Ze waren op weg naar een vriend in Detroit. Hun broer **Albert-Prosper** (°1884-†1963 San Bernardino Co., Orange County) vertrok 2 jaar later en was op weg naar broer Justin die zich ondertussen had gevestigd in Los Alamitos. Na de Tweede Wereldoorlog vertrok Albert-Prosper naar zijn broer (geen naam vermeld) in Santiana, Californië.

In 1921 volgden eerst **Franciscus-Clement** (°1879-†1944 Orange County) in april, op weg naar zijn broer Ernest in Prado, Californië. Hij huwde was in Anderlecht gehuwd met zijn van Denderhoutem afkomstige echtgenote. Ze hadden daar even gewoond en hun kinderen waren

---

³⁰⁹ Naar de getuigenissen van Lea Van der Steen-Francx uit Haaltert en Eleanore Williams uit Long Beach, California, in: F.V. Goeman, *Vlaamse Immigranten in Californië*, 1997, pp. 19-20.

³¹⁰ F.V. Goeman, *Vlaamse Immigranten in Californië*, 1997, p. 16.

daar geboren. Nadien maakten ze allen de oversteek want overleden in California. Zijn dochter Virginie-Elvire huwde in Californië met de hierna genoemde van Denderhoutem afkomstige Benediktus-Rene Baeyens. In december kwamen ook zus **Zoe-Victorina** (°1892-†1966 Orange County) en opnieuw broer Constant-Justin naar Prado. Diens zoontje werd in 1919 geboren in de staat New York waarna ze mogelijk even terugkeerden naar België om dan in 1921 met zus Zoe-Victorina de oversteek te maken. Justin ging bij zijn broer Ernest, Zoe-Victorina bij haar tweede echtgenoot **Aloys Beeckman**(°1873-†1966 Orange County).

Deze Beeckman is een kleinzoon van Constantinus Beeckman. Diens zonen Franciscus en Severinus leverden elk landverhuizers. Aloys, zoon van Franciscus, kwam aan op Ellis Island op 30/04/1921 (naar de opzoekingen van Gunther). Hij was op weg naar zijn schoonbroer Ernest Goubert in Prado, Californië. Op 9/12/1921 (eveneens naar Gunther) arriveerde echtgenote Zoe-Victorina Goubert die op weg was naar haar echtgenoot in Prado, Californië.

Zoon Severinus Beeckmans zonen Gustavus en Renatus-Franciscus en diens kleinzonen en – dochters trokken naar Detroit.

Andere tak Baeyens

In 1919 komt **Ludovica Wynant** (°1888-†1970 Orange County), zus van Petrus die in Colton woont, bij haar echtgenoot **Rene-Cyril Menschaert** (°1889-†1971 Orange County) in Los Alamitos. Van hem vonden we een overtocht in 1909 naar Hibbin, Minnesota. Ze zijn er gebleven want stierven beide in Californië.

Ludovica was in 1919 in het gezelschap van **Paulina Baeyens** (°1882-†1970 Long Beach) die op weg was naar haar echtgenoot **Josephus De Saedeleer** (°1885-†1950 Westminster) in Los Alamitos. Ze waren gehuwd in 1911 in Denderhoutem, in 1912 werd hun zoontje Omer-Eugeen geboren in Ninove. Nadien zouden beide ouders vertrokken zijn naar California aldus informatie uit het boek van Goeman.³¹¹ We vonden een overtocht in 1914 voor Josephus, meerbepaald naar zijn schoonbroer Alexis Baeyens in Detroit. Opnieuw volgens de informatie in het boek van Goeman zouden beiden in 1922 terug gekeerd zijn naar Ninove waar ze zich een huis kochten.³¹² In 1926 kwam hij toch maar terug naar Californië met vrouw en kind. Hij

---

³¹¹ F.V. Goeman, *Vlaamse Immigranten in Californië*, 1997, p. 40.

³¹² Ibid.

gaf Paulina's broer Rene op als contactpersoon.³¹³ Ze bleken goed bevriend te zijn met August en Celine Caignau. Josephus kweekte suikerbieten op de *Hellman Ranch*.³¹⁴

De vermelde broers Benediktus-Rene (°1887- 1946 Orange County) en Alexis Baeyens blijken volgens de informatieve van Goeman smid geweest te zijn en zouden tezamen de oversteek gemaakt hebben naar Detroit. Van Rene werd een overtocht gevonden in 1914 (zonder bestemming), van Alexis in 1910. Toen waren beiden nog ongehuwd. Toen Alex er in 1921 overleed zou Rene beslist hebben om naar zijn zus Paulina in California te trekken. Daar huwde hij met de vermelde Virginie-Elvire Goubert. Ze zouden een boerderij gehad hebben in *Garden Grove* (Orange County).³¹⁵

2.3 Los Angeles, Colton en Holtville

Los Angeles

Hierheen trokken slechts twee gezinnen. **Jacobus De Waegeneer** (°1877-? Denderhoutem) ging in 1904 naar diens broer Gustave (°1868-†?). Deze laatste vinden we eveneens met een vermelding 'Amerika' in de bevolkingsregisters van 1901-1920. Tenslotte kwam ook nog oom **Petrus De Waegeneer** (°1871D, †1943D) in 1920 naar Los Angeles na in 1907 gemigreerd te zijn naar Gladstone, Michigan. Jacobus en Petrus overleden in België. Van Gustave is geen overlijdensplaats geweten.

Verder vinden we in Los Angeles ook de familie Goeman-Van Schandevael. Zij migreerden al in 1903 met het hele gezin (eerst de vader en 6 maand later diens vrouw en zontje) naar Detroit. Daar werden nog twee zonen geboren. Nadien verhuisden ze naar Los Angeles waar ze allen overleden.

Colton

We zien ook enkele migranten zich vestigen in Colton. Dit is een kleine gemeenschap, iets boven Los Alamitos gelegen in Orange County. Tussen 1900 en 1910 groeide de bevolking van 1.285 tot 3.980 inwoners. Hierbij is de familie **De Luyck** een sleutelfactor. Theophile De Luyck (°1880-†?) zou er sinds 1903 werkzaam zijn als pachter. Zijn nichtje Felicitas (°1886-

---

³¹³ Ibid. En deze overtocht werd tevens teruggevonden door Gunter De Paepe, maar niet met onze onderzoeksmethode.

³¹⁴ F.A. Fisher, *Journal-Sun*, 24.11.1988, in: F.V. Goeman, *Vlaamse Immigranten in Californië*, pp. 119-121.

³¹⁵ Naar een getuigenis van F. De Man, *Vlaamse Immigranten in Californië*, 1997, p.14.

†?) kwam hem in 1905 met haar echtgenoot Petrus Wijnant (broer van Dominique en Constant uit Detroit) vervoegen. In 1909 bracht ze haar kinderen over. Theophiels broer Joannes-Baptiste maakte de overtocht in 1909 richting Colton. Theophiel zelf maakte in 1910 de overtocht naar Detroit. Petrus Wijnant vormde de contactpersoon voor enkele terugkerende migranten. Tenslotte vertrok in 1909 nog een groep Denderhoutemnaren naar Colton o.l.v. ene Joseph De Luyck (°ca. 1885) die we echter niet kunnen identificeren. Met hem reisden Aloysius Van der Stock (°1889 in D en overleden in Aalst, broers Alexius en Camillus gingen naar Detroit) en **De Doncker Bellarminus** (enige overtocht en sterft in Denderhoutem). Ook de hieronder vermelde Gustave De Petter die op weg was naar zijn vader in Los Alamitos.

Holtville

In Holtville vinden we maar een zeer beperkt aantal Denderhoutemnaren terug. Franciscus-Dominicus **De Bruyn** (°1895- †1982 Long Beach) woonde er reeds, toen zijn broers Philemondus (°1902-†1975 Orange County) en Isidorius (°1891-†1930 Los Angeles) hem kwamen vergezellen in 1921. De eerste zou er huwen met iemand die afkomstig was van Gent. Hun broer Carolus-Ludovicus-Columbus was reeds in 1917 overleden in Los Angeles. Van hem werd geen scheepsmanifest terug gevonden. Zo vertrokken vier van de negen kinderen van dat gezin definitief naar Californië.

3. Besluit Detroit versus Californië

We kunnen aldus in figuur 45 een overzicht geven van de bevindingen voor het industriële Detroit en agrarische Californië. Het aantal Denderhoutemse emigranten is uiteraard heel verschillend toch pogen we deze tegenover elkaar te plaatsen. We zien bij beiden een overwicht aan mannen hoewel dit voor Californië iets lager blijkt te liggen. Verder blijkt het aantal gehuwden en ongehuwden ongeveer gelijk te liggen. We konden de bevolkingsregisters niet gebruiken om de terugkeer van de emigranten op te sporen. Daarom maakten we gebruik van de gegevens die Rene De Paepe verzamelde uit de registers van de burgerlijke stand. Hierin werden zoals te zien in de figuur niet alle emigranten terug gevonden. Van diegene die wel werden terug gevonden werd doorheen de jaren door diens zoon Gunter op allerlei genealogische sites gepoogd om de personen zonder overlijdensdatum in Denderhoutem of omgeving terug te vinden in Amerika. Dit blijkt nog niet voor allen gelukt te zijn (zie ‘ongeweten’ in de figuur) toch kunnen we met grote waarschijnlijkheid veronderstellen dat deze althans daar

overleden. Zo komen we voor Detroit op een aantal in Amerika overleden personen van 56,50% en voor Californië van 68,18%. Hieruit blijkt dat dus nog heel wat mensen ook gewoon terug gekeerd zijn naar België en dus mogelijk van in het begin die intentie gehad hebben. We geven ook nog even de opgegeven beroepen in de Venesoenrapporten en Ellis Island records mee. Hierbij bleek een grotere variatie in de beroepen van Denderhoutemse emigranten naar Detroit. Maar dit kan uiteraard ook gewijd worden aan het groter aantal emigranten. Van velen werd geen beroep opgetekend en dit dan door verkorte lijsten in de Venesoenrapporten of onleesbare of verkeerde manifesten op de site van Ellis Island. Bovendien werd er voor de vrouwen en kinderen in de Venesoenrapporten geen beroep gevraagd.

<i>Overzicht Denderhoutemse emigranten naar Amerika 1901-1923</i>		
<i>in de meest populaire bestemmingen</i>		
	Detroit	Californië
geslacht (zonder kinderen <15jr)		
man	84,13%	70,83%
vrouw	15,87%	29,17%
burgerlijke stand (zonder kinderen <19jr)		
gehuwd	50,00%	52,38%
ongehuwd	48,78%	47,62%
weduwnaar	1,21%	0,00%
plaats van overlijden		
niet in bestand De Paepe	112	5
wel teruggevonden	177	22
België	43,50%	31,82%
ongeweten	24,30%	18,18%
Amerika	32,20%	50,00%
beroep		
farmer/landbouwer	32,53%	45,00%
landarbeider	26,51%	
dagloner/(factory)labourer	23,49%	35,00%
housewife	12,05%	15,00%
overige	5,42%	5,00%
none	42	5
ongeweten	21	2
TOTAAL	229	27

Fig. 46

DEEL IV CONCLUSIE

Bodnar richtte de aandacht op het belang van een regionale invalshoek, bij de studie naar trans-Atlantische migratie. Wij gaven aan dat dit ook voor België zeker nuttig is. We zagen, dat vooral de vlasregio's in Oost- en West-Vlaanderen (meerbepaald die van Tielt, Roesselaere, Kortrijk, Oudenaarde, Aalst en Gent) getroffen werden door de crisis van de 2de helft van de 19de eeuw. Vele landbouwers in deze streken zagen geen oplossing in een pendelarbeid of een migratie naar een industriestad wegens een gebrek aan transportmogelijkheden, of een industriestad in de omgeving. We overliepen dan ook de seizoensarbeid naar ondermeer Noord-Frankrijk als oplossing. Musschoots onderzoek wees uit dat heel wat van de regio's van waaruit men vertrok als *Franschman*, overlappen met de vermelde regio's. Toen Frankrijk protectionistisch werd en een negatievere houding aannam ten opzichte van de immigratie van Belgen, zagen velen heil in het sturen van één of meerdere gezinsleden naar Amerika. Hierin zien we de *new economics of migration*-theorie. Vergelijken we opnieuw deze regio's met die van waaruit de trans-Atlantische migratie het grootst was in de studie van Kurgan-Van Hentenrijk, dan merken we dat deze eveneens grotendeels overlappen.

Bij een studie omtrent migratie is het van belang om naast het schetsen van de situatie in het vertrekland (en tevens de vertrekregio) ook oog te hebben voor deze in het gastland, in dit geval Amerika. We zagen dat beiden op elkaar inwerkten en zo mee de migratie stuurden. Verder zagen we ook dat Amerika oorspronkelijk open stond voor immigratie om zijn land te bevolken en te cultiveren, maar naarmate de *frontier* verdween in 1890, en er economische crisissen de kop op staken, werd men steeds restrictiever t.o.v. bepaalde groepen immigranten (in se de 'nieuwe migranten' uit Zuid- en Oost-Europa en tevens de Chinese immigranten) met belangrijke wetten in 1891, 1921 en 1924.

Bodnar merkte op dat in Denemarken, Zweden, Noorwegen, Engeland, Ierland en Duitsland een migratiecurve heeft die, zeker voor de jaren 1870-1920, los kan gezien worden van de Amerikaanse economie, daar hun immigratie toen afnam net op het moment van de boost van de Amerikaanse industrie. Voor wat betreft België merken we vooreerst op dat de emigratie beperkt bleef (volgens Livi-Bacci gezien de snelle industrialisatie, volgens Feys door de passieve overheidspolitiek). We ontbreken concrete cijfers over de trans-Atlantische emigratie van Belgen maar toch blijkt dat deze, naast ondermeer enkele overheidsinitiatieven in de jaren 1840-50, toch tamelijk beperkt bleef tot 1880. Hierna blijkt ze ook te reageren op de Ameri-

kaanse economie wat op zich niet volstrekt abnormaal is. En ook een wisselwerking was duidelijk in het feit dat de *agricultural invasion*, de economische situatie van vele landbouwers verslechterde en zo mee de emigratie stuurde. Doch, de Amerikaanse bloei in de jaren '20 werd niet gevolgd door een verdere emigratie, na de gezinsherenigingen van 1919 en 1920. Dit doordat ook de Belgische economie gunstig bleek en de eisen van de Vlamingen eindelijk gehoor kregen bij de overheid.

Voor het bepalen van een case-study zochten we binnen één van deze meest getroffen regio's, meerbepaald het arrondissement Aalst en hanteerden Kurgan-Van Hentenrijks onderzoek om zo uit te komen bij het kanton Ninove waarbinnen Denderhoutem zich bevindt. Kurgan-Van Hentenrijk maakte enkel gebruik van de Venesoerapporten en vermeldde een lage emigratie vanuit het kanton Ninove. Wij toonden echter aan dat de Venesoengegevens aangevuld met de Ellis Island Records een totaal ander beeld kunnen opleveren. Dit zal hoogstwaarschijnlijk niet voor alle vertrekgemeenten het geval zijn. Maar zeker voor Denderhoutem, gezien deze in de onderzoeksperiode over twee hulpagenten beschikte, die werkten voor ondermeer de *Cunard* en *White Star Line*, die vertrokken vanuit Engeland. We stelden ons oorspronkelijk tot doel om een lijst op te stellen van ca. 1850 tot ca. 1930, maar het werd snel duidelijk dat de eerste emigranten moeilijk opspoorbaar zijn (zoals we in het bronnenoverzicht aangaven).

We schetsten Denderhoutem op demografisch, economisch en politiek vlak op eind 19de-begin 20ste eeuw. Hierbij merkten we, met de loop van de bevolking als bron, dat Denderhoutem vooral vanaf 1903 een negatief migratiesaldo kende met uitschieters in 1903, 1907, 1909, 1913, 1920 en 1921. Wat de bevolkingssamenstelling van Denderhoutem rond de eeuwwisseling betreft zagen we dat het aandeel mannen en vrouwen quasi gelijk lag en dat we te maken hadden met een jonge bevolking. We vermoeden dat Denderhoutem nog een belangrijke agrarische activiteit kende, maar konden deze stelling niet volledig hard maken na raadpleging van de landbouwtellingen van 1895 en 1910. Daarnaast blijkt men ook zeer actief geweest te zijn in weverijen en kantklosbedrijfjes (vrouwen vulden hiermee waarschijnlijk de inkomsten uit de landbouwactiviteiten aan). Men verdiende slechts een laag loon, zowel in de landbouw als de (huis)nijverheid. Sommige dorpsgenoten beslisten dan ook om buiten Denderhoutem de kost te gaan verdienen. Zo zagen we dat 64 mensen (waaronder vier vrouwen) in 1910 werkzaam waren in voornamelijk het arrondissement Aalst en Charleroi. Hierbij was men vooral tewerkgesteld in de transportsector, de textielnijverheid en de mijnen. Daarnaast zouden ook enkele Denderhoutemners als *Franschman* gewerkt hebben voor ze de overstap

naar Amerika maakten. We bespraken het belang van het Daensisme en meerbepaald De *Roe-landers* met boegbeeld Aloïs De Backer, die als volksvertegenwoordiger in het Belgisch Parlement opkwam voor de gewone man. Hij overleed in 1904 en zo verdween ook de slagkracht van deze partij. Nog zeker tot de Eerste Wereldoorlog verschenen allerlei artikels in de krant van geëmigreerden naar Amerika die verklaarden dat, mocht de situatie in Vlaanderen zo slecht niet zijn en men de eisen van het volk inwilligen, men niet zou hoeven te migreren. Tenslotte gaven we ook het belang aan van de twee emigratieagenten die Denderhoutem kende in het begin van de 20ste eeuw. Afsluitend gaven we aan dat de Denderhoutemnaren, via de plaatselijke kranten, op de hoogte waren van het bestaan van hulporganisaties als het Sint Raphaëlgenootschap en de Belgisch-Amerikaanse Nationale Bond. Hun grootste informatiebron zal echter de emigratieagenten van Denderhoutem en de verhalen van de familie en kennissen geweest zijn, die hetzij via briefwisseling, hetzij mondeling bij een bezoek aan hun (geboorte)dorp.

De meest aangewezen onderzoeksmethodologie bij dit onderzoek bleek te variëren van gemeente tot gemeente. Zo kan een arbeidsintensief onderzoek van de bevolkingsregisters – als deze goed werden bijgehouden door de ambtenaar, en zowel vertrekdatum als bestemming bevatten – goede resultaten opleveren zoals we zagen bij Maroye en Vanzieleghem. Voor Denderhoutem bleken deze echter niet bruikbaar, op 43 vermeldingen met ‘Amerika’, zonder datering, na. We maakten dan ook gebruik van twee andere reeds ontsloten bronnen, meerbepaald de Venesoerapporten en Ellis Island records. De resultaten die deze opleverden, en hun mogelijkheden en tekortkomingen, werden tegenover elkaar geplaatst.

De Venesoerapporten zijn maandelijksse rapporten opgesteld door emigratiecommissaris Eugene Venesoen in de periode 1896-1914. Hierbij ondervroeg hij alle Belgische derde klasse passagiers die vertrokken vanuit Antwerpen. Van de jaren 1896-1899 ging zo goed als alles verloren. Het jaar 1900 ontbreekt. Deze bron beperkt zich dus tot gegevens voor de periode 1901-1914 met daarbinnen onvolledige lijsten voor de jaren 1907, 1908, 1909, 1913 en 1914. Daarnaast blijken de beroepen van mannen zeer ongedetailleerde verzamelingen te zijn en deze van vrouwen zijn bovendien niet opgetekend. Wel uniek is de informatie over het beroep en het loon van de contactpersoon. Al moeten we veronderstellen dat deze informatie niet volledig correct zal zijn. Ze zijn raadpleegbaar dankzij de verwerking door de VVF van Antwerpen.

In 1892 werd Ellis Island geopend, waar men alle derde klassepassagiers onderworpen aan een medische en legale controle. De Ellis Island records bevatten dezelfde informatie als de Vene-

soenrapporten, hoewel na verloop van tijd meer vragen aan de vragenlijst werden toegevoegd. Bovendien namen zij niet enkel gegevens van de derde klasse, maar deze van alle passagiers op. Ze werden toegankelijk gemaakt via de Mormoonse Kerkgemeenschap, maar voor ons onderzoek pas echt, dankzij het opzoekingsstelsel van dr. Stephen Morse en anderen. Dit gezien men daarmee kan zoeken op laatste verblijfplaats. Deze scheepslijsten vinden hun voorganger in de Castle Garden records die eveneens online raadpleegbaar, zijn maar voor een onderzoek vanuit één vertreksgemeente onbruikbaar bleken. Als voormalige bestemming wordt immers merendeels ‘unknown’ vermeld ofwel louter ‘Belgium’. Met deze Ellis Island records konden we zoals gezegd de overtochten van Denderhoutemnaren, via andere havens dan Antwerpen, terugvinden. Daarnaast zouden we eventueel ook tweede klasse overtochten met de Red Star Line kunnen gevonden hebben, maar na controle in de Venesoenrapporten bleken aanvullingen vooral te wijten te zijn aan ontbrekende gegevens.

De periode 1901-1914 kon dank zij de Ellis Island records nog aangevuld worden tot 1923.

Voor wat betreft de dynamiek van de emigratie vanuit Denderhoutem merkten we op dat de extremen heel gelijk liepen met deze die we zagen in het algemene migratiesaldo van de gemeente. De emigratie naar Amerika moet dus een belangrijke rol gespeeld hebben naast emigratie naar buurgemeenten, Wallonië en Frankrijk, die we wel konden terugvinden in de bevolkingsregisters en registers van vertrek. We poogden deze pieken mede te verklaren door artikels die verschenen in de plaatselijke kranten van deze periode. We zagen dat perioden met minder migratie (1904/5 en 1908), vooral te wijten waren aan een economische crisis in Amerika (voor 1911 blijkt het niet zo duidelijk wat de reden was), voor de pieken gaat het dan eerder om redenen in eigen land. Zo is vanaf 1903 een aanleiding tot vertrek het uitblijven van de inwilliging van de Vlaamse en sociale eisen, ondanks de aanwezigheid van Aloïs De Backer en de broers Daens in de voorgaande jaren. Men had daarbij blijkbaar niet de intentie om voorgoed in Amerika te blijven, zo blijkt uit de krantenartikels. Opvallend is dat tijdens de beginjaren van de Eerste Wereldoorlog nog enkele moeders met hun eigen en andermans kinderen de oversteek maakten. Vanaf 1919 – en dat is één jaar eerder dan men in andere onderzoeken de migratie weer echt op gang ziet komen – vangt de emigratie weer aan met een top punt voor Denderhoutem in 1920. Vooreerst werd men naar Frankrijk getrokken, maar ook de emigratie naar Amerika bleek overal hoge toppen te scheren. Daarna zien we een grote terugval die zoals gezegd niet mag gelinkt worden aan de restrictiewetten van Amerika maar eerder aan het feit dat men in België uiteindelijk toch gehoor kreeg.

We merkten dat de Denderhoutemnaren vooreerst de overtocht uitsluitend maakten met de *Red Star Line*, waarna ze vanaf 1907 ook via Engeland en dan vooral met de *Cunard Line* naar Amerika reisden. Het bleek niet eenvoudig om te achterhalen in welke periode de twee Denderhoutemse hulpagenten precies werkzaam waren maar naar alle waarschijnlijkheid dus vanaf dat jaar. De *Cunard Line* bleek populairder geweest te zijn dan de *White Star Line*. Dit kunnen we enigszins wijten aan het feit dat Frans Van Schandevael reeds overleed in 1913 en anderzijds gezien Liverpool, van waaruit de schepen van deze maatschappij vertrokken, een heel stuk dieper in Engeland gelegen is dan Southampton. Men zou ook kunnen veronderstellen dat het komt doordat 10 van de 27 Vlamingen die meereisden op de gezonken Titanic uit deze regio kwamen, maar de invloed hiervan lijkt beperkt. Vanaf eind 1914 tot en met 1919 zien we een overwicht van emigranten die vertrekken met de *Holland-Amerika Linie*. Nederland bleef immers neutraal tijdens de Eerste Wereldoorlog. Verder nam men in 1919 schepen van de Franse *Compagnie Générale Transatlantique* (CGT). In 1919 zien we een veelheid aan maatschappijen waarmee men de overtocht maakte, zelfs met de Duitse *Hamburg America Line*. Opvallend is dat de overtochten nadien enkel nog met de *Cunard Line* gebeurden. Ook toen was de Denderhoutemse emigratieagent Rufin De Winter nog actief.

We stelden ook vast dat, wat de samenstelling van de emigranten betreft, we te maken hadden met een enorm overwicht aan jonge mannen. De oorlogsjaren blijken een breekpunt te vormen. In de jaren 1915 en 1916 maakten, zoals vermeld, enkele vrouwen met hun eigen en andermans kinderen de overtocht. Ook na de oorlog zien we veel meer gezinsherenigingen en dus ook een groter overwicht van vrouwen en kinderen. Maroye bestudeerde de emigratie vanuit Groot-Brakel naar Zuid-Manitoba, Canada, en zag een breekpunt vanaf de eeuwwisseling waar wij dit zien vanaf de aanvang van de Eerste Wereldoorlog. We kunnen dus stellen dat dit verschillend is van gemeente tot gemeente in functie van de periode waarin de migratie op gang kwam.

Een minderheid van de overtochten bestaat uit mensen die heen en weer reizen tussen Denderhoutem en Amerika. Deze maakten een nieuwe overtocht na zo'n 3 tot 5 jaar.

Kamphoefner beschreef het fenomeen van 'Transplanted Village' waarbij men een voorkeur blijkt te hebben voor één regio in het gastland. Hoe kleiner de vertrekgemeente hoe groter de mogelijkheid dat dit echt frappant is. De populairste bestemmingen van Denderhoutemse emigranten bleken Detroit, en in mindere mate ook Californië geweest te zijn. Verder was ook

British Columbia een aantrekkingspool, maar om daarover volledig te zijn, was bronnenmateriaal uit de haven van Quebec nodig. Dus bestudeerden we de kettingmigratie vanuit de eerste twee bestemmingen. Detroit blijkt dankzij de auto-industrie uitgegroeid te zijn tot de vierde grootste stad van Amerika. Dankzij de informatie over de contactpersonen, zoals opgetekend in de Venesoenrapporten, krijgen we een zicht op de beroepen die Denderhoutemnaren daar, althans tot 1912, uitoefenden. Het blijkt vooral om een tewerkstelling in een mechanische zagerij, gieterij, glasfabriek, gasfabriek of 'een' fabriek te gaan. In 1910 zien we verwijzingen naar verschillende Denderhoutemnaren die in de zomer in de bietenteelt werkzaam zijn, en in de winter in de gasfabriek werken in Detroit. Ook in de suikerfabriek blijkt men werkzaam te zijn. Deze suikerbietenteelt werd ook verder gezet in Wallaceburg waar men Denderhoutemnaren ging aanwerven.

Ondermeer Verthé beschreef de aanwezigheid van Vlamingen in deze stad. Het blijkt dat deze voornamelijk aan de oostkant van de stad gingen wonen. Dit bleek niet zozeer in een echte 'Belgian Town' te zijn gezien ook immigranten uit andere Europese landen er woonden. Doordat de Denderhoutemse emigranten een contactpersoon en contactadres moesten opgeven konden we deze plaatsen op het stratenplan van Detroit detecteren waaruit bleek dat ook zij in dat deel van de stad gesitueerd zijn.

Bij het bestuderen we dan tenslotte de kettingmigratie naar Detroit hebben we zowel de wijk van waaruit men afkomstig was, als de beroepsgroep geanalyseerd. Hiervoor waren de kiezerslijsten een uitgelezen bron geweest, maar die bleken, voor wat betreft Denderhoutem, onvindbaar. We hanteerden de verwerking van de Denderhoutemse registers van burgerlijke stand door De Paepe, en kwamen zo tot het besluit dat de emigranten vooral afkomstig waren uit de oostelijke wijken van het dorp. Een verklaring hiervoor werd niet gevonden. Doch, de emigranten die samen reisden bleken niet van één wijk afkomstig te zijn. Dit blijkt dus ook niet de hoofdfactor geweest te zijn bij Denderhoutemse kettingmigratie.

Ook voor wat betreft de beroepsgroepen, maakten we gebruik van het werk van De Paepe, en stelden zo vast, dat de vrouwen waarvan we tot dan toe quasi geen beroep gevonden hadden (noch in de Venesoenrapporten, noch in de Ellis Island records) quasi allen kantwerksters waren. De mannen bleken overwegend een combinatie van linnenwever, *Franschman* en landbouwer geweest te zijn. Terwijl de opgetekende beropen het weinig zeggende 'landbouwer' en 'dagloner' waren. Dankzij die gegevens uit de registers van burgerlijke stand hebben we ook meer informatie over andere beroepen als metsers, bakkers, herbergiers. Deze beroepen zagen we ook terugkomen als het meest voorkomend in onze studie van de industrietellingen, en is dus niet verwonderlijk. Het waren zij die getroffen werden door de

overgang van een traditionele naar een industriële maatschappij. Maar anderzijds blijkt dus ook dat dit gewoon de meest uitgeoefende beroepen waren. Er werd geen evolutie gezien van het begin tegenover het einde van de bestudeerde emigratie van bijvoorbeeld meer welgestelde emigranten naar een lagere sociale klasse die de overtocht maakte. De burgemeesters en schepenen van Denderhoutem bleken naast notaris ook vaak gewoon landbouwer geweest te zijn van beroep.

We bestudeerden de familiebanden en vonden hierin wél een verklaring voor de grote stroom emigranten naar Detroit. 69% van de opgegeven contactpersonen bleek familie te zijn (met een overwicht voor vaders en (schoon)broers). Zo konden we een netwerk reconstrueren rondom 'pionier' Louis Uyttenhove die op zich weer andere toekomstige sleutelfiguren overhaalde om de tocht te maken. Er werd een overzicht gegeven van de opmerkelijkste verwantschappen. Verder stelden we vast dat men veelal huwde met Denderhoutemnaren (men ging hiervoor terug naar Denderhoutem of huwde iemand die reeds de oversteek maakte), of ten minste toch onder Vlamingen.

Verder bleek dat 43,50% van de emigranten in België overleed, 32,20% overleed zeker in Amerika. Van 24,30% werd geen overlijdensplaats terug gevonden. Nemen we die laatste twee samen dan blijkt toch een 56,50% in Amerika zijn leven opgebouwd te hebben. Maar dit is dus niet de absolute meerderheid. Velen blijken als doel te hebben gehad om enkele jaren in Detroit geld te gaan verdienen en dan nadien hun leven in Denderhoutem verder te zetten. Dit wil daarom nog niet zeggen dat ze mislukt waren. De families die volledig herenigd werden in Amerika deden dit meestal in meerdere malen.

Californië was een plattelandsregio. Het was nog maar pas in ontwikkeling toen de eerste Denderhoutemnaren er neerstreken. Ze konden er werken in de bietenteelt zoals ze deze gewoon waren geweest in Frankrijk. Opnieuw onderzochten we de wijken waaruit deze mensen afkomstig waren en nu bleken deze iets meer westelijk te liggen. Maar door het kleine aantal kunnen we hier geen verregaande conclusies uit trekken. We merken verder opnieuw op dat de vrouwen voornamelijk kantwerksters waren. De mannen overwegend landbouwer, waarnaast ook een 'werkman', 'dienstknecht' en herbergier.

De kettingmigratie was ook hier te zoeken in de familieverwantschappen. Hier bleek 77,78% van de emigranten op weg geweest te zijn naar een familielid en dan overwegend een (schoon)broer of echtgenoot.

Het werd ons dus duidelijk dat het interessant zou zijn een dergelijk onderzoek eveneens te verrichten voor andere gemeenten binnen de crisisregio's, en eveneens de gemeenten met een hoge trans-Atlantische emigratie die hierbuiten vallen, zoals deze uit het Meetjesland.

BIBLIOGRAFIE

1. Archiefbronnen

1.1 Onuitgegeven archiefbronnen

Gemeentearchief Haaltert, Bevolkingsregisters Denderhoutem 1847-1856, 1857-1866, 1881-1890, 1921-1930, ongenummerd normaal NDC nr. 520.1

Gemeentearchief Haaltert, Registers van vertrek NDC nr. 521.1/2 .

1.2 Uitgegeven archiefbronnen

Venesoenrapporten:

- BAUWENS (G.), *Venesoenrapporten 1896-1899 – Emigratie –Amerika*. Antwerpen, uitgave in eigen beheer, 2001, s.p.
- BAUWENS (G.), DERUYTER (R.), PALMANS (J.), *Belgische Emigratie naar Amerika (1903-1904)*. Antwerpen, uitgave in eigen beheer, 1996, 398p.
- BAUWENS (G.), *Venesoenrapporten 1909-1914. Belgische passagiers, waaronder emigranten naar Antillen (1910), Australië, Canada, Congo (1910), Noord Amerika, Zuid Afrika, Zuid Amerika voor de jaren 1909-1914*. Antwerpen, uitgave in eigen beheer, 2003, s.p.
- DERUYTER (R.), *Belgische Emigratie naar Amerika (1905)*. Antwerpen, uitgave in eigen beheer, 1998, s.p.
- DERUYTER (R.), *Belgische Emigratie naar Amerika (1906)*. Antwerpen, uitgave in eigen beheer, 1999, s.p.
- DERUYTER (R.), *Belgische Emigratie naar Amerika (1907-1908)*. Antwerpen, uitgave in eigen beheer, 1998, s.p.
- KENNIVE (D.), VANDERHAEGHE (J.), SCHILDERS (M.), *Emigranten naar Amerika*. Antwerpen, uitgave in eigen beheer, 1992, 537 p.

Gegevens uit registers van burgerlijke stand:

DE PAEPE (R.), *Gezinsreconstructie 1796 – 1900*. Haaltert, Heemkundige Kring, 2005, 2dln.

Volkstellingen :

- *Statistique de la Belgique. Population. Recensement Général du 31 decembre 1890*. Brussel, Ministerie van Binnenlandse Zaken, 2dln.
- *Statistique de la Belgique. Population. Recensement Général du 31 decembre 1900*. Brussel, Ministerie van Binnenlandse Zaken, 2dln.
- *Statistique de la Belgique. Population. Recensement Général du 31 decembre 1910*. Brussel, Ministerie van Binnenlandse Zaken, 5dln.
- *Statistique de la Belgique. Population. Recensement Général du 31 decembre 1920*. Brussel, Ministerie van Binnenlandse Zaken, 3dln.

Landbouwtelling:

- *Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement Général de 1895. Tombe I*, Brussel, Ministerie van Landbouw en Openbare Werken, Landbouwtelling, 1898, 4dln.

Industrietellingen:

- *Recensement général des industries & des métiers (31 octobre 1880)*. Brussel, Ministerie van industrie en werk, 1887, 3dln.
- *Recensement général des industries & des métiers (31 octobre 1896)*. Brussel, Ministerie van industrie en werk, 1900-1902, 18dln.
- *Recensement général des industries & des métiers (31 octobre 1910)*. Brussel, Ministerie van industrie en werk, 1913, 8dln.

2. Periodieken

Geraadpleegd op: *Documentatiecentrum en Archief voor Daensisme en hedendaagse geschiedenis van de Denderstreek* (D.A.D.D. vzw)/Stadsarchief Aalst, < <http://aalst.courant.nu/>>

- *Den Denderbode. Vrij onafhankelijk volksgezind orgaan van de Stad en 't Arrondissement van Aalst* Sinds 1852.
- *De Volksstem* (geen ondertitel, plaats van uitgave: Aalst) Sinds 1894.
- *De Werkman. Tolk der Kristene Volkspartij – Vlaamsche Front P.V.N.* Sinds 1872.
- *Recht en Vrijheid. Socialistisch weekblad voor het Arrondissement Aalst* Sinds 1903.

3. Algemene literatuur

3.1 Boeken

S.N. *The Belgian Texans. The Texians and the Texans.* San Antonio, University of Texas Institute of Texan Cultures, 1975, 32 p.

AMATO (J.). *Servants of the Land: God, Family and Farm, the Trinity of Belgian Economic Folkways in Southwestern Minnesota.* Marshall (Minnesota), Crossing Press, 1990, s.p.

ART (J.), VANHAUTE (E.) (red.). *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de tot de 20ste eeuw.* Gent, Stichting Mens en Cultuur, 2003, pp. 144-146.

BAYER (H.G.). *The Belgians first settlers in New York and in the Middle States: with a review of the events which lead to their immigration.* New York, Devin-Adair, 1925, XVIII, 373 p.

BRACKE (N.). *Bronnen voor de industriële geschiedenis. Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945).* Gent, Academia Press, 2000, 424 p.

CAESTECKER (F.), FEYS (T.), HOSTE (S.) et alii. *Red Star Line. People on the Move.* Schoten, BAI, 2008, 96 p.

DE POTTER (F.), BROECKAERT (J.). *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, vijfde reeks, arrondissement Aalst. Deel I.* Gent, Drukkerij Alfons Siffer, 1900, pp. 1-26.

DE RIDDER (M.). *Goudgele Virginia. Belgische immigranten in de Canadese tabaksstreek 1900-nu.* Leuven, Van Halewyck, 2998, 302 p.

DEVOS (I.). *Allemaal beestjes: mortaliteit en morbiditeit in Vlaanderen, 18de-20ste eeuw.* Gent, Academia press, 2006, p. 13.

D'HAESE (R.). *De daensistische beweging.* Aalst, DAVS, 1982, 151 p.

D'HAESE (R.). *Daens in brons.* Gent, Snoeck-Ducaju, 1985, 84 p.

DUMOULIN (M.), WITTE (E.), DENECKERE (G.) et alii. *Nieuwe geschiedenis van België I (1830-1905).* Tielt, Lannoo, 2006, 656 p.

EVERAERT (J.). *Landverhuizers, Antwerpen als kruispunt van komen en gaan.* Antwerpen, Pandora, 2002, 103p.

FEYS (T.). *The emigration policy of the Belgian government from Belgium tot the U.S. through the port of Antwerp 1842-1914.* Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2003, 231 p. (promotor: E. Vanhaute).

GODDEERIS (J.). HOUTHAEVE (R.). *Flandria Americana. Een studie van Vlaamse emigranten naar het Amerikaanse Continent. Deel I.* Kortemark-Handzame, Familia et Patria p.v.b.a., 1983, 279 p.

GOEMAN (F.V.). *Vlaamse Immigranten in California. Onderzoek naar de herkomst en het leven van de vroege Vlaamse pioniers in Orange County, California.* Tulare, s.n., 1992, 145 p.

- HOLAND (H.R.). *Wisconsin's Belgian Community: an account of the early events in the Belgian settlement in northeastern Wisconsin with particular reference to the Belgians in Door County*, Sturgeon Bay, Door County Historical Society, 1933, 105 p.
- HUYLEBROEK (E.). *Denderhoutem door de eeuwen heen*. Denderhoutem, eigen beheer, 2001, 432 p.
- JOOS (E.). *Antwerp-New York. Eugeen Van Mieghem 1875-1930 en de emigranten van de Red Star Line*. Schoten, BAI, 2005, 112 p.
- JOURNÉE (M.). *Go West! Een verhaal van Vlaamse emigranten naar Canada*. Gent, Snoeck, 2006, 159 p.
- KAMPHOEFNER (W.D.). *The Westfalians: from Germany to Missouri*. Princeton (N.J.), Princeton university press, 1987, 215 p.
- MAGEE (J.). *The Belgians in Ontario. A History*. Toronto, Dundurn Press, 1987, 271 p.
- MORELLI (A.) (ed.). *Belgische Emigranten. Oorlogsvluchtelingen, economische emigranten en politieke vluchtelingen uit onze streken van de 16de eeuw tot vandaag*. Berchem, EPO, 1999, 382 p.
- MORELLI (A.) (ed.). *Geschiedenis van het eigen volk. De vreemdeling in België, van de prehistorie tot nu*. Leuven, Kritak, 1993, 340 p.
- MULLEM (J.) (red.). *Van ons platteland naar de Midwest... Belgische emigratie naar de VS*. Catalogo van de tentoonstelling, kasteel van Bouchout, 15 oktober 1997-16 november 1997, 50 p.
- MUSSCHOOT (D.). *Vlamingen op de Titanic*. Tielt, Lannoo, 2000, 224 p.
- MUSSCHOOT (D.). *Van Franschmans en Walenmannen. Vlaamse seizoenarbeiders in den vreemde in de 19de en 20ste eeuw*. Tielt, Lannoo, 2008, 255 p.
- MUSSCHOOT (D.). *Wij gaan naar Ameirka. Vlaamse landverhuizers naar de nieuwe wereld, 1850-1930*. Tielt, Lannoo, 2002, 247 p.
- NAUWELAERTS (M.) et alii. *One foot in America. The Jewish emigrants of the Red Star Line and Eugeen van Mieghem*. Antwerpen, BAI, 2009, 160 p.
- NORTON M.B. Norton, D.M. Katzman, P.D. Escott, et alii. *A People and a Nation. A history of the United States*, USA, Houghton Mifflin Company, 2007, 637 p.
- RENTMEESTERS (L. en J.). *The Flemish in Wisconsin*. S.l., s.n., 1985, 294 p.
- SABBE (Ph. D.), BUYSE (L.). *Belgians in America*. Tielt, Lannoo, 1960, 317 p.
- SCHEPENS (L.). *Van vlaskutser tot franschman: bijdrage tot de geschiedenis van de westvlaamse plattelandsbevolking in de negentiende eeuw*, Brugge, Westvlaams economisch studie bureau, 1973, 292 p.
- VAN DE BILT (E.) et alii. *Een samenleving op de rails. De Verenigde Staten tussen 1776 en 1917*. Neimegen, SUN, 1995, 240 p.
- VAN DEN EECKHOUT (P.), VANTHEMSCHE (G.), VELLE (K.) (eds.). *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw*. Brussel, VUBPRESS, 2005, 1439 p.
- VAN ISACKER (K.). *Het daensisme: de teleurgang van een onafhankelijke, christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen, 1893-1914*. Antwerpen, De Nederlandse Boekhandel, 1959, 207 p.
- VAN ISACKER (K.). *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel 1: Een ouderwetse wereld 1830-1914*. Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1983, 283 p.
- VERSLYPE (H.A.). *The Belgians of Indiana: with a brief history of the land from which they came*. Mishawaka, Evangel press, 1987, 294 p.

VERDOODT (F.-J.). *De zaak–Daens: een priester tussen Kerk en christen-democratie*, Leuven, Davidsfonds, 1993, 229 p.

VERDOODT (F.-J.). *Het Daensisme in het arrondissement Aalst*, Dendermonde, De Cuyper, 1975, 123 p.

VERTHÉ (A.). *150 jaar Vlamingen in Detroit*. Tielt, Lannoo, 1983, 139 p.

VRIELINCK (S.). *De territoriale indeling van België (1795-1963). Bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk)*. Leuven, Universitaire pers, 2000, 3 dln.

WILSON (K.), WYNDELS (J.B.). *The Belgians in Manitoba*. Winnipeg, Peguis, 1976, 100 p.

WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.), MEYNEN (A.). *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2005, 584 p.

WOODFORD (A.M.). *This is Detroit, 1701-2001*, Detroit, Wayne State University press, 2001, 268 p.

ZOLBERG (A.R.). *A Nation by design. Immigration policy in the fashioning of America*. Cambridge, Harvard university press, 2006, 658 p.

3.2 Artikels

BODNAR (J.). "The Homeland and Capitalism". In: Bodnar (J.), *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America*. Bloomington, University of Indiana Press, 1985, pp. 1-56.

CAESTECKER (F.). "De geschiedenis van grensoverschrijdende migraties uit en in Vlaanderen, weinig grensverleggend onderzoek". In: VRANKEN (J.), TIMMERMAN (C.), VAN DERHEYDEN (K.) (ed.), *Komende generaties. Wat weten we (niet) over allochtonen in Vlaanderen?*, Leuven, Acco, 2001, pp. 71-98.

HUME (S.E.). "Belgian Settlement and Society in the Indiana Rust Belt". In: *American Geographical Society*, 93 (2003), 1, pp. 30-50.

KEELING (D.). "Costs, risks and migration networks between Europe and the United States, 1900-1914". In: FEYS (T.), FISHER (L.R.), HOSTE (S.), VANFAECHEM (S.) (Eds.), *Maritime transport and migration. The connections between maritime and migration networks*, St. John's, New Foundland, International Economic History Association, 2007, pp. 113-174.

KURGAN-VAN HENTENRYK (G.). "Belgian emigration to the United States and other overseas countries at the beginning of the twentieth century". In: G. Kurgan-Van Hentenryk, E. Spelkens, *Two Studies on Emigration through Antwerp to the New World*, Brussel, Center for American Studies, 1976, pp. 9-50.

LIVI-BACCI (M.). "Toward order and efficiency". In: LIVI-BACCI (M.), *A concise history of world population*. Oxford, 1998, pp. 140-141.

MASSEY (D. S.), ARANGO (J.), HUGO (G.) et alii. "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". In: *Population and Development Review*, 19 (1993), 3, pp. 431-466.

SPELKENS (E.). "Antwerp as a port of emigration 1843-1913". In: G. Kurgan-Van Hentenryk, E. Spelkens., *Two studies on emigration through Antwerp to the New World*. Brussel, Centrum voor Amerikaanse studies, 1976, pp. 50-139.

STOLS (E.). "Emigratie en immigratie in historisch perspectief". In: A. Martens, F. Moulart (ed.), *Buitenlandse Minderheden in Vlaanderen-België*, Antwerpen, De Nederlandse Boekhandel, 1985, pp. 123-144.

SWIERENGA (R.P.). "Local Patterns of Dutch Migration to the United States in the Mid-nineteenth Century". In: VECOLI (R.), SINKE (S.) (eds.), *A Century of European Migrations*, Urbana, University of Illinois Press, 1991, pp. 134-57.

VANHAUTE (E.). "Leven, wonen en werken in onzekere tijden. Patronen van de bevolking en arbeid in België in de 'lange negentiende eeuw'". In: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 118 (2003), 2, pp. 153-178.

3.3 Heemkundige artikels

BAECKELANDT (R.). "Emigratie naar Amerika (1901-1904)". In: *Land van de Woestijne* (Aalter), 21 (1998), 1-2, pp. 8-19.

BAECKELANDT (R.). "Emigratie naar Amerika (1905-1906)". In: *Land van de Woestijne* (Aalter), 27 (2004), 4, pp. 9-56.

BAECKELANDT (R.). "Emigratie naar Amerika (1907-1908)". In: *Land van de Woestijne* (Aalter), 29 (2006), 2, pp. 13-53.

BAECKELANDT (R.). "Emigratie naar Amerika 1909". In: *Land van de Woestijne* (Aalter), 29 (2006), 4, pp. 11-19.

BUYCK (R.). "Kaprijkenaren trokken naar Amerika (1873-1926)". In: *Appeltjes van het Meetjesland: jaarboek van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland* (Maldegem), 55 (2004), pp. 5-52.

CLAEYS (J.). 498 Ruiseleedse emigranten naar Amerika 1901-1910. In: *Oud-Ruiselede*, 2005, pp. 27-42.

CUYPERS (J.). "Groot-Assenede en haar emigranten". In: *De Twee Ambachten*, 11 (2003), 2, pp. 3-125.

DAUW (A.). "Emigratie naar Noord Amerika". In: *Het Land van Nevele*, 9 (1978), 3, s.p.

DE BOUVER (R.). "Deinse landverhuizers tussen 1900 en 1914". In: *Bijdragen tot de geschiedenis van Deinze en de Leiestreek*, 67 (2000), pp. 111-164.

DE GRAEVE (K.). "Arm Vlaanderen! De crisis van de jaren 1840 in Haaltert". In: *Mededelingen heemkring Haaltert*, 23 (2003), 2, pp. 22-23.

DE GROOTE (K.). Emigranten uit het Land van Nevele vermeld in de Venesoerapporten. In: *Mensen van Toen*, 4 (1994), 2 (pp. 34-43), 3 (pp. 58-66) 4 (pp. 82-95)

DE KEGEL (J.). "Advocaat Aloïs De Backer". In: *Mededelingen Heemkring Haaltert*, 24 (2004), pp. 2-10. J. De Kegel, "Daensistische beweging in Kerksken (deel I t.e.m. VI)", in: *Mededelingen Heemkring Haaltert*, 28 (2007-2009).

DE KEGEL (J.). "Daensistische beweging in Kerksken (deel I t.e.m. VI)". In: *Mededelingen Heemkring Haaltert*, 28 (2007-2009).

DEMARREZ (I.), PETERS (F.). "Egemse emigranten naar Amerika (1901-1910)". In: *De Roede van Tielt*, 30 (1999), 1-2, pp. 2-56.

DEMARREZ (I.). "Van Meulebeke naar New Flanders, Pennsylvania. Het Amerikaanse avontuur van Karel Verbeke". In: *De Roede van Tielt*, 35 (2004), 1, pp. 3-37.

DESMET (E.). Eeklose uitwijkingen naar Amerika (XIXe- XXe eeuw). In: *Appeltjes van het Meetjesland* 1997, pp. 5-105.

DEWITTE (P.). "Dagelijkse realiteit van prijzen en lonen. Hun invloed op de emigratie naar Noord-Amerika uit de streek van Tielt (1840-1914), in: *De Roede van Tielt*, 13(1982), 2, pp. 71-88.

MAROYE (M.). "De emigratie vnauit Everbeek, Nederbrakel en omstreken naar Manitoba, Canada (1888-1925)". In: *Triverius*, 23 (1993),3, pp. 34-38.

MAROYE (M.). “De emigratie vanuit Everbeek, Nederbrakel en omstreken naar Manitoba, Canada (1888-1925) – Deel 2”. In: *Triverius*, 23 (1993),4, pp. 10-19.

MAROYE (M.). “De emigratie vanuit Everbeek, Nederbrakel en omstreken naar Manitoba, Canada (1888-1925) – Deel 3”. In: *Triverius*, 24 (1994),1, pp. 7-15.

MAROYE (M.). “De emigratie vanuit Everbeek, Nederbrakel en omstreken naar Manitoba, Canada (1888-1925) – Deel 4”. In: *Triverius*, 24 (1994),2, pp. 12-23.

MAROYE (M.). “De emigratie vanuit Everbeek, Nederbrakel en omstreken naar Manitoba, Canada (1888-1925) – Deel 5”. In: *Triverius*, 24 (1994),3, pp. 9-21

MAROYE (M.). “De emigratie vanuit Everbeek, Nederbrakel en omstreken naar Manitoba, Canada (1888-1925) – Deel 6”. In: *Triverius*, 24 (1994),4, pp. 8-20.

MAROYE (M.). “De emigratie vanuit Everbeek, Nederbrakel en omstreken naar Manitoba, Canada (1888-1925) – Deel 7”. In: *Triverius*, 25 (1995),1, pp. 7-18.

MAROYE (M.). “De emigratie vanuit Everbeek, Nederbrakel en omstreken naar Manitoba, Canada (1888-1925) – Deel 8”. In: *Triverius*, 25 (1995),3, pp. 7-17.

MEEUS-SWINGS (S.). “De Gazette van Detroit in Noord-Amerika”, in: *Antwerpsche tydinghen, Driemaandse-lijks tijdschrift van de koninklijke gidsenbond van Antwerpen*, 24 (2003), 3, pp. 93-94.

VAN ZIELEGHEM (F.). “100 jaar emigratie van Lichtervelde naar Amerika”, in: *Jaarboek Heemkundige Kring Karel van de Poele*, 11 (1995), pp. 23-78.

VERHEYEN (P.). Emigranten naar Amerika. In: *Het Land van Beveren*, 35 (1992), 1, pp. 11-152.

QUINTYN (W.), VAN OOTEGHEM (M.). *Hansbeekse emigratie naar Amerika 1830-1930*, Oud-Hansbeke, 2009, 205p.

4. Websites

Castle Garden records via www.castlegarden.org

Ellis Islandrecords via de toegang: <http://stevemorse.org/ellis2/ellisgold.html>

<http://www.ci.los-alamitos.ca.us/city_council/city_history.htm>, geraadpleegd op 25.04.2010.

<http://www.orangecounty.net/cities/LosAlamitos_history.html>, geraadpleegd op 25.04.2010.

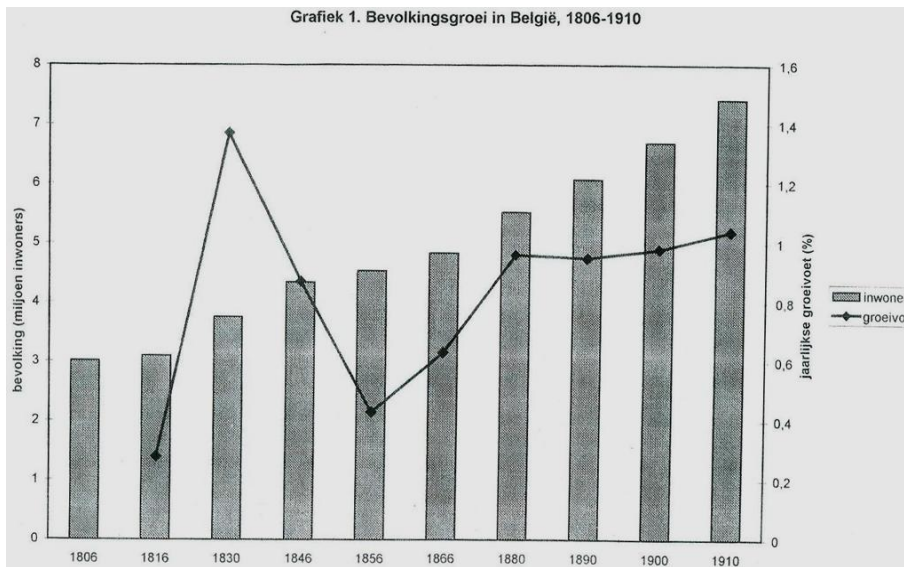
Th. J. Sugrue, *From Motor City to Motor Metropolis: How the Automobile Industry Reshaped Urban America*, in: <http://www.autolife.umd.umich.edu/Race/R_Overview/R_Overview1.htm>, geraadpleegd op 25.04.2010.

BIJLAGEN

Bijlage 1 – Bevolkingsgroei België	158
Bijlage 2 – Waarom zo weinig Belgen migreerden: de economische verklaring	159
Bijlage 3 – Vergelijking Belgische emigratie naar Noord-Amerika, Zuid-Amerika en Afrika in de periode 1889-1913	160
Bijlage 4 – Emigratie vanuit de haven van Antwerpen 1843-1884	161
Bijlage 5 – Dynamiek emigratie met de <i>Red Star Line</i>	162
Bijlage 6 – Bestemmingen van Belgen in de VS begin 20 ^{ste} eeuw	163
Bijlage 7 – Seizoensarbeid naar Frankrijk en Wallonië vanuit België regionaal vergeleken met de emigratie naar Amerika.....	164
Bijlage 8 – Emigratie naar Amerika per kanton naar Kurgan –Van Hentenryk.....	165
Bijlage 9 – Dynamiek van de immigratie in Amerika.....	166
Bijlage 10 – Geëmigreerde Denderhoutemnaren via de Venesoenrapporten.....	167
Bijlage 11 – De Ellis Island records als bron.....	168
Bijlage 12 – Situering Denderhoutem	172
Bijlage 13 – Wijken in Denderhoutem.....	173
Bijlage 14 – Bevolkingsevolutie arrondissement Aalst en België	174
Bijlage 15 – Migratiesituatie in de buurgemeenten van Denderhoutem.....	175
Bijlage 16 – Denderhoutemse arbeid buiten Denderhoutem in 1910	176
Bijlage 17 – Meest populaire bestemmingen van Denderhoutemnaren in de Verenigde Staten.....	177
Bijlage 18 – Reden tot migratie: mislukt Vlaams Democratisch nationalisme: Artikel in <i>De Werkman</i>	178

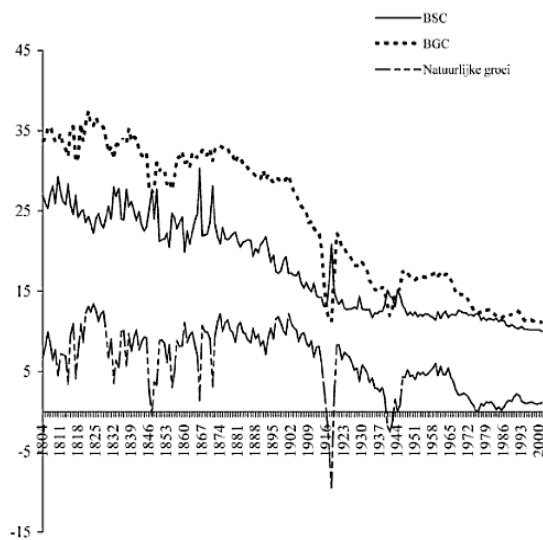
Bijlage 1 – Bevolkingsgroei België

Bijlage 1a: Bemerkt de bevolkingsverdubbeling van 4 tot 7,4 miljoen inwoners tussen 1830 en 1910.³¹⁶

Bijlage 1b: De afname van mortaliteit (Bruto Sterfte Cijfer (BSC)) en later nataliteit (Bruto Geboorte Cijfer (BGC)) en hun invloed op de bevolkingsgroei van België.³¹⁷

Figuur 1.1 Evolutie van het bruto sterfte- en geboortecijfer (%), België, 1804-2000

³¹⁶ E. Vanhaute, "Leven, wonen en werken in onzekere tijden. Patronen van de bevolking en arbeid in België in de 'lange negentiende eeuw'". In: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 118 (2003), 2, p. 157.

³¹⁷ I. Devos, *Allemaal beestjes: mortaliteit en morbiditeit in Vlaanderen, 18de-20ste eeuw*, Gent, Academia press, 2006, p. 13.

Bijlage 2 – Waarom zo weinig Belgen migreerden: de economische verklaring

Bij benadering 150.000 Belgen emigreerden naar Amerika in de periode 1850-1930. T. Feys³¹⁸ stelde dat dit kwam door de passieve politiek van de overheid, maar Livi-Bacci³¹⁹ toont in onderstaande grafieken aan dat dit mede komt door de snelle industrialisatie in België. Hierdoor kon de groeiende bevolking in de verarmde plattelandsregio's migreren naar de stad. Voor regio's waar geen pendelarbeid mogelijk was wegens het ontbreken van spoorwegverbindingen, was een migratie wel een optie.

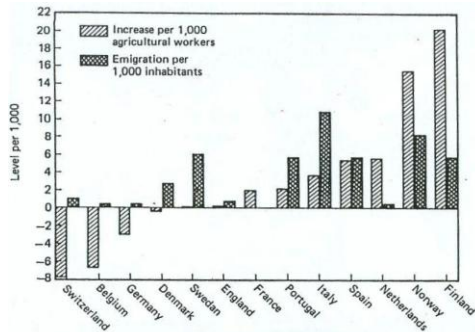

Figure 4.10 Increase of agricultural employment (1870-1910) and emigration (1900-10)

Op onderstaande grafiek (figure 4.11a) zien we aldus de ratio tussen diegenen die tewerk gesteld zijn in de industrie en deze in de landbouw. Wanneer dit groter was dan één, betekent dit dat de meerderheid van de actieve bevolking tewerk gesteld was in de industrie en dat zou aldus Livi-Bacci de druk tot migratie verlagen. Dit was voor België, Duitsland en zeker Engeland al heel vroeg het geval. Dit zou een lage emigratie met zich meegebracht hebben (cfr. figure 4.10).

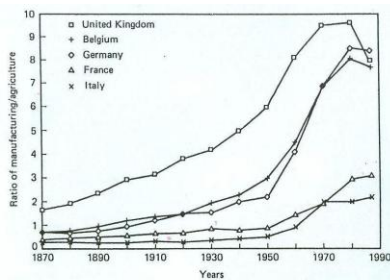

Figure 4.11a United Kingdom, Belgium, Germany, France, Italy

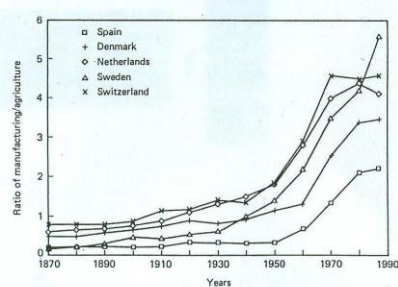

Figure 4.11b Spain, Denmark, the Netherlands, Sweden, Switzerland

Figure 4.11 Ratio of those employed in manufacturing industries to those engaged in agriculture (1870-1987)

³¹⁸ T. Feys, *The emigration policy of the Belgian government from Belgium to the U.S. through the port of Antwerp 1842-1914*. Gent, onuitgegeven Licentiaatsverhandeling, 2002-2003 (promoter Eric Vanhaute), 231p.

³¹⁹ M. Livi-Bacci, *Toward order and efficiency*, in: M. Livi-Bacci, *A concise history of world population*, Oxford, 1998, pp. 140-141.

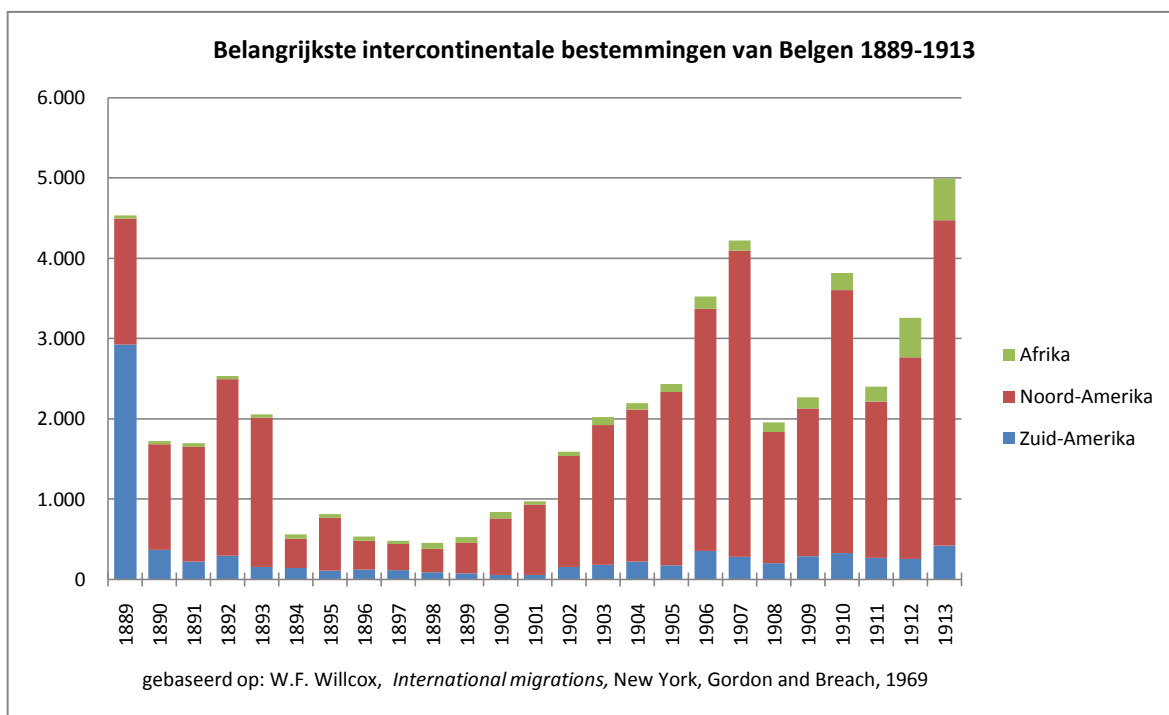
Bijlage 3 – Vergelijking Belgische emigratie naar Noord-Amerika, Zuid-Amerika en Afrika in de periode 1889-1913

We zien op onderstaande grafiek dat de uitwijking, volgens de gegevens van Willocx, naar Noord-Amerika het grootst was. Dit komt zelfs neer op 80%, waar Zuid-Amerika slechts 15% van de migranten opving en Afrika een goede 5%.

Het hoge immigratiecijfer van Zuid-Amerika in 1889 kunnen we verklaren door de grote propaganda die in de jaren 1888-1889 werd gevoerd door de overheid. De meesten hiervan keerden echter terug na België na een vaak desastreuze ervaring.

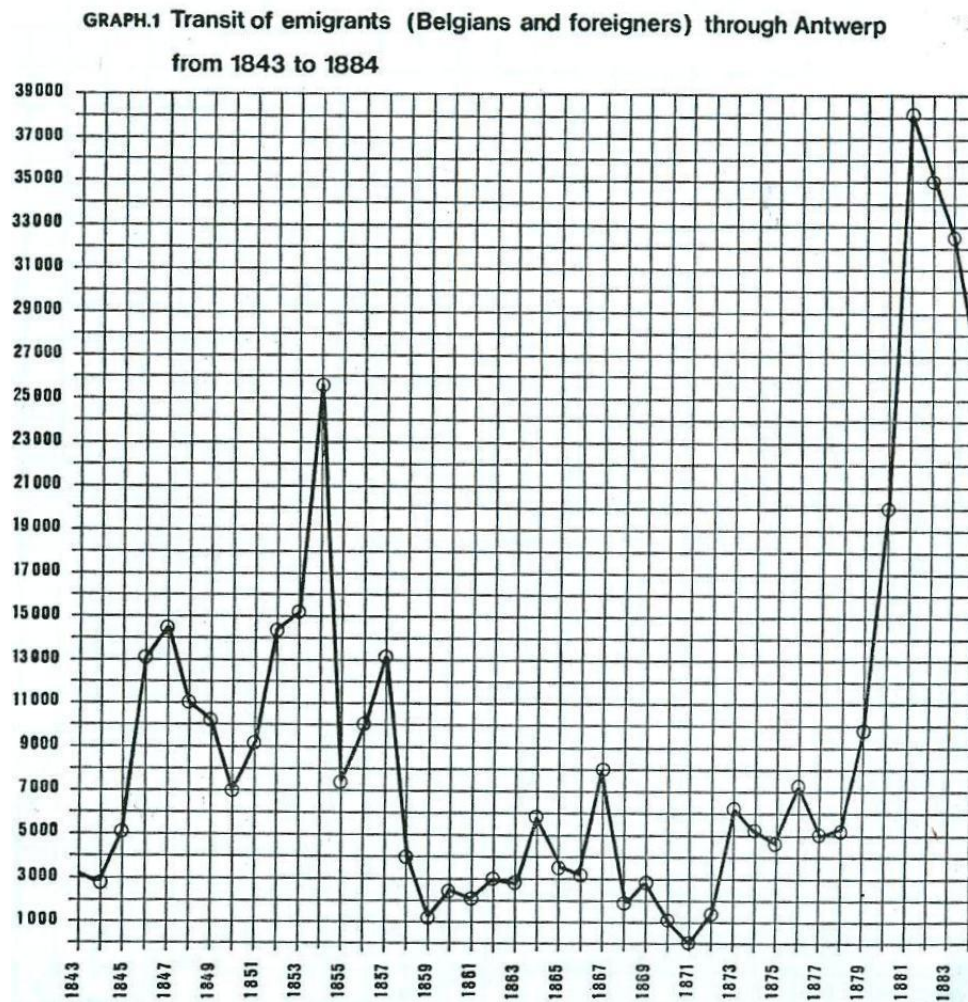
Voor de emigratie naar Noord-Amerika zou een evolutie van eerder in de tijd nuttig zijn. We zien een terugval vanaf 1894 die pas weer in opgang komt vanaf 1900. De piekjaren vormden 1906-7, 1910 en 1913.

De emigratie naar Afrika is zoals gezien verwaarloosbaar. Kongo was tussen 1885 en 1908 zowat privé-bezit van koning Leopold II. Tussen 1908 en 1960 werd zij een Belgische kolonie. We zien dat de emigratie naar Afrika pas vanaf de eeuwwisseling begon toe te nemen met een hoogtepunt aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog.

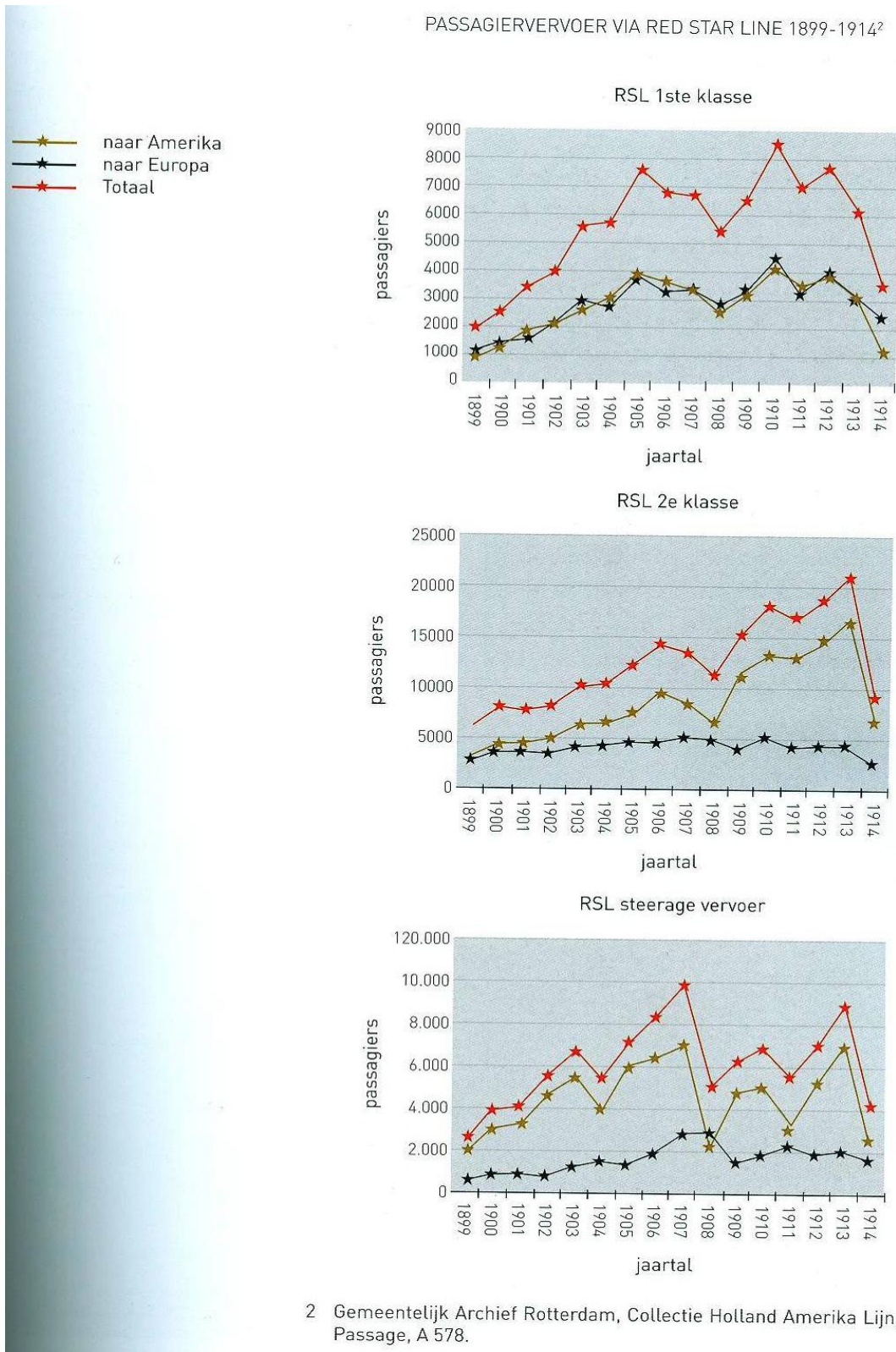

Bijlage 4 – Emigratie vanuit de haven van Antwerpen 1843-1884

Bron: E. Spelkens, 'Antwerp as a port of emigration 1843-1913'. In: Kurgan G, Spelkens E., *Two studies on emigration through Antwerp to the New World*. Brussel, Centrum voor Amerikaanse studies, 1976, p. 129.

Bijlage 5 – Dynamiek emigratie met de *Red Star Line*

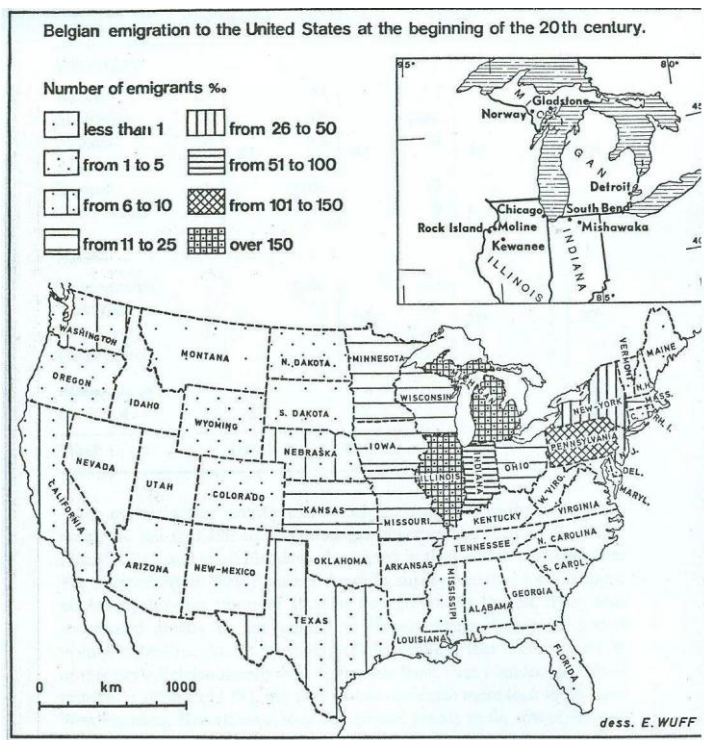

Bron: M. Nauwelaerts, *One Foot in America. De Joodse migranten van de Red Star Line en Eugene van Mieg-hem*, Antwerpen, BAI, 2009, p. 75

Bijlage 6 – Bestemmingen van Belgen in de VS begin 20ste eeuw

Men adviseerde bij emigratie om zich in een staat te vestigen waar het klimaat overeenkwam met het klimaat in eigen land. Voor de Belgen was dat onder meer Ohio, Indiana, Illinois, Michigan en Wisconsin. De zuidelijke staten werden afgeraden wegens de grote hitte.³²⁰ Ook de aard van het landschap was een bepalende factor om zich ergens te vestigen. De Walen uit de Ardennen werden meer aangetrokken door de heuvelachtige streken van Wisconsin en zuidwest Indiana. De Vlamingen zouden meer heil vinden in de valke streken die herinnerden aan de polders en de vlakten van Vlaanderen zoals Noord-Indiana, Zuid-Michigan, West Illinois en Iowa.³²¹

Kurgan-Henteryk concludeerde uit haar onderzoek dat de Belgen zich inderdaad in die streken gingen vestigen. Michigan en Illinois stonden aan de top met meer dan 15% van de emigranten elk. Hierna volgen Pennsylvania, Indiana, New York, Ohio, Minnesota, Iowa, Wisconsin, Missouri, Kansas en Ohio als populaire bestemmingen. Het gaat dus vooral om de Noordelijke staten en de regio rond de grote meren. De Denderhoutemse emigranten zullen we aantreffen in Detroit (Michigan) en het onpopulaire Californië.

G. Kurgan-Van Henteryk, "Belgian emigration to the United States and other overseas countries at the beginning of the twentieth century". In: G. Kurgan-Van Henteryk, E. Spelkens, *Two Studies on Emigration through Antwerp to the New World*, Brussel, Center for American Studies, 1976, p. 27.

³²⁰ D. Musschoot, *Wij gaan naar Amerika. Vlaamse landverhuizers naar de Nieuwe Wereld 1850-1930*, Tielt, Lannoo, 2002, p. 28.

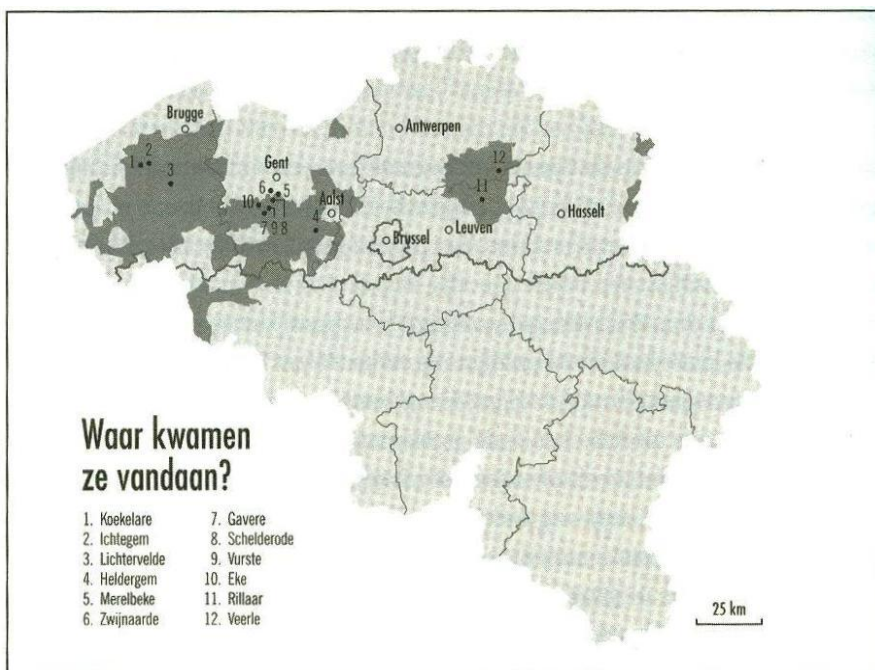
³²¹ H. A. Verslype, *The Belgians of Indiana*, Napanee, 1987, p. 81.

Bijlage 7 – Seizoensarbeid naar Frankrijk en Wallonië vanuit België regionaal vergeleken met de emigratie naar Amerika

We kunnen deze kaart³²² vergelijken met enerzijds de vlasregio's in België (die erg te lijden hadden onder de economische crisis). Dit zijn dan de arrondissementen Tielt en Roesselare (stelde 50% van de bevolking tewerk), gevolgd door Oudenaarde (40%), Kortrijk (30%) en Aalst en Gent (25%). Hierbij zien we dat Kortrijk quasi geen franschmannen kende, Tielt en Roesselare daarentegen wel in grote getale. Gent eveneens niet maar wel bijna de hele arrondissementen Oudenaarde en Aalst.

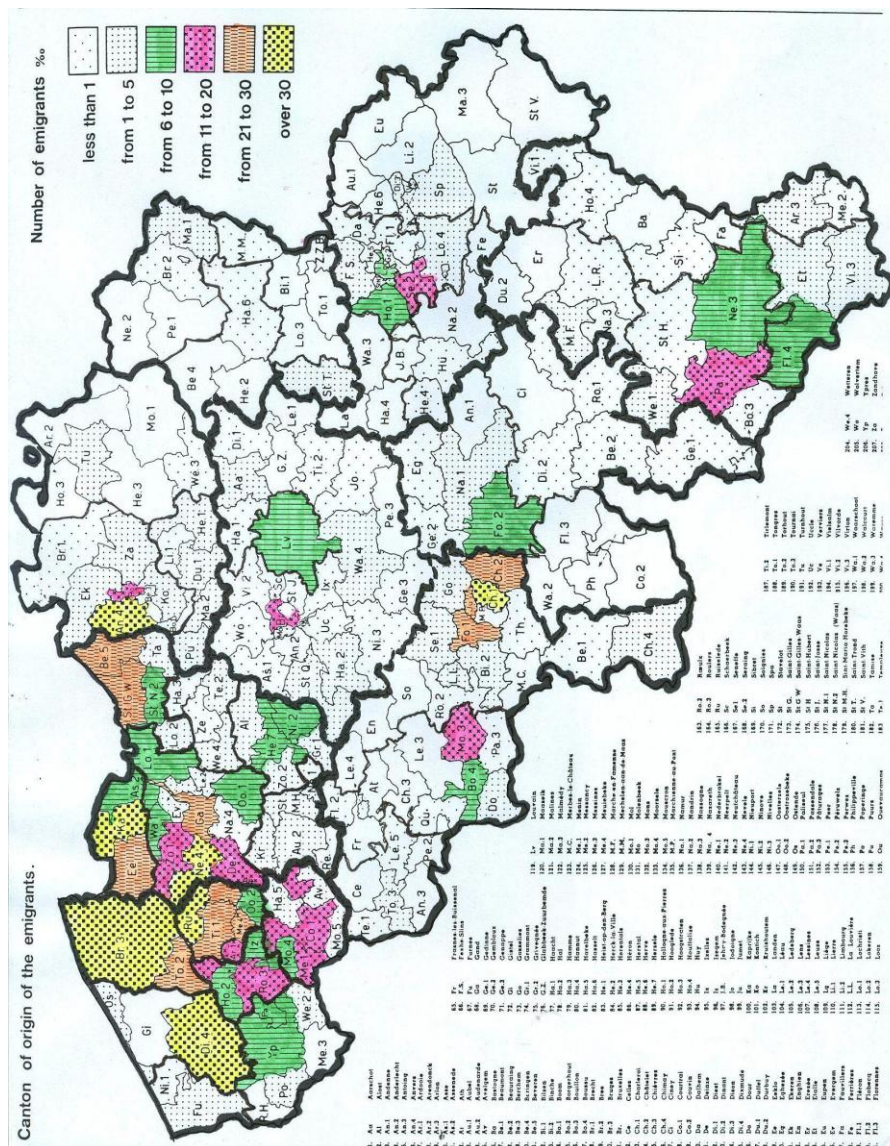
Anderzijds kunnen we deze vergelijken met de emigratie naar Amerika zoals bestudeerd door Kurgan-Van Henteryk (zie bijlage 8). Wat de emigratie naar Amerika betreft kunnen we zien dat de arrondissementen Brugge en Diksmuide voor wat betreft West-Vlaanderen het hoogst aantal emigranten kende en dit niet meteen iets met de vlasnijverheid te maken had. De arrondissementen Tielt en Roesselare en eveneens Kaprijke zijn goed vertegenwoordigd maar ook dat van Ieper. Wat Oost-Vlaanderen betreft zien we dat vooral dat van Eeklo, Gent en Sint-Niklaas een grote emigratie kende. In mindere mate ook Aalst. Het arrondissement van Oudenaarde telde althans volgens de studie van Kurgan-Van Henteryk slechts een minimaal aantal emigranten. We kunnen de arrondissementen van seizoensarbeid naar Frankrijk en deze naar Amerika dus niet volledig op elkaar leggen. Toch zien we grote gelijkenissen met een overwicht in Oost- en West-Vlaanderen.

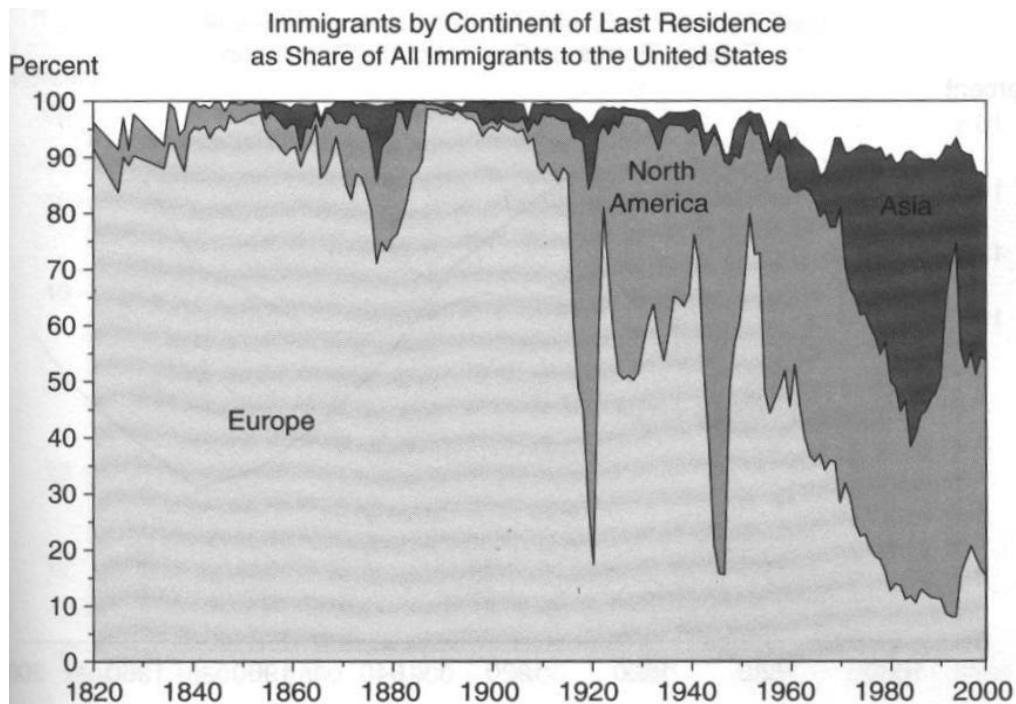
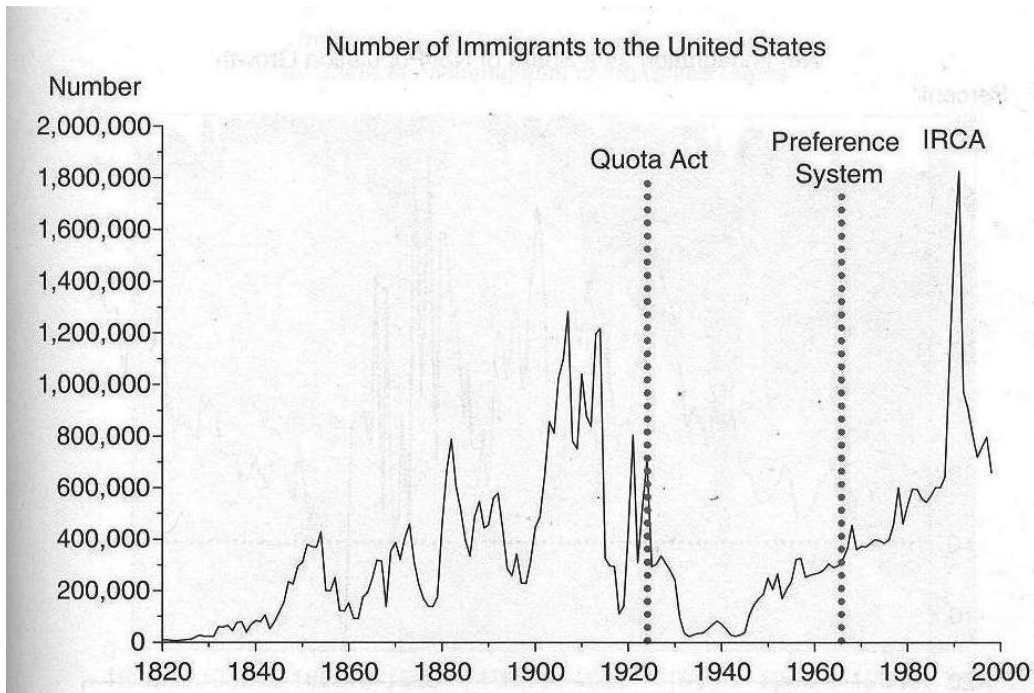
³²² D. Musschoot, *Van Franschmannen en Walenmannen. Vlaamse seizoensarbeiders in den vreemde in de 19de en 20ste eeuw*. Tielt, Lannoo, 2008, p. 38.

Bijlage 8 – Emigratie naar Amerika per kanton naar Kurgan –Van Hentenryk

Onderstaande kaart geeft het promille emigranten die volgens de studie van Kurgan-Van Hentenryk (naar een steekproef van de Venesoerapporten) naar Amerika trokken. Hierbij zien we een groot overwicht in West- en Oost-Vlaanderen en in mindere mate ook in Henegouwen. De dunne omlijning geeft de arrondissementsgrenzen weer. We zien het kanton van Ninove, gelegen in het arrondissement van Aalst, waar onze casus gemeente Denderhoutem gelegen is.

Bijlage 9 – Dynamiek van de immigratie in Amerika

Bron: A. Zolberg, *A nation by design: immigration policy in the fashioning of America*, Cambridge, Harvard university press, 2006, pp. 461 + 463.

Bijlage 10 – Geëmigreerde Denderhoutemnaren via de Venesoerapporten

Hieronder ziet u een voorbeeld van welke gegevens men in de door het VVF van Antwerpen verwerkte Venesoerapporten kan terugvinden. We zien een fragment dat de overtocht van enkelen vermeldt met een *Red Star Line* boot van 14 april 1906.³²³ We zien hier ook duidelijk dat Denderhoutemnaren samen reisden met emigranten uit naburige gemeenten, in dit geval Welle.

21605 **PRAET** Pierre, 21 jaar, van Welle. Landbouwer.

Begeeft zich naar Detroit (Michigan) bij zijn schoonbroer, **HERNALSTEEN** Pierre, Franklinstreet nr 684. Zie nrs 11212, 18230. Deze werkt in een gasfabriek en verdient \$1.50 tot \$2 per dag. Neemt 50 fr mee. Spreekt Vlaams.

21606 **PROVOOST** Félix, 43 jaar, van Denderhoutem. Landbouwer.

Begeeft zich naar Detroit (Michigan) bij **UYTTENHOEVE** Louis, Champlainstreet nr 394. Deze is er 5 jaar als herbergier gevestigd. Neemt 500 fr mee. Spreekt Vlaams.

21607 **PROVOOST** Aloïs, 18 jaar, zijn zoon.

21608 **DE SMEDT** Odilon, 23 jaar, van Markegem. Landbouwer.

Begeeft zich naar Detroit (Michigan) bij zijn kozijn, **VERSTRAETEN** Emile, zie nrs 18194, 20100. Deze werkt er in een gieterij en verdient \$2 per dag. Neemt 60 fr mee. Spreekt Vlaams

21609 **LAMBRECHT** Emile, 20 jaar, van Izegem. Landbouwer.

Begeeft zich naar Detroit (Michigan) bij **LANNOI** Emile, Champlain Avenue 94. Deze is er 18 jaar als herbergier gevestigd. Neemt 100 fr mee. Spreekt Vlaams.

21610 **DE BUCK** Henri, 37 jaar, van Zwevezele. Landbouwer.

Begeeft zich naar Detroit (Michigan) bij **THEETAERT** Hector, Atwaterstreet nr 21. Zie nr 17871. Deze werkt er bij de wegenwerken en verdient \$2 tot \$3 per dag. Neemt 250 fr mee. Spreekt Vlaams.

---

³²³ R. Deruyter, *Belgische Emigratie naar Amerika (1906)*, Antwerpen, uitgave in eigen beheer, 1999, s.p.

Bijlage 11 – De Ellis Island records als bron

Allereerst maakt men gebruik van de zoekfunctie van S. Morse. Hierbij gaven we ‘Dend’, ‘Dand’ en ‘Deuderhautem’ in als zoekterm. Zo komt men aan lijsten waaruit men de Denderhoutemnaren dient te filteren.

Searching the New York (Ellis Island gold) Database in One Step

We acknowledge the work of [Dr. Stephen Morse](#), [Gary Sandler](#), and [Michael Tobias](#) in creating this search tool

Overview Main Form (white) Ship Pictures Ship Lists Manifests Frequently Asked Questions Morse's Other Webpages

There is no required field, not even the last name

starts with or is
 sounds like
 contains

starts with or is
 sounds like
 is phonetically

starts with or is
 sounds like
 contains

starts with or is
 sounds like
 contains

starts with or is
 contains

Specify at most two of the following three ranges

Year of arrival is between and
 Age at arrival is between and
 Year of birth is between and

Arrival month
 Start search at entry
 hits/page

Arrival day
 Marital Status
 Gender

If you submit a second search before receiving the results of a previous one, the previous search will be aborted.

For convenience, the above buttons are repeated on this page. They are equivalent.

Name	Residence	Age	Born*	Arrived	Passenger Record	Text Manifest	Scanned Manifest	Annotations	Ship Image
1 Giovanni	Dendahra	18	1884	1902	view	view	view	view	view
2 Alaer, Albert	Denderhoutin, Belgium	25	1888	1913	view	view	view	view	view
3 Alaer, Philemon...d	Denderhoutin, Belgium	27	1886	1913	view	view	view	view	view
4 Anchasi, Aujust	Denderhouten, Belgium	33	1879	1912	view	view	view	view	view
5 Andersson, Eskit	Dendek Elp...	20	1885	1905	view	view	view	view	view
6 Auckaer, Leontine	Denderhante, Belgium	29	1890	1919	view	view	view	view	view
7 Bael, Alphonse	Dendir, Belgium	23	1897	1920	view	view	view	view	view
8 Bael, Alphonse	Denderhoutin, Belgium	28	1885	1913	view	view	view	view	view
9 Baeten, Hector	Denderhante, Belgium	25	1898	1923	view	view	view	view	view
10 Baeyens, Alois	Denderhouten, Belgium	26	1884	1910	view	view	view	view	view
11 Bartie, Mrs.	Dendee	52	1840	1892	view	view	view	view	view
12 Bayens, Delfine	Dendernoutem, Belgium	30	1892	1922	view	view	view	view	view
13 Bayens, Gustaaf	Dendernoutem, Belgium	36	1886	1922	view	view	view	view	view
14 Bayens, Gustave	Denderhanteni, Belgium	32	1878	1910	view	view	view	view	view
15 Bayens, Gustave	Denderhante, Belgium	25	1885	1910	view	view	view	view	view
16 Bayens, Irma	Denderhante, Belgium	9	1910	1919	view	view	view	view	view
17 Bayens, Joseph	Denderhoutem, Belgium	19	1891	1910	view	view	view	view	view
18 Bayens, Louis	Denderhantem, Belgium	28	1886	1914	view	view	view	view	view
19 Bayens, Louis	Denderhanteni, Belgium	24	1886	1910	view	view	view	view	view
20 Bayens, Marie	Denderhoutem, Belgium	25	1896	1921	view	view	view	view	view
21 Bayens, Rene	Denderhantem, Belgium	21	1891	1912	view	view	view	view	view
22 Bayens, Rene	Denderhoutem, Belgium	32	1889	1921	view	view	view	view	view
23 Bayens, Rosaie	Denderhante, Belgium	37	1882	1919	view	view	view	view	view
24 Bearrus, Gustave	Denderhantem, Belgium	26	1883	1909	view	view	view	view	view
25 Beeckman, Rene	Denderhantem, Belgium	33	1877	1910	view	view	view	view	view
26 Beeckman, Jeannette	Denderlecuw, Belgium	1	1906	1907	view	view	view	view	view
27 Beeckman, Mathilde	Denderlecuw, Belgium	30	1877	1907	view	view	view	view	view
28 Beeckman, Mathilde	Denderlecuw, Belgium	4	1903	1907	view	view	view	view	view
29 Beeckman, Nathalie	Denderhoutin, Belgium	17	1903	1920	view	view	view	view	view
30 Beeckman, Oscar	Denderhouten, Belgium	9	1902	1911	view	view	view	view	view
31 Beeckman, Oscar	Denderlecuw, Belgium	6	1901	1907	view	view	view	view	view

Hieronder ziet u een voorbeeld van het ingeven van één van de migranten in de zoekfunctie. Vervolgens krijgen we verschillende overtochten van naamgenoten. Hierbij kan men een aparte fiche opvragen met de gegevens per emigrant. Daarnaast ook een uitgetypt overzicht van enkele emigranten die meereisden met de gezochte persoon. Zo zien we dat vele Denderhoutemnaren in het gezelschap van mensen uit Ninove, Iddergem en andere omringende gemeenten meereizen. Ook moet er gelet worden op Denderhoutemnaren die Amerika als laatste verblijfplaats opgaven bijvoorbeeld Joseph De Luyck. Wil men nog meer gegevens over deze

SHIP MANIFEST

Manifests often extend over more than one page. Your passenger may be listed in this page, or a few pages forward or back. To see other pages in the manifest, click "previous" or "next." To save or purchase, click "View Original Manifest."

Coronia

VIEW ORIGINAL MANIFEST

Associated Passenger	Date of Arrival	Port of Departure	Line #	Page #	0453
Van de Stok, Alois	Oct 17, 1909	Liverpool	-	previous	next
					Original page

Manifest for Corona

Sailing from Liverpool

Name	Gender	Age	Married	Ethnicity	Place of Residence
0001. Baeff, Necho	M	26y	M	Bulgaria, Bulgarian	Kazatsevo, Bulgaria
0002. Stoyanoff, Tinko	M	22y	M	Bulgaria, Bulgarian	Kazatsevo, Bulgaria
0003. Mukobski, Ilija	M	28y	M	Bulgaria, Bulgarian	Bulgareni, Bulgaria
0004. Stoyhotz, Christo	M	27y	M	Bulgaria/Bulgarian	Kazatsevo, Bulgaria
0005. Stoyanoff, Ivan	M	31y	M	Bulgaria, Bulgarian	Bulgareni, Bulgaria
0006. Stoyanoff, Petre	M	25y	M	Bulgaria, Bulgarian	Kazatsevo, Bulgaria
0007. Nedeff, Christo	M	28y	M	Bulgaria, Bulgarian	Kazatsevo, Bulgaria
0008. Barros, Domingos	M	16y	S	Portugal, Portuguese	Jameja, Portugal
0009. Machado, Antonio	M	18y	S	Portugal, Portuguese	Redial, Portugal
0010. Rodriguez, Jose	M	21y	M	Portugal, Portuguese	Redial, Portugal
0011. Vieira, Joao Antonio	M	33y	S	Portugal, Portuguese	Lisbon, Portugal
0012. Palacio, Carmen	F	38y	M	Portugal, Portuguese	Escobedo, Portugal
0013. Palacio, Angela	F	13y	U	Portugal, Portuguese	Escobedo, Portugal
0014. Palacio, Manuel	M	11y	S	Portugal, Portuguese	Escobedo, Portugal
0015. Palacio, Luis	M	8y	S	Portugal, Portuguese	Escobedo, Portugal
0016. Gamaranes, Benito	M	18y	S	Spain, Spanish	Moledo, Spain
0017. Feradales, Antonio	M	22y	S	Spain, Spanish	Vilaseco, Spain
0018. Schapiro, Leiser	M	32y	M	Russia, Hebrew	Warschaw, Russia
0019. Clement, Pierre	M	23y	S	Germany, German	Gonderingen, Luxemburg
0020. Clement, Georg	M	21y	S	Germany, German	Gonderingen, Luxemburg
0021. De Luyck, Joseph	M	25y	M	Belgium, Flemish	Colton, Calif., U.S.A.
0022. Van de Stok, Alois	M	22y	S	Belgium, Flemish	Denderhauhen, Belgium
0023. De Doncker, Belleminius	M	24y	S	Belgium, Flemish	Denderhauhen, Belgium
0024. De Petter, Gustave	M	16y	S	Belgium, Flemish	Denderhauhen, Belgium
0025. Verhaeghe, Rene	M	37y	S	Belgium, Flemish	Langemarch, Belgium
0026. Beauprez, Arthur	M	31y	M	Belgium, Flemish	Louisville, Col., U.S.A.
0027. Beauprez, Maria	F	26y	M	Belgium, Flemish	Langemarch, Belgium
0028. Beauprez, Marcel	M	3y	S	Belgium, Flemish	Langemarch, Belgium
0029. Batista, Alfonso	M	20y	S	Italy, Italian	Fontanaleze, Italy
0030. Berkowitz, Borach	M	20y	S	Roumania, Hebrew	Negrest, Roumania

SHIP MANIFEST

Manifests often extend over more than one page. Your passenger may be listed in this page, or a few pages forward or back. To see other pages in the manifest, click "previous" or "next." To save or purchase, click "View Original Manifest."

Finland

VIEW ORIGINAL MANIFEST

Associated Passenger	Date of Arrival	Port of Departure	Line #	Page #	0104
De Pauw, Charles	Apr 16, 1907	Antwerp	-	previous	next
					Original page

Manifest for Finland

Sailing from Antwerp

Name	Gender	Age	Married	Ethnicity	Place of Residence
0001. Simoens, Achiel	M	21y	S	Belgium, Flemish	Ruyssclede, Belgium
0002. Vergote, Gustave	M	36y	S	Belgium, Flemish	Ingelmunster, Belgium
0003. Geckhoub, Gustave	M	28y	S	Belgium, Flemish	Emulghen, Belgium
0004. Tavenier, Urbain	M	20y	S	Belgium, Flemish	Oombergen, Belgium
0005. Menleman, Rene	M	37y	M	Belgium, Flemish	Oombergen, Belgium
0006. De Pauw, Charles	M	34y	M	Belgium, Flemish	Denderhauhen, Belgium
0007. De Pauw, Amand	M	20y	S	Belgium, Flemish	Denderhauhen, Belgium
0008. Uyttersport, Frans	M	28y	S	Belgium, Flemish	Denderhauhen, Belgium
0009. Muijlaet, Richard	M	20y 1m	S	Belgium, Flemish	Ninove, Belgium
0010. Goubert, Ernest	M	21y	S	Belgium, Flemish	Ninove, Belgium
0011. Muijlaet, Flederic	M	24y 2m	M	Belgium, Flemish	Ninove, Belgium
0012. Goubert, Justine	M	25y	S	Belgium, Flemish	Ninove, Belgium
0013. De Petter, August	M	37y	M	Belgium, Flemish	Denderhauhen, Belgium
0014. Michiels, Polydora	M	28y 2m	M	Belgium, Flemish	Idesgen, Belgium
0015. Van de Eynde, Rene	M	21y 1m	S	Belgium, Flemish	Iddergem, Belgium
0016. Michiels, Emiel	M	24y	S	Belgium, Flemish	Iddergem, Belgium
0017. Sonck, Jan Baptiste	M	23y 2n	M	Belgium, Flemish	Iddergem, Belgium
0018. Wynant, Joseph	M	15y 1n	S	Belgium, Flemish	Denderhauhen, Belgium
0019. Van Rossen, Frans	M	37y	M	Belgium, Flemish	Iddergem, Belgium
0020. Schecrlinck, Desire	M	42y 1m	S	Belgium, Flemish	Iddergem, Belgium
0021. Desmedt, Alphonse	M	24y	S	Belgium, Flemish	Beerven, Belgium
0022. Mabien, Maurice	M	26y	M	Belgium, Flemish	Hallum, France
0023. Zareba, Josef	M	45y	M	Austria, Polish	Roczyny, Austria
0024. Warzecha, Marcin	M	22y	S	Russia, Polish	Szezeloms, Russia
0025. Lepianka, Walenty	M	24y	S	Russia, Polish	Podhoroc, Russia
0026. Gaud, Josef	M	20y	S	Austria, German	...

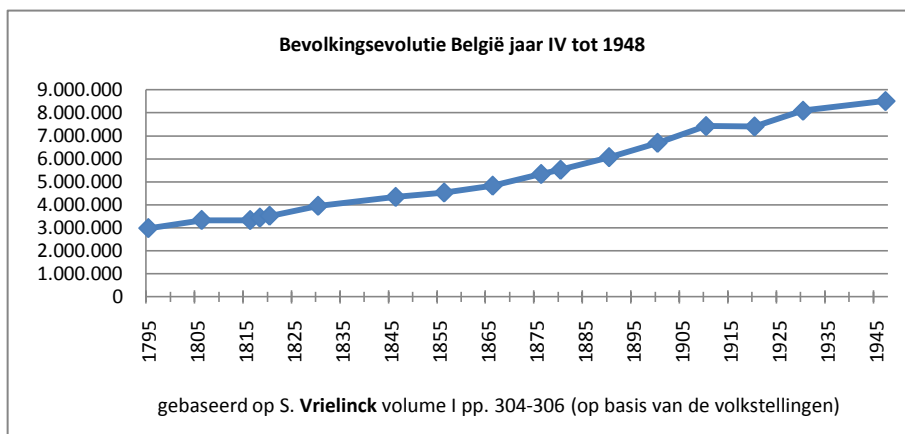
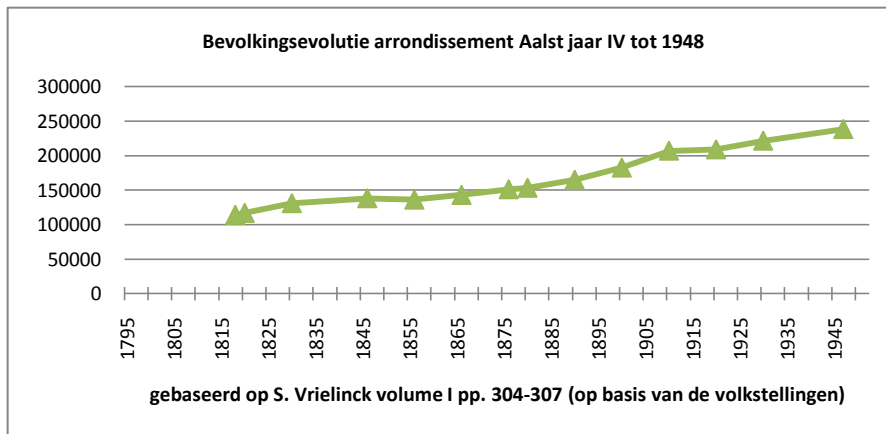

Bijlage 13 - Wijken in Denderhoutem

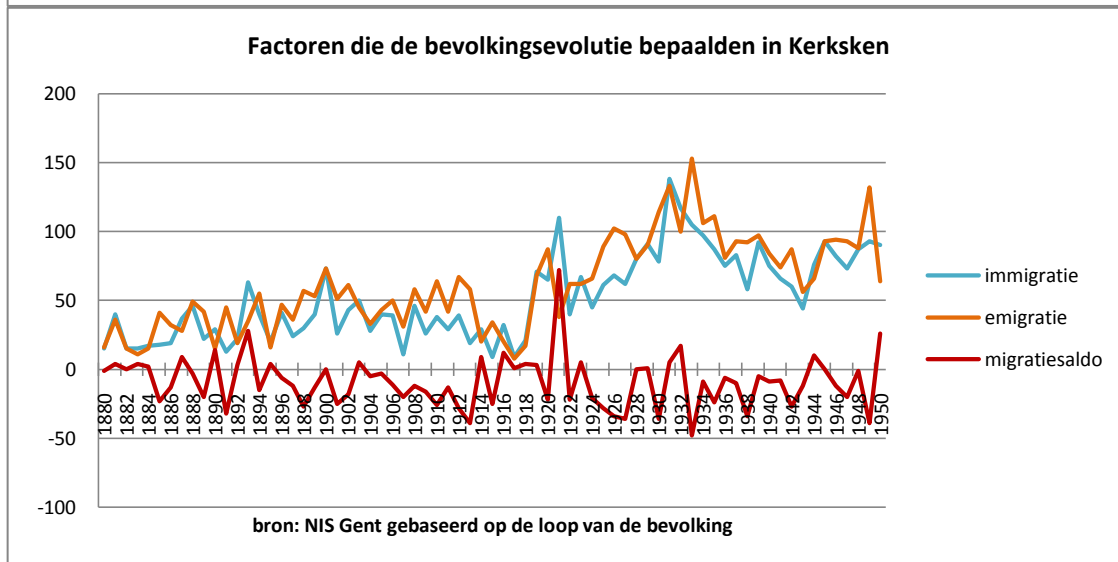
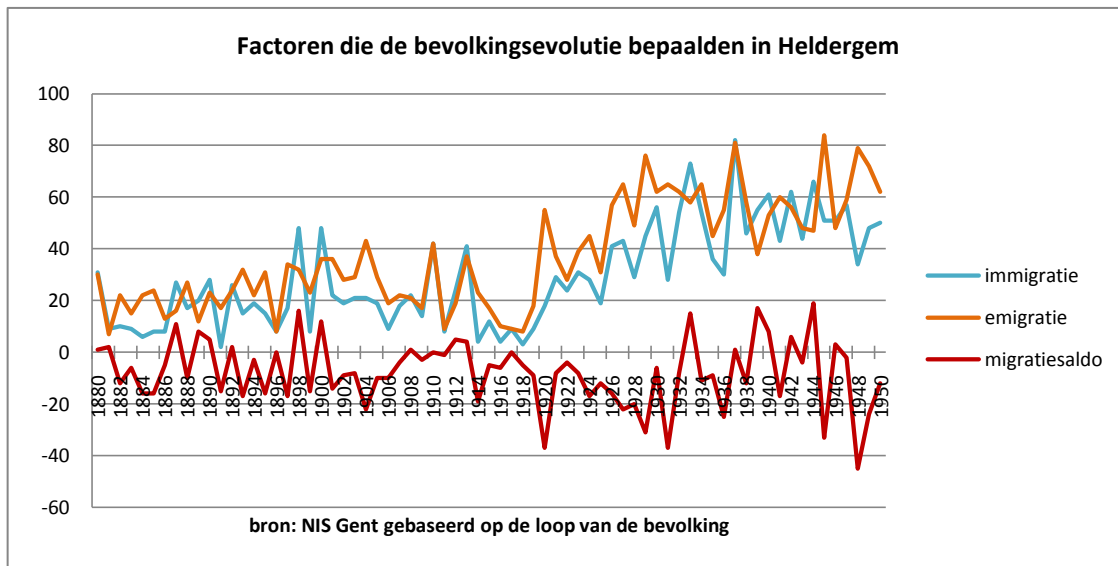
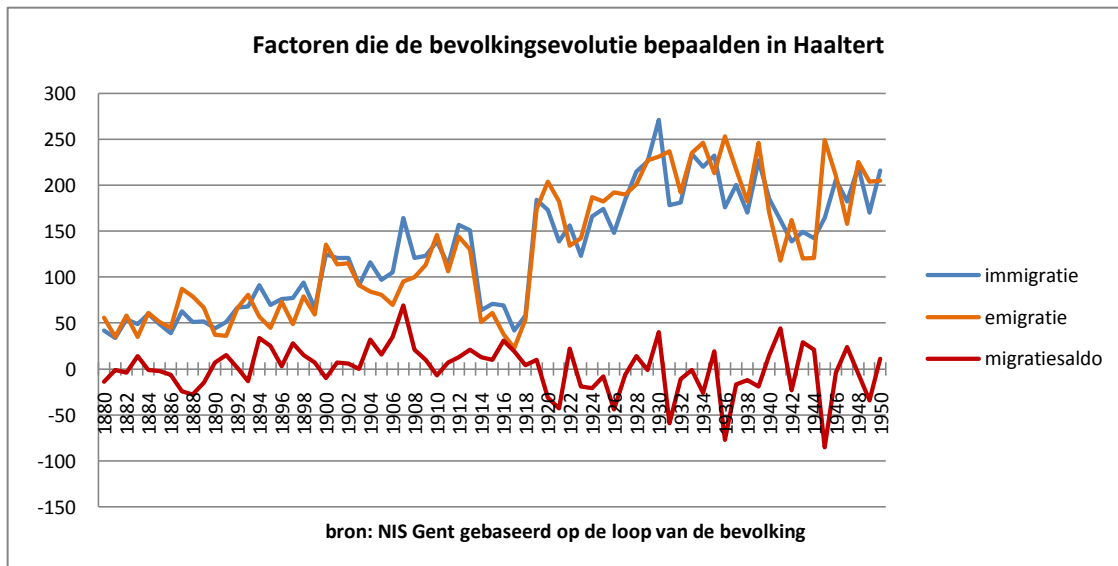

Originele kaart: Gemeentelijke wegenatlas ca. 1840, in: E. Huylebroek, *Denderhoutem door de jaren heen*, 2001, p. 9.

Bijlage 14 – Bevolkingsevolutie arrondissement Aalst en België

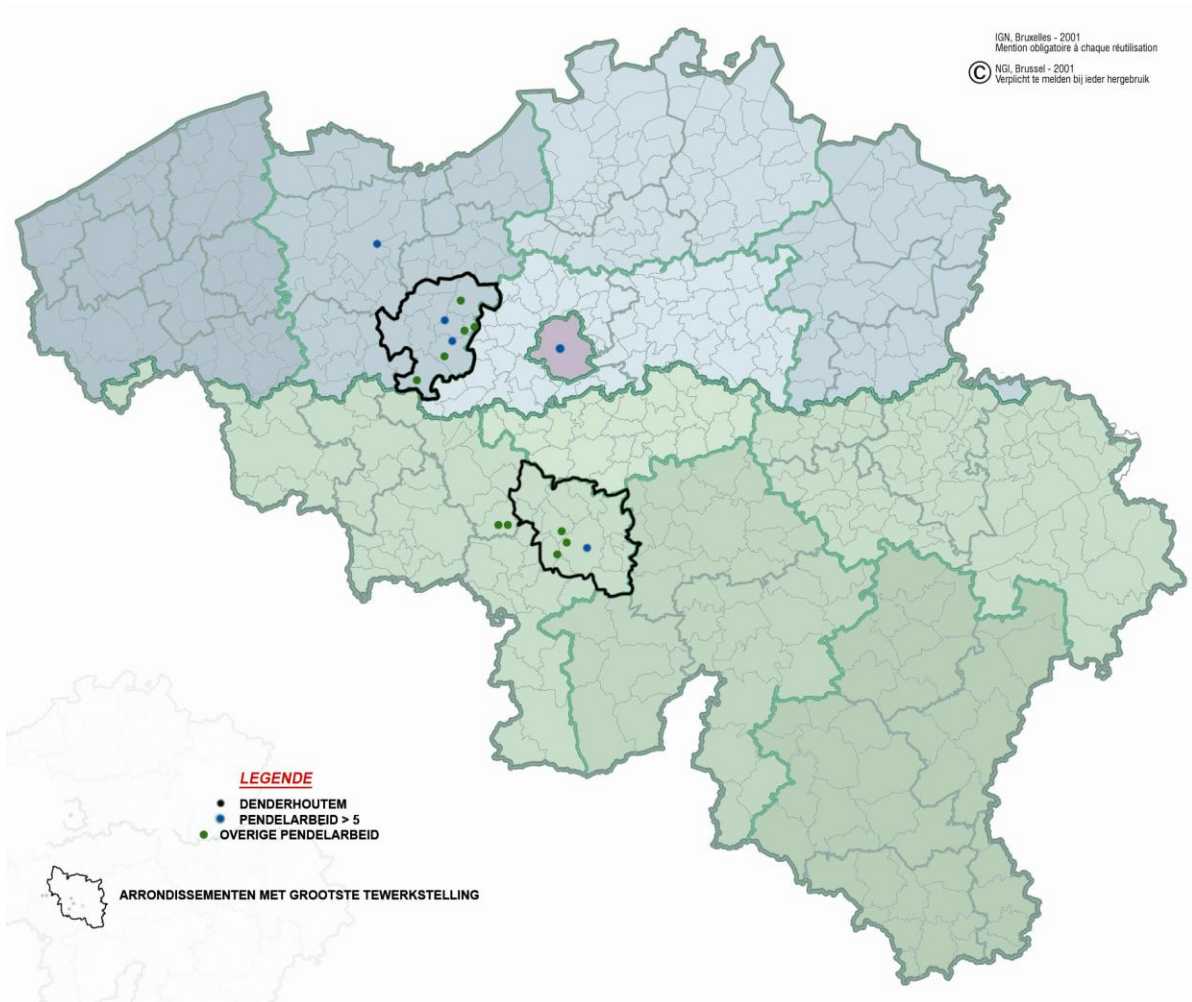

Bijlage 15 – Migratiesituatie in de buurgemeenten van Denderhoutem

Bijlage 16 – Denderhoutemse arbeid buiten Denderhoutem in 1910

In de industrietelling van 1910 gaf men mee waar Denderhoutemnaars gingen werken buiten het eigen dorp. De arrondissementen Aalst en Charleroi zijn het best vertegenwoordigd. In blauw zien we de gemeenten met vijf of meer Denderhoutemse arbeiders, in groen die met een kleiner aantal.

Bron:

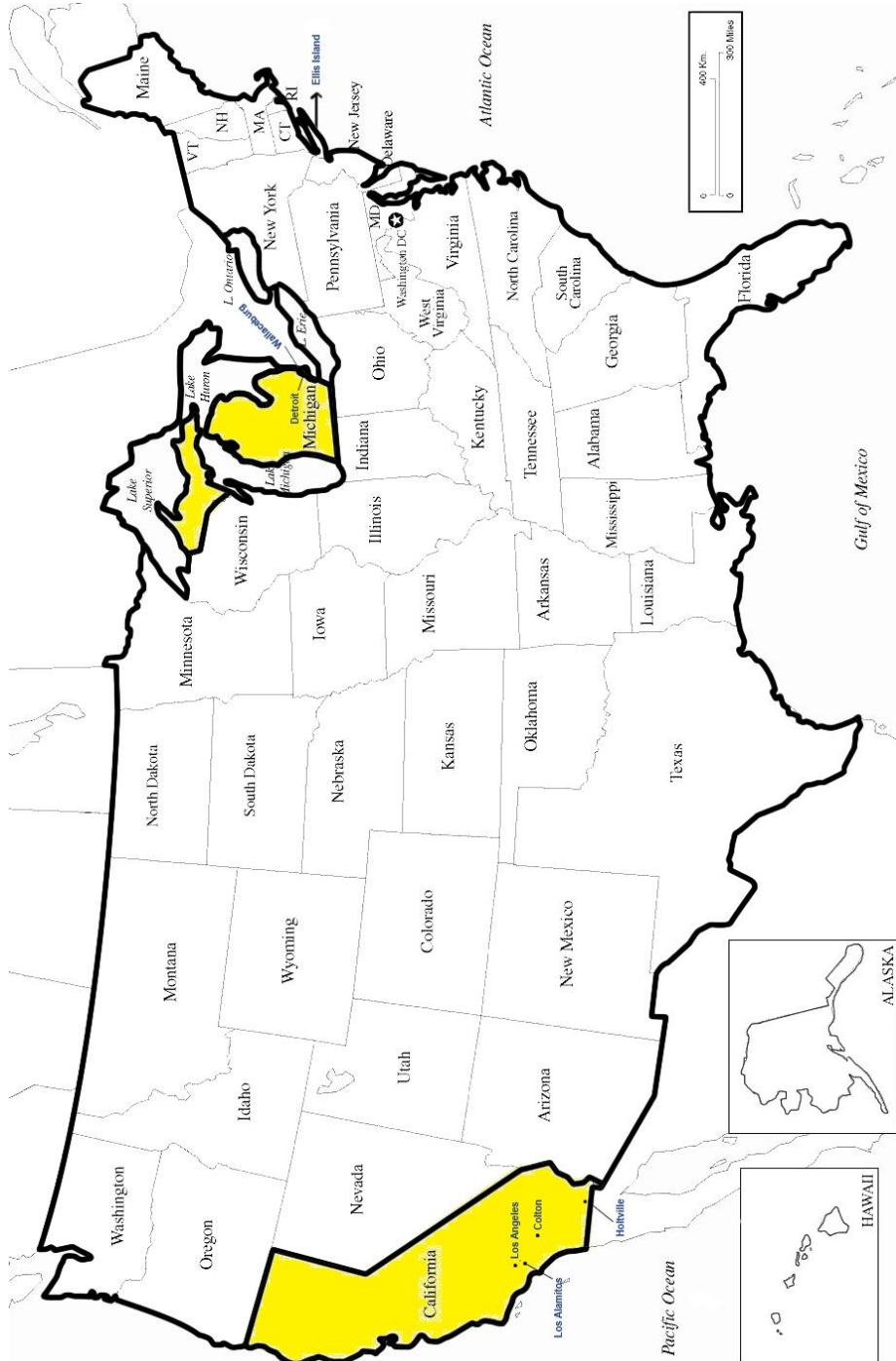
Recensement général des industries & des métiers (31 décembre 1910). Volume III, Ministerie van industrie en werk, 1913, pp. 644-645.

Originele kaart vóór bewerking: Nationaal Geografisch Instituut.
<http://www.ngi.be/images/4/adm/adm4_n.htm>, geraadpleegd op 1.05.2010.

Bijlage 17 – Meest populaire bestemmingen van Denderhoutemnaren in de Verenigde Staten

De meeste Denderhoutemnaren troffen we aan in Detroit in de staat Michigan. Daarnaast waren ook Los Alamitos en eveneens Colton en Los Angeles populaire bestemmingen.

Originele kaart vóór bewerking:

<http://www.netstate.com/states/maps/images/usa_states.jpg>, geraadpleegd op 1.05.2010.

Bijlage 18 – Reden tot migratie: mislukt Vlaams Democratisch nationalisme: Artikel in *De Werkman*

Er werd in deze masterscriptie meermaals verwezen naar volgend artikel dat verscheen in verschillende uitgaven van *De Werkman* van mei en juni 1923. Het werd geschreven door Achiel Temmerman, een Denderhoutemnaar in Detroit. Deze lag samen met Kerkskenaar Victor Van Der Haegen aan de basis van de vereniging Flandria-America.

3/05/1923

In gansch het arrondissement Aalst is het gekend, dat Denderhautem sedert vele jaren aan de spits staat voor het leveren van uitwijkelingen naar Noord-Amerika en Canada.

Het begin en de oorsprong dier uitwijking, met nadere beschrijving erbij, zal hoop ik, aangenaam zijn aan de lezers van “De Werkman”.

In de jaren 80 woonde hier op de wijk Stichelen zekere Kamiel D’Haem met vrouw en kinderen op de hofstede waar nu Jozef Provoost verblijft.

D’Haem was afkomstig van Erembodegem (Terjoden) en zijne vrouw van Nieuwerkerken. Hij was slachter en schrijnwerker van stiel, maar het was als duivenliefhebber dat hij heinde en verre gekend was. Uren ver ging hij spelen, tot zelfs in Mechelen, hetgene zeldzaam was in dien tijd dat er nog geen spraak was van constateurs, enz. Van overal kwam hij met de dikke prijzen thuis, maar ik moet zeggen dat hij er niet rijk bij wierd, want met al die overwinningen werd er gewoonlijk wat te straf gefeest en feesten kost geld.

Ervaren en avontuurlijk van aard als hij was, ging hij het geluk zoeken naar Amerika en liet de vrouw met hare zes kleine jongens hier, met het inzicht ze later te doen opkomen.

Hij vertrok dus de eerste maal in 1888. Hij keerde terug in 1891 en moest ginder goede zaken hebben gemaakt, want na eenige maanden hier verbleven te hebben, maakte hij zich gereed om nogmaals te vertrekken. ’t Is toen dat de kiem gelegd wierd der groote beweging van den trek naar Amerika.

Al wie de gelegenheid had, deed gaarne een praatje met D’Haem, en bijzonderlijk de jongelingen van ’t gebuurte en omliggende kwamen in massa naar zijn huis, om uit zijnen eigen mond al het wondere en schoone te vernemen over de nieuwe wereld. Velen waren als betooverd van geestdrift en besloten zonder vrees den stap in het onbekende te wagen en de aanstaande reis mede te maken.

In de lente van 1891 vertrok dus D’Haem als leider der expeditie met een 25-tal mannen, waaronder 13 van Denderhautem. De overigen waren van Kerkxken en Haaltert.

Hedendaags gaat een vertrek naar Amerika ongemerkt voorbij, maar te dien tijde wekte zulks de algemeene aandacht. Met honderden personen kwamen dien dag naar Dries en Stichelen, om die koene mannen te komen zien en toejuichen, wanneer zij per kamion naar de statie van Haaltert reden, gezeten te midden van al hunne pakken en reisbenoodigheden. Uit dat eerste convooi houdt een jongeling van den Dries, die toen 21 jaren telde, het rekord van de langste afwezigheid. Het is Frans De Luyck, die zoo het schijnt ten huidigen dage nog als kloeke jongman van 52 jaren, verblijft in Vancouver B.C. Canada. Dat kan nog tellen.

Moest Frans eens naar België komen, hij zou voorzeker aardig opkijken en hier op den Dries nog weinig in zijnen staat van vroeger vinden.

Eens dus dat die groep in Amerika was aangekomen, had er reeds den 2^{den} of 3^{den} dag een bizonder voorval plaats dat zeer nadeelig inwerkte op den geest der nieuwe aankomenden. Hun leider, namelijk C. D'Haem, was plotseling uit hun midden en de jongens hebben nooit geweten langs welk straatje hij zoowel mocht weggeflinkt zijn. Daar bevonden zij zich nu opeens zonder leider en niemand onder hen kende een woord van de Engelsche taal, de taal van het land.

Ze moesten natuurlijk scheiden en verspreiden zich in 2 e, 3 om naar werk te zoeken, want ze waren niet voorzien van het noodige geld om het al wandelen lang uit te houden.

Hedendaags zou men recht naar Detroit (Michigan) trekken, met de zekerheid van er kennis en werk te vinden, maar te dien tijde was Detroit niet gekend door ons volk.

Allen hebben dan ook veel onderstaan in hun eerste jaar en zwarte sneeuw gezien, tot dat ze wat begriip hadden van de taal, zeden en gewoonten van het nieuwe land. Toch onderstonden allen met veel moed dat eerste proefjaar ondanks alles wat ze te verduren hadden en bleven eenige jaren in Amerika. Verscheidene onder hen zijn zelfs na eenige jaren ginder verbleven te hebben, naar België gekomen en weerom vertrokken. Een eerste bewijs dus dat ze ginder betrekkelijk goede zaken hadden gedaan.

Dat waren dus de pioniers, de baanbrekers van het verre Amerika, waar zoovelen onzer volkskinderen toe geroepen waren.

Van het oogenblik dat er ginder een vijftiental een bestaan hadden, en van de ruwe schors der onwetendheid over Amerikaansche toestanden ontdaan waren, wierd er van ginder naar het gemeentedorp geschreven, vrienden en familieleden ingelicht, en de kiem van uitwijking welde ras op tot een weelderige plant.

Hedendaags mag men gerust schatten dat er 500 inwoners, 't zij een tiende onzer bevolking in Amerika verblijven. Af en toe komen er na eenige jaren afwezigheid hier aan, en

altijd ook vertrekken er nieuwe. Jaar in en jaar uit gaat de korrespondentie haren gang tusschen Denderhautem en de nieuwe wereld.

En wat gaan ze ginder doen? En waar zitten ze daar meest? Men kan ze rangschikken en aanwijzen in de drie groote centers, Detroit, Californië, en Britisch Columbie (Canada).

DETROIT.

Over deze stad moet ik wat meer uitleg geven, aangezien Detroit hier in Denderhautem meer vernoemd wordt dan Antwerpen. Detroit, zooals de benaming aanduidt, is door de Franschen gesticht in 1764, en bleef lange jaren een gewoon eenvoudig dorp. De oude menschen van dien tijd spreken nu nog van hunnen jongen tijd, toen het nog een klein stadje was, omgeven met moerassen en gemeenen grond. Het is maar van over 40 jaren dat de stad haar snelle uitbreiding kreeg, en bijzonderlijk sedert 1910. De volksoptelling (census) van 1910 gaf aan de stad eene bevolking van 465.766 inwoners, en nu ten huidige dage bedraagt het 1.200.000 1 miljoen 2 honderd duizend. Denderhautem komt in die bevolking tusschen met 300 zijner volkskinderen.

Als de zaken normaal marcheeren is daar altijd werk te bekomen, aangezien er 1.600 fabrieken (zonder de kleine) in werking zijn. De fabriekswerkers alleen zijn 350 duizend in getal.

(’t Vervolgt)

27/05/1923

(1^e Vervolg)

Dan hebt ge nog groote fabrieken waar men allerhande stoven maakt, alsook de groote fabrieken van medicijnen, en snij- en werktuigen voor de beeldkunde zooals Larke Davis C^o eene der voornaamste in dien aard, waar mijn goede vriend en correspondent J. B. langen tijd heeft gewerkt. Voor de autofabrikatie noemen wij in de eerste plaats Henri Ford de miliardair die voor zijn paart er jaarlijks zoowat 1.325.000 autos vervaardigt. En die man zijn huishouden bedraagt een enkel kind, de zoon Edsel Ford. In Manchester (Engeland) heeft Ford nog een fabriek in werking, waar er 15.000 ’s jaars worden gemaakt. Evenzoo heeft hij fabrieken in Ontario (Canada) en elders. Hij heeft nu ook onlangs eenige mannen zijn personeel naar China gestuurd om daar aan 100 jonge Chinezen, die op Amerikaanschen grond geboren zijn, het noodige technisch onderricht te geven en er vervolgens zijn plan van fabrikatie en handel uit te voeren.

Buiten Ford hebt ge nog vele andere autofabrikanten in Detroit die van tel zijn en duizenden werklieden bezigen, zooals Dodge Brothers, Packard, Cadillac, Stodebaker, enz. In Amerika gaat alles praktisch en ook zeer snel, want ze weten de spreuk “times is money” goed toe te passen, en in un handel en wandel zeggen ze altijd “business First”, zaken vooraf.

Edelmoedigheid en liefdadigheid wordt er zeer beoefend en ondanks al de weelde bestaat er groote vrijheid. Moest ge ginder aan die menschen uitleggen hoe het hier gaat in België, dat bijvoorbeeld in Denderhaudem Peer zijn land is opgezegd met Kerstmis, omdat zijn zoon Frans muzikant blijft bij de demokraten; dat Gust in de beet staat, omdat hij bij M. Pauwels te doktoren gaat; en andere dozijnen kleingeestigheden meer, z’en zouden dat niet kunnen begrijpen en zulke slavernij betreuren.

Sedert 5 jaren doet men in Detroit alle jaren voor den winter eene omhaling ten bate van alle slag van noodlijdenden waarvan ook immigranten die in nood zijn, genieten. Dat gaat zoo; De burgemeester, M^f James Couzens, hangt plakbrieven op de muren der stad waarin hij een oproep doet tot zijne stadsgenooten, om elk naar zijn vermogen bij te dragen in dat edel werk van naastenliefde. Er wordt bepaald dat men gaarne zooals alle jaren 2,500,000 dollars zou bijeenkrijgen; 33 goede sprekers worden uitgezonden om gansch de stad door in geschikte lokalen, de zaak uit te leggen aan het volk.

Veelal wordt er ook gesproken in kerken, want in Amerika worde de kerken nog al gebruikt om burgerlijke maatschappelijke zaken te bespreken.

De omhaling duurt 8 dagen; 5000 mannen en vrouwen te samen verdeelen de stad in zooveel deelen als er personen op gang zijn, ’t is te zeggen 5000 omhalers en op 8 dagen is de stad doorkruist.

Iedere gift wordt ingeschreven op de lijst. In het jaar 1922 hadden ze van af de eerste uur reeds 54 personen die intekenden voor sommen van 1000 tot 25000 dollars en den tournee van den eersten halven dag sloot reeds met 250,000 dollars.

Onder de inzamelaars zijn vele voorname personen, maar gansch het personeel werkt gratis, zonder vergoeding. Die er aan gegeven heeft krijgt nen herinneringsknop en ge moet niet vragen of ge daar vele van die knoppen op de frakken ziet.

In Detroit hebt ge ook nog het Belgisch muziekgenootschap, Belgische danszaal, Belgisch kerkhof, enz. Wie er kop in heeft om Engelsch te leeren heeft in Detroit daartoe alle gelegenheid. Van half September tot April zijn scholen in gang en dit bijna kosteloos. Het zijn allen Amerikaansche juffers die er de lessen geven en zich alle moeite geven, om aan hunne leerlingen kennis te geven in de Engelsche taal. Al kende gij van het Engelsch slechts no en yes, ge moet niet bang zijn u naar de avondschool te begeven, want men treft daar menschen

aan van 40 jaren en meer die vele jaren reeds in Amerika verblijven en nog bitter weinig Engelsch kennen. Ten andere, alle werkgevers moedigen hunne werklieden (uitlanders) aan er naar toe te gaan, wat beiden voordeelig is en hun zodoende de gelegenheid te geven om de noodige begrippen van het Amerikanismus te vatten.

Californië.

Dit is de streek of staat van 360 dagen zonnenschijn per jaar, zegt men gewoonlijk Californië mag zekerlijk mededingen met de 47 andere staten van Noord-Amerika, voor wat den vooruitgang op alle gebied aangaat.

Onze jongens van Denderhautem in die streek, oefenen er bijna uitsluitend allen den stiel van landbouwer uit. Een groot aantal verblijven in het kanton Colton, Los Alamitos, alsook 50 mijlen ten zuiden van Los Angeles, Holtville, enz. De bijzonderste voortbrengselen zijn de beetens, de gerst, welke men veel zaait om te drogen voor hooi. Het geene men 's morgens afmaait is 's avonds reeds droog hooi, zoodanig kan het zonneken er blakeren.

Californië ligt in het uiterste Westen, en vele Meksikanen komen er bij de boeren werken, want Meseiko grenst aan Californië. Regent het er driemaal in een jaar dat is straf, maar den dauw hangt tot 9 uren voormiddag op de vruchten.

De appelsienenen groeien er weelderig en benevens de rijpe vruchten, ziet men op den appelsienboom reeds de jonge appelsientjes staan voor het toekomende jaar. Natuurlijk geeft zoo een boomgaard die in volle bloei staat met al die gele botten er op, een betooverenden blik aan de nieuw aankomenden. Ze worden geplukt wanneer ze nog geel zijn en rijpen voort al rustende in hunne bakken op reis naar den vreemde, waar ze dan rood als bloed te voorschijn komen.

Californie is eene zeer bergachtige streek, en in de vruchtbare valeien daartusschen gelegen kan het toch zoo onbarmhartig heet zijn. Ook treft men er wel gedeelten van het land aan, waar wij als Europeanen het niet zouden uithouden van de hitte.

't Is ook buiten de stad Angelos in Hollywood en omstreken dat men de groote onderrichtingscholen aantreft voor het bereiden der films voor de cinema.

Op groote daartoe aangelegen pleinen, bosschen en waters worden al die waaghalzerijen, doodensprongen, couboysdrama's enz. uitgevoerd, welk men de wereld door op het doek der cinema zal vertoonen.

(*t Vervolgt)

(2^e Vervolg)

Naar Californie komen dan ook de rijke lieden uit de koude streken van Noord-Amerika hunnen winter doorbrengen en brengen veel beweging en verteer in de badsteden en pleziercenters van Californie, waar men kan aankomen uit Detroit, na eene reis van 4 ½ dagen en nachten per trein.

Britisch Columbie

Dit is een der elf provinciën van Canada, bijgevolg staat het onder Engelsch beheer. Britisch Colombie beslaat eene oppervlakte van 227.302.400 akkers land (1 akker bedraagt een dagwand en 20 roeden) en 1.560.960 akkers meren of stille waters, maakt te samen eene oppervlakte van 228.863.360 akkers. Het heeft de grootte van 357.609 vierkante mijlen ; drie mijlen doen 5 kilometers.

Het is gelegen aan de westergrens van Canada en paalt aan Alaska, eener allerkoudste streek welke weinig bewoond is. Britisch Colombie heeft een klimaat dat met het onze nog al overeenstemt, geene te strenge winters, maar wat meer regen dan in België.

Onze Denderhautemsche jongens zitten meest in Vancouver en omstreken en zijn er werkzaam in de houtzagerijen die er talrijk zijn, want daar is men in de streek van de dikke cederboomen. Buiten de stad staat zoo een reus waar men aan het onderdeel zoo een sorot van ark heeft uitgekapt, en langs die opening snoeren de auto's door terwijl de boom voortgroeit.

Ook nog verscheidene onzer jongens boeren er, maar die zitten gewoonlijk lager dan Vancouver, naar den staat Albertie toe.

Vancouver, bekend om zijne houtzagerijen en groote vischhandel, is ook op zijn Amerikaansch op een 25tal jaren van groot dorp opgeklommen tot den rang van groote stad. 't Is de verbindingshaven langs den Stillen Oceaan met het Oosten , waaruit voglt dat de Japaneezen in Britisch Colombie nog al talrijk zijn.

In het algemeen echter is Canada dewelke in uitgestrektheid deze der Vereenigde Straten nog overtreft, maar zeer dun bewoond. Canada 10 miljoen en de Vereenigde Staten 120 miljoen zielen.

Denderhautem is ook nog al vertegenwoordigd in de provincie Ontario (Canada). Daar is men in de gebuurte van Detroit en werkt men aan de tabak, ajuin en andere landbouwvruchten.

Als ik zeg in de gebuurte, dan beteekent zulks in Amerika toch nog 2 tot 300 mijlen.

Algemeene beschouwingen.

Dat er in eene kolonie van 4 à 5000 personen, na eenige jaren wat merkwaardige gebeurtenissen plaats grijpen spreekt van zelfs. In den wereldoorlog 1914-1918, voor Amerika was het 1917, Meimaand, tot 1918, wapenstilstand. Hewel, uit Denderhautem waren zoowat 25 jongens ingelijfd in de legers der Vereenigde Staten en Canada. Een deel daarvan zijn naar het front in Frankrijk en België gekomen, zelfs hebben verscheidene van hen in de Canadeese rangen rond Ieperen hun plicht vervuld.

Eenigen onder hen zijn na den wapenstilstand naar Denderhautem gekomen op bezoek en na zich hier een levensgezellin te hebben uitgezocht, er mede overgevaren naar hun tweede vaderland.

De groote meerderheid onzer Amerikanen die ginder eenige jaren verbleven hebben, kunnen zich hier zoo moeielijk vergenoegen met de Belgische toestanden en verkiezen den Amerikaanschen levenstrant. In zake van voeding, vrijheid, rechtserkennign, hier tegenover ginder, is er groot verschil. Als eenvoudige werkman, indien gij meent u te moeten beklagen over iets, stapt maar gerust in een groot bureel binnen, houdt uwe klak op uw hoofd, doet uwe reden uiteen, en men zal u aanhooren en u recht laten wedervaren, zonder dat gij een briefke mede hebt van den baron, den directeur of andere dikke bazen. Vindt men u bekwaam, ge kunt tot alle ambten geraken, mits natuurlijk de inburgering bekomen te hebben, wat gemakkelijk gaat, en u te schikken naar 's lands wetten. Men zal niet onderzoeken of gij vooruitloper zijt van deze of geene politieke partij.

Uit Denderhautem naar Detroit kost heden zoo wat 1700 fr. Te water en 5 à 600 fr. Van New York tot Detroit, 1 dag en twee nachten per trein, dus circa 2400 fr. Gaat ge nu bij Rufin De Winter (Stichelen) agent der Cunard Line; juffer G. Heyman Haeltert, agent der Canadian Pacific of M. Louis Van Oudenhove Ninove, van de White Star, de prijzen der overvaart verschillen nooit veel.

Om nu van het gevaar der overvaart te spreken, wat zoovelen doet huiveren, weze gezegd dat op al die jaren van trafiek, met al die vele reizen heen en weer van en naar Amerika, dat Denderhautem juist geteld, een enkel slachtoffer heeft te betreuen.

Het was in den droeven rampvollen nacht van 14 April 1912, dat den drijvende paleis, den Titanic op zijne eerste reis van Cherbourg naar New-York, de prooi der golven is geworden, na eene geweldige botsing met een ijsberg. Die ijsbergen zijn in dezen tijd van 't jaar nog al eens op wandel en wee hem die zulke gasten in den weg staan.

('t Vervolgt)

6/06/1923

(3^e Vervolg).

Dus bij het vergaan van den Titanic waren 1600 menschenlevens verloren gegaan en daaronder had Denderhautem een zijner volkskinderen te betreuen namelijk Jozef Van De Velde-Bodar, die eene weduwe achterliet met vier kleine kinderen.

Van De Velde bewoonde hier het bovendorp en was aan zijne derde overvaart. Ik denk nog wel eens weemoedig aan zoovele vrienden en kennissen, die in den schoot van den Amerikaanschen grond hunne eeuwige rust geniten, dezen ten gevolge van ziekten, genen verongelukt op het werk, in de fabrieken, enz, om dan na eene korte mijmering te denken: 't is de gang van het gewone leven waar men zich ook moge bevinden.

Van de wijk Dorp tel ik tot 47 personen die in Amerika opheden verblijven maar de grootste per cent wordt geleverd door den Dael, waar uit een huis de zes zonen weg zijn: de gebroeders Caigneau, waarvan de oudste Jozef als jongman ginder over eenige jaren gestorven is in Britisch Colombie.

Nochtans hebben wij hier groorte wijken zooals Terlinden en Leebeke, waar men zeer weinig uitwijkt, Vondelen en Eigenstraat leveren er zooveel te meer, alsook Dries.

Tegenwoordig varen al dezen die vertrekken rechtstreeks naar Canada, om reden dat enkel deze met Amerikaansche inburgeringspapieren in de Ver. Staten binnenmogen. Men laat in de State maar 3 per honderd binnen van het getal Belgen die voor den oorlog inkwamen, en men spreekt nog om het op minder te brengen. Wie dus uit Canada zich laten binnen slibberen in de Staten, die riskeert hem dan iets. Indien men u ontdekt in de Staten, als binnen gekomen zonder toelating, zou men u seffens zonder complimenten terugsturen naar Canada.

Het opvaren naar Amerika geschiedt meest in Maart en April (een twintigtal zijn hier in die twee maanden weer vertrokken) en den terugkeer in November en December.

Tegenwoordig is er veel werk in Detroit; 't gaat er goed, er wordt veel gebouwd. In 1924 is het er kiezing voor een nieuwen president en dan is er gewoonlijk krisis en slabak in de werken. Wie verlust is op duivensport kan er in Detroit genoeg aan meedoen, zoowel als hier, met dit verschil dat de prijzen ginder nooit lang duren, om reden van de altijd heldere klare lucht. Overtrokken weer is er veel zeldzamer dan hier.

Eens dat men door den stat Illinois (hoofdstad Chicago) is, noemt men de verder gelegen staten het Westen. In het Westen is het volk nog wat ruwer van zeden, de gebouwen zijn er minder schoon dan in de staten die hier naar voren liggen, zooals New-York, Michigan, New-Jersey, Pennsylvanië, enz.

Het Westen is ook zoo druk niet bewoond. Daar springt men nog wel eens op een rijdenden trien en worden verre reizen afgelegd zonder koepon. Daar is men in het land der

cowboys, 't is te zeggen mannen die te paard zittende, de bewaking hebben over die groote kudden hoornvee, die mijlen en mijlen ver in het malsche gras staan te grazen. Als de cowboys dan eens bijeengeraken in een *town* (dorp) en wat aangeschoten zijn van de whisky, houdt u dan als rustige burger wat op afstand, want bij het minste woord zouden ze u te lijve gaan met wat anders dan hunnen breedgeranden hoed.

Welke gevolgen en indrukken een verblijf van onze jongens in Amerika medebrengt, kan men bij meest allen ontwaren. Zij hebben eenen kijk gedaan in de wereld en men kan het hen goed aanzien dat zij onder menschen hebben geleefd. Dat groot lawijt welke aan de Vlaming zoo eigen is, dat is verdwenen. Zij zijn eene meer zindelijk en net en kunnen doorgaans hun paart redeneeren op eene zachte wijze. Ze zijn eene vrije behandeling op het werk gewoon geworden en kunnen zich dan ook niet meer schikken in al de benijding en afgunst, die men helaas hier onder de werkmenschen nog veel tegenkomt. Ze kunnen hier ook niet meer smeeken, de mouw vegen van de werkbazen, daar ze bewoon zijn in volle vrijheid goed werk voor een goed loon te verruilen. Alhoewel ze zooals hooger gezegd, ernstiger en min luidruchtig zijn geworden, maken zij een keurkorps uit, beziel met een echt democratischen geest, die zij uit het land van den dollar hebben overgebracht.

Bijlage (normaal op cd-rom):

Legende:

gegevens in het geel zijn afkomstig van de Ellis Island records

gegevens in het wit uit de Venesoerapporten (en eveneens vaak teruggevonden in de Ellis Island Records)

kolom 1: Of men al dan niet in Amerika overleed (verkregen via de gegevens uit de registers van burgerlijke stand zoals verwerkt door Rene De Paepe)

N = overleden in België

Y = overleden in Amerika

? = geen gegevens gevonden door De Paepe

/ = niet opgenomen in database van De Paepe

kolom 2: Burgerlijke stand (zoals opgetekend in de Ellis Island records)

m = gehuwd

s = vrijgezel

w = weduwe

kolom 3: Geslacht (zoals opgetekend in hetzij de Venesoerapporten, hetzij de Ellis Island records)

M = man

V = vrouw

kolom 4: Venesoer nummer (enkel uiteraard voor de gegevens gevonden in de Venesoerapporten)

kolom 5: Familiennaam

kolom 6: Voornaam

kolom 7: Leeftijd bij de overtocht (zoals vermeld in hetzij de Venesoerapporten, hetzij de Ellis Island records)

kolom 8: Vertrekdatum vanuit de haven van Antwerpen (voor emigranten gevonden in de Venesoerapporten)

kolom 9: Aankomstdatum in Ellis Island (uiteraard voor deze emigranten teruggevonden met de Ellis Island records)

kolom 10: beroep (zoals opgetekend in hetzij de Venesoerapporten, hetzij de Ellis Island records)

kolom 11: Land van bestemming

C = Canada

VS = Verenigde Staten van Amerika

kolom 12: Staat van bestemming (we maakten gebruik van de officiële afkortingen van de Canadese en Amerikaanse staten)

kolom 13: Plaats van bestemming (zoals opgetekend in de Venesoerapporten en Ellis Island records)

kolom 14: Verwantschap met contactpersoon

kolom 15: Naam van contactpersoon, adres en eventueel diens beroep en verloning (zoals opgetekend in de Venesoerapporten)

en Ellis Island records)

kolom 16: Naam van de transportmaatschappij:

RSL	Red Star Line
CPR	Canadian Pacific Railroad Company
CU	Cunard Line
WSL	White Star Line
HAL	Holland America Linie
CGT	Compagnie Générale Transatlantique

kolom 17: Hoeveelste maal dat men in Amerika zou zijn (niet de hoeveelste overtocht zo bleek uit gegevens van enkele Denderhoutemnaren die eerder afgewezen waren op Ellis Island)

Dit werd zowel in de Venesoenrapporten als de Ellis Island records opgetekend.

Emigranten Denderhoutem 1901-1923

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1901										
	N	?	M	6.158	De Luyck	Philemon	23	20/04/1901		landbouwer
	/	?	M	6.159	Cannoy	Camile	26	20/04/1901		landbouwer
	Y	s	M	6.452	Bayens	Joseph	28	8/06/1901	18/06/1901	landbouwer
1902										
	N	m	V	9.885	De Grootte	Marie	28	13/09/1902	13/09/1902	/
1903										
	Y	?	M	11.390	Baeyens	Gustave	24	28/03/1903		landbouwer
	?	s	M	11.637	De Pauw	Pierre	26	11/04/1903		landbouwer
	?	s	M	11.638	De Backer	Pierre	23	11/04/1903	21/04/1903	landbouwer
	?	s	M	11.639	Steppe	Theophile	23	11/04/1903	21/04/1903	landbouwer
	N	s	M	11.643	Taeleman	Philemon	22	11/04/1903		landbouwer
	Y	s	M	11.644	De Schutter	Dominique	22	11/04/1903		landbouwer
	?	s	M	11.645	De Maeght	Joseph	23	11/04/1903	21/04/1903	landbouwer
	?	s	M	11.646	Verbeeren	François	21	11/04/1903	21/04/1903	landbouwer
	N	s	M	11.651	De Graeve	Pierre	19	11/04/1903	21/04/1903	landbouwer
	N	s	M	11.731	Seminck	Constant	26	18/04/1903	28/04/1903	landbouwer
	N	s	M	11.732	Wijnant	Dominique	24	18/04/1903	28/04/1903	landbouwer
	Y	m	M	11.945	Goeman	Isidore	24	2/05/1903	12/05/1903	landbouwer
	?	?	M	12.200	Meert	Gustave	21	23/05/1903		landbouwer
	N	?	M	12.285	Kiekens	Joseph	37	6/06/1903		landbouwer
	N	?	M	12.571	De Sutter	Jean	49	11/07/1903		landbouwer
	Y	m	V	12.695	De Vuyst	Marie	31	25/07/1903	4/08/1903	/
	?	s	V	12.696	Schiettecat	Marie	11	25/07/1903	4/08/1903	/
	Y	s	V	12.697	Schiettecat	Celine	9,5	25/07/1903	4/08/1903	/
	/	s	V	12.698	Schiettecat	Clémentine	7	25/07/1903	4/08/1903	/
	Y	s	M	12.699	Schiettecat	Joseph	5,5	25/07/1903	4/08/1903	/
	Y	s	V	12.700	Schiettecat	Joséphine	3	25/07/1903	4/08/1903	/
	/	?	M	13.173	Redant	Auguste	25	12/09/1903		landbouwer
	Y	m	V	13.406	Schandevel	Léontine	23	3/10/1903	13/10/1903	/
	Y	s	M	13.407	Goeman	Achile	3	3/10/1903	13/10/1903	/
1904										
	N	m	M	14.874	Wijnant	Cornelis	32	23/04/1904	3/05/1904	landbouwer
	N	?	M	16.119	De Waegeneer	Jacques	27	22/10/1904		landbouwer
1905										
	Y	?	M	19.935	Wijnant	Pierre	29	21/10/1905		landbouwer
	Y	?	V	19.936	De Luyck	Félicie	19	21/10/1905		/
1906										
	/	s	M	20.301	Berloo	Pierre	18	6/01/1906	16/01/1906	landbouwer
	Y	m	V	21.204	Vander Stockt	Victorine	22	24/03/1906	3/04/1906	/
	/	/	M	21.205	De Vriendt	Pierre	20	24/03/1906	3/04/1906	landbouwer
	N	s	M	21.239	Caignau	François	22	24/03/1906	3/04/1906	landbouwer
	/	?	M	21.372	De Bruyn	Théophile	18	2/04/1906		dagloner
	?	?	M	21.600	De Pauw	Théophile	23	14/04/1906		landbouwer
	N	?	M	21.601	Hooghe	Amand	30	14/04/1906		landbouwer
	N	?	M	21.602	Hooghe	Prosper	24	14/04/1906		landbouwer
	?	?	M	21.603	Van Schandevel	Amand	22	14/04/1906		landbouwer
	Y	?	M	21.606	Provoost	Félix	43	14/04/1906		landbouwer
	Y	?	M	21.607	Provoost	Aloïs	18	14/04/1906		/

N	?	M	22.078	De Buyschere	Cyrile	17	5/05/1906
/	s	M	22.087	Goossens	Desiré	23	5/05/1906
N	?	M	22.326	De Pauw	Gustave	29	26/05/1906
N	m	M	22.655	Pelleman	René	28	30/05/1906
?	s	M	22.656	Boudart	Isidore	26	30/06/1906
N	m	M		Wynant	Constant	33	
Y	?	M	22.757	Bayens	François Xavier	19	14/07/1906
N	?	M	22.758	Dhaeseleer	Gustave	23	14/07/1906
/	?	M	23.117	Vander Stock	Jean Baptiste	26	22/08/1906
/	?	V	23.118	Bael	Marie	24	22/08/1906
/	?	V	23.119	Vander Stock	Alice	3	22/08/1906
/	?	M	23.120	Vander Stock	Cyrile	11m	22/08/1906

1907

?	s	M	25.235	Caignon	René	24	16/03/1907
N	m	M	25.647	De Petter	Auguste	38	6/04/1907
/	s	M	25.728	Wijnant	Joseph	15	6/04/1907
N	m	M	25.796	De Pauw	Charles	34	6/04/1907
Y	s	M	25.797	De Pauw	Amand	20	6/04/1907
?	s	M	25.798	Uytersprot	François	28	6/04/1907
N	m	M		De Pauw	Aloïs	40	
?	s	M		Welleman	Alfonse	14	
?	s	M		Van den Eynde	Pierre	33	
?	m	M		Van den Eynde	François	37	
?	m	M		Van de Velde	Charles	30	
TITANIC	m	M		Van de Velde	Joseph	33	
N	m	M		Waegeneer	Pierre	36	
N	m	M		De Dier	Theophiel	20	
/	s	M		De Schryver	Leon	21	
Y	s	M		D'Haem	Frederic	21	
/	m	M	27.120	Steppe	Emerie	55	22/06/1907
N	m	M	27.121	Wijnant	Edouard	27	22/06/1907
?	m	M		Van de Velde	Romain	32	
N	m	V		Bauder	Maria	30	
N	s	M		Van de Velde	Francois	7	
N	s	M		Van de Velde	Felice	4	
N	s	M		Van de Velde	Irma	3	
N	s	M		Van de Velde	Louise	10m	
N	m	M		Paternoster	Albert	38	

1908

Y	m	V		Cannau	Victorina	25	
?	s	M		Steppe	Felix	4	
?	s	M		Steppe	Victori	11m	
/	?	M	29.582	Van der Stockt	Albert	24	18/04/1908
Y	?	V	29.583	De Nul	Mélanie	23	18/04/1908
/	?	M	29.584	Van der Stockt	Gustave	4	18/04/1908
Y	?	M	/	Provost	Petrus	17	12/09/1908
Y	?	M	/	Provost	Arthur	15	12/09/1908

1909

/	s	V	31.463	Sonck	Amélie	2	20/03/1909	30/03/1909	/	VS
/	m	M	31.493	Michiels	Joseph	35	20/03/1909	30/03/1909	landbouwer	VS
N	s	M	31.645	De Winter	René	23	27/03/1909	7/04/1909	landbouwer	VS
/	s	M		Souffriau	Philemon	25		7/04/1909	farmer	VS
/	s	M		Ghyskens	Cyrille	25		7/04/1909	farmer	VS
?	s	M		Cobbaut	Rene	21		7/04/1909	farmer	VS
?	s	M		Cannan	Jean	21		19/04/1909	farm lab.	/
/	?	M	31.992	De Gelas	Isidore	30	1/05/1909		landbouwer	/
/	s	M	31.993	Impens	Charles	31	1/05/1909	11/05/1909	landbouwer	VS
/	s	M		Wijnant	Romain	35		11/05/1909	menicanician	VS
/	m	M		De Gelas	Richard	33		11/05/1909	labourer	VS
N	?	M	32.081	De Maegdt	Joseph	30	12/05/1909		landbouwer	/
Y	m	M		Beerens	Gustave	26		21/05/1909	labourer	VS
N	m	M	32.147	Wijnant	Constant	36	22/05/1909	1/06/1909	beenhouwer	/
?	m	M	32.148	Muylaert	Theofiel	41	22/05/1909	1/06/1909	landbouwer	VS
N	m	V		Vlasschaert	Marie	40		8/06/1909	none	VS
/	m	V	32.711	De Buyscher	Clementine	25	28/08/1909	5/09/1909	/	VS
?	s	M		Van der Stock	Aloïs	22		17/10/1909	labourer	VS
N	s	M		De Doncker	Belleminius	24		17/10/1909	labourer	VS
?	s	M		De Petter	Gustave	16		17/10/1909	labourer	VS

1910

N	m	M	33.412	De Nils	Philemon	32	29/01/1910	9/02/1910	landbouwer	VS
/	m	M	33.413	Ghyskens	Joseph	30	29/01/1910	9/02/1910	landbouwer	VS
/	s	M	33.414	Souffriau	Gustave	30	29/01/1910	9/02/1910	landbouwer	VS
/	m	M	33.415	Cobbaert	Edmond	40	29/01/1910	9/02/1910	landbouwer	VS
Y	s	M	33.588	Caigneau	Auguste	22	19/02/1910	4/03/1910	landbouwer	VS
Y	s	M	33.589	Caigneau	René	21	19/02/1910	4/03/1910	landbouwer	VS
N	m	M	33.590	Caigneau	Félix	31	19/02/1910	4/03/1910	landbouwer	VS
N	m	M	33.591	Moreels	Philemon	52	19/02/1910	4/03/1910	landbouwer	VS
Y	m	V		Hooghe	Adeline	33		8/03/1910	housewife	VS
?	s	V		Paternoster	Madelena	4		8/03/1910	none	VS
Y	s	V		Paternoster	Joanna	2		8/03/1910	none	VS
Y	s	V		Paternoster	Rafael	11m		8/03/1910	none	VS
Y	m	M		De Punt	Alexis	25		12/03/1910	labourer	VS
N	s	M		Beechman	Rene	33		12/03/1910	labourer	VS

N	?	M	34.323	Nelis	August	26	9/04/1910		landbouwer
N	m	M		Goubert	Charles	35		2/04/1910	labourer
Y	s	M		Muylaert	Jan	20		2/04/1910	labourer
N	s	M		De Coninck	Leopold	28		15/04/1910	?
/	s	M		Van der Straeten	Amand	34		15/04/1910	?
N	?	M	34.462	Wijnant	Alphonse	22	16/04/1910	27/04/1910	landbouwer
N	?	M	34.463	Cobbaert	Philémon	24	16/04/1910	27/04/1910	landbouwer
/	m	M		Roelandt	Camiel	23		27/04/1910	?
/	m	M		Roelandt	Catherine	26		27/04/1910	?
N	s	M		Van Impe	Achille	24		19/04/1910	farm labourer
N	s	M		Baeyens	Alois	26		6/05/1910	?
N	s	M		De Sutter	Octave	25		6/05/1910	farm labourer
/	m	M		De Winter	Oscar	42		6/05/1910	Berker
N	s	M		De Winter	Robert	16		6/05/1910	labourer
?	s	M		Provost	Dominique	20		6/05/1910	?
?	s	M		Van Danime	Victor	21		6/05/1910	farmer
Y	s	M		De Winter	Maurice	18		6/05/1910	farm labourer
/	s	M		De Boon	Philemon	19		6/05/1910	farm labourer
Y	s	M	34.671	Bayens	Joseph	19	30/04/1910	10/05/1910	landbouwer
N	m	V		De Groot	Marie	35		10/05/1910	housewife
N	m	M		Van Schandevael	Romain	26		10/05/1910	farmer
?	s	M		Bayens	Gustave	25		21/05/1910	labourer
Y	m	V		Beerens	Caroline	25		21/05/1910	housewife
Y	s	M		Beerens	Hector	3m		21/05/1910	none
N	m	M		De Luyck	Philemon	31		21/05/1910	labourer
Y	m	M		Cobbaert	Alfons	27		4/07/1910	labourer
N	m	M		De Conseth	Frederic	35		4/07/1910	tailor
Y	s	M		Muylaert	Ernest	32		4/07/1910	farmer
N	s	M		Muylaert	Alphonse	24		4/07/1910	farmer
?	?	M	36.384	Haelterman	Charles	27	5/11/1910		landbouwer

1911

N	m	M		Van Driessche	Edward	38		17/02/1911	farmer
Y	m	M	/	Vander Stockt	René	26	18/03/1911	28/03/1911	landbouwer
Y	m	M		Van Landuyt	Victor	31		14/04/1911	farm labourer
?	m	M		Scheerlinck	Alexis	32		28/04/1911	farmer
N	s	M		Wynant	Jan Bapt.	21		29/04/1911	labourer
Y	s	M		Provost	Arthur	18		22/05/1911	farm labourer
Y	s	M		Provost	Josef	16		22/05/1911	farm labourer
?	s	M		Van Damme	Petrus	20		22/05/1911	farm labourer
N	s	M		Provost	Frans	20		22/05/1911	mechanic
N	m	M		De Backer	Felix	40		22/05/1911	farm labourer
Y	s	M		Beeckman	Rene	11		22/05/1911	none
Y	s	M		Beekcman	Oscar	9		22/05/1911	none
N	m	M		De Dier	Amand	35		30/06/1911	farm labourer
?	s	M		Cobbaert	Jean	30		18/07/1911	farmer
/	?	M	/	Schuttyzer	Polydore	32	19/08/1911	29/08/1911	landbouwer
/	w	V		Mathys	Odyle	25		3/11/1911	housekeeper

1912										
Y	s	M		De Sutter	Victor	21		24/02/1912	farmer	
Y	s	M		Bayens	Rene	21		24/02/1912	labourer	
/	m	V		De Schutter	Pauline	18		24/02/1912	housewife	
?	s	M		Holbeke (= Hoebeek?)	Omer	23		24/02/1912	labourer	
N	s	M		Kiekens	Camille	17		24/02/1912	labourer	
/	s	M		Wynand	Victor	38		18/03/1912	farmlabourer	
N	s	M		Van De Velde	Frans	17		20/03/1912	farm labourer	
?	s	M	39.440	Van Vaerenberg	Jean Baptiste	23	16/03/1912	28/03/1912	meubelmaker	
?	s	M		D'Haem	Philemon	21		7/04/1912	farm labourer	
/	s	M		Van Ghysseghem	Frans	41		7/04/1912	farm labourer	
?	s	M		Vanderstraeten	Philemon	24		7/04/1912	farm labourer	
?	m	M		Boon	Gustave	29		7/04/1912	farm labourer	
N	m	M		Troch	Joseph	28		7/04/1912	farm labourer	
Y	s	M		Temmerman	Antoine	19		7/04/1912	farm labourer	
?	m	V		Landuyt	Clementine V.	31		7/04/1912	housewife	
?	s	M		Landuyt	Alois	12		7/04/1912	none	
Y	s	M		Muylaert	Victor	20		10/04/1912	farm labourer	
N	m	M		Vanopolenbosch	Constant	41		14/04/1912	farmer	
/	m	M	39.692	Lobyn	Pierre	40	6/04/1912	15/04/1912	dagloner	
Y	m	M	39.694	De Dier	Charles	28	6/04/1912	15/04/1912	dagloner	
N	m	M	39.695	Goubert	Victor	33	6/04/1912	15/04/1912	dagloner	
N	m	M		De Winter	Leopold	47		19/04/1912	labourer	
N	s	M		Van der Hoeven	Emeric	19		19/04/1912	labourer	
N	s	M		Van den Berghe	Gustaf	24		19/04/1912	labourer	
/	s	M		De Buyscher	Raymond	18		19/04/1912	labourer	
Y	m	M		Van der Storm	Theophil	32		3/05/1912	labourer	
N	s	M		Provost	Remy	18		3/05/1912	labourer	
N	m	M		de Bodt	Rene	27		3/05/1912	labourer	
/	s	M		Van de Stock	Gustave	20		3/05/1912	labourer	
Y	m	M		Van Herrewegen	Petrus	44		3/05/1912	labourer	
Y	s	M		Van Herrewegen	Frans	18		3/05/1912	labourer	
/	m	M		Bezaer	Petrus	27		3/05/1912	labourer	
N	m	M		Anckar	August	33		28/06/1912	farmer	
?	?	M	40.392	Goossens	Joseph	33	13/07/1912		landbouwer	
/	s	M		De Boon	Emiel	14		14/08/1912	horseman	
?	s	M		Janssens	Achille	18		14/09/1912	farm labourer	

1913										
Y	s	M		De Bruyn	Gustave	20		13/01/1913	farm labourer	
?	s	M		Van Rossen	Rene	28		7/02/1913	farm labourer	
N	s	M		Janssens	Alois	27		7/02/1913	farm labourer	
/	s	M		Van den Eynde	Arthur	27		7/02/1913	farm labourer	
N	s	M		Bael	Alphonse	28		7/02/1913	farm labourer	
N	s	M		Alaer	Philemond	27		7/02/1913	farm labourer	
N	s	M		Alaer	Albert	25		7/02/1913	farm labourer	
?	?	M	/	De Pauw	Dominique	32	15/02/1913		landbouwer	
N	s	M		Muylaert	Alexius	18		18/04/1913	farm labourer	
/	w	M		Coppens	Cyrile	32		18/04/1913	farm labourer	
/	m	M		Eeman	Joseph	31		18/04/1913	farm labourer	
N	m	M		Hoebeke	Rene	23		18/04/1913	farm labourer	
N	m	M		Schollaert	Ammedee	33		18/04/1913	farm labourer	
N	s	M		De Geyter	Emile	22		18/04/1913	farm labourer	

/	s	M		Van den Stock	Alex	28		3/05/1913	masen	VS
N	m	M		Van Impe	Donatus	41		4/05/1913	labourer	VS
?	s	M		Goossens	Frans	21		4/05/1913	labourer	VS
N	m	M		Roeland	Dominique	26		16/05/1913	labourer	VS
/	s	M		Vanderstock	Romanus	33		16/05/1913	labourer	VS
?	m	M		Goessens	Desire	30		16/05/1913	labourer	VS
/	m	M		Hoebeek	Polidor	29		21/05/1913	farm labourer	VS
/	m	M		Hoebeek	Edmond	30		21/05/1913	farm labourer	VS
Y	m	M		Cobbaert	Alfons	30		21/05/1913	farm labourer	VS
?	m	M		Mertens	Joseph	27		28/07/1913	farm labourer	VS
/	m	V		Van der Stock	Victorine	21		12/08/1913	housewife	VS
/	s	V		Van der Stock	Clementine	26		12/08/1913	none	VS
?	m	V		Van Herrewegen	Sidonie	26		19/09/1913	housewife	VS
N	s	M		Kiekens	Theophile	27		19/09/1913	farm labourer	VS
N	m	M		Van Driessche	Remi	43		30/10/1913	ranch worker	C
/	s	M		De Sutter	Joseph	21		28/12/1913	farmer	VS
1914										
N	m	M		Braem	Jan	38		15/04/1914	labourer	VS
N	m	M		Goubert	Victor	35		12/05/1914	?	VS
/	m	M		Beoreer	Petris	29		12/05/1914	?	VS
N	m	M		D'Haem	Jan	18		15/05/1914	farm labourer	VS
Y	m	V		D'Haem	Helena	20		15/05/1914	housewife	VS
N	s	V		Van de Velde	Marie	23		3/07/1914	servant	C
/	s	M		Van der Stockt	Alexis	28		15/12/1914	farm labourer	VS
1915										
N	m	V		Goubert	Adella	34		18/12/1915	housewife	VS
N	s	V		Goubert	Gabriella	4		18/12/1915	none	VS
meteen in NY	s	M		Goubert	Maurice	8m		18/12/1915	none	VS
N	s	M		De Punt	Richard	9		18/12/1915	none	VS
?	s	V		Hoebeke	Maria	20		18/12/1915	factory labourer	VS
Y	s	M		Van der Velde	Marcel	8		18/12/1915	none	VS
/	m	V		Boon	Valentin	34		23/12/1915	housewife	VS
/	s	M		Schollaert	Retyn	5		23/12/1915	none	VS
/	s	V		Schollaert	Maria	3		23/12/1915	none	VS
/	s	V		Paternoster	Madeleine	10		23/12/1915	none	VS
1916										
?	m	V		Baudar	Celestine	31		5/08/1916	housewife	VS
?	s	V		Noynaert	Marie	8		5/08/1916	none	VS
?	s	V		Noynaert	Palmira	7		5/08/1916	none	VS
?	s	V		Noynaert	Alice	3		5/08/1916	none	VS
Y	m	V		Muylaert	Philomena	36		17/10/1916	housewife	VS
Y	s	M		Goubert	Julius	7		17/10/1916	none	VS
Y	s	M		Goubert	Heubert	6		17/10/1916	none	VS
Y	s	M		Goubert	Emiel	4		17/10/1916	none	VS
/	s	V		Redant	Maria	4		17/10/1916	none	VS

1917

1918

1919

/	m	V		Boon	Dominica	34		22/09/1919	modist
/	m	V		Wijnant	Louise	31		22/09/1919	domestic
Y	m	V		Baeyens	Pauline	27		22/09/1919	modist

Y	m	V		De Bruyn	Valentina	43		8/10/1919	housewife
Y	s	M		Van Rossen	Edward	15		8/10/1919	none
Y	s	M		Van Rossen	Desire	14		8/10/1919	none
Y	s	M		Van Rossen	Frans	13		8/10/1919	none
Y	s	V		Van Rossen	Gabrielle	13		8/10/1919	none
Y	s	M		Van Rossen	Gerard	6		8/10/1919	none
Y	s	M		Van Rossen	Clement	5		8/10/1919	none

/	m	V		Baeyens	Rosalie	37		9/10/1919	/
/	s	V		Baeyens	Irma	9		9/10/1919	/

/	s	V		De Bruyn	Carolina	27		3/11/1919	dressmaker
---	---	---	--	----------	----------	----	--	-----------	------------

1920

N	m	M		De Winter	Albert	42		10/01/1920	none
---	---	---	--	-----------	--------	----	--	------------	------

/	m	V		Baeyens	Marie	35		13/03/1920	housewife
/	m	V		Schoupe	Amedee	35		13/03/1920	land labourer

Y	s	M		Vanderstorm	Philemon	11		22/04/1920	none
Y	s	M		Vanderstorm	Sistene	8		22/04/1920	none

/	m	M		Noyaert	Edmond	24		28/04/1920	farmer
N	m	M		Van der Stokt	Camiel	27		28/04/1920	mason

N	m	M		De Vriendt	Rene	35		31/05/1920	farmer
---	---	---	--	------------	------	----	--	------------	--------

Y	m	V		De Schrijver	Celine	27		5/06/1920	none
/	s	V		Cannau	Hermine	4		5/06/1920	none
/	s	M		Cannau	Desire	7m		5/06/1920	none

/	m	M		De Putter	Remi	21		5/06/1920	/
/	m	M		Cobbaert	Rene	32		5/06/1920	/
/	s	M		Wynant	Armand	17		5/06/1920	/
/	s	M		Coudron	Charles	24		5/06/1920	/
?	m	M		Molefroy	Frans	29		5/06/1920	/

?	s	M		Schoupe	August	29		13/06/1920	labourer
?	s	M		Kiekens	Remi	27		13/06/1920	labourer
N	s	M		Vandervelde	Frans	20		13/06/1920	labourer

N	m	M		D'Haem	Petrus	51		26/06/1920	farmer
Y	s	V		D'Haem	Eliza	21		26/06/1920	domestic
Y	s	V		D'Haem	Mathilda	18		26/06/1920	domestic
N	s	V		D'Haem	Marie	12		26/06/1920	domestic

?	m	V		De Schrijver	Celine	27		6/07/1920	/
?	s	V		Cannau	Hermine	4		6/07/1920	/
?	s	M		Cannau	Desire	8m		6/07/1920	/
N	m	M		Souffriau	Jan Baptist	35		6/07/1920	/

/	s	M		De Winter	Desire	17		11/07/1920	farmer
N	s	M		De Geiter	Armand	20		11/07/1920	farmer

Y	s	M		Van Oudenhove	Gerard	18		2/08/1920	labourer
---	---	---	--	---------------	--------	----	--	-----------	----------

N	m	M		Michiels	Rene	34		8/08/1920	land labourer
Y	s	M		Meganck	Alois	34		8/08/1920	farm labourer
N	m	M		Van Lierde	Camiel	35		8/08/1920	farm labourer
N	s	M		Van der Hoegen	Cyrile	17		8/08/1920	farm labourer
Y	s	M		De Dier	Dominique	17		8/08/1920	farm labourer

N	m	V		Cobbaert	Marie	46		14/08/1920	housewife	VS
N	s	V		De Niels	Maria	18		14/08/1920	?	VS
Y	s	M		De Niels	Rene	13		14/08/1920	none	VS
?	s	V		De Niels	Irma	10		14/08/1920	none	VS
?	s	V		De Niels	Eliza	4		14/08/1920	none	VS

Y	s	M		Peleman	Richard	19		28/08/1920		
---	---	---	--	---------	---------	----	--	------------	--	--

?	m	M		Van Schandevael	Alphonse	28		17/09/1920	labourer	VS
/	d	M		De Winter	Desire	23		17/09/1920	farm labourer	VS
N	d	M		Van Impe	Cyril	20		17/09/1920	farm labourer	VS

N	m	V		De Vriendt	Victorine	39		25/09/1920	none	VS
N	m	V		Van der Gught	Philomene	49		25/09/1920	housewife	VS
Y	s	V		Van de Velde	Florence	19		25/09/1920	none	VS
Y	s	M		Van de Velde	Gustave	15		25/09/1920	none	VS
Y	s	M		Van de Velde	Rufin	11		25/09/1920	none	VS
Y	s	M		Meganck	Gustave	19		25/09/1920	labourer	VS

?	m	V		Van Impe	Leontine	32		17/10/1920	housewife	VS
/	s	V		Cobbaert	Elza	8		17/10/1920	none	VS
?	m	V		De Vriendt	Victorina	39		17/10/1920	workwomen	VS

1921

Y	s	M		De Bruyn	Philemon	18		30/01/1921	farmer	VS
Y	s	M		De Bruyn	Isidoor	29		30/01/1921	farmer	VS

Y	m	V		Michiels	Maria	32		6/03/1921	housewife	VS
---	---	---	--	----------	-------	----	--	-----------	-----------	----

?	m	V		Boon	Marie	33		30/04/1921	housewife	VS
Y	s	M		De Winter	Josef	9		30/04/1921	none	VS
/	s	M		De Winter	Robert	11m		30/04/1921	none	VS

1922

/	m	V		Bayens	Delfine	30		25/02/1922	housewife	VS
---	---	---	--	--------	---------	----	--	------------	-----------	----

1923

N	s	M		Baeten	Hecotr	25		16/03/1923	farmer	C
/	m	M		Coppens	Achille	30		16/03/1923	farmer	C
/	m	V		De Schrijver	Celim	23		16/03/1923	housewife	C
N	m	M		De Sutter	Ghislain	34		16/03/1923	farmer	C

N	m	V		Van Herreweghe	Celestina	35		3/08/1923	housewife	VS
N	s	M		Trogh	Arthur	13		3/08/1923	none	VS
N	s	V		Trogh	Clementine	9		3/08/1923	none	VS
/	s	M		Trogh	Alphonse	6		3/08/1923	none	VS
/	s	V		Trogh	Marie	3		3/08/1923	none	VS

12	13	14
BC	Vancouver	vriend
BC	Vancouver	vriend
MB	Winnipeg	/
MI	Mt. Clemens	echtgenoot
MI	Detroit	vriend
MI	Mt. Clemens	kozijn
MI	Mt. Clemens	broer
MI	Mt. Clemens	kozijn
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Mt. Clemens	vriend
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	kozijn
ON	Wallaceburg	kozijn
MI	Gladstone	schoonbroer
MI	Detroit	kozijn
ON	Wallaceburg	echtgenoot
ON	Wallaceburg	vader
ON	Wallaceburg	vader
ON	Wallaceburg	vader
ON	Wallaceburg	vader
ON	Wallaceburg	vader
MI	Gladstone	kozijn
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
NE	Omaha	vriend
CA	Los Angeles	broer
CA	Colton	schoonbroer
CA	Colton	broer
CO	Denver	neef
MI	Gladstone	echtgenoot
MI	Gladstone	vriend
BC	Vancouver	broer
BC	Vancouver	broer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend

MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Gladstone	schoonbroer
MI	Gladstone	
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
BC	Ducks	schoonbroer
BC	Ducks	schoonbroer
BC	Ducks	schoonbroer
BC	Ducks	schoonbroer
BC	Vancouver	broer
CA	Los Angeles	schoonbroer
IN	Mishawaka	vriend
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
?	?	?
?	?	?
MI	Detroit	broer
MI	Gladstone	schoonbroer
MI	Gladstone	schoonbroer
MI	Gladstone	schoonbroer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	oom
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	zoon
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Gladstone	broer
MI	Gladstone	echtgenoot
MI	Gladstone	vader
MI	Gladstone	vader
MI	Gladstone	vader
MI	Gladstone	vader
MI	Detroit	kozijn
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
BC	Ducks	broer
BC	Ducks	broer
BC	Ducks	broer
OH	Delphos	vader
OH	Delphos	vader

IL	Worden	vader
MI	Detroit	kozijn
WA	Seattle	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
/	/	/
/	/	/
MI	Gladstone	vriend
IN	Mishawaka	zoon
MI	Gladstone	schoonbroer
/	/	/
CA	Los Alamitos	schoonbroer
/	/	/
MI	Detroit	vriend
CA	Los Alamitos	thuis
MI	Detroit	echtgenoot
CA	Colton	vriend
CA	Colton	vriend
CA	Los Alamitos	vader
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	zoon
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	broer

MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	kozijn
MI	Detroit	vriend
WA	/	kozijn
WA	/	kozijn
MO	Kansascity	kozijn
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	oom
MI	Detroit	oom
MI	Detroit	oom
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	kozijn
WA	Spokane	broer
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	kozijn
CA	Long Beach	vriend
CA	Los Alamitos	echtgenoot
CA	Los Alamitos	vader
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	kozijn
CA	Colton	vriend
MI	Gladstone	kozijn
NE	Atkinson	broer
CA	Colton	vriend
CA	Colton	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	schoonbroer
AK	Treadwell	kozijn
MI	Detroit	kozijn

CA	Los Alamitos	vriend
CA	Los Alamitos	broer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	schoonbroer

MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	kozijn
MI	Ithaca	vader
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	neef
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	broer
ON	Wallaceburg	vriend
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MB	Winnipeg	vriend
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	schoonbroer
BC	Chase	vriend
OH	Vernon	werkgever (employer)
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	kozijn
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	kozijn
MI	Detroit	kozijn
/	/	/
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	schoonbroer
WA	Renton	vriend
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend

MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	kozijn
MI	Detroit	kozijn
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MN	Duluth	vriend
MI	Gladstone	echtgenoot
MI	Gladstone	vader
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	kozijn
BC	Vancouver	/
CA	Los Alamos	broer
MI	Detroit	kozijn
MI	Detroit	
MI	Detroit	
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
BC	Vancouver	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader

--	--	--

MI	Detroit	echtgenoot
CA	Los Alamitos	echtgenoot
CA	Los Alamitos	echtgenoot
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	/
MI	Detroit	zus
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	kozijn
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	schoonbroer
CA	Los Alamitos	echtgenoot
CA	Los Alamitos	vader
CA	Los Alamitos	vader
MI	Detroit	schoonbroer
	Detroit	
	Detroit	
	Detroit	
MI	Detroit	halfbroer
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	stiefbroer
MI	Detroit	zoon
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	broer
CA	Los Alamitos	echtgenoot
CA	Los Alamitos	vader
CA	Los Alamitos	vader
CA	Los Alamitos	schoonbroer
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	oom
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader

MI	Detroit	vriend
MI	Detroit	broer
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Belding	echtgenoot
MI	Belding	vader
MI	Belding	vader
MI	Belding	vader
MI	Detroit	schoonbroer
MI	Mount Clemens	echtgenoot
MI	Mount Clemens	vader
MI	Detroit	echtgenoot
CA	Holtville	broer
CA	Holtville	broer
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
CA	Los Alamitos	schoonbroer
ON	Wallaceburgh	/
ON	Wallaceburgh	/
ON	Wallaceburgh	/
/	/	/
MI	Detroit	echtgenoot
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader
MI	Detroit	vader

15	16
Theophile Van Driessche (daar al 2jr werkzaam in mechanische zagerij, verdient er \$1,75/dag)	RSL
Theophile Van Driessche (daar al 2jr werkzaam in mechanische zagerij, verdient er \$1,75/dag)	RSL
mee met Mertens François (30jr Haaltert) die terug keert naar Winnipeg (Manitoba, Canada) waar hij al tussen 1896-1899 gewerkt heeft als ketelkapper aan \$2,50/dag)	RSL
naar echtgenoot Philémon De Backer al 10m pachter in Mount Clemens (MI)	RSL
Louis Baeyens (Meldrum Ave 97, D (MI))	RSL
Philemon De Backer (Meldrum Ave 95, D (MI) "zie Mt. Clemens (MI) nr. 9885)	RSL
Philemon De Backer (Meldrum Ave 95, D (MI) "zie Mt. Clemens (MI) nr. 9885)	RSL
Philemon De Backer (Meldrum Ave 95, D (MI) "zie Mt. Clemens (MI) nr. 9885)	RSL
François Maesschalk (D (MI) --> van Haaltert, landb., migreerde op 28/03/1903 (23jr)nr Baeyens Louis (Meldrum Ave. 97)	RSL
François Maesschalk (D (MI) --> van Haaltert, landb., migreerde op 28/03/1903 (23jr)nr Baeyens Louis (Meldrum Ave. 97)	RSL
Auguste De Maeght (sinds 1jr bij een pachter werkzaam in D (MI))	RSL
Auguste De Maeght (sinds 1jr bij een pachter werkzaam in D (MI))	RSL
Louis Roelandt (al 1 jr grondwerker in Mt Clemens (MI))	RSL
Louis Uyttenhoven (polijster in kachelfabriek, \$1,50/dag, D (MI))	RSL
Louis Uyttenhoven (polijster in kachelfabriek, \$1,50/dag, D (MI))	RSL
Jean Henri Van Cutsem (restaurateur en werkt tevens in mechanische zagerij (dat aan \$2,50/dag), woont Catersstreet A33 D (MI))	RSL
François Schiettecat (1jr smid aan \$2,50/dag in Wallaceburg (ON))	RSL
Camile Volckaert (1jr in mechanische zagerij, \$2,10/dag, Gladstone (MI))	RSL
Philémon Taelman (werkt in gieterij aan \$2,10/dag, woont Meldrum Ave. 97 D (MI))	RSL
François Schiettecat (pachter sinds maart 1902, Wallaceburg (ON))	RSL
François Schiettecat (pachter sinds maart 1902, Wallaceburg (ON))	RSL
François Schiettecat (pachter sinds maart 1902, Wallaceburg (ON))	RSL
François Schiettecat (pachter sinds maart 1902, Wallaceburg (ON))	RSL
François Schiettecat (pachter sinds maart 1902, Wallaceburg (ON))	RSL
François Schiettecat (pachter sinds maart 1902, Wallaceburg (ON))	RSL
Camile Volckaert (werkt in steenbakkerij aan 12franc/dag, vertrok op 20/05/1902, Gladstone (MI))	RSL
Isidore Goeman (werkt in fabriek aan \$2,10/dag, woont in Meldrum Ave. 15 D (MI))	RSL
Isidore Goeman (werkt in fabriek aan \$2,10/dag, woont in Meldrum Ave. 15 D (MI))	RSL
Gustave Maesfranc (3jr opzichter in een fabriek, \$2/dag, Omaha (Nebraska) --> Heldergermaar?)	RSL
Gustave De Waegeneer	RSL
Theophile De Luyck (al 2 jr. pachter daar)	RSL
Theophile De Luyck (al 2 jr. pachter daar)	RSL
Gustave De Waegeneer	RSL
Joseph Kiekens (al 3jr in Gladstone als scheepslosser, in Meldrum str. Nr. 97)	RSL
Romain Caignau (werkt in fabriek (6.159), Vancouver (BC))	RSL
Frédéric De Bruyn (al 6jr in fabriek in Vancouver (BC) aan \$2,50/dag)	RSL
Isidore Goeman (werkt in glasfabriek \$1,50-2/dag, woont Meldrum Avenue nr. 97, D (MI))	RSL
Isidore Goeman (werkt in glasfabriek \$1,50-2/dag, woont Meldrum Avenue nr. 97, D (MI))	RSL
Isidore Goeman (werkt in glasfabriek \$1,50-2/dag, woont Meldrum Avenue nr. 97, D (MI))	RSL
Isidore Goeman (werkt in glasfabriek \$1,50-2/dag, woont Meldrum Avenue nr. 97, D (MI))	RSL
Louis Uyttenhove (al 5jr. Herbergier in Champlainstr. 394, D (MI))	RSL
Louis Uyttenhove (al 5jr. Herbergier in Champlainstr. 394, D (MI))	RSL

Aloïs Sonck (al 3jr in fabriek in Detroit, woont Ironstr. 79)	RSL
Louis Uyttenhoeven (al 4jr herbergier in Riverstreet D (MI))	RSL
Louis Uyttenhoeve (al 4jr. Herbergier in Franklin Str. D (MI))	RSL
Gentil Schandavel (scheepslosser in Gladstone (MI), \$0,30/u) = Henri nr. 21203	RSL
mee met Pelleman René	RSL
Amand Steppe, 79 Iron Str. Detroit (MI)	RSL
François Vander Kelen (4m werkzaam in fabriek D (MI), Riverstreet 824)	RSL
François Vander Kelen (4m werkzaam in fabriek D (MI), Riverstreet 824)	RSL
Jean De Koninck (al 3jr pachter in Ducks (BC))	CPR
Jean De Koninck (al 3jr pachter in Ducks (BC))	CPR
Jean De Koninck (al 3jr pachter in Ducks (BC))	CPR
Jean De Koninck (al 3jr pachter in Ducks (BC))	CPR
François Caignon (werkt in mechanische zagerij in Cedar Cove, Vancouver (BC))	RSL
Gustave De Waegneer (6jr pachter in East Elmyrastreet 117, Los Angeles (CA))	RSL
Henri Honseeuw (8jr slager en kruidenier in Corner West 7th street, Mishawaka (Ind.))	RSL
Pierre De Pauw (werkt in fabriek Franklinstr. 684, Detroit (MI))	RSL
Pierre De Pauw (werkt in fabriek Franklinstr. 684, Detroit (MI))	RSL
Pierre De Pauw (werkt in fabriek Franklinstr. 684, Detroit (MI))	RSL
Cyril De Buysscher, 77 Iron Str., D (MI)	CU
?	CU
?	CU
A. Van den Eynde, 953 Larnet ... Str., Detroit (MI)	CU
Isidor Bodart, box 489, Gladstone (MI)	CU
Isidor Bodart, box 489, Gladstone (MI)	CU
Isidor Bodart, box 489, Gladstone (MI)	CU
Amand Hooge, 624 Franklin Str., Detroit (MI)	CU
Charles Roelandt, Monroe Co., Newport, Detroit	WSL
... Goosens 79 Iron Str. Detroit, MI	WSL
Théophile Steppe (werkt in gasfabriek aan \$2,10/dag), woont Ironstr. 71, D (MI))	RSL
Théophile Steppe (werkt in gasfabriek aan \$2,10/dag), woont Ironstr. 71, D (MI))	RSL
J. Van de Velde, Rapid River, Gladstone, MI	RSL
J. Van de Velde, Rapid River, Gladstone, MI	RSL
J. Van de Velde, Rapid River, Gladstone, MI	RSL
J. Van de Velde, Rapid River, Gladstone, MI	RSL
J. Van de Velde, Rapid River, Gladstone, MI	RSL
J. Van de Velde, Rapid River, Gladstone, MI	RSL
Amand d'Hooghe, Franklin Str., 684, Detroit, MI	RSL
A. Steppe, Meldrum 86, Detroit, MI	RSL
A. Steppe, Meldrum 86, Detroit, MI	RSL
A. Steppe, Meldrum 86, Detroit, MI	RSL
Jean-Baptiste Van Der Stockt (pachter in Ducks (BC) cfr. 23117)	RSL
Jean-Baptiste Van Der Stockt (pachter in Ducks (BC) cfr. 23117)	RSL
Jean-Baptiste Van Der Stockt (pachter in Ducks (BC) cfr. 23117)	RSL
Felix Provost, Delphos Ohio, 96 T.N. Allemayer	RSL
Felix Provost, Delphos Ohio, 96 T.N. Allemayer	RSL

Jean Baptiste Sonck (pachter in Worden (IL), \$3/dag (oorspr nr D (MI) gegaan)	RSL
Alphonse Praet (werkt in gasfabriek, \$2/dag, D (MI))	RSL
Armand De Pauw (4jr werkzaam in Seattle (WA))	RSL
Louis Uyttenhoven, Franklin Street 858, Detroit, MI	RSL
Gustave Beeckman, 115 Meldrum Ave, Detroit, MI	RSL
Louis Uyttenhove, 851 Franklin Str, Detroit, MI	RSL
in transit'	RSL
/	RSL
Isidoor Dries, Box 591, Gladstone, MI	RSL
Joseph Wynant, West 10 Str., Mishawaka, IN	RSL
Isidoor Dries, Box 591, Gladstone, MI	RSL
/	CPR
Desire Goessens, Los Alamitos, Colton, Calif.	WSL
/	RSL
Cornelius Wynant, 1782 Jefferson Court, Detroit, MI	RSL
Rafael Society, Los Alamitos, CA	RSL
Amand Steppe (7m in bietenteelt, Meldrum Ave. 86 D (MI))	RSL
Jean De Luyck, Colton, CA	CU
Jean De Luyck, Colton, CA	CU
August De Petter, Box 13, Los Alamitos, CA	CU
Constant Wijnant (1jaar in zomer in bietenteelt (\$6/dag), winter gasfabriek (\$2/dag), Meldrum Ave. 115)	RSL
Cyrile Ghysens (1jaar in zomer in bietenteelt (\$6/dag), winter gasfabriek (\$2/dag), Meldrum Ave. 79)	RSL
Philémon Souffriau (1jaar in zomer in bietenteelt (\$6/dag), winter gasfabriek (\$2/dag), Meldrum Ave. 846)	RSL
René Cobbaert (1jaar in zomer in bietenteelt (\$6/dag), winter gasfabriek (\$2/dag), Meldrum Ave. 846)	RSL
Gustave Caigneau (3jr werkzaam in gasfabriek \$2,5/dag, woont Meldrum Ave. 86)	RSL
Gustave Caigneau (3jr werkzaam in gasfabriek \$2,5/dag, woont Meldrum Ave. 86)	RSL
Gustave Caigneau (3jr werkzaam in gasfabriek \$2,5/dag, woont Meldrum Ave. 86)	RSL
Gustave Beeckman (Meldrum Ave. 115 D(MI))	RSL
Charles Paternoster, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI	RSL
Charles Paternoster, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI	RSL
Charles Paternoster, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI	RSL
Charles Paternoster, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI	RSL
Gustaaf Beekman, 79 Meldrum Ave, Detroit (MI)	CU
Gustaaf Beekman, 79 Meldrum Ave, Detroit (MI)	CU

Louis Uyttenhoeve (werkt in gasfabriek \$2,5/dag Franklin Str. 86)	RSL
Gustaaf Beekman, 79 Meldrum Ave, Detroit, MI	CU
Gustaaf Beekman, 79 Meldrum Ave, Detroit, MI	CU
Amand Steppe, 86 Meldrum Ave, Detroit, MI	CU
Amand Steppe, 86 Meldrum Ave, Detroit, MI	CU
Constant Wijnant (werkt in gasfabriek aan \$2,20/dag, woont Meldrum Ave. 79 Detroit)	RSL
Constant Wijnant (werkt in gasfabriek aan \$2,20/dag, woont Meldrum Ave. 79 Detroit)	RSL
Remy De Winter, Van Asselt 96 Washington	RSL
Remy De Winter, Van Asselt 96 Washington	RSL
J. Deroecu... 3406 Giucutte Ave., Kansascity?	??
Gust Beekman, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI	CU
Prosper De Bruyn, 54 Jefferson Str., Detroit, Mich.	CU
Gust Beeckman, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI (DEPORTED!)	CU
Gust Beeckman, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI (DEPORTED!)	CU
Felix Provost, station..., Detroit, MI	CU
Felix Provost, station..., Detroit, MI	CU
Gust Beekman, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI	CU
Prosper De Bruyn, 54 Jefferson Str., Detroit, Mich.	CU
François Bayens (4jr houtbewerker aan \$2,80/dag, woont in Avenue d'Ollie nr 1406, Spokane (WA))	RSL
Philemon De Backer, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI	RSL
Philemon De Backer, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI	RSL
Charl. L. Vlasschaert, Bishop Drive, ... R7D Box 302, Long Beach, Calif.	CU
Gust Berens, box 114, Los Alamitos, Calif.	CU
Gust Berens, box 114, Los Alamitos, Calif.	CU
Petrus Van den Eynde, 86 Meldrum Ave., Detroit, MI	CU
Philemon De Niels, 54 Jefferson Court, Detroit, MI	RSL
Frank De Landsheer, 1406 Mt... Ave., Detroit, MI	RSL
Jan Muylaert, 850 Franklin Str. Detroit, MI	RSL
Jan Muylaert, 850 Franklin Str. Detroit, MI	RSL
Isidore Deryck (werkt in bietenteelt, Jefferson Ave. 1184 D (MI))	RSL
Peter Wynant, Riverside, Colton, CA	CU
Henri Schandevael, box 483, Gladstone (MI)	RSL
Alphonse Van Landuyt, Atkinson, NE	CU
Petrus Wynant, ... Colton, CA	CU
Petrus Wynant, ... Colton, CA	CU
Anton Provost 94 Iron Str., Detroit, MI	WSL
Anton Provost 94 Iron Str., Detroit, MI	WSL
Victor Van Damme, 94 Iron Str., Detroit, MI	WSL
Dominique Provost, 94 Iron Street, Detroit, MI	WSL
Philemon De Backer 79 1/2 Meldrum Ave., Detroit	WSL
G. Beeckman, 417 W.. Str. Detroit	WSL
G. Beeckman, 417 W.. Str. Detroit	WSL
Felix De Backer, Meldrum Ave. 89 1/2, Detroit, MI	RSL
Ph. De Niels, Meldrum Ave. 79 1/2, Detroit (MI)	RSL
Polydoor De Meester	RSL
Albert Steenhout, 2762? ... Ave., Detroit, MI	CU

Gustave Bayens, box 38, Los Alamitos, CA	CU
Gustave Bayens, box 38, Los Alamitos, CA	CU
Cyrille Menschaert, box 10 route, Detroit, MI	CU
Alfons Cobbaert, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI	CU
Cyrille Menschaert, box 10 route, Detroit, MI	CU
Gustave Roggeman, Meldrum Ave. 79, Detroit, MI	RSL
Van de Velde, box 10, Ithaca (MI)	CU
Charles Hooge (3jr werkzaam als fabrieksarbeider aan \$2,50/dag, woont Franklin str. 851 D (MI))	RSL
Fred. D'Haem 851 Franklin Str., Detroit, MI	CU
Fred. D'Haem 851 Franklin Str., Detroit, MI	CU
Alf. Wijnant, 1184 Jefferson Ave., Detroit, MI	CU
Leon Boon b... str. 84 Detroit (MI)	CU
Leon Boon b... str. 84 Detroit (MI)	CU
Arthur? Provost, 219, Courtstreet? Detroit, MI	CU
Victor Van Landuyt, 19 Meldrum Ave., Detroit, MI	CU
Victor Van Landuyt, 19 Meldrum Ave., Detroit, MI	CU
Mr. Muylaert, 851 Franklin Str., Detroit, MI	WSL
Camille Van Wattengem? Wallaceburg, ON	CU
Louis Uyttenhoeve (6jr logementhouder, Franklin Str. 851)	RSL
Philemon De Backer (4jr in suikerfabriek aan \$3/dag, woont Meldrum Str. 76)	RSL
Louis Schockaert (suikerfabriek \$3/dag, woont Franklin Str. 851), zelf al 1909-1911 in suikerfabriek D (MI) aan \$2,25/dag)	RSL
R. Vandestock, 1184 Jefferson Ave., Detroit, MI (ook box 10, Ithaca, Mich)	CU
R. Vandestock, 1184 Jefferson Ave., Detroit, MI (ook box 10, Ithaca, Mich)	CU
R. Vandestock, 1184 Jefferson Ave., Detroit, MI (ook box 10, Ithaca, Mich)	CU
Isidore Wijnadt, box 2, Winipeg St. Boniface...	CU
Albert Callebaut, 42 Jefferson Court, Detroit, MI	CU
D. Provost, 1127 Champlain Str, Detroit, MI	CU
Louis Uittenhoven, 851 Franklin Str., Detroit, MI	CU
Louis Uittenhoven, 851 Franklin Str., Detroit, MI	CU
Louis Uittenhoven, 851 Franklin Str., Detroit, MI	CU
Louis Uittenhoven, 851 Franklin Str., Detroit, MI	CU
Louis Uittenhoven, 851 Franklin Str., Detroit, MI	CU
Louis Uittenhoven, 851 Franklin Str., Detroit, MI	CU
Philemon De Niels, 96 Meldrum Str. Detroit (MI)	CU
René De Neve (werkt in mechanische zagerij, verdient \$2,25/dag, van Haaltert)	CPR
Mt Vernon Ohio	??
Petrus Van Herreweghe, 847 Franklin Str., Detroit, MI	CU
Prosper De Bruyn, 968 Jefferson Ave., Detroit, MI	CU
Fred... 851 Franklin Str. Detroit MI	CU
Achiel Janssens, ... 476, Detroit, MI	CU
Achiel Janssens, ... 476, Detroit, MI	CU
Gust Van den Stock, 792 Meldrum Ave., Detroit (MI)	CU
Gust Van den Stock, 792 Meldrum Ave., Detroit (MI)	CU
Gust Van den Stock, 792 Meldrum Ave., Detroit (MI)	CU
/	RSL
Jan Muylaert, 837 Superior Str., Detroit, MI	CU
... De Gelas, 86 Meldrum Ave., Detroit, MI	CU
Frank Uyttersprot, Box 1504, Renton, WA	CU
Ph. Boon, 84 Jefferson Str. Detroit, MI	CU
Ph. Boon, 84 Jefferson Str. Detroit, MI	CU
Jan Muylaert, 837 Superior Str., Detroit, MI	CU

Stefan Siemens 118 Beatr. Ave, Detroit, MI	WSL
Charles Charles Van Impe, 851 Franklin Str, Detroit, MI	CU
Charles Charles Van Impe, 851 Franklin Str, Detroit, MI	CU
Gustave Cannau, 417 ... Str. Detroit, MI	CU
Alois Vanderstock, Jefferson? ... Detroit, MI	CU
Fred. D'Haem, Detroit, MI	CU
Mr. ... 1184 Jefferson Ave., Detroit, MI	WSL
Mr. ... 1184 Jefferson Ave., Detroit, MI	WSL
Mr. ... 1184 Jefferson Ave., Detroit, MI	WSL
C. Perremans, Box ..., Duluth, Minn.	CU
Rene Van der Stock, box 483 Gladstone (MI)	RSL
Rene Van der Stock, box 483 Gladstone (MI)	RSL
Arthur Van den Eynde, 79 Meldrum Ave., Detroit (MI)	CU
Eduard Wynant, 547 Franklin Str., Detroit (MI)	CU
/	WSL
Victor De Sutter, Box 109, Los Alamitos, CA	CU
Alfons Cobbaert, 465 ... Antidam?? ... Detroit (MI)	WSL
	RSL
	RSL
Philippe D'Haem, 604 Hilger Ave., Detroit, MI	CU
Philippe D'Haem, 604 Hilger Ave., Detroit, MI	CU
Petrus De Backer, Cedar Cottage, Vancouver, BC7	CU
Dominique Provost, 1127 East Lafayette, Detroit (MI)	HAL
V. Goubert, 856 Franklin Str., Detroit, MI	HAL
V. Goubert, 856 Franklin Str., Detroit, MI	HAL
V. Goubert, 856 Franklin Str., Detroit, MI	HAL
Alex De Punt, 856 Franklin Str., Detroit, MI	HAL
Alfons Cobbaert, 243 Hel... Str., Detroit, MI	HAL
Albert Van de Velde, ..., Detroit, MI	HAL
A. Schollaert, 84 Jefferson Court, Detroit, MI	HAL
A. Schollaert, 84 Jefferson Court, Detroit, MI	HAL
A. Schollaert, 84 Jefferson Court, Detroit, MI	HAL
C.L. Paternoster, 67 (?) Jefferson Str., Detroit, MI	HAL
Frans Noynaert, 947 Congress Str., Detroit, MI	HAL
Frans Noynaert, 947 Congress Str., Detroit, MI	HAL
Frans Noynaert, 947 Congress Str., Detroit, MI	HAL
Frans Noynaert, 947 Congress Str., Detroit, MI	HAL
C. Goubert, 851 Franklin Str., Detroit, MI	HAL
C. Goubert, 851 Franklin Str., Detroit, MI	HAL
C. Goubert, 851 Franklin Str., Detroit, MI	HAL
C. Goubert, 851 Franklin Str., Detroit, MI	HAL
August Redant, Jefferson 1190 East, Detroit, MI	HAL

M. Hoebeck, 840 east Lafayette, Detroit, MI	CGT
M. Menschaert, Box 17, Los Alamitos, CA	CGT
De Sadeleer, Box 114, Los Alamitos, CA	CGT
Charles Van Rossen, 376 Mount Elliott Ave., Detroit, MI	HAL
Charles Van Rossen, 376 Mount Elliott Ave., Detroit, MI	HAL
Charles Van Rossen, 376 Mount Elliott Ave., Detroit, MI	HAL
Charles Van Rossen, 376 Mount Elliott Ave., Detroit, MI	HAL
Charles Van Rossen, 376 Mount Elliott Ave., Detroit, MI	HAL
Charles Van Rossen, 376 Mount Elliott Ave., Detroit, MI	HAL
Louis Bayens, 376 Mount Elliot Ave., Detroit, MI	CGT
Louis Bayens, 376 Mount Elliot Ave., Detroit, MI	CGT
... Detroit, MI	RSL
Mathilde De Winter, 647 Millet Str., Detroit, MI	CGT
Mike Demaegd, 885 Concord Ave., Detroit, MI	CU
Mr. A. De Winter, Detroit, MI	CU
P. Vandestorm, 812, Lafayette Str., Detroit, MI	CU
P. Vandestorm, 812, Lafayette Str., Detroit, MI	CU
Frans Noynaert, 840 Lafayette (?) East, Detroit, MI	RSL
Alois Van der Stockt, 241 Helen Ave., Detroit, MI	RSL
Gustave Beeckman, Mulet Str., 647, Detroit, MI	RSL
August Caignau, Los Alamitos, OC, CA	RSL
August Caignau, Los Alamitos, OC, CA	RSL
August Caignau, Los Alamitos, OC, CA	RSL
J. Van Impe, 39, Mt Clemens, Detroit, MI	CU
	CU
	CU
	CU
D. De Backer, 189 Elmood Str., Detroit, MI	CU
M. De Winter, box 244, Merville, MI	HAAL
C. Kiekens, 358 Mt. Elliott Ave, Detroit, MI	HAAL
Van de Velde, 118 Mill Str., Detroit, MI	HAAL
F. D'Haem, 121 Mt. Elliot Ave, Detroit	CU
F. D'Haem, 121 Mt. Elliot Ave, Detroit	CU
F. D'Haem, 121 Mt. Elliot Ave, Detroit	CU
F. D'Haem, 121 Mt. Elliot Ave, Detroit	CU
August Caignau, Los Alamitos, OC, CA	RSL
August Caignau, Los Alamitos, OC, CA	RSL
August Caignau, Los Alamitos, OC, CA	RSL
Rene Cannau, Los Alamitos, OC, box 93, CA	RSL
Albert De Winter, 642 Mill Str., Detroit, MI	HAAL
Emil De Geiter, 167 Beaufait Gare???, Detroit, MI	HAAL
Louis Van Oudenhove, 438 Bellevue Str., Detroit, MI	vanuit Frankrijk American Line
E. Michiels, 647 Mullet Str., Detroit, MI	HAAL
J. Van Impe, 31 Durand Str., Detroit, MI	HAAL
C. De Wagener, 143 Elwood Str., Detroit, MI	HAAL
Charles Paternoster, 2153 Meldrum Str., Detroit, MI	HAAL
Charles Paternoster, 2153 Meldrum Str, Detroit, MI	HAAL
Philemon De Niels, 438 Bellevue, Detroit, MI	RSL

Philemon De Niels, 438 Bellevue, Detroit, MI	RSL
Philemon De Niels, 438 Bellevue, Detroit, MI	RSL
Philemon De Niels, 438 Bellevue, Detroit, MI	RSL
Philemon De Niels, 438 Bellevue, Detroit, MI	RSL
	RSL
Mons De Winter, Box 244, Detroit, MI	CU
Maurits De Winter, Box 244, Detroit, MI	CU
Ch. Van Impe, 898 Besmore Ave., Detroit, MI	CU
Rene De Vriendt, Mellett, Detroit, MI	RSL
Karel Van de Velde, B.P.D.N.4, Belding, MI	RSL
Karel Van de Velde, B.P.D.N.4, Belding, MI	RSL
Karel Van de Velde, B.P.D.N.4, Belding, MI	RSL
Karel Van de Velde, B.P.D.N.4, Belding, MI	RSL
Gustave De Waegeneer, 57 Jefferson Court, Detroit, MI	RSL
Rene Cobbaert, 39 Michigan Ave, Mt Clemence, MI	RSL
Rene Cobbaert, 39 Michigan Ave, Mt Clemence, MI	RSL
Rene De Vriendt, Mellett, Detroit, MI	RSL
Domien De Bruyn, 89 Holtville CA	CU
Domien De Bruyn, 89 Holtville CA	CU
Alois Meganck, Congress Str. 3252, Detroit, MI	HAAL
Arthur De Winter, 2233 Holcomb, Detroit, MI	CU
Arthur De Winter, 2233 Holcomb, Detroit, MI	CU
Arthur De Winter, 2233 Holcomb, Detroit, MI	CU
R. Baeyens, 104 Los Alamitos, OC	CU
Wallaceburg, Ont. In Transit	CU
Wallaceburg, Ont. In Transit	CU
Wallaceburg, Ont. In Transit	CU
in transit to canada	CU
Joseph Trogh, 566 Jefferson Court, Detroit, MI	CU
Joseph Trogh, 566 Jefferson Court, Detroit, MI	CU
Joseph Trogh, 566 Jefferson Court, Detroit, MI	CU
Joseph Trogh, 566 Jefferson Court, Detroit, MI	CU
Joseph Trogh, 566 Jefferson Court, Detroit, MI	CU

Meermaalse overtochten Denderhoutemnaren 1901-1923

	2	3	4	5	6	7	8	9
1906								
	s	M	20.299	De Waegeneer	Gustave	37	6/01/1906	16/01/1906
	s	M	20.300	De Waegeneer	Jude	28	6/01/1906	16/01/1906
	s	M	21.201	Meert	Gustave	23	24/03/1906	3/04/1906
	m	M	21.203	Schandevel	Henri	26	24/03/1906	3/04/1906
	s	M	21.598	De Pauw	Pierre	30	14/04/1906	25/04/1906
	s	M	22.088	De Schutter	Dominique	25	5/05/1906	15/05/1906
	s	M	22.208	Wijnant	Dominique	27	12/05/1906	21/05/1906
1908								
	s	M	29.707	De Schutter	Dominique	27	16/05/1908	27/05/1908
1909								
	s	M	31.089	Seninck	Constant	32	25/01/1909	3/02/1909
	s	M		Damman	Achile	20		24/02/1909
	m	V	31.462	Staels	Caroline	26	20/03/1909	30/03/1909
	s	M	31.495	De Pauw	Pierre	34	20/03/1909	30/03/1909
	m	M	31.496	De Dier	René	35	20/03/1909	30/03/1909
	m	M	31.497	D'Hooghe	Edmond	38	20/03/1909	30/03/1909
	m	M	31.498	Hernalsteen	Pierre	39	20/03/1909	30/03/1909
	m	M	31.631	Hooghe	Charles	30	27/03/1909	7/04/1909
	m	M	31.644	Hooghe	Prosper	27	27/03/1909	7/04/1909
		M	31.994	Vande Velde	Joseph	32	1/05/1909	11/05/1909
	s	M	32.056	Menschaert	Cyrille	19	8/05/1909	17/05/1909
	m	M		De Backer	Philemon	32		17/05/1909
	m	M		Wijnant	Eduard	30		17/05/1909
	m	V		De Luyck	Felicia	23		21/05/1909
	s	V		Wijnant	Au...	9		21/05/1909
	s	V		Wijnant	Marj	11m		21/05/1909
	m	M		Vlasschaert	Louis	42		8/06/1909
	s	M		De Luyck	Joseph	25		17/10/1909
1910								
	m	M		De Pauw	Charles	37		8/03/1910
	m	M		Van Cutsem	Jan	45		12/03/1910
	m	M		Bayens	Gustave	32		11/04/1910
	m	M		Bayens	Louis	24		11/04/1910
	m	V		De Groot	Marie	35		10/05/1910
1911								
	m	M		Provost	Felix	48		22/05/1911
1912								
	m	M		De Schutter	Dominique	30		24/02/1912
	m	M		Cannon	Gustav	27		24/02/1912
	m	M		Cannon	Rene	26		24/02/1912
	m	M		De Pauw	Armand	25		24/02/1912
	m	M		Goubert	Charles	28		10/04/1912
	?	M	39.693	De Pauw	Pierre	35	6/04/1912	15/04/1912
	?	M	39.696	Depunt	Alexander	27	6/04/1912	15/04/1912
	m	M		De Wetter	Alfons	33		3/05/1912
	s	M		Vander Stock	Alois	24		3/05/1912
1913								
	?	M	/	De Dier	René	39	15/02/1913	
	s	M		De Winter	Maurice	19		3/05/1913
	m	M		De Luyck	Jan	45		25/05/1913
	m	M		Wynant	Dominique	34		25/05/1913
	m	M		Wynant	Constant	34		25/05/1913
	m	M		Kiekens	Leopold	51		25/05/1913
	m	M		De Pauw	Charles	40		26/05/1913
1914								
	m	M		Cobbaert	Jean	33		15/04/1914
	?	M	/	Hooghe	Charles	40	9/05/1914	
	m	M		D'Haem	Frederick	29		15/05/1914
	m	M		Bayens	Louis	28		12/06/1914

1919							
	m	F	Anckaer	Leontine	29		9/10/1919
	m	M	Cobbaert	Jean	39		12/10/1919
	m	F	Muylaert	Irma	36		12/10/1919
1920							
	s	F	Beeckman	Nathalie	17		10/01/1920
	m	M	Wynant	Cornelius	47		10/01/1920
	m	M	Wynant	Dominique	41		10/01/1920
	m	M	Cannan	Rene	27		19/02/1920
	m	F	Roelandt	Celerine	27		19/02/1920
	m	M	Cannan	August	31		19/02/1920
	m	M	De Waegeneer	Petrus	49		19/02/1920
	m	M	Van der Kelen	Felix	35		13/03/1920
	m	M	De Waegeneer	August-Gustaaf	42		28/03/1920
	m	F	Meganck	Leonie	35		28/03/1920
	s	M	De Block	Petrus	29		22/04/1920
	m	M	De Blander	Camiel	40		31/05/1920
	m	M	Vandervelde	Charel	53		13/06/1920
	s	M	Bael	Alphonse	23		17/09/1920
1921							
	m	M	Baeyens	Rene	32		30/04/1921
	m	F	Van der Haegen	Marie	25		30/04/1921
1922							
	m	M	Bayens	Gustaaf	36		25/02/1922
1923							
	m	F	Van Herreweghe	Celestina	35		6/09/1923
	s	M	Trogh	Arthur	13		6/09/1923
	s	F	Trogh	Clementine	9		6/09/1923
	s	M	Trogh	Alphonse	6		6/09/1923
	s	F	Trogh	Marie	3		6/09/1923

10	11	12	13	14
landbouwer	VS	CO	Denver	zelf
landbouwer	VS	CO	Denver	broer
dagloner	VS	MI	Detroit	vriend
landbouwer	VS	MI	Gladstone	zelf
landbouwer	VS	MI	Detroit	zelf
dagloner	VS	MI	Detroit	vriend
landbouwer	VS	MI	Detroit	broer
dagloner	VS	MI	Detroit	zelf
landbouwer	VS	MI	Detroit	schoonbroer
miner	VS	MI	Fair Haven	vader
/	VS	IL	Worden	echtgenoot
dagloner	VS	MI	Detroit	broer
dagloner	VS	MI	Detroit	vriend
dagloner	VS	MI	Detroit	vriend
dagloner	VS	MI	Detroit	schoonbroer
landbouwer	VS	MI	Detroit	vriend
landbouwer	VS	WA	Seattle	vriend
landbouwer	/	/	/	/
landbouwer/labouwer	VS	MN	Hibbing	vriend
stooker	VS	MI	Detroit	vriend
farm labourer	VS	MI	Detroit	vriend
housewife	VS	CA	Colton	echtgenoot
none	VS	CA	Colton	vader
none	VS	CA	Colton	vader
farmer	VS	CA	Los Alamitos	thuis
labourer	VS	CA	Colton	broer

farmer	VS	MI	Detroit	kozijn
labourer	VS	MI	Detroit	vriend
farm labourer	VS	MI	Detroit	vriend
farm labourer	VS	MI	Detroit	vriend
housewife	VS	MI	Detroit	echtgenoot
farm labourer	VS	MI	Detroit	zoon
labourer	VS	MI	Detroit	vriend
farmer	C	BC	Vancouver	thuis
farmer	C	BC	Vancouver	thuis
farmer	C	BC	Vancouver	thuis
farm labourer	VS	MI	Detroit	broer?
dagloner	VS	MI	Detroit	broer
dagloner	VS	MI	Detroit	vriend
labourer	VS	MI	Detroit	thuis
labourer	VS	MI	Detroit	vriend
landbouwer	/	/	/	/
farmer	VS	MI	?	vriend
farmer	VS	MI	Detroit	vriend
farm labourer	VS	MI	Detroit	broer
farm labourer	VS	MI	Detroit	broer
farmer	VS	MI	Detroit	vriend
farm labourer	VS	MI	Detroit	broer
labourer	VS	MI	Detroit	broer
landbouwer	/	/	/	/
farm labourer	VS	MI	Detroit	broer
farmer	VS	MI	Detroit	vriend
housewife	VS	MI	Detroit	echtgenoot
farmer	VS	MI	Detroit	broer
none	VS	MI	Detroit	schoonbroer

none	VS	MI	Detroit	ouders
farmer	VS	MI	Detroit	broer
farmer	VS	MI	Detroit	broer
farmer	VS	CA	Los Alamitos	zus
farmer	VS	CA	Los Alamitos	zus
farmer	VS	CA	Los Alamitos	broer
labourer	VS	CA	Los Angeles	broer
farmer	VS	MI	Detroit	vriend
landworker	VS	MI	Detroit	/
none	VS	MI	Detroit	/
labourer	VS	MI	Detroit	vriend
farmer	VS	MI	Detroit	neef
labourer	VS	MI	Detroit	ouders???
farm labourer	VS	MI	Detroit	schoonbroer
farmer	VS	CA	?	vriend
housewife	VS	CA	?	vriend
farmer	VS	CA	Los Alamitos	broer
housewife	VS	MI	Detroit	echtgenoot
none	VS	MI	Detroit	vader
none	VS	MI	Detroit	vader
none	VS	MI	Detroit	vader
none	VS	MI	Detroit	vader

al 4jr als pachter in Los Angeles (CA) gevestigd, hoopt zich nu in Denver als landbouwer te vestigen
Gustave De Waegeneer, Jude al 13m bij Gustave in LA gewerkt
Louis Uyttenhoven, zelf al 1903-1906 in glasfabriek in D (MI) gewerkt aan \$2,25/dag
ging terug om te huwen, al 3j scheepslosser in Gladstone (MI)
1903-1906 in gieterij gewerkt in Detroit aan \$1,50-2/dag
Louis Uyttenhoeven, zelf al 1903-1906 in glasfabriek gewerkt in D (MI), \$2/dag
Pierre Wijnant, zelf al in glasfabriek gewerkt in D (MI) aan \$2/dag (toen wel 1ste bestemming Colton (CA) geweest)
werkzaam in gasfabriek Detroit aan \$2/dag)
Louis Uyttenhove (7jr logementshouder, Franklinstr), werkt zelf in smelterij in D (MI) \$2/dag
Emile Dammon Fair Haven MI
Jean Baptiste Sonck (pachter in Worden (IL), \$3/dag (oorspr nr D (MI) gegaan)
Gustave De Pauw (22326) (werkt in fabriek \$3/dag, woont Franklinstr. 581), werkt zelf ook in fabriek D (MI)
Louis Uyttenhover (7jr in een fabriek, \$3/dag, Franklinstr. 581), zelf werkt in fabriek D (MI)
Louis Uyttenhover (7jr in een fabriek, \$3/dag, Franklinstr. 581), zelf 1906-1907 gewerkt in fabriek D (MI)
Alphonse Praet (werkt in gasfabriek, \$3/dag, D (MI)), zelf tot mei 1908 in gasfabriek D (MI) gewerkt
Louis Uyttenhoven (6jr logementshouder, Franklin Street 851), zelf al 2jr gewerkt in gasfabriek D (MI) aan \$2,10/dag
Armand De Pauw (4jr werkzaam in Seattle (WA)), zelf 2jr gewerkt in gasfabriek in D (MI))
/
Van Impe, Hibbing Minn. 310 Pine Str.
Amand Steppe, Meldrum Ave. 86, Detroit, MI
Amand Steppe, Meldrum Ave. 86, Detroit, MI
Petrus Wynant
Petrus Wynant
Petrus Wynant
Rafael Society, Los Alamitos, CA
Jean De Luyck, Colton, CA

Charles Paternoster, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI
Gustaaf Beekman, 79 Meldrum Ave, Detroit (MI)
Armand Steppe, Meldrum Ave 86, Detroit (MI)
Armand Steppe, Meldrum Ave 86, Detroit (MI)
Philemon De Backer, 79 Meldrum Ave., Detroit, MI
Anton Provost 94 Iron Str., Detroit, MI
Cyrille Menschaert, box 10 route, Detroit, MI
P... Vancouver, BC
P... Vancouver, BC
P.O. Cedar Cove, Vancouver, BC
C.I. G. (Charles Louis Goubert?)
Louis De Pauw (4jr suikerfabriek Detroit \$3/dag, woont Franklin Str. 851), zelf 1909-1911 gewerkt in die suikerfabriek
Louis Schockaert (suikerfabriek \$3/dag, woont Franklin Str. 851)
851 Franklin Str., Detroit, MI
Louis Uittenhoven, 851 Franklin Str., Detroit, MI
/
D.M. Knetty? ... Road, Mich.
Cornelius Wynant, Meldrum Ave. 79, Detroit, MI
Cornelius Wynant, Meldrum Ave. 79, Detroit, MI
Cornelius Wynant, Meldrum Ave. 79, Detroit, MI
Cornelius Wynant, Meldrum Ave. 79, Detroit, MI
Constant De Pauw 820 Fisher Ave., Detroit, MI
Alfons Cobbaert, 465 ... Antidam?? ... Detroit (MI)
/
Phillippe D'Haem, 604 Hilger Ave., Detroit, MI
Odyle Daniels, Adam Str.?, Detroit, MI
Felix Anckaer Jefferson Court 64, Detroit, MI
Mr. Cobbaert, 180 Elliott Ave., Detroit, MI
Mr. Cobbaert, 180 Elliott Ave., Detroit, MI

647 Mille Street, Detroit, MI
Constant Wijnant, 812 Lafayette Str., Detorit
Constant Wijnant, 812 Lafayette Str., Detorit
Victorine Cannau, Los Alamitos, OC, CA
Victorine Cannau, Los Alamitos, OC, CA
Rene Cannau, Los Alamitos, OC, CA
Chery De Waegeneer, Los Angeles, OC, CA
Mike Demaegd, 885 Concord Ave., Detroit, MI
647 Mullet Street, Detroit, MI
648 Mullet Street, Detroit, MI
P. Vandenstorm, 812, Lafayette Str., Detroit, MI
Isidor De Ryck, 63 Jefferson court, Detroit, MI
Van de Velde, 118 Mill Str., Detroit, MI
Philemon Allaer, 318 Jefferson Ave., Detroit, MI
Camiel Wuytens, Box 47, OC, CA
Camiel Wuytens, Box 47, OC, CA
R. Baeyens, 104 Los Alamitos, OC
Joseph Trogh, 566 Jefferson Court, Detroit, MI
Joseph Trogh, 566 Jefferson Court, Detroit, MI
Joseph Trogh, 566 Jefferson Court, Detroit, MI
Joseph Trogh, 566 Jefferson Court, Detroit, MI
Joseph Trogh, 566 Jefferson Court, Detroit, MI

16	hoeveelste overtocht?
----	-----------------------

RSL	2
RSL	2
RSL	2
RSL	2
RSL	2
RSL	2
RSL	2

RSL	3
-----	---

RSL	2
RSL	eerder
RSL	1
RSL	2
RSL	2
RSL	2
RSL	3
RSL	2
RSL	2
RSL	/
RSL	/
RSL	eerder 1902/1908
RSL	eerder 1906/1908
WSL	eerder 1906/1908
WSL	eerder 1906/1909
WSL	eerder 1906/1910
RSL	al eerder Los Alamitos "13"?
WSL	al in 1903 1904

RSL	eerder 1907/8
CU	eerder 1903/08?
RSL	eerder 1902/4
RSL	eerder 1901/1904
RSL	1

WSL	eerder 1905 1910
-----	------------------

CU	eerder 1903 1918?
CU	eerder 1907 1912
CU	eerder 1911
CU	eerder 1907 1911?
WSL	eerder 1912?
RSL	2
RSL	2
CU	eerder 1911
CU	eerder 1904 1912

RSL	/
WSL	eerder 1909 1912
CU	eerder 1909
CU	eerder 1909
CU	eerder 1909?
CU	eerder 1909 1912
RSL	eerder 1909/1912

WSL	eerder (is ook zijlincs geschraapt) 2 year
RSL	/
CU	eerder ...
CU	eerder 1910 / 1914

CGT	eerder maar onleesbaar wanneer
CGT	eerder 1915
CGT	eerder 1915

CGT	eerder 1907 1908
CGT	eerder 1914
CGT	eerder 1914
RSL	eerder 1911 1920 Los Angeles
RSL	eerder 1911 1920 Los Angeles
RSL	eerder 1909 1910 Detroit
RSL	eerder 1907 1911 Gladstone
CU	eerder 1915?
RSL	eerder "16"
RSL	eerder "16"
CU	2
RSL	al in 1913 1914
HAAL	eerder onleesbaar wnnr
CU	al in 1919
CU	eerder 8 jaar
CU	1
CU	eerder 1910 1920
CU	1
CU	1
CU	1
CU	1
CU	1